

Іван Драч

Наближення

Поетичні переклади й статті

Іван Драч

Наближення

Поетичні переклади й статті

Упорядкування,
вступна стаття
і коментарі
Володимира Брюггена

Харків
«Фоліо»
2012

**ББК 84(4УКР)6
Д72**

**Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга» 2012 року**

Драч І. Ф.
Д72 Наближення: поетичні переклади й статті / І. Ф. Драч;
упорядкування, вступ. ст. і комент. В. О. Брюгтена. —
Харків: Фоліо, 2012. — 380 с.

ISBN 978-966-03-5982-6.

До книги відомого українського поета, лауреата Шевченківської премії Івана Драча (нар. 1936 р.) увійшли літературно-критичні статті й краці художні переклади з багатьох мов, створені протягом десятииріч. Багатогрannий талант І. Драча дозволив йому майстерно передати поетичні особливості таких творців, як Данте Аліг'єрі і Федеріко Гарсія Лорка, Пабло Неруда й Олександр Блок, Отар Чіладзе і Володимир Маяковський, роблячи їх близькими і зрозумілими сучасному читачеві.

Видання розраховане на широке коло любителів красного письменства.

ББК 84(4УКР)6

ISBN 978-966-03-5982-6

**© І. Ф. Драч, 2012
© В. О. Брюгтен, упорядкування,
вступна стаття, коментарі, 2012**

РОЗМОВА З ДРУГОМ-ПЕРЕКЛАДАЧЕМ

Є щось святотатницьке в перекладі.
Ну переклади троянду — матіолою.
Граціозність Венери — Попелюшкою голою.
Запахів несумісність — вся в перекладі!

Перекласти, перевезти, перевести.
Перевести славу за мізинок слова?!
Перекласти, щоб не переклясти! Ну, а віртуозні жести?
Ну, а фібри словошлюбів — золота ж основа,

Вся посічена інакшістю чужого подиху.
Подих — хай чудесен, хай на диво дивнословен.
Кожне слово славне, славне аж до подвигу...
Контрабасе, шепті скрипки поклади мені болиголовом!

Так. Інакше ж неможливо. Як же мені губи в губи,
Як же мені сонце в сонце — тільки в словонебі відшукати.
Щоб в мені чужі своїми запеклися люті згуби,
Щоб в цикуту не стрибали з божевілля всі цикали.

Так. Хай так. Чи тільки варіація
Іншомовна, чи й твоя тонка сейсмічність
Ходить у словах моїх, неначе в бранцях,
І волає, і волає про катастрофічність

Спроби слово в інше слово вбрати —
Ой, кричить твоє й мое: ми ж близнюки, ми ж парні...
Ні! Не буду більш переклад хижо ганити —
Сам я з тої ж словобуцегарні.

Сам спішу до Лорки! Навіжено сам я — до Неруди!
Віддаюсь як проклятий твоєму ямбу і хорею...
Але що це, що? О, як судомить нагло груди.
А, це ти! Ну що ж — переклади мене...
Стріляй мене — зорею...

Іван Драч

ЛІТЕРАТУРА І ЧАС

У не дуже сприятливих для літератури суспільних умовах вона сама нагадує про себе і про своє незамінне значення. Книжковий ринок моторошно забитий макулатурою, нерозвинена духовна культура сучасних поколінь утворює зворушливий союз із ремісничими підробками під мистецтво, класичні твори гірко оплакують своє забуття... Та ось Володимир Бортко виносить на телевізор достойну великої книги кінематографічну версію «Майстра і Маргарити», і мільйони людей буквально прилипають до телевізорів. Вони, можливо, й самі достоту не розуміють, що ж із ними сталося, що саме так заполонило їхню уяву... А це — велика таїна і магія високого мистецтва, це — несподівана в метушні побуту й поквапливому споживанні ерзац-книжок *антитеза справжнього*, це неперебутня здатність таланту своїми засобами підводити людей до простих і вагомих, таких потрібних для життя думок і відчуттів.

Як маленька бджола безпомилково знаходить квітку, спроможну датиnectар, так і спрагла за істиною душа тягнеться до слова, здатного прояснити її сумніви. І нікому й ніколи не вдасться похитнути значення літератури на тому великому, завдовжки в усе життя, шляху самопізнання.

Безперечно, вже напрацьоване багатство української літератури, виринаючи із тимчасового забуття, ще не раз і дедалі частіше буде радувати й дивувати тих, що його знали й недбало відступили від нього, буде вражати й приголомшувати тих, що зіткнуться з ним уперше. Будь-яка цивілізована нація ретельно дбає про свою культурну скарбницю. Україна ж рухається, прагне ввійти до кола саме таких націй. На поетичному небосхилі України вже кілька десятиріч яскраво сяє й не туманиться зірка Івана Драча. Якщо ми кажемо про загальнонаціональні здобутки, то повинні казати й про те, що кожна крупна творча особистість має і свій власний «історичний» набуток, у розумінні певної біографічної лінії, певної художньої трансформації, творчого діапазону та еволюції.

Іван Драч сказав своє вагоме слово в ліро-епічній поезії, в публіцистиці й літературній критиці, в драматургії, зосібна кінодраматургії, в художньому перекладі... Книга вибраного І. Драча за всі роки його діяльності «Анатомія близькавки» (Харків, «Фоліо», 2002) засвідчила нев'янучу, пекучу актуальність його поезії, в якій так щільно єднаються пронизливі ліричні ноти і віщий глас народного трибуна, гармонійно співіснують класична традиція й художня новація, мікрокосм і макрокосм поетичного мислення. Можна по-різному оцінювати вплив політичної діяльності на творчість митця, але безсумнівно, що й політиці він віддається з такою ж силою душевної пристрасті, що в останні 15—20 років він виступає в ролі одного з найбільш політично заангажованих наших культурних діячів. Це факт його біографії, з яким неможливо не рахуватися. Це потверджує й нова книга поезій Івана Драча «Противні строфі» (Київ, «Просвіта», 2005), якій поет не завагався припасувати таку визивну, парадоксальну, сміливу назуву.

Злети й гіркий досвід політики, надії й розчарування, поклики до історії, що її Драч завжди відчуває всіма фібрами душі, незмінне й палке бажання *творити* свідомих українців із «хохлів» та «малоросів», а поряд — відчай на грани зневіри (грани цю Драч ніколи не переступає!) — усе це карбується в строфах напружених і дзвінких, нервово пульсуючих, часом нібито, «недописаних», обірваних на півслові... І все це подано в тональності розмаїтій, спонтанній, у найширшому інтонаційно-стильовому діапазоні, від елегійної патетичності до саркастичного кпину, від трибунної міді до майданного безцензурного вигуку... Дуже хотів би посперечатися з тими, хто запевняє, будімто Драч уживає брутальну лексику «на догоду моді». Справа стоїть глибше: переживання поетове настільки сильне, зневага до нікчемності людей така загострена, а скепсис настільки всеосяжний, що інколи «міцне слівце» й не може не стribнути само на кінчик пера...

Славнозвісна емоційність поета обертається несподіваними, часом і «шокуючими» гранями. З усім тим зміст книги виходить далеко за межі політичних ремінісценцій. Укладена переважно із творів останніх років, вона являє читачеві Драча *nezмінного*, а водночас — мінливого, оновленого, збагаченого... Його ліризм доповнюється щемливими й гіркими нотами, які по-своєму відтінюють незрадливу відданість поета красі й радощам буття, масштабність його історичного мислення певніше просвічується з опануванням злободенних реалій, в їхній безжалісно-дошкульній інтерпретації...

І я сказав би, що — безвідносно до всякої політики — Драч подає в «Противних строфах» цілу низку нових поетичних шедеврів, які засвідчують інтенсивність і стабільність його літературної праці.

Заглиблення в тему «література і час» несе ризик знесилення для кожної потужної творчої індивідуальності, широко занепокоєної вагою і життєздатністю свого слова, але воно ж і конче необхідне для безнастанної критичної самоперевірки, для бачення перспективи, для нового самоствердження.

Роблене сьогодні є виразним тлом для зробленого вчора, є підтвердженням чи запереченням давніх набутків, засобом їхньої переоцінки, вічного наближення до неспростовної істини. Бездумні слововиливи, які помилково сприймаються їхніми продуцентами (та й споживачами) за «літературу», знищать самі себе, бо не базуються на душевній самовіддачі, отож не містять «дубильної речовини», яка визначає міцність літературних напоїв. Живі плоть і кров, зафіксовані в слові, мають здатність птаха Фенікса оживати через десятиріччя.

Усе це стосується й художніх перекладів. Вони розсуваютъ рамки рідної літератури (а водночас і рамки індивідуальної творчості), прокладають містки між літературами народів світу, являючи співзвучність духовного життя країн і континентів, близькість прагнень і устремлінь людства. Оті «поштові коні просвіти», як шанобливо й предметно означив перекладачів Пушкін, є справді перевізниками скарбів. Я б навіть сказав, що вітчизняна література тим багатша, чим повніше представлена в ній творчість інших народів. І українська література має давню, розвинену й потужну школу художнього перекладу, має таких титанів цього складного мистецтва, як Леся Українка, Максим Рильський, Микола Бажан, Василь Мисик, Микола Лукаш, Григорій Кочур... Не кажучи про фахових тлумачів, десятки поетів різних поколінь радо віддають свій час і натхнення перекладу. Це характерна, незмінна риса нашої літератури, це важлива грань її історичного самоусвідомлення й самоствердження. Мало яка із слов'янських, та й загалом європейських літератур виявляє таку ж пильну увагу до іншомовних творів, класичних і сучасних, таку ж інтенсивність у пізнанні й наближенні до духовних здобутків інших народів. Це є вияв творчої сили нашого народу, його відкритості до всього прекрасного.

Від ще зовсім юних років Іван Драч, один із найбільш допитливих і невтоленних наших поетів, демонструє стабільний, незгасаючий інтерес до перекладацької діяльності, яка, зрештою,

від спорадичних проявів виокремлюється у своєрідну, помітну й важливу грань усієї літературної творчості майстра. Якщо збірка «Анатомія блискавки» подає, сказати б, емоційний і стильовий «контрапункт» усієї поетичної творчості Івана Драча, відкриває молодому читачеві незмінно глибокого й пекуче актуального автора, то книга «Наближення» вивершується як данина поваги й захвату талантами інших — і постатей класичних, і наших історичних сучасників, — як сукупний, спільний з ними «багаж» автора, як шлях його розвитку й творчої еволюції, співвіднесеної з ростом багатогранної перекладацької майстерності.

Де піч не з вогником,
Там хліба не буває.
Хто меле язиком,
Той мудрості не знає.

Земля ж бо не кричить,
Хоч і пшеницию родить.
І в горах тур мовчить
Відважної породи.

Мовчазна теж зорить
Зоря, хоч всіх світліша.
Орел і той мовчить,
А в нього зір — мов ніж.

Бочки, сповиті сном,
Мовчать — вино у кожній.
Розкажуть про вино
Лише бочки порожні.

Це — Кайсин Кулієв у тлумаченні Драча. Таких сліпучо-яскравих проникнень у художню тканину кабардино-балкарського поета в перекладача немало. Я думаю: чим особливо близький Кайсин Кулієв Драчеві? Отакими блискавичними прозріннями? Нерозривним зв'язком із рідною землею, коли життя й природа маленького гірського селища стають символом планети й людства? Нас пригнічують деякі новітні суспільні тенденції, коли здається, що цілі материки мистецтва пішли «під воду», віддані на заклання забуттю... Та ось же воно, нев'януче й незнищене мистецтво слова, його за руку виводить на сучасний кін Іван Драч! Як і вірші Ояра Вацієтіса, Паруйра Севака, Григоре Вієру, Отара Чіладзе... Ось же воно, карбоване в слові й неспопелиме натхнення Пабло Неруди, Федеріко Гарсія Лорки, Нікіти Стенеску, натхнення, помножене й

поєднані з натхненням українського поета... Ось же воно, дзвінке й чисте звучання голосів літературних велетів — Данте Аліг'єрі та Олександра Блока, воно таке повносиле в новому (і неповторному!) переживанні сучасного українського митця!

Колись, в одній із незчисленних літературних полемік, я назвав перекладача-поета співавтором оригінальних текстів, що їм він дає нове життя, «нову прописку» в іншомовній літературі. О, як напосіли на мене пильні ревнителі доктрических принципів! Рішуче заперечив названу тезу й Павло Загребельний. Однак давайте розглянемо ланцюжок психічно-емоційних і смислових трансформацій в оригінальному творенні й перекладному. Ліричне зерно, яке може бути спровоковане будь-якою найвипадковішою і найнезнанчішою причиною, дає пагони, що в своєму розвиткові набирають і смислового розгалуження, і формального вивершення. Маючи перед собою певну логічно збалансовану мовну конструкцію, професійний перекладач (а він зовсім не зобов'язаний бути поетом!) вирішує конкретні проблеми, намагаючись створити максимально вдалий еквівалент художнього тексту. Більшого від нього не вимагається, іншого завдання він перед собою не ставить. Отже, він шукає ключа до загальної тональності твору, опікується питаннями ритміки, синонімики, фразеології, фонетичної організації фрази, якомога більше наближеної до оригіналу, його цікавить система тропів, римування, відтворення можливих неологізмів чи стильових і структурних перепадів у тексті та ін. Перекладачі найвищого рівня прекрасно розуміють значення й роль підтексту в поезії, силове поле її магічного, ірраціонального впливу і докладають усіх зусиль для збереження й передачі саме цих її «невловних» якостей.

Усе це визначає успіх перекладацької праці. Ну, а коли нею захоплюється, по-справжньому «горить» професійний поет, та ще поет яскравої, самобутньої індивідуальності?.. Тут ситуація дещо змінюється в плані осягнення, співпереживання твору, в плані його найглибшого освоєння й сприйняття. Адже теми, сюжети, конфлікти світової літератури (й поезії зокрема) перетинаються, зростають у близьких формах на різному національному та історичному ґрунті. Тут можливі такі «збіги» творчої психіки, таке глибоке переймання чужими пристрастями й переживаннями, що вони й справді виступають у свідомості поета-перекладача як *його власні*. І в таких випадках найбільше важить уже не просто філігранна майстерність тлумачення, а сугубо індивідуальне літер-

ратурне творення, точна передача самого духу певної художньої речі, яка навіть і не обов'язково пов'язана із буквальною точністю перекладу. От коли маємо підстави казати про *перекладача-співавтора!* Це шлях до творення істинних шедеврів. Я думав про це недавно, слухаючи по радіо фрагменти «Євгена Онегіна» в близкому перекладі Максима Рильського.

І в Івана Драча деякі з перекладів — скажімо, з Олександра Бло-ка, Кайсина Кулієва, Ояра Вацієтіса, Паруйра Севака — прочитуються як спалахи чистого й найвищого натхнення, що народжують словесну форму викінчено бéзdogанну. Талант одного поета виводить на сучасний кін таланти інших і вже цим нищить усяку часову відстань між творами й поколіннями. Наскільки художні тексти витриваліші, скажімо, за політичні: останні старіють уже другого дня після публікації, перші ж здатні обпікати уяву та почуття через десятиріччя.

Проблема літератури й часу складна, багатовимірна й багатозначна. Не йдеться про кілометрові книgosховища, в яких «поховано» стоси колишніх духовних цінностей... Не йдеться про очевидну й природну застарілість тематичних і стильових особливостей ряду книг чи напрямків, що відігравали колись помітну суспільну роль... Не йдеться про наявний, усім зрозумілий спад читацької уваги до художньої літератури й видозміну самого її «соціального статусу»... Але йдеться про виняткову здатність *кожного яскравого твору* спалахувати новим світлом, воскресати із небуття чи забуття, вражати уяву нових людей і в нові часи. Йдеться про *незнищенність* інтересу до літератури й самого бажання займатися нею попри сьогоденне її збідніння й спрошення, попри явне звуження сфери її суспільної активності. Йдеться загалом про необхідність її існування як одної із форм розумової діяльності людства.

Без літератури освічена людина ніколи не набуде глибокого, всеосяжного знання рідної мови. Без літератури молодим поколінням ніколи не виховати в собі високої культурної поведінки й почуттів, а зрілій людині — не розібратися в складних емоційних вузлах власного життя. І хоча суто інформативне поле художньої літератури звужується в добу відкритості й доступності сучасного інформаційного бума, пов'язаного із електронними засобами масової інформації, усе одно без художніх творів нам не відчути смак і аромат минулих історичних епох (та й нинішньої «технократичної» доби!).

І в галузі художнього перекладу ми спроможні сповна відчути оту дивовижну здатність давніх творів оживати в новій якості й у новому ореолі, і то найперше у тих випадках, коли перекладачеві щастить піднести до рівня справжнього, реального *співавтора* іншомовного поета, тобто подарувати його словам частинку власної плоті й крові. О, наше сприйняття ніколи не зраджує нас, і ми чуємо негайно, коли таке насправді трапляється, бо тоді по-особливому неповторні еманація духу й буяння почуттів, закарбовані в оригіналі й трепетно, повнозвучно перенесені в стихію іншої мови.

Для кого з нас не стануть кревна близькими відчайдушні слова Олександра Блока з поезії «Друзям»?.. Ширше — для яких поколінь, для яких епох оті слова могли б стати *н е а к т у а л ь н и - м и?*.. Нема таких, бо людська психіка не міняється за тисячоліття. (І коли я всоте перечитую «Діалоги» Платона, то завжди думаю: не піднесеться на таку височінь жодний із нинішніх письмаків на Заході і на Сході...)

Ми, друзі, таємно ворожі,
Глухі, завидіючі, чужі,
А як би і жити, й трудитись,
Не бути б так — ніж на ножі?

Що вдієш! Усяк настарається
Отрути для свого житла,
Всі стіни просякла трутизна.
Ніде не притулиш чола!

Що вдієш! Зневірились в щасті —
І глузд підіймаем на сміх,
І, п'яні, ми з вулиці бачим
Руйновища жител своїх!

Життя продали ми і дружбу,
Лихі марнотратники слів,
Що вдієш! Ми шлях розчищаєм
Для наших далеких синів!

Коли в кропиві під парканом
Нещасні кістки зогниють,
Який-небудь пізній історик
На нас наживеться, мабуть.

Ось тільки замучить, проклятий,
Ні в чім не повинних дітей
Нудними цитатами з текстів
І датами наших смертей.

Печальна судьба — так сутужно,
Так тужно, святечно так житъ,
І стати здобутком доцента
І критиків нових плодить...

У свіжий бур'ян з головою —
Щоб сон забуття вколисав!
Мовчіть, проклятуші книги!
Ніколи я вас не писав!

Зверніть увагу, з якою стрімкою, навальною силою Іван Драч проводить головну, концептуальну ідею твору, якими драматичними каскадами нарощується й посилюється його тема, з якої точної словесної інструментовки виринає непідробний, щемливий і дзвінкоголосий Олександр Блок у новому для себе українському «поетичному плащі». Тут, як мовиться, ні додати, ані змінити нічого: переклад становить монолітний смисловий та фонетично організований мовний «зліпок». У ньому чітко вирізьбується складний, багатоманітний поетичний візерунок гіркого прозріння Блока, відкривається уся його глибина й безвихідъ, втілено без найменших втрат елегантну, зовні таку легку й невимушенну образну систему одного із ліричних шедеврів російського поета.

Класична легкість є наслідком прискіпливої, копіткої та вимогливої праці. Готуючи для видавництва книгу Івана Драча «Наближення» як її упорядник і коментатор, я серед стосів книжок, рукописів, журнально-газетних публікацій перечитав і досить грубезний машинописний зшиток «блоківських перекладів», які становлять, судячи з усього, перші піdstупи Драча до поезії Блока належать давнішому часові ще молодого, «рвійного» українського новатора. І той зшиток дав цікаву поживу для розмислів. Між ним і збіркою вибраних поезій Олександра Блока в українських перекладах (Київ, «Дніпро», 1980), вочевидь, пролягли роки й роки. Я не міг не піддатися спокусі бодай часткового текстологічного аналізу й порівняння. Остаточні варіанти вражально різнилися від початкових. Було сущою насолодою стежити за перебігом поетової думки, яка входила в контакт і співпрацю з творчою уявою російського майстра. Одної юнацької сміливості й рвійності виявилося замало, щоб здолати блоківські вершини вже з першої спроби. Слід було набути життєвий і творчий досвід, слід було просто п е р е ж и т и те ж саме, що переживав Блок, аби стати урівні із ним.

От коли кожна правка, кожна зміна в своїх текстах спрямовуються до однієї мети, виходять із найглибшого духовного спів-

переживання, стають бездоганно точним ударом літературного різця по мармуровій брилі, вилучаючи з неї адекватну сутність чудового образу.

Ось коли народжується досконалість. А досконалість твору вириває його з полону часу, завжди дає людині радість пізнавання прекрасного й завжди годить її потребі самопізнання.

Переклад може слугувати відмінним засобом перевірки твору на живучість — літературну, психологічну, емоційну, історичну... Він знаходить новий ракурс, у якому оживає оригінал, він «вживлює» його в сьогодення, навіть (і саме) на іншому часовому, соціальному, національному ґрунті.

Під пером Івана Драча достеменним відкриттям для українського читача стала творчість румунського поета Нікіти Стенеску — «Елегії (Таємна вечеря)», двомовне румунсько-українське видання, Кишинів, 2003.

Той лиш вмирає, хто знає себе,
той народжується, котрий
свідок собі.

Все просто, все настільки просто,
що стає недосяжним.
Все так близько, настільки
близько, що
заходить за очі
і стає невидимим.

Ось я
залишаюсь тим, яким залишаюсь,
з прaporами самотності, зі щитами холоду,
біжу до себе в зворотній бік,
одриваючись зусібіч,
одриваючись від мого початку,
від мого ліворуч і від мого праворуч,
від того, що зверху, від того, що знизу,
ждучи звідусюди
в інше,
повсюди моїх споминів знаки:
небу — зорі,
землі — повітря,
а тіням — гілочки з листям.

Але передовсім,
ми насіння і є — готуємося

з себе самих викинутись кудись,
вище кудись, в що-небудь,
що носить ім'я весни...
Бути всередині феноменів, завжди
всередині феноменів.

Бути насінням і спертись
на власну землю твою.

(«Елегія одинадцяття. Вступ до весняних турбот»)

...Хіба не міг би той вірш — о такий вірш — зринути і на українському ґрунті?... Іван Драч доводить: міг би! Сила цього перекладу — в емоційно-смисловій адекватності передачі найтонших перебігів поетової думки, в єднанні з нею, у віднаходженні природної, гнучкої словесної оболонки для цієї складної, багатошарової думки.

На безмежному літературному полі, помережаному багатьма глибокими слідами, Нікіта Стенеску упевнено прокладає свою власну борозну. Його мислення напружене й нервове, образи насичені й свіжі, думка проривається крізь них, як зелені паростки крізь міський асфальт. Йому вдається гармонійно єднати химеричну картинність із строгостю точного висновку, алогізм і логічність, жорстокість і ніжність, непримиренність бурхливих конфліктів і світло душевної ясності. Я сказав би, що ця поезія перегукується із кращими взірцями європейської (зокрема, французької) філософської лірики, сягає часом масштабів глобальних, космічних. Художні координати цієї поезії дуже місткі, її смислова наснага при всій мінливості форми навдивовижу стабільна.

Ні, такі перекладацькі звершення й відкриття не забуваються, вони стають фактом і вітчизняної літератури, бо їх пересаджує і вирощує на рідному ґрунті дбайливий літературний садівник. «Душі померлих // це земна атмосфера. // Ми дихаємо їхніми душами; // їхні душі занурюють свої пальці // глибоко в наш подих». «Хто ким дихає — невідомо. // Історія гусне в урочистих словах; // майбутнє постає перед нами // у формі розмови. // Іншими вустами проголошеної, // досконалішими ніж наші».

Таке зачіпає за живе, таке врізається у свідомість.

Література може відходити у минуле разом зі своїм часом, але може й випередити його; тоді вона зазнає нового зближення й споріднення з новими людьми, з новими часами. В ідеальному варіанті «позачасова література» і стає літературою *на всякий час*,

як можна сказати про класику, що це одяг для будь-якої пори і на будь-який зріст.

Письменник від Бога, письменник за покликанням зменшує своє життя, вселяючи його у власні слова. Те ж саме стосується й талановитого перекладача, який витрачає свою плоть і кров, «привласнюючи» чужі слова. І це зовсім не фігулярний вислів. Такі високі зразки вражального, повноцінного словотворення ми знайдемо серед перекладених Драчем поетичних осяянь Пабло Неруди, Євгена Євтушенка, Паруйра Севака, Давида Кутультінова, Отара Чіладзе, Григоре Вієру, Федеріко Гарсія Лорки...

Під збільшувальним склом перекладацької лінзи, якою керують натхнення і творчий пошук, ми з подивом і захватом відкриваємо для себе й нові грані знайомих текстів, і цілі людські світи, закарбовані в бездоганних рядках, непідвладних руйнівній силі вивітрювання, іржі часу. У змаганні літератури з часом виграє виснажлива, самовіддана й самозабутня праця.

Одноденної літератури сьогодні — невпрогорт. Вправні журналисти незрідка виглядають цікавішими за так званих «письменників». Мене вражає й пригнічує духовна ницість багатьох книжок, примітивна їхня запрограмованість, понура безособовість, роботизований тип мислення й викладу, що деформує саме уявлення про художню творчість, в основі якої — яскрава індивідуальність.

Взяти щось із буцімто «найчитабельнішого»... Детектив: убогість його перевищує усякі межі. Автори просто забули (а чи й не знали), як створюється атмосфера загадки, страху, небезпеки, тризводного очікування у класиків детективного жанру Артура Конан Дойля, Едгара По, Агати Крісті, Жоржа Сіменона, Джеймса Хедлі Чейза... Чи не найбільш саморекламний жанр «фентезі»: еклектична й нудна окрошка з середньовічного лицарства, самурайської етики та насмиканіх звідусіль псевдофілософських ідейок... Молодіжна проза (роблена й руками молодих): нескінченне розчісування ерогенних зон і брутальні слововиливи при зворушливій недорозвиненості мислительного апарату, який лишається в ембріональному стані. Спорадичний галас, який здіймається навколо подібного «творчого продукту», тільки посилює враження, що наших авторів смикають за ниточки спритні й небезкорисливі закулісні ляльководи.

Сумне свідчення падіння й убозтва — не лише літератури, а й охочих до неї споживачів. Це не школа виховання почуттів,

а школа їх забруднення. Індивідуальний досвід страждання й боротьби у таких книжках начисто відсутній, як і самі сліди ревної, копіткої праці над словом. Між тим досвід і критерії світової та вітчизняної класики нікуди не поділися. Із тьмяної далечі століть з гіркою усмішкою прозирають у сучасну видавничу каламуту до болю знайомі яскраві постаті.

Ні, серйозна література ніколи не згодиться на роль служниці золотого тельця чи безсилого придатка до засобів масової інформації. Когорта віddаних їй людей — в усій повноті й масштабності цього душевного покликання — звузилася, але знає вже й приплив свіжих сил, навіть із наймолодших поколінь. Свою принадлежність до цієї когорти на протязі десятиліть з достоїнством і честю демонструє Іван Драч.

Липень 2006 — січень 2007 р.
Харків

Володимир Брюзген

Аліг'єрі ДАНТЕ

ДАНТЕ Аліг'єрі (1265—1321) — великий італійський поет, засновник італійської літературної мови та основоположник італійської національної літератури. Автор знаменитої «Божественної комедії», що проклала нові шляхи для розвитку європейської та світової поезії. Писав також наукові (філософські, політичні, природничі) трактати. Як противник папи змушений був залишити Флоренцію. Помер у вигнанні.

БЕЗМЕЖЖЯ ДАНТЕ

Спочатку докочується луна. Спочатку дослухаєш, як далекий підземний гул століть викочує перед тобою палахкуче світило велетенських розмірів. Над кожним поколінням, яке спромагається на повагу до себе, сходить Данте. Середньовіччя мало на нього права як на флорентійського пріора, як на равеннського вигнанця, людство ж завжди має на нього право як на генія.

Вихори пристрастей тогочасних так вивищили цю надлюдську постать, а на бліде чоло поклали знак такої незбагненої скорботи і суворої всевладності, що з флорентійця, певно, ніколи не спаде містичний плащ напівлюдини-напівбога. Навіть наша доба, густо просякнута раціоналізмом і скепсисом, теж ні на що не здатна, крім подиву. І коли одна веронська балакуха шепотіла сусідці, пальцем показуючи на поета, що проходив поруч: «Глянь-но, он іде та людина, яка щодня спускається в пекло», важко не повірити їй і зараз, абсолютно упевнившись в атеїстичних твердженнях своєї доби, що пекло розташоване не під землею...

Данте народився у Флоренції в травні 1265 року в сім'ї старовинних, але не багатих дворян. «Його призвіще Аліг'єрі, — як писав Іван Франко, — вказує на німецьке походження його роду. Аліг'єрі, се, очевидно, старонімецьке Альдігер, або ж Вальтегер — Держиспис, де в чому близьке

до назви другого велетня поезії Шекспіра, яка означає Трясиспис». Проте сам Данте вважав, що його предки походять з Риму, ніби наперед заперечуючи тези майбутніх «тевтонофілів», — що ж до І. Франка, то він брав свої відомості в Карла Федерна.

Майбутній поет рано осиротів. Школа мало що дала йому — якісь знання з історії, з елементарного богослов'я, астрономії, природознавства. Отой освічений енциклопедично на ті часи Данте виріс самотужки. Рано визрілий розум, виняткова обдарованість юнака привернули до себе увагу флорентійського суспільства. В 1283 році він здобував права флорентійського громадянства. Кілька разів його обирають до ради ста, правлячої інституції міста. Нарешті в 1300 році — пріором, одним з шести «міністрів» Флоренції. Данте як представник партії «білих» гвельфів у 1302 році засуджений «чорними» гвельфами, що здобули собі владу, на довічне вигнання з Флоренції і на спалення на вогнищі при самовільному поверненні. І вже до самої смерті в Равенні в 1321 році поет пізнавав,

...яким солоним тістом
Смакує хліб чужий, як твердо вгору
І вниз ходити сходами чужими.

(Переклад Івана Франка)

Двадцятилітнє вигнання, вічна бідність, розчарування за розчаруванням, незбагненна, нелюдська погорда маленького, непоказного чоловічка, завжди згорблена і завжди готового до відсічі, та каторжна праця над твором, який і досі не перестає бути одним з дев'яти чудес світу і який цього маленького чоловічка з густою, чорною бородою так вирівняв і вивищив, що правдиві спостереження малого тоді Боккаччо, який бачився з Данте, нам здаються мало не особистою образою, — в нашій уяві Данте високий, стрункий, суворий і демонічний.

Східна притча розповідає про сліпців-прочан, яким зустрівся на дорозі слон. Кожен з них, ніколи не бачивши слона, визначав його навпомацки. Одному з них він здався коло-

ною, бо він натрапив на його ногу, другому — рухливою стіною, бо той намацав його тулуб, третьому — пальмовим листям, бо він підняв руку до вух слона. Певно ж, що, освоюючи таку велетенську постать, як Данте, багато дантологів перебувають у становищі отих східних пілігримів. Не знаю, чи бодай один з тих мандрівників зміг почути, як б'ється серце тієї незображенnoї істоти, але багато дантологів забувають про те, що ритми «Божественної комедії» чи «Нового життя» належать архіточним ритмам найхолоднішого і найполум'янішого серця з усіх сердець, які будь-коли служили поезії. Поети, що прагнуть до універсальності своїх чуттів, мають перед собою її еталон. Гете дивився на сонце з олімпійських висот, та і йому інколи заступали хмари, Данте ж міг бачити сонце крізь товщу землі — прямісінько з пекла.

Тяжко спромогтися на щось значніше, ніж на зухвалий шкіц амбітного дилетанта, та як же не потішити себе думкою, що гаряче перо поета хоч на йоту ближче до істини про поета, ніж найпильніші висліди досвідчених літературознавців...

Хліб Біблії не був зачерствим для нього. Гарячі подуви Іеремії чи Екклезіаста коли не принесли жаринки на його полум'я, то прикрилили вітер, аби роздмухувати його кострище.

Він освоював Боеція і Ціцерона, Арістотеля і Авіценну, Гіппократа і Птолемея, вишукував зерна в лушпинні схоластичних письменників Середньовіччя, часто заплутувався, блудив і, як це нині ззвучить майже комічно, хоч, без сумніву, часово і поетично виправдано, коли не міг вияснити питання про походження матерії, то облишав предмет, аби вдатись до дослідження суті благородства.

Кажуть, що Бог обділив його політичним талантом. Сам Данте в листі, який бачив його біограф Бруні, стверджує, що всі його лиха почались з пріорства. Певно, йдеться про талант підступництва — брак його позбавив Данте батьківщини. Витончена, шляхетна натура, натура справжнього флорентійця, завжди дітклива і палахкочуча, змушена

йти на жебри — будинок його знищують дотла, нещасна дружина з дітьми залишається напризволяще, найменший батьківський порух може привести до спалення на вогнищі: папа Боніфаций тихенько наказав спалити Данте на вогнищі, та сталося інакше — поет аж надто голосно скарав папу на вічний вогонь у пеклі. А вже ж, як писав колись Гейне,

Кого в таке пекло впакує поет,
То й Бог його відтам не вийме.

Історики пишуть, що незадовго перед народженням Данте у небі з'явилася комета. Її таємнича китиця віщувала щось незвичайне: маги бачили таку перед Різдвом Христовим, Светоній — у день смерті Цезаря, та комета цього разу була вже надто яристою. Друг і вчитель Дантів Брунетто Латіні віщував йому славу як астролог — проникливим доказом був гороскоп. Яка б доля іронії не освітлювала ці рядки, то вона миттю згасає на вітрі Дантових нещасть і трагедій — до нас докотилася буря. Може, згадується нам гіркосмішними і найстрашніші сцени в «Пеклі», адже за плечима нашого часу вже Освенціми і Хіросіми, може, поблажлива іронія спалахне на вустах наших од найчарівніших блаженств раю, та дивовижно чисте моральне здоров'я поета збентежить нас, а обрій його духу, велич його бунту, незображенна гармонія генія і жорстоко-солодка безвість його фантазії навіки приголомшить. Кривавий час породив поета. Він і тепер не може всидіти в раю. Beatrіче знову його відпускає в життя — «в праліс той заклятий, бір непрохідний в мороці страшному».

Карлейль так описує зовнішність Данте на портреті, «який так хотілося б вважати справжнім»: «Найсумніше обличчя і, мабуть, найпечальніше з найсумніших будь-коли змальованих. Зображене воно самотнім, ніби в порожньому просторі, з головою, повитою єдиним лавром, з виразом невтишного горя і страждання, але й з глибоким усвідомленням безсмертної перемоги, — обличчя, таке знаменне для всієї історії Данте. Мені здається, що це найскорботніший образ з усіх, будь-коли змальованих з натури, глибоко трагічний, прой-

маючий за серце образ. Основа його — лагідність, ніжність і голублива любов, ніби в дитини, та все це ніби застигло в гострій суперечності, в зれценні, відчушеності і гордій безвихідності скорботи. Лагідна, ефірна душа, проте, дивиться на світ так строго, так суворо, так непримирено, ніби сама вона замкнена в холодній в'язниці з криги. Разом з тим це скорбота мовчазна, безмовно презирлива: в розрізі його вуст щось подібне на презирство Бога до того, що роз'їдає йому серце, ніби це щось жалюгідне і нікчемне, ніби той, кого воно владно катує і душить, значно вищий від цього всього. Це обличчя людини, вся історія якої переповнена протестом, а все життя — непримиренна битва проти світу. Любов, цілковито перетворена в гнів, постійний, праведний, безмовний — гнів божества!»

Волонтаристичний дух цих сентенцій не позбавляє їх загалом точного і глибокого проникнення в самісіньку суть Дантової істоти — поет гніався на всіх неіснуючих богів, перебравши за коротку мить життя всі божеські гнівальні функції, як би ми сказали зараз. Яка б, здавалося, невідповідність орлиногого профілю жорстокого поета з ніби легким і сонячно життерадісним характером нації, що його спородила...

Данте володів чи не найбільшою фантазією з усіх відомих нам поетів. Звичайно, залишений поетом світ ідей і образів, зматеріалізований у творах, є лише гармонійною кристалізацією всього того безмежного, безберегового хаосу, який уміщався в душі Аліг'єрі, який був її солодким гнобителем і джерелом Дантової гордині. Де Санктіс, історик італійської літератури, ставить межові стовпи між уявою і фантазією, віддаючи останню тільки справжнім великим поетам. Уява — це здатність прикрашувати, розцічувати, пригладжувати. Найбільша здатність уяви — це відтворення подобизни життя у вигляді алгорії або персоніфікації. Фантазія ж, як пише де Санктіс, це дар творчий, інтуїтивний, спонтанний. Уява пластична, вона має образ, це її кінечна ціль; фантазія діє всередині, зачіпаючи зовнішній бік лише

для повнішого розкриття внутрішнього життя. Уява — це аналіз: чим більше вона намагається прикрашувати, малювати, тим більше вона віддаляється від суті, від того цілого, в чому — саме життя. Фантазія — це синтез, вона націлена на головне, одним штрихом створює враження, почуття живої людини і її образ.

Варто було наголосити на різниці між уявою і фантазією, бо здебільшого вважають ці поняття тотожними. Варто сказати тут, що, коли Данте ламав традиції і віддавався пливові своєї фантазії, а геніальна фантазія потребує завжди геніального розуму, там живі почуття і досі вражають. І вже окремі образи створюють безмежжя, а не царина, де вони побутують. Так забиває дух над прірвою, так підламуються мимоволі ноги над урвищем і тріпоче серце не перед безмежжям і бездонням провалля — острах у людини виникає од маленького камінчика, який щойно обірвався під її ногами і пострибав по уступах униз з тонким скретом, утворюючи смертельний подих одуння. Людина здригається...

Ось що писав про «Божественну комедію» сам Данте в латинському листі до Кангранде делла Скала. Смисл поеми багатозначний: він не тільки буквальний, але й алгоричний, моральний і аналогічний, тобто надсмисловий, що йде вище смислу. Ціль поеми — вирвати людей, живущих нині, із стану мізерії, злополучності і привести до стану щастя. Той вид філософії, який в поемі є керівним, це етика, бо ж поема написана і в цілому і в частинах не для споглядальних цілей, а для дії. «І коли, — ще раз наголошує основну думку Данте, — в якому-небудь місці чи уривку виклад має характер споглядальний, то ціль його все-таки не споглядальна, а дійова». Зробити людей щасливими — на менше Данте не згоден. Ось така категоричність суджень, така всеоб'єктивність прагнень — боляща рана, що ніколи не загоїться. Чвари між гібелінами і гвельфами нікого не цікавлять, та кожному є діло до рівня Дантової ненависті і любові, бо ж не звичайному людському серцю були вони вділені. Сили, які переповнили Данте, перехлюпувались через край, нарешті знайшли

вихід — великий суддя Середньовіччя, перебравши на себе самовільно функції всіх божих помічників, воздав за гріхи. Безперечно, коли б політична кар'єра його склалася інакше, хто зна, в якому вигляді до нас дійшла б його основна річ і чи взагалі він на неї спромігся б. Надто вже багато пекучої ненависті сіллю осіло на цих безжальних терцинах. Про що б він не писав, яка б думка не водила його пером, усюди він не минає випадку познущатись над папством і Флоренцією. Скільки витончених рикошетів, яка віртуозність захованых алегоричних уколів! Навіть у присутності самого Бога («Рай», XXVI, 39) з тронного залу можна випустити пекучу епіграму в обличчя мами і мачухи — Флоренції.

Данте міг віддавати борги з мечем в руках; перо його слухалось незрівнянно краще, та робота меча йому, синові свого часу, здавалася більш переконливою. В цьому він дістав цілковиту, хоч і своєрідну підтримку через півтисячоліття з боку лорда Байрона: «Хто став би писати, коли б мав можливість робити дещо ліпше? «Дія, дія, дія», — говорив Демосфен. Дія, дія, — кажу я, — а не писанина, особливо у віршах. Гляньте-но, які нудні існування, повні вічного скигління, прожила вся письменницька братія, і які вони всі пусті і нікчемні, за винятком Сервантеса, Тассо, Данте, Аріосто, Клейста (які були доблесні і діяльні громадяни), Есхіла, Софокла і кількох інших древніх». («Щоденник»)...

В основу «Божественної комедії» поет поклав принцип, що панував у тогочасному суспільстві: споглядання потойбічного світу вже є спасінням для душі, що страждає в тілесних лабетах. Данте очищається сам, очищається кожен, кого він веде за собою. Вергелій веде поета, поет же приводить кожного, хто заблудився в нетрях життя. Будова таких циклопічних розмірів могла бути вивершена тільки людиною віруючою, віруючою глибоко і широко, часом несамовито: чи не з попелу таких месіанських пожеж підіймався потім страшний Савонарола. Данте позбавлений передапостольського стану роздумувань, він з самого початку, вже з «Vita nova» апостол, апостол, який досяг цього стану самоправно,

не покладаючись на певність божих санкцій. Так по-апостольськи віщати міг тільки він, так фанатично карати міг тільки один поет, дивно лише, як людина з такою архізалізною вірою і певністю не започаткувала нової релігії — певно ж, що тільки поет в Данте врятував нас від Данте — реформатора церкви, від такого собі італійського Лютера — а й сам намісник Бога на землі був дуже близько від Флоренції і страшенно ненавидів Аліг'єрі...

Сонцем Дантового неба була Беатріче. Дев'ятирічним хлопчиком уперше він зустрівся з нею, майже своєю ровесницею, і відчув, як у глибинах його душі затріпотів « дух життя». З того дня починається найславетніша в світі історія кохання поета до жінки. Коли в її честь був зведений сонячно-чистий палац «Нового життя», Дантові він здався замалим — замалим і для його нелюдського кохання до Беатріче, і до можливостей його, Дантового, духу — так кохана його під арками «Бенкету» проходить до найграндіознішого середньовічного замку «Божественної комедії».

Не можна сказати, що в Данте звичайне людське життя було недокрівне. Проте внутрішнє життя було до такої міри інтенсивне і розлоге, що такими глибинами почувань, що організм поета часто не витримував вулканічних струсів душі своєї. Так мучився ще один геній, виборсуючи з можливостей свого нікчемного малосильного тіла найпотужніші у світовій культурі статуї і фрески — спадкоємець Дантового безмежжя Мікеланджело Буанарроті. Навколоїшній світ, суєта сует, все далі віддалявся, став міражем, сновидінням, а світ фантазії вставав дедалі реальніший — різкішали тіні од невідомого джерела світла.

Перлина Дантової юності *«Vita nova»* була повністю витримана в дусі *dolce stil nuovo* (школи «солодкого нового стилю»), представниками якої були в Італії Гвідо Гвініцеллі, болонський поет, і Гвідо Кавальканті, флорентієць, найближчий приятель Аліг'єрі.

Законами цієї поетичної школи було суворе поєднання найвищої ученості з найзугарнішим риторичним обладун-

ком вислову. Сліди навчання в цій системі залишились і в найпізніших терцинах «Раю».

«*Vita nova*» — це історія першого юнацького почуття в усіх його перипетіях; все відкривається, стає видимим, варто тільки скинути містичні лати з його ніжної шкіри. Так спроможність крил вивірлялась у небі першого юнацького почуття. Містичні лати знекровлювали слабих. Його ж муза хоч інколи й тяжко поверталась в чавунних доспіхах Середньовіччя, зате ніколи не страждала на задишку — носіння лат зобов'язувало мати неабиякі м'язи.

Взагалі, історія його поетичної діяльності підтверджує стару і добру істину: геній від джерел до гирла має якесь одне, добре ним облюбоване річище ідей і проблем, в юності лише тонко і, може, несміливо окреслює їх, в зеніті життя, упевнившись у своїх силах, розриває береги усталеного і суворо торжествує найбільшою радістю образця богів — радістю першовідкривача.

О, вы, за мной пустившись в ломкой
Простой ладье, внимательно следя
За кораблем, где мчусь я с песней громкой,
Вернитесь вспять и, на берег взойдя,
Не устремляйтесь в океан, в котором,
Отстав от нас, утратите вождя!
Никто не плыл, где мчусь я в беге скором...

(Переклад Д. Міна)

Якою мірою зухвальства були наділені його можливості, коли в юнацькій поемі він уже насмілюється, він, віруючий католик, поставити свою любов у центр Всесвіту, долю її вирішувати злагодженими рухами дев'яти сфер по Птолемею. Беатріче поставити під знак «дев'яти», тобто оголосити чудом, корінь якого лише в дивній трійці, тобто в триеднанні Бога, а потім ще й брати нас на ось такий найвитонченіший кпин: може, для витонченішої людини тут проглянути витонченіші причини, але це саме те, що мене вдовольняє. Так, уже біля джерел Данте зумів створити такий ліричний світ, неосяжний за обсяgom, глибочезний за проникністю в суть

явищ, гармонійний за побудовою, особистий і в той же час загальнолюдський, що посягнути перевершити його ще не наважився ніхто протягом кількох століть.

Міра його зухвалості була його буденною мірою. Так, коли померла ота справжня Беатріче з блідим чолом, він написав листа пріорам Флоренції з приводу її скону, настільки серйозно він був переконаний, що всі поділяють його горе. І хто зна, який дощ глузувань сипонув на голову поета з боку людей, що були заклопотані виборчими урнами чи виробництвом славетного зеленого сукна — а він же був вразливий навіть понад міру своєї обдарованості.

Карл Федерн, монографію якого так був уподобав Іван Франко, наводить цілу низку різномірних тлумачень образу Беатріче — від «Нового життя» до «Божественної комедії». Так, Россетті вважав, що Беатріче означає Римську імперію, Гітман доводив, що вона не що інше, як уособлення римської церкви, Франческо Перец схилявся в свою чергу до того, що це — діяльний розум, а Бартолі вважав її «ідеальною жінкою». Але ж Данте перш за все був поетом найвищого гатунку, а навіть абеткові знання з психології творчості свідчать принаймні про суб'єктивність цих тверджень. Чуттєва і духовна любов для людини такого збурення, як Данте, були настільки нероздільними, а психологічна достовірність всіх колізій в перебігу чуття поета у «Vita nova» настільки точна, що абсолютно неможливо відривати почуття поета від жи-вої прекрасної дівчини-коханої.

Ніжний промінь Дантового кохання палахтів у такій завірюсі середньовічних кривавих пристрастей, що навіть цей найдорогоцінніший здобуток людини, її, так би мовити, визначальна субстанція, забарвлювався у колір крові як найбільш пасуючий. Історія любові в Італії за тисячоліття йде від знаменитої Розмунди, доньки VI століття, що любить убивцю свого батька і дядька Альбоїна: охоплена пристрастю, вона стає його дружиною і з черепа батька, як із келиха, п'є за здоров'я мужа. І вже далеко після Данте — з XVI століття — гуде кривава слава про Лукрецію Борджа,

що одночасно була доно́нькою і дружиною свого батька. А над усім цим кривавим чадом — фіалковий запах образу Беатріче, і тяжко повірити, що цей запах був витворений з нічого суворим співцем її; ні, він належав одній з найчарівніших живих жінок світу.

Особа Беатріче, отої знаменитої флорентійки, що стала музою італійського поета, ще і досі перебуває у сфері гіпотез, а сфера утасманичена завжди найпривабливіша. А тому, що «поезія потребує правди, а не фактів» (Ульям Фолкнер), спробуємо — вже вкотре! — бодай на хвилю одхилити завісу століть, а над результатами багатовічних дантологічних нашарувань, включно з багатьма сучасниками, — хоч де в чому посумніватись. Данте писав, що багато називали її Беатріче, не знаючи, що так і мусили б її називати. Данте ніколи не писав, що мусили б її ще називати Портінари.

Ось в чому був переконаний Франко, поділяючи гіпотези Карла Федерна, Скартаціні та інших дослідників Данте: «Хто була та пані, що першою своєю появою збудила в серці 9-літнього хлопця таку могутню пристрасть і зробилася провідною звіздою цілого його життя? Данте називає її Беатріче. З того, що він подає про неї, ми можемо дізнатися, що вона була флорентійка, дочка якогось флорентійського патріція, уроджена 1266 року. І більше нічого не знаємо про неї. Аж у другій половині XIV віку, яких 50 літ по Дантовій смерті, Боккаччо, що запрошений читати виклади про Данте і коментував його «Божественну комедію», подав на підставі інформації від якоїсь достовірної особи, що се була молода Беатріче, дочка близького сусіда Дантових родичів і визначного пана Фолько ді Портінарі, що пізніше вийшла заміж за молодого Сімона де Барді і вмерла 1290 року, проживши 24 роки. Г'ятсот літ вірено сим Боккаччовим словам, поки нарешті ближчий розгляд не показав, що вони властиво ні на чім фактичнім не оперті, а суперечать усьому тонові, всьому змістові Дантової «Vita nova», де автор оповідає про Беатріче, починаючи від її дитячого віку аж до смерті, і ані словом не згадує про її заміжжя. А прецінь же твердять критики, воно

неправдоподібно в найвищій мірі, щоб Данте, показавши Беатріче такою безмірно сильною в любові, зовсім промовчав про її вихід заміж, щоб сей вихід не зробив на нього ніякого враження. *Ні, Дантова Beatrіche не була заміжня, вмерла панною і лишилася для Данте назавжди символом чистоти, ласки й святості*.

Оцей дивний полемічний випад нашого найбільшого літературознавця є в першу чергу імпульсивним, хоч і точним, випадом поета, який намагається дістатись крізь захаращення фактів до правди. Та й чи справді так вже важливо знати через цілі століття отакеньку маленьку істину про заміжжя чи дівоцтво прекрасної флорентійки? Яке світло проливає малий момент такого пізнання на Данте? І чи не йшлося тут Франкові про якісь свої потаємні мотиви, зв'язані з солодкою і болючою тінню Beatrіche його юності — Ольгою Рошкевич? Безперечно, що і останні підспудні токи мали тут своє місце, але ж найбільше завинив сам Данте, який не повідомив нас, чи носила Beatrіche шлюбний перстень. Дивно, що оцей, здавалося б, незначущий момент є одним з малопомітних, а все ж точних вододілів між дантологами, які намагаються прочитати біографію серця поетового, і дантологами, яким правда найвищої поетичної сповіді людства не замінить маленької купки фактів, поспішно зібраних мстливим Боккаччо. Навіть Абрам Ефрос, автор вельми цікавої статті «Молодий Данте», здається на волю позірних «фактів», а не простежує точної психологічної лінії найвітонченішого почуття, яким будь-коли обдаровувала людину природа, — така вже витончена струна цієї пристрасті, така чиста, що не боїться в чистоті своїй найбільшої оголеності і не знese пилиночки фальші, а тут такі звинувачення: «Поки Beatrіche проходила через етапи своєї жіночої долі, Данте робив великий фланговий марш. Її одруження, вагітність, народження доночки, хворобу, смерть він охопив складним обхідним рухом. Він хотів поєднати всі втрати в її сконі». А чи міг поет, якому звичайний неуклін коханої дівчини здавався жахливою бідою, нерозрадним нещастям, удастися до

«обхідного маневру», коли йшлося про одруження милої чи народження в неї доньки від «законного сеньйора»? Данте, трагічний геній, міг би хіба обминути найсумнішу і найсолідшу стежку нерозділеної любові, яка вивищувала стількох поетів, яким і не снилися обрії Аліг'єри. А молода мати з малою дитиною — хіба на цю колізію поет кинув бодай малесенський штришок у «Божественній комедії», вона ж бо виростала з «*Vita nova*». Ніде в Данте не йдеться про любов нерозділену, інші незагойні рани пекли його. Поет, який ламав хребти стільком поетичним канонам, ламав і усталені флорентійські звичаї — він не лише співав про любов, як Петrarка, але і воістину любив. Любов не дозволяла йому фальшивити і йти на «обхідні марші»...

«*Vita nova*» — це надзвичайної ніжності і чистоти спів, якому схоластичні захаращення надають своєрідної, лише йому притаманної привабливості. Тут Данте в найсолідшому екстазі, він плаче, як дитина, його очі втомлені сльозопотоками, серце його пізнає гірко-солодку розкіш любовного блаженства, тонкощі почуттів аж ні в чому не поступаються перед найвитонченішими любовними злетами пізніших століть. Його любов до Beatrіche не була звичайною любов'ю поета до своєї музи, в ній сконцентрувалися всі можливі для людини вияви почуття захоплення і подиву перед дівчиною, що скоріше могла б бути донькою бога, аніж смертного. І Данте садовить її в «Раю» поруч Богородиці, порушивши християнські канони, та навіть звідти лунають найбільш значні жіночі слова — слова ревнощів. І як би їх не намагались перетлумачити по-іншому, надто вже видима їхня найзначніша і найлюдяніша суть.

Beatrіche мала рацію. Данте не тільки вважав Овідія одним з найбільших поетів поруч з Гомером, Горацієм і, звичайно, Вергілем, в уста якого вкладена ця оцінка («Пекло», пісня III), не тільки захоплювався його «Мистецтвом любові», але й сам міг писати такі гарячі еротичні строфі, перед якими бліднуть холоднуваті чи просто раціоналістично теплі «*Amores*». Платонічна витонченість «*Vita nova*» — це

лише один полюс цієї дивної натури, лише один берег його дивовижної амплітуди. Коли ж Данте, засліплений до краю почуттям, до якого домішується ще й образа до жінки, що погорджує ним, — до донни П'етри, він поєднує в собі чуттєву силу варвара і невтолиму жагу епікурейця: «Коли б я міг взяти в руки оці біляві кучері, що стали для мене батогом і бичем, я скопив би їх на світанні і провів би з ними весь день і вечір. І не став би я їх милувати обережно та ніжно, а був би як ведмідь, коли йому на жарт зайдеться (*Convivio*)». Така прямота, позбавлена будь-яких пересторог, аж ніяк не пасувала б віруочому католику Середньовіччя — тілесний бік кохання, на відміну від часів Овідієвого Граду, тоді був чимось нечистим, принаймні стидким. Данте ж писав про це навдивовижу вільно, не добираючи цнотливих слів...

«Слова його подібні квітам і плодам на дереві мовчання — визначені, точні, щирі» (Дж. Саймондс). Визначеність, точність, відбірність слова — ознаки достеменно Дантові, але щирими їх ніколи не можна назвати. Надто вже видима невідповідність його пророцького тону, надто вже широкі крила його судейської мантії і надто відшліфовані його афоризми, порівняння, плин його образної стихії, дуже вже вони закам'яніли — розраховані ж бо на вічність — для такого зворушливого і замалого для Данте визначення, як щирість. Щирість тону не для таких клекочучих, вулканічних натур, вогонь щирості поглинається зажерливим виверженням породи. Кожен штришок Дантових роздумів — плід зусиль тяжких, навіть каторжних, але не вимучених. Вимученість — ознака безсилля творчого, карб Сальєрі, мука творчих пологів — ознака здоров'я органічного таланту. Він жалівся, що од праці над своєю поемою схуд на довгі роки, що ідея поеми переслідувала його і висушувала. «Вудила мистецтва» витримували його спонтанність, вогненна лава плинула у за-здалегідь заготовлені для неї ринштоки, про геніальність самого планування «Божественної комедії» писав Пушкін. Тип його художньої натури був абсолютно чужий отому новому типу художника, який виробили пізніші століття. Дан-

те нагадує людині про універсальність характеру її почуттів, прагнень, він гарячий противник анархії духу.

Достоєвський, скараний епілепсією, відчуває життя в неймовірно підвищених дозах у передсмертну мить, спиває отруйну есенцію на грані, його мистецтво — це вольтова дуга між життям і смертю; грандіозний універсаліст Данте, найбільш наївний і найбільш віруючий з поетів, коли вже і виходить за межі людського, то тільки виводячи людину увищі сфери божественного — через покуту до відродження...

Наш Тарас Шевченко, будучи абсолютно вірним своїм войовничим антикріосницьким ідеалам, відразу ж зіставляє страхітливий світ селянського життя, жахливи вчинки його визискувачів зі всіма муками і карами «Пекла».

Мій краю прекрасний, розкішний, багатий!
Хто тебе не мучив? Якби розказати
Про якого-небудь одного магната
Історію-правду, то перелякати
Саме б пекло можна. А Данта старого
Полупанком нашим можна здивувати.

(«Іржавець»)

Вспрониклива Леся Українка з давнини віків підіймає до життя «забуту тінь» Дантової дружини Джемми Донатті, її віддає свою гарячу похвалу, її скромності і осмисленій непомітності, всупереч гучній славі Беатріче, —

Що раз колись до нього посміхнулась,
А другий раз пройшла, не глянувши на нього,
А третій раз на неї він дивився,
Коли в труні вона лежала нерухомо.

(«Забута тінь»)

Цей один з найдовершеніших шедеврів Лесі, правда, коли б доскіпуватись до джерел, хибує на фактичну неточність: як кажуть дослідники, Джемма Донатті не ховала поета в Равенні, хоч і пережила його на кілька років. Більше того, вона ніколи не ділила хліб вигнання з Данте, ніколи не залишала Флоренції, навіть тоді, коли діти їхні виросли

і поет, після довгих мандрів, нарешті, опинився в Равенні. Це ще більш дивовижно, бо троє дітей — П'єтро, Джакомо і Беатріче — жили з батьком і, напевно, опускали батька в могилу без матері. Хто зна, чи Леся Українка свідомо не хотіла бачити цього, чи її ввели в оману неточні дослідження, проте освітити цю проблему саме під таким кутом зору поетеса мала повне право, гріх її звинувачувати в фактичній неточності.

Іван Франко, хворий на прогресуючий параліч, за допомогою хворої лівої руки й зубів устромлював собі перо між пальці правої руки і, притримуючи її лівою, писав на схилі свого каторжного життя про італійського поета: «Данте являється найвищим виразом, поетичним вінцем таувіченням того, що називаємо середніми віками. Вся культура, всі вірування, всі муки й надії тих часів знайшли вираз в його поемі. Та рівночасно як людина геніальна, він усім своїм еством належить до новіших часів, хоч думками й поглядами коріниться в минувшині. Відси певна двоїстість його появи; консервативний і правовірний у своїх поглядах, усіма своїми силами він був революціонером і сівачем духовних революцій. Ніщо назава його гіеною, що виє на могилах; Скартаціні називає його найбільшим новочасним поетом. Італія величає в ньому батька своєї національної літератури, творця й незрівнянного майстра італійської літературної мови; католики бачать в ньому правовірного ученика Фоми з Аквіна, та не брак і таких, що бачили у ньому єретика». Франко теж добачив у Аліг'єрі єретика, не прихильника середньовічної ересі, а вічного єретика, який з темного чотирнадцятого століття без остраку випустив такі слова, «за які й тепер у двадцятому не дуже погладили б по голівці». Через верхогір'я століть один геній нахиляється до іншого, щоб ще раз і ще раз пересвідчитись в одвічній естафеті людської честі, благородства і сонячного вогню. До того ж імператорська династія Габсбургів одним кривавим крилом зачепила була Данте — італійця чотирнадцятого століття, і другим, оновленим, але таким же кривавим — Франка — ук-

райнця двадцятого віку. Для ковалевого сина з Нагуєвичів, крім усього, велетенська постать Данте освітлювалась гарібальдівськими пожежами — італійський народ взяв Дантові гасла про національну єдність Італії як найсокровенніші, він сплатив за них кров'ю.

Львівський ерудит захлинявся шаленим виром пристрасності, який доносив його старший собрат по духу, — жоден рядок не вмирає, коли він єдиний раз навіть живлений вогнем такої пекельної сили. Випущений з тятиви, він перелітає століття і безпомильно, як самоконтролююча ракета, настигає ціль, що теж встигла за століття переміститись і перефарбуватись: «О ви, нещасні, що пануєте сьогодні, і ви, найнужденніші, що підлягаєте пануванню! Уважайте, вороги божі, на близький переворот, ви, що держите над Італією різку панування! Говорю вам, Карле і Фредеріго, ви, королі й інші князі й тираги, погляньте, хто такі ваши дорадники, і вважайте, скільки разів кожного дня ті ваши міністри показують вам правдиву ціль людського буття. Краще б вам було низько літати, як ластівки, аніж, як яструби, заточувати найвищі круги над стервом».

Іван Франко видав у 1913 році дві книжечки про італійця: «Данте Аліг'єрі. Характеристика середніх віків. Життєпоета і вибір із його поезій» та другу, меншу: «Дантова друга любов». Крім інших проблем, Франко окремо висвітлив питання про Данте як творця італійської літературної мови: він-бо ж на основі свого рідного тосканського діалекту та з добірних зерен інших чотирнадцяти головних діалектів Італії витворив загальнонаціональну італійську мову, вивищив її над пихатою латиннію і завдав останній чи не одну з найболючіших ран. На міцному фундаменті «Божественної комедії» і досі стоїть будова італійської літератури — яка з нації може потішитися таким гранітним підмурівком? Тільки маючи такого поета, що своїм шедевром захопив увесь народ, протяв його золотим стрижнем свого генія, національна мова, живлячись діалектами, як вічними джерелами, зламала карк гордливій латині...

Хто він для нас, оцей далекий богорівний поет, якого завжди виносять на гребінь і найнепомітніші припливи людської культури? Його твори ніколи не будуть зачитуватись до дірок, від них завжди віятиме холодом недосяжного, найнеприступніші Дантові вершини потопатимуть в морях коментарів, по кількості яких «Божественна комедія» може сперечатись навіть з Біблією. Пророцтва поета використовувались папами і прибічниками Муссоліні, а один з найпорядніших сучасних католиків Джон Кеннеді любив часто цитувати слова Данте про те, що найгарячіше місце в пеклі заготовлено для тих, хто в час вирішальної сутички між добром і злом намагається зберегти нейтралітет. Як бачимо, Дантове знамено підіймається різними руками, опалює своїм полум'ям різні небокраї.

Данте — переконаний противник плюралістичного світу, він — завжди ідейно переконаний, а місцями надто жорсткий диктатор, навіть свого найулюбленишого вчителя Вергілія не впускає до раю — той язичник.

Мова про сучасність Данте — це не просто риторичний кніксен. Для нас — це не проблема Данте, пов'язана з бідами сучасного католицизму, це й не те, що сюрреалісти вважали Данте принаймні своїм прадідом, а Фелліні ходить $8\frac{1}{2}$ колами свого сучасного кінопекла. Це в якісь мірі пов'язано з майже осучасненою легендою про поета, про бородатого вигнанця, який на запитання, що йому потрібно, відповідає змучено: «Миру!» А найбільше це зв'язано з нашою молодою вірою в можливість витворення людиною таких гіантів духу, як Аліг'єрі.

Коли захворів французький поет Іван Голль, якраз завершуючи цикл «Сон-зілля», німецькі, австрійські, французькі і американські поети пожертвували йому з своєї крові. «Так, — пише його дружина і муз Клер Голль, — вони зголосувались гуртами, щоб пропонувати найшляхетніший з усіх дарів любові. «Сон-зілля» розквітнуло-таки з серця Івана Голля, проте серце оте було здатне битися лише доти, доки він довів червоне сон-квіття до зрілості, бо воно було жив-

лене кров'ю з серця шістнадцятьох поетів». Данте може живити своєю супертемпераментною кров'ю безліч людських душ, які страждають тимчасовим чи постійним недокрів'ям. Людина може втішатися найвищою насолодою побути поруч Данте, дихати його чистим високогірним повітрям. І як це гостро і точно відчував молодий Дантів брат Мікеланджело Буонарроті:

Яскраве світло для сліпих — то скверна.
Хто зміря Дантів дух, той Бог, а не людина.
І легше клясти край, що зрікся свого сина,
Ніж сина восхвалить, бодай хвала й мізерна.

Хай зачиня вітчизна ненажерна
Свої ворота — то ж її кровина.
Воздасть їй Бог, заплутаній в провинах,
Йому ж відчине небо, хай — по тернах.

Невдячна мачухо, його діткливих граней
Торкнулась ти брутально і жорстоко:
Шлях кращих завжди терном обростає.

А доказу палкішого немає:
Ніхто ніколи так не був ще gnаний,
Ніхто з людей не знісся так високо.

1965

*

КАНЦОНА ТРЕТЬЯ

Після того, як очі мої трохи виплакалися і були такі втомлені, що не могли вже виливати журби моєї, виник у мене намір розвести її якимсь журними словами; і тому я намислив скласти канцону, в якій, сумуючи, міркував би про ту, через кого стала занепасницею моєї душі така велика скорбота; і я почав так: «Бідою серця натомились очі...» А для того, щоб

та канцона здавалася вдовою, коли буде завершена, я дам їй підрозділи перше, ніж напишу її саму; і так віднині будуть робити й надалі.

Отже, в сій лиховісній канцоні три частини: перша вступ; у другій я міркую про неї; у третьій я лагідно вдаюся до канцони. Друга частина починається: «Так плине Беатріче...» третя так: «Моя канцона...» Перша частина поділяється на три: в першій я кажу, що пориває мене говорити; у другій кажу, кому хочу я говорити; у третьій кажу, про кого хочу говорити. Друга частина починається так: «Згадав я дні...», третя так: «Я хочу вірші...» Потім, коли я кажу: «Так плине Беатріче...», я міркую про неї; і сьому віddaю я дві частини: спершу кажу за причину, з якої була вона взята; далі кажу, як інші оплакують її відхід; починається ж та частина так: «Покинувши...» Ся частина ділиться на три: у першій кажу, хто не оплакує її, у другій кажу, хто оплакує її, і в третьій кажу про мій стан. Друга починається так: «Лиш тих окрутить веремія...», третя — так: «Мене гнітять...» Потім, коли кажу: «Моя канцона-жалібнице...», звертаюся до сієї канцони, показуючи їй, до яких донн потрібно їй іти і бути з ними.

[КАНЦОНА ТРЕТЬЯ]

Бідою серця натомились очі,
Наплакались, бо ж горе неокрає
Їх позначило знаком небувалим.
І нині, щоб позбутись тої ночі,
Що в смерть мене поволі пориває,
Я виллю в слово смуток свій із жalem.
Згадав я дні, що пролетіли чвалом,
Коли жила мадонна поміж нас,
І хочу сумовитими словами
Ділитись, донни, з вами,
Не з ницістю, що схильна до образ;
Я хочу вірші сплакати слезами
По тій, що так невчасно взята вгору,
Мое кохання полишивши горю.

Так плине Беатріче вище й вище,
Де розкошують янголи ясні,
Для них вона і вас лишила, донни,
Понесена не крижаним вітрищем,
Не спекою, що сушить людські дні,
А добросердям забрана бездонним.
Її смиренність сяйвом ніжнотонним
Полинула так гідно в сфери вищі,
Що вічний Бог зачудувався ним,
Безмежним, неземним,
І сповнив сам свої бажання віщі.
Господь не бачив у житті нуднім
Нічого, що б в земному неспокої
Годилося для милої такої.

Покинувши прекрасну плоть по скону,
Її душа, привітна і дитинна,
Вже в місці, гіднім божого натхнення.
А хто не плаче, марячи про донну,
Той каменюка, той лиха людина.
Повік не діждеться благословення.
Хто неспроможен наректи на імення
Бодай одну з її високих цнот.
Ніколи той ридати не зуміє!
Лиш тих окрутить веремія
Земних плачів і неземних скорбот,
Ті в мордуваннях, наче у ярмі є.
Хто в думці осягнув бодай хоч раз,
Ким та була, що полишила нас.

Мене гнітять невтишені зітхання,
І в голову тяжезну думка йде
Про ту, що серце в гіркоті розбила.
Дочікую, що ось вже мить остання,
І ніжно млойт в глибині грудей,
І з блідістю боротися несила.
Ta тільки мрія бажане явила,

Як горе напосілось зусібіч,
І я в сум'ятті трачу всю відвагу,
Забувши власне благо,
З очей людських тоді щезаю пріч.
Лиш в побиваннях я тамую спрагу
По Beatrіче: «Мертвa ж ти тепер!»
І відповідь вчуваю з вишніх сфер.

Зітхань і сліз такий осад осів,
Що серце спопелив мені дотла.
Без жалощів не йде повз мене жодний,
А як живу з гірких отих часів,
Коли мадонна на той світ пішла, —
Язык про те повідати не годний,
Кульгає стиль мій, досі благородний.
О донни, не сказати до пуття,
Як побиваюсь я життям в гіркоті,
В приниженні, в скорботі.
А стрінє хто, то чую лиш ниття:
«Ти щось поблід — невже піддавсь сухоті?»
Моя лиш донна має в мене віру,
Лише в її прихильність завжди вірю.

Моя канцоно-жалібнице, йди
В сльозах гірких і смуток свій веди
Між милі панни, пишні донни.
Твої веселі побестри-канцони
Іх веселили — ти ж сідай навпроти,
З чужими вжийся й ти — дитя скорботи.

Федеріко Гарсія ЛОРКА

ГАРСІА ЛОРКА Федеріко (1898—1936) — іспанський поет і драматург. Автор поетичних збірок «Враження і пейзажі» (1918), «Книга віршів» (1921), «Пісні» (1927), «Циганський баладник» (1928) та ін. Майстер тонкої ліричної поезії. Загинув від рук іспанських фашистів.

ДО ТАЄМНИЦІ ФЕДЕРІКО ГАРСІА ЛОРКИ

Кілька десятиліть минуло з того світанку, коли фалангісти розстріляли Лорку, та це вже так безконечно далеко. Так безмежно глибоко утвердився образ поета в свідомості людей, закоханих в його підгірклі від смутку «циганські балади», так незаперечно усталив геніальний андалузець свій безсмертний набуток у поезії — і з'явився легендою і зник як легенда. Коли я в Сполето розмовляв про нього з Рафаелем Альберті, мені на якусь хвилю раптом стало моторошно. Внизу біля траторії спадали каскадом кам'яні лави староримського амфітеатру — мені легше було повірити, що саме там колись відбувались дійства латинських авторів, аніж в те, що Рафаель Альберті справді знав Лорку. Дружив з ним. Надто неправдоподібно відбувалося все у цьому двадцятому столітті. Рафаель Альберті, прекрасний поет і непересічної мужності людина, розповідав детепні історії, жартував, одкинувшись у блакитному плетеному кріслі. А я ж не міг позбутись думки, що мені тут чогось не збагнути до кінця. Якогось парадоксального трагізму долі, якоїсь приреченості іспанського генія. Хіба ж це справді вже тридцять років немає Лорки? Хіба ж він не за стіною в кілька століть мовчання? Він десь там, разом із таємничими іспанськими майстрами, разом з Гонгорою і Ель Греко, разом з Гойєю і Сервантесом — їхня вітчизна оповила їх одним містичним покривалом з місячними блискітками. Хіба?

Маючи справу з Іспанією, завжди боїшся зіткнутися з таким довгоживаним ерзацом іспанськості, як ота пломениста геройня з новели Проспера Меріме. Маючи справу з безліччю замінників, надто прискіпливо не довіряєш смакові. Та в цьому випадку — ніяких розчарувань. Дихає справжня Іспанія — дихає її прекрасна душа, безмежно трагічна і чиста, невпокорена, безсмертна...

Федеріко Гарсія Лорка був андалузійцем. Андалузія — край християнський і мусульманський, поганський і віруючий, арабський і романський. Край Альгамбри і циган, край демонів і смутку, самотності (*soledad*) і надто оголеного почуття трагізму існування. Скільки протилежних течій переплелось тут у смертельних поєдинках, скільки геніїв подаравав цей край людству! Рим звідси забрав для себе Сенеку, Париж — андалузійця Пікассо. І коли в Лорки йдеться про Іспанію, вона для нього — синонім Андалузії; вона ж так дорожила своїм улюбленицем, що навіть могилу його зробила безіменною для світу. Аллах і Христос в одній особі, навіть демон і Бог, та що там! — з демоном стосунки якісь певніші, більш окреслені, а Бог так далеко, про що засвідчує одна зі строф: «І кожен камінь промовить, що Бог десь дуже далеко». А демон, як пише поет, відкривається чисто інстинктивно всім андалузцям. Так стара циганська танцівниця Ля Малена заволала одного дня, слухаючи Баха: «Оле, а в тому сидить диявол!» — і страшенно нудилася, слухаючи Глюка і Брамса.

Демон, той внутрішній імпульс, що жодним мистецтвом не погорджує, — як каже Лорка, — і який знаходить для себе найширше поле в музиці, в танці, в поезії — належить до арабського коріння. Появу демона в арабській музиці, пісні, танці чи елегії вітають вигуком: «Аллах, Аллах — Боже, Боже!» Нагадує, як каже Лорка, те саме «Оле!» з бою биків і яке, можливо, означає навіть одне й те ж. Так багато в чому загадка Лорки є загадкою самої Андалузії.

Іспанська традиція, тобто пристрасть і містичизм, католицизм і лицарськість, аскетизм і фантастика, але також

реалізм, моралізм і консерватизм. Незважаючи на те, що Лорка — не зв'язаний, щоправда, партійно, — стояв на боці іспанської лівиці, в його творчості можна знайти всі ці риси, і це не становить жодної суперечності між природою поета та його політичними переконаннями, коли він відтворив у своєму мистецтві іспанську істоту з такою силою, з якою вже протягом століть не відтворював її жодний інший іспанський письменник у наші часи.

«Я монархіст, комуніст, католик, анархіст, традиціоналіст, нігліст», — сказав він сам про себе, як свідчить його німецький перекладач Енріке Бек, — це стисле формулювання розбіжних тенденцій, що їх він відчував у собі, звичайно, дещо по-літературному ошелешує, проте воно таки стверджує, що співіснування тих первнів, які об'єднати, здається, неможливо, сьогодні, як і будь-коли, являє собою основну рису іспанського духу», — так досить справедливо характеризує плетеницю Лорчиного світовідчуття його дослідник Карл-Генріх Руппель. Поет був певен того, що в іспанській поезії потрібно зробити переворот. Певні в тому були його друзі-поети. Нудний псевдоромантизм, що так глибоко закорінivся в літературі, в моді, в світовідчутті широкого загалу міщанства, повинен бути знищеним. У цьому Лорка був категоричний. Повернувшись до джерел, до людини, до фольклору — була обрана стежка Лопе де Веги, а гонгорівська мова символів її не тільки скоротила, а й осучаснила.

Та й дивно — в конгломераті іспанської культури часові виміри, здається, мають найнепомітніше значення — такий сучасний Кальдерон (згадую постановку у вроцлавському театрі його п'єси в переробці Ю. Словацького «Затятий чернець»), а загадковий реалізм Гойї і Веласкеса такий близький Лорці, та й нам...

Нова поезія поставала в Європі на ґрунті протесту — так було у Франції, Німеччині, Італії, Англії. Іспанське «покоління 1898» обрало інший шлях, ніж його сучасники в Європі. Не тому, щоб вирізнились, а тому, що мало можливість. Мало можливість будувати на багатої традиції. Коли в інших

країнах треба було відкривати, в Іспанії спершу потрібно було згадувати. Нова лірика не потребувала оглядатись на Малларме. З туману небуття піднімався андалузець Луїс де Гонгора, що на зламі XVI і XVII століть створив у затишку своєї кордовської оселі новий поетичний стиль.

Федеріко на трьохсоту річницю з дня смерті великого вчителя виголосив реферат «Поетичний образ у дон Луїса де Гонгоро». Опублікований пізніше, цей реферат був першим теоретичним формулюванням того, що треба вважати за завдання сучасного поета. Лорка бачив у Гонгорі недосягнений взірець: у цьому пієтеті він ішов слідами Рубена Даріо. Адже придворний королівський капелан Гонгора був і глибоким ерудитом: він був свідомий того, що помпезність і бездумне бавлення словами чужі справжній ліриці. Як справжній гуманіст, як глибокий знавець класичної латинської й грекої поезії, він повернув іспанську музу обличчям до античних первовзорів. Та не тільки — створений ним стиль мав усі барви, всю пластику іспанської мови: до ясності законів римської і афінської риторики долучились пратемні глибини іспанської народної поезії. Отож і Лорка такий — криштально-ясний і бездонно-темний, більше традиціоналіст, аніж новатор...

Лорка не був єдиним, не був винятком. Він виростав у середовищі прекрасних поетів. В атмосфері творчого гону, в атмосфері змагання. Кожен вишукував таку стисливість, таку невідпорну тугість експресії, яка б найбільше пасувала його уподобанням. Пошуки отого найбільш автентичного, самовідданого слова були не тільки пошуками в царині слова — той, хто вирвався найбільше наперед, став на критичну межу життя і смерті. Пізніше це потвердив найобдарованіший. Змітили павутиння забуття з ліриків Золотого віку. Ставав поширеним тип поета-професора — Хорхе Гільєн, Педро Салінас, Дамасо Алонсо, Герардо Діего. Лорка був поетом і художником, поетом і музикантом, поетом і драматургом. Режисером, есеїстом, фольклористом. Ніби потверджувались раціональні формулювання Т. С. Еліота: «Поза поезією

поети мають інші зацікавлення — інакше їхня поезія була б надто порожньою: вони поети, бо їх основним зацікавленням є принесення досвіду і думки... в поезію».

Артистизм, віртуозність, довершеність — над цим бідкались, цього домагались, а не сухого формального вичищення слова. Формалізм — щось є в цьому від мертвого полірованого дерева, прагнули ж утривалити, увічнити живі соки життя. Рафаель Альберті народився в сорочці поета-пропорка, Лорка народився в кількох сорочках. Федеріко був таким повним ученим, як і його колеги-професори, та панування над формою не заламувало в ньому спонтанності. Моцарт іспанської поезії ладнав зі своїм добрим духом — *duende*. І кожен з інтелектуалістів добре пам'ятав слова Антоніо Мачадо, що інтелект не співає. Співає душа.

Ось товариство Лорки того періоду, коли його талант так потребував філігранного шліфування, ось кілька імен його друзів, вчителів, ровесників, суперників, його золота плеяда, його квітуче мадрідське гроно.

Хуан Рамон Хіменес, близький поет, пізніший лауреат Нобелівської премії, що вже попередив був Лорку в освоєнні старих андалузійських романськів.

Сальвадор Далі, нині митець всесвітньої слави, з яким Федеріко зійшовся ще в університетські часи. Художник дивовижного дару, амплітуда якого сягатиме то небесної блакиті генія, то плісняви брудного несмаку. Отой Далі, який пізніше буде обурюватись з того, що портрет загиблого Лорки так довго висить у павільйоні республіканської Іспанії на всесвітній виставці в Парижі.

Молодий актор Луїс Бунюель — згодом найбільший іспанський кінорежисер, трагічний і жорстокий чоловік, який згодом спробує зробити фільм «Дім Бернарди Альби».

Всесвітньо уславлений філософ Хосе Ортега і Гассет — він теж був частиною артистичної, літературної й філософської атмосфери епохи. Його парадоксальні судження ферментуюче впливали на молоду плеяду — з ним можна було не погоджуватись, але не дослухатись до його суджень було б злочином. Він же потім видав першим «Romancero Gitano».

Близький композитор Мануель де Фалля і поет-інтелектуаліст Антоніо Мачадо, актриса Маргарита Ксіргу і тореро Ігнасьйо Санчес Мехіас.

Таке багатюще оточення шліфувало андалузький самородок.

Ну і, річ безсумнівна, Лорка добре знат поезію Європи — Малларме і Рембо, Рільке і Верлен залишили певні сліди впливу у його творчості.

Федеріко Гарсія Лорка народився в селі Фуенте Вакерос біля Гранади 5 червня 1898 року. Виховувався на селі, потім в Гранаді — андалузька земля з людьми виняткової пісенної обдарованості виховала його для світу. Він вчиться музики і малювання. Для молодшого брата і сестри створює вдома ляльковий театр. З намови батька як слухняний син намагається оволодіти юриспруденцією в Мадридському університеті. Тоді ж (в роки 1919—1924) з'являються його перші вірші.

На протязі невеликого творчого життя видав поетичні збірки: «Книжка віршів», 1921—1924, «Циганський баладник», 1928, і «Поема глибокого співу», 1931.

До решти поетичної спадщини Лорки належать «Перші пісні», 1936, «Голосіння за Ігнасьйом Санчесом Мехіасом», 1935, «Поет в Нью-Йорку», 1929—1930 — остання книжка видана вже по смерті поета в 1940 році другом Лорки Хосе Бергаміном. «Тамаритянський диван», 1936, теж вийшов друком після візирацького вбивства. Багато віршів розсіяно по журналах і вперше були зібрани в восьмитомному виданні творів поета, що у 1938 році почало виходити в Буенос-Айресі.

Поет написав багато п'ес, одна з них «Маріана Пінеда» — віршована. Поет керував студентським мандрівним театром. Був безмежно талановитим — друзі називали його «андалузьким соловейком». Він вважав, що «його завдання на

цьому повному несправедливостей і злиднів світі» — щоденний заклик до протесту.

Поета Федеріко Гарсія Лорку вбили франкісти під час гранадського перевороту 19 серпня 1936 року...

Свою першу книжку Федеріко назвав просто — «Книжка віршів». Образи дитинства, образи юначих літ — на сторінках відбилися його думки тих дорогоцінних днів, коли він з хлопчика виростав у мужчину. «При всіх її недоліках, при безумовній її обмеженості книжка ця поряд з багатьма іншими позитивними якостями, які я в ній добачаю, має ще й ту властивість, що завжди буде нагадувати мені про мое запальне дитинство, що сновигало босоніж луками долини в оточенні гір». Так, вже в перших віршах визначилось, що поет завжди буде шукати синтезу наймодернішої поетичної естетики з праєлементами андалузійського фольклору, а близкучі знахідки на шляху цього синтезу зроблять поетові справді всенародну славу. Та й годі говорити — хто з іспанських поетів ХХ століття тішився однаковим успіхом у найвишуканіших естетів і звичайного люду, окрім Лорки?!

Мое втомлене серце над водою дрімало,

(Ти заснуй її тихо,

Забуття павутино).

Мойому серцю криниця свою пісню співала.

(Ти заснуй її тихо,

Забуття павучихо).

Мое серце криниці про кохання шептало.

(Ти закрий її нагло,

Тайні запинало).

(«Сон»)

Прийти в світ кантे хондо — це не тільки заглянути в старовинний саркофаг з міфами і повір'ями. Яка це розгойдана амплітуда почуттів, яка це карбована патетика смерті! Божий дар, найвищий дар з дарів — органічний лорківський трагізм зустрівся тут око в око з багатовічним народним трагізмом.

Лорка був справжнім — трагічним поетом — сонцепо-клонником. Він мав можливість бувати на двох полюсах буття. Як писав його брат Франціско, «здається, ніби Федеріко — людина по-справжньому жив своїм життям і своєю творчістю лише в сміху та в плачі, лише в крайнощах радості і болю. Усе інше було лише інтермедією».

Наступний збірник так і звався — «Канте хондо». Слово *jondo* андалузійський варіант кастілійського слова *hondo* походить з латинського *pro-fundus* (глибокий, глибоко внутрішній). Це слово — одно з найулюбленіших Лорчиних слів. Коли він щось характеризує як *хоніссімо*, тобто найглибше — на щось більш якісне в його характеристиці важко сподіватись — це найбільша міра похвали.

Андалузький сольний спів канте хондо. «Він справді глибокий, — каже Лорка. — Глибший, ніж усі колодязі і всі моря світу, набагато глибший, ніж серце, що його творить, і голос, що його співає, бо він майже бездонний. Він лине від далеких племен, перетинаючи цвінтари літ і листопади зів'ялих вітрів. Він починається від першого плачу і першого поцілунку».

Канте хондо як камертон. Поет використовував принцип. Сказати безмежно багато, зводячи лексику до мінімуму. Чотирирядкові петенери і сігірії, трирядкові солеа. Сконденсований лаконізм співу-крику, де в кількох словах б'ється безмірність усієї скорботи чи туги. Слова канте хондо — як чорні зерна трагедії.

Над задумливою акварельністю японських танка, теж безмірно убганих словесних архітворів, ширяє приреченість — тут же з кожного рядка може повстati богоборчий мотив у найбільш несподівані моменти. Затаєна вибуховість, уповільнена вибуховість живе в тайнописі Лорчиних мелодій, йде вона з канте хондо, з цього пісенного динаміту Андалузії.

Ніж
врізається в серце,
мов леміш
у переліг.

Hi.
Не ріж мене.
Hi, hi!

Ніж,
неначе промінь сонця,
все запалить
в глибині.

Hi.
Не ріж мене.
Hi, hi!

Одчайдушне виверження людського гвалту пройшло через таємничі лабіринти майстерності («Ніж, неначе промінь сонця» — скільки в цьому порівнянні моторошності запечення!) і одшліфувалось в простоту звертання до кожного сущого на цій землі («Hi. Не ріж мене. Hi, hi!»). Так — ота незбагненність Лорчиної сили тайтися, напевно, — ще і в спроможності звертатись до кожного, переступаючи мовні бар'ери, з величезною мірою інтимності, з якоюсь чисто сімейною довірливістю. І це тоді, коли «Я» майже вилучено з його поетичної абетки...

«Зараз багато працюю. Закінчу «Циганський баладник». Нові теми і старі невіdstупні почуття. Цивільна гвардія роз'їжджає взад і вперед по всій Андалузії. Хотів би прочитати тобі любовний роман про невірну дружину або ж «Пресьюс і вітер». «Пресьюса і вітер» — це циганський роман, що є міфом, створеним мною. В цьому розділі баладника я намагаюсь поєднати циганську міфологію з відвертою буденістю текучого часу. Виходить щось дивовижне, та, надіюсь, і по-новому прекрасне. Я прагну добитись того, щоб образи, якими я зобов'язаний своїм героям, були зрозумілі для них, були видіннями того світу, де вони живуть, хочу зробити роман злагодженим і, ніби камінь, міцним.

...Залишиться книжка романів, і можна буде сказати, що це книга про Андалузію. Це вже так! Андалузія не повертається спиною до мене...

В словах листа Лорки до свого друга Хорхе Гільєна відчувається, що поет у апогеї зрілості й довершеності — нарешті все стало покірним. Дивовижно темні, часом парадоксальні образи служняно змонтовуються і вживаються в абсолютно прозорому контексті. Збережена міра між таємничим і буденно ясним, і тонке відчуття цієї міри — ще одна з хитрих граней таланту іспанця.

В жодній з попередніх збірок Лорка не досягає такої довершеності, такої магічної здатності все перетворювати в поезію.

Лорка-поет і Лорка-прозаїк, адже різними очима дивляться вони на світ, різні речі відбирають, у різний спосіб трактують. У прозі зникає ефемерність, неокресленість, якась містична лагідність зору Лорки-поета, постає контрастна буденність прозаїчного світу. Ось Лорка-прозаїк:

«Там трагедія контрастів. В самотній вулиці чути, як у монастирі спокійно грають на органі і ніжними жіночими голосами вимовляють божественний привіт «Аве Марія Стелла...» Навпроти монастиря жахливо лається чоловік у синій сорочці і годує пару кіз. Дещо далі повії з великими, смолянисто-чорними, фіолетово обведеними очима і від пороків зледащілим та спотореним тілом викрикують на повну горлянку ординарно-розкішні непристойності. Поблизу від них тендітна, обідрана дівчинка співає побожну монастирську пісню».

Де ви зустрінете в поезіях Лорки не те що оцих повій з фіолетово окресленими очима, а навіть лайливого пастуха кіз? А це все ж улюблена Гранада. Лорка-поет не хотів бачити її обідране дрантя хоча б і в парі з найчудовішими орієнタルними будовами — він дивився в глибину понівеченої, але чарівної Гранади, він знаходив чари в таємничих закутках андалузійського фольклору, він бинтував рани піснями. «Циганський баладник» не був більш циганським, ніж його інші твори, хоч навіть по смерті його одна з версій свідчила, що поета вбили як цигана. Динамічна дія, де переплітаються буденне і казкове, не має ні початку ні кінця; недомовленій

оманливі, гіркуваті й місячно-яскраві — такі вони, мелодії «Циганського баладника».

У 1936 році, незадовго перед своїм сконом, поет ще раз так охарактеризував свою найулюбленнішу збірку:

«Книжка та — це, властиво, один вірш про Андалузію, а назвав його циганським, бо то найбільш витончене і влучне визначення андалузійського... Героєм тієї книжки є одним-єдина постать — біль...»

«Циганський баладник» міг би зватися «Місячним баладником», або «Нічним баладником».

Все в нетривких, примарних чарах місяця — буденність закутується в романтичне покривало нічного сонця (в нашому фольклорі таке прекрасне визначення як «козацьке сонце»). Головна дійова особа — Гранада і місяць. Ось простижимо: «Про царівну Місяцівну» —

а царівну *Місяцівну*
повивають хмари, хмари.

Другий роман «Милоданка й вітер» («Пресьоса і вітер») :

Вибубнюю Милоданка
на *місяці*-тамбурині.

Ось не названо джерело світла, та й чи потребує точної назви оцей опис місячних чарай:

Приkre світло картярняне
вирізьбля на тлі зеленім
силуети верхівців
і їх коней тороплених.

А «Сновійна балада» («Сомнамбулічний роман»):

В *місячнім* циганськім чарай
Світ ще дивиться на неї,
вона світу вже не бачить.

Навіть в романці «Циганка в черницях»:

А шафран який, а *місяць*
на вівтарнім антимінсі!

не кажучи вже про *місяця* — третього присутнього в най-поширенішому Лорчиному романі «Чужа невірниця». «Балада про іспанську жандармерію» — вся в місяцях, як кінь в яблуках:

Ой циганське славне місто!
Прапори на кожнім розі,
місяць жовтий, як гарбуз,
і черешні у сиропі...

Мов безклекітний лелека,
марив *місяць* на підповні...

Погаси зелене світло,
бо вже їдуть ночоброди...

Ой циганське славне місто,
Не забуть тебе ніколи!
Грою *місяця* й пісків
світиш ти на моїм чолі...

Незадовго до візнарівської трагедії поет Хорхе Гільєн говорив батькові Федеріко: «Коли буде переворот і віцліє один-однісінський іспанець, це буде Федеріко». З поетів, як відомо, не вцілів лише Лорка.

Фалангісти прийшли до влади в Гранаді. Вбили сестричного чоловіка, розстрілювали сусідів і знайомих. Лорчине відчуття було роздвоєним — з одного боку, він не вірив, що його можуть убити. Його, далекого від політичних угрупувань і визначень, його, поета, славного на всю Іспанію і Латинську Америку, його, автора ще не закінчених «Сонетів тъмянного кохання» і багатьох щойно задуманих п'ес. Та, з іншого боку, назрівало передчуття загибелі. Адже кого він з таким знанням і такою приреченюю любов'ю оспівував протягом всього творчого життя, як не оту трагічну смерть, — і

смерть його вкусила в губи. В кав'яrnі на зборах фалангістів якийсь Рамон Луїс Алонсо на згадку про Лорку встав, одкинувши крісло, і зробив недвозначний жест коло шиї. Друзі попередили поета. А доля наостанку пригостила Лорку ще й зрадою — родина фашистського поета Луїса Росалеса за-пропонувала йому сховок у себе вдома й потім видала його фалангістам.

Федеріко Гарсія Лорка 19 червня 1936 року в Мадріді до-писував останні розділи своєї драми «Дім Бернарди Альби», які звучали як трагічне передчуття.

«Без лементу! Смерті належить дивитися прямо в обличчя... Сльози тільки на самоті! Всі тонемо в морі жалоби. Мовчати. Мовчати!»

Федеріко Гарсія Лорку розстріляли 19 серпня 1936 року. Де? Кажуть, на околицях Гранади. Точно про це міг би сказати той з фалангістів, хто притиснув чоботом тіло поета до землі і вистрелив в обличчя. А може, і він не запам'ятав — розстрілювали багатьох і дострілювали в обличчя теж багатьох. Списки були в начальства.

На незбагненній землі Іспанії, де так римується *la muerte i la suerte*, смерть і доля, зацвіла така густо-чорна кривава троянда, од моторошного запаху якої стало паморочитися в голові багатьох за Піренеями. Розстріляли генія!

Герберт Уеллс, президент Пен-Клубу, звернувся до військових владей Гранади із запитом про долю поета. Та вбивці, як завжди, ніколи нічого не знають — гранадський губернатор відповів лаконічно: «Його місце перебування невідоме...»

Коли я помру,
покладіть мене є мою гітару
в піскову труну.

Коли я помру,
поховайте мене в руті-м'яті
в миртовім гаю.

Коли я помру,
прапорцем на дах мене поставте —
хай помайорю.

Коли я помру...

Багато версій існує про загибель поета. В народній свідомості Лорка перед смертю імпровізує вірші — вони такі ж таємничі, як і його трагічний кінець, — в них — місяць, в них — смерть, яка кусає в губи. А смерть — це єдине в житті, що може дорівняти по зросту до справжнього іспанця. Лорка був справжнім іспанцем.

«Мусимо завжди пам'ятати про те, що краса Іспанії не є погідною, лагідною і спокійною. Вона гвалтovanа, спалена жаром і позбавлена міри, а подекуди навіть меж. То краса, позбавлена ясного, розумного погляду, на який можна було б опертися, то краса, що осліплена власним блиском, б'ється головою об мури», — писав він колись у своєму шкіці «Дитячі колисанки».

На двох протилежних берегах Південної Європи лежить Іспанія і Україна. Західний Схід, Схід Арабський величезною мірою вплинули на формування не лише іспанської культури, а самого іспанця, особливо андалузійця. Психіка європейсько-християнська переплелась з психікою азіатсько-мусульманською, не кажучи вже про цдейські та циганські елементи. Андалузія народилася од такого дивного шлюбу:

Лише той, хто зна Гафіза,
Може втяти Кальдерона, —

пише Гете в своєму «Дивані».

А про кого ж оце так аналогічно роздумує українець Микола Гоголь: «І ось склався народ, в якому так дивно зіткнулись дві протилежні частини світу, дві різнохарактерні стихії: європейська обережність і азіатська безтурботність, простодушність і хитрість, вперта діяльність і величезна лінь і знемога, прагнення до розвитку і удосконалення — і поміж тим бажання удавати зневагу до будь-якого удосконалення». На цей раз ідеться не про іспанців — про українців, на яких історично впливав так званий Близький Схід — татарсько-турецький.

Може, в спільноті цих різнохарактерних, але все ж східних впливів треба шукати наше глибинне родичання з Іспанією — батьківчиною геніального Лорки, який ось так просто віддав віршовану данину чисто селянському культові кругорогого вола:

У волів тягучі ритми
дзвонів старовинних
і пташині очі...

Вони старими родяться
й не мають пана зроду —
не забувають крил
старого Сходу.

Так — любов до поета обновлює любов до Іспанії, країни і прекрасної, і трагічної, таємничої і простої, як джерельна вода в морозному збанку. Так — любов не в силуваності паралелей, але і не в свідомому занехаюванні всього спільного.

Звичайно, паралелі завжди ризиковани, але в українській поезії ХХ століття є і поет, чимось близький до Лорки, до його таємничої музи. Це Богдан-Ігор Антонич.

Відразу напрошується копа заперечень. Та все ж щось споріднє Лорку та Антонича, і більше, ніж з будь-яким з українських поетів. Що? Можливо, велика доза чисто поганського трунку, який їхню поетичну кров гонить так шалено і скорботно. Лорка корениться в андалузійському оріentalізмі, Антонич — в лемківському поганстві, обидва — надто близькі до своїх прапервнів життя — іспанець і українець, андалузець і лемко, щоб бути буквально схожими.

Поетика Лорки близька і до поетики українського фольклору, от хоча б до наших купальських пісень. «Засвічу свічу проти сонечка», — оцей дивний рядок з купальського шедевра може сприйматися як рядок з лорківської сігрії чи саєти.

Ось чому Лорка так легко переступає мовні бар'єри. Ось чому Микола Лукаш орієнтується в даному випадку на фоль-

клорний принцип. Його переклади спрощі нове слово в українському освоєнні магічної поезії Лорки...

«Кожна річ має свою таємницю; поезія, власне, і є тою таємницею, котру заховують в собі всі речі... У всіх людських справах існує поезія... Тому не вважаю поезію за абстракцію, але за щось існуюче реально, що постійно мене супроводжує», — писав поет.

Реально існуюча поезія Лорки, що нас постійно тепер супроводжує, не тільки дорогоцінний компонент вселюдської і тому й української культури. Її місячна таємничість — це й геніальний виклик густому раціоналізму нашого часу, що ні-ні, та й намагається витиснути з кібернетичної машини навіть «Циганський баладник».

1967

*

ГОЛОСІННЯ ЗА ІГНАСЬЙОМ САНЧЕСОМ МЕХІАКОМ

I. Кохіда¹ і смерть

Та ж о п'ятій пополудні
Так саме о п'ятій пополудні
Приніс хлопець простирадло біле
 о п'ятій пополудні
Приніс кошик з вапном негашеним
 о п'ятій пополудні
Всюди смерть владарювала — смерть
 о п'ятій пополудні

Приніс вітер шмаття вати
 о п'ятій пополудні

¹ Кохіда — поранення торero биком на кориді.

Окис розсіяв і скло і нікель
о п'ятій пополудні

І голубка з леопардом билась
о п'ятій пополудні

І в стегно удалив ріг з розгону
о п'ятій пополудні

І пронісся лунко перший подзвін
о п'ятій пополудні

Дзвони миш'яка і дим від крові
о п'ятій пополудні

В горлі вулиць юрми бились безголосі
о п'ятій пополудні

Тільки биче серце билось лунко
о п'ятій пополудні

Як замерзли краплі поту як замерзли
о п'ятій пополудні

Як пожовкла там аrena як від йоду
о п'ятій пополудні

Смерть поклада свої яйця в рану
о п'ятій пополудні

Та ж о п'ятій пополудні

Так саме о п'ятій пополудні

Колихалась домовина замість ліжка
о п'ятій пополудні

Награвала та й зі свистом смерть на флейті
о п'ятій пополудні

Бик ревів в його чолі блідому
о п'ятій пополудні

Вже агонія пашіла в ньому райдугою
о п'ятій пополудні

І гангрена ткала смутен оксамит
о п'ятій пополудні

І лілей криваві сурми в пахвах зелені
о п'ятій пополудні

I сонця вечірні гусли в ранах
о п'ятій пополудні

I юрма ломила скло віконне
о п'ятій пополудні,
О п'ятій пополудні!

Найжахливіша година на годиннику!
Була п'ята на кожнім годиннику!
Все було в тіні п'ятої пополудні!

II. Проллята кров

Та не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!

Скажіть місяцю, хай швидше
Стелить стежі кармінові
На піски, де впав Ігнасійо,
На сліди жаркої крові.

Та не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!

Одчинили навстіж місяця,
Табуни хмарин ступали
На арени снів, мов коні,
На бар'єри верби впали.

Та не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!

Попелиться хай мій спогад
В білий попіл знову й знову —
Білину цю я добілю
В юну білість жасминову.

Та не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!

Язиком смутним лизати
Світу давнього корові

Те обличчя крові зсохлої,
Золотої тої крові.
Два бики прийшли з Гісандо
Скаменілі, бо правічні,
Гупали, як два століття
Тупотом землі насищені.
Hi!

Не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!
Йшов Ігнасійо по арені,
Ніс Ігнасійо смерть з собою.
Він шукав світанку, ранку —
Правувала ніч добою.
Він шукав свій профіль кутий,
Смерть водила манівцями,
Він знайшов лиш тінь химерну
Ефемерну до нестями.
Ta ж на неї і не гляну!
Бо ж подібна до фонтану,
Струменіє кров нестихла,
В одсвітах своїх іржава,
Ярим блиском вдовольняє
Спрагнену юрму на лавах.
Заливає оксамити,
Що натішились досхочу —
Ta не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!
Він очей своїх не плющив
Перед гострими рогами,
Лиш матусі з гострим жахом
Скрушно бились головами,
Як піднявся потаємний
Клич на хмарне пасовище
Й стирлував небесних турів.
Як сніги тирлує хвища.

Не було в Севільні гранда
Рівного йому по зброї,
Не було такого серця,
Шаблі не було такої —
І текла рікою левів
Чародійна його сила,
Поки в торсі мармуровім
Не спинилася — погасилась.

Андалузія пахуча
Його німб позолотила,
Його дотеп нардом пахнув,
Його сміх порвав вудила.
А який же був тореро!
Гори як любив на подив!
Як він вруна ніжно гладив!
Як в острогах верховодив!
Як він босий біг по росах!
Як він чудувався ними!
Як він з темрявою бився
Бандерильями страшними!
А тепер він в сон поринув,
В сон холодний, в ніч безкраю,
Там зелені пальці можу
Квітку мозку розкривають.

Ллеться кров його, як пісня,
Скапує з рогів похилих,
Нипає собі як вогник
В ніч темнаву по могилах,
Тисяччу копит тупоче
І хлюпоче темним виром,
І розлитись смутком хоче,
Зоряним Гвадалквівром.
О біла стіно Іспанії!
О чорний туре смутку!
О тверда кров Ігнасійо!
О соловейку його жил!

Hi!
Не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!
Бо немає келиха, що вмістив би її,
Ні ластівки, що випила б її,
Ні інею, що заморозив би її,
Ні пісні, ні повені білих лілей,
Ні кристалу, що сріблом її покрив би.
Hi.
Не хочу її бачити!
Навіть глянути не хочу!

III. Присутність тіла

Камінь — це чола, де журяться сни
безсонні,
Де води не гнуться, де без ожеледі
кипариси.
Камінь — це спини, що носять
замерзлий час
З деревами сліз, з планетами і стрічками.
Сірі дощі збігають, спішать до річок
хапливо,
Підносять угору свої ніжні просіяні руки,
Аби не скопив їх лежачий повергений
камінь,
Аби не зломив їх сутлоби — без крові
та в млості.
Згуртовує камінь насіння і хмари,
Летючі кістки жайворонків і вовчі
скелети:
Та не видасть ні звуку, ні пломеню,
ні кристалу,
Лишень арени та найбільше арени
без мурів.

Шляхетний Ігнасійо розпростертий
на камені.

Все скінчилось. Та що з ним
— погляньте на нього:

Смерть лице його натерла сіркою
жовтавовою,

Голова його темнава, як у мінотавра.

Все скінчилось. Дощ просяк у рот його
відкритий.

Збожеволіле повітря тікає з легенів.

І любов його, набрякла слізьми сніговими,
На вершечках пасовищ гріється од дрожі.

Про що мова? Залягає мовчанка сморідна.
Перед нами тільки тіло з випарами тіла.
У цій витонченій формі слов'ї дзвеніли —
Вони вилетіли з неї дірами бездонними.

Хто тут саван напинає? Все сама облуда!
Тут, в куті, ніхто не плаче, пісні
не заводить,

Коня не б'є острогами, змії не лякає.
Хочу я тепер побачити на розповні очі —
Тіло його побачити, тільки не в спокої.

Хочу людей побачити з голосом-трубою,
Що гнуздають диких коней,
приборкують ріки,
Хочу людей побачити з дзвінкими скелетами
І з співучим ротом, повним кременю
та сонця.

Тут я хочу їх уздріти. Перед цим камінням.
Перед торсом цим блідим
з торсом переламаним.
Може вони вбачать вихід, може вони,
може Ігнасіо — паладину, смертью перев'язаному.

Хай вчать мене голосити широченим плесом,
Де тече туман солодкий в берегах
глибоких,

Де пливе Ігнасійо тіло тяжко захололе
І не чує, як бики два дихають в обличчя.

Хай ріка впадає в місяць — в круглу ту арену,
Що так схожа на страждennу голову бичачу,
Хай ріка впадає в ніч без пісень рибиних,
Губиться в гущавині замерзлого диму.

Не вкривайте лице його білими хустками.
Хай до смерті не звикає, що в ньому захована.
Спи, Ігнасійо, не дослухайся гарячого реву.
Мчи, лети, зостанься з миром.
Навіть море гине.

IV. Відсутність душі

Чужий ти бикові, чужий ти філовій павіті,
Чужий ти мурашкам і коням
на твому порозі.

Тебе не впізнає дитина,
ні вечір тебе не впізнає,
Пішов ти назавжди, сконав навіки.
Чужий ти хребтові холодного каменю,
Сатинові чорному, в якому ти кришишся,
Чужий ти своїм захололим споминам,
Пішов ти назавжди, сконав навіки.

Осінь присуне білими слімаками
З туманами винограду, з гір білими китицями,
Та ніхто в твої очі і не загляне —
Пішов ти назавжди, сконав навіки.

Так, пішов ти назавжди, сконав навіки.
Як покійники, що землю цю полишили,
Як мертв'яки, що стають зубатими
В курганах сміття між собак подохлих.

Чужий ти всім. Та я тебе оплакую.
Оспівую твій профіль, твою грацію —
прийдешнім.
Оспівую мудрість знання твого незвичайну,
Твою жадобу смерті оспівую і смак
її рота оспівую
І присмак печалі оспівую в твоїй
веселій сміливості.

Скільки часу згорить, коли вродиться
знову, чи й вродиться
Такий андалузець питомий,
такий багатир на пригоди.
Словами, що стогнуть, його елегантність
оспівую,
Смутен легіт маслин пам'ятаю і мовкну.

Пабло НЕРУДА

НЕРУДА Пабло (1904—1973) — чилійський поет і громадський діяч. Закінчив університет у Сантьяго. Учасник іспанської війни 1936—1939 рр. Працював дипломатом. Перша збірка віршів — «Двадцять поем любові і одна пісня відчаю» (1924). Писав здебільшого вільним віршем. Драматичну й поетичну історію Латинської Америки Неруда відобразив в епопеї «Всеплюдська пісня» (1948). Активно виступав як публіцист і літературний критик. Окрім твори П. Неруди переклали М. Терещенко, Л. Первомайський, М. Москаленко, П. Дорошко, А. Малишко, Д. Павличко, І. Драч та ін.

КОРІНЬ І КРОНА ПАБЛО НЕРУДИ

Згадую Веймар весною 1965 року. Там відбувався форум діячів культури по боротьбі за мир між народами світу. Згадую короткий лаконічний виступ Пабло Неруди — він схвилювано говорив про сусідство Веймара і Бухенвальда, цих двох полюсів Німеччини: Веймар на весь білий світ відомий іменами Гете і Шіллера, Бухенвальд своїм чорним димом затярював чисту славу двох геніальних побратимів. Пабло Неруда читав вірші, а в очах бриніли слози — всі щойно повернулися з огляду фашистських катівень, і цілі скирти відрізаного жіночого волосся, гори дитячих черевичків ще стояли перед очима. Дзвони Бухенвальда одлунювали в залах веймарського форуму...

Цікаво було бачити й те, як він травневими веймарськими ночами поволі походжав вуличками цього бюргерського чистенького містечка — просто багатьом не спалося, погода була прекрасна, Пабло Неруда обережно підходив до стосів акуратно нарізаних грабових і букових полін, що стояли майже біля кожного будиночка, — про що він думав? Чи не про те, як молодий Гете і Шарлотта фон Штейн виїздили колись з цього міста, щоб зустрітися на галевині у буковому

лісі — у Бухенвальді?.. Стоси букових дров стояли добре вкладені — Пабло Неруда намагався зіштовхнути одне поліно. Поетові це вдалося, поліно за поліном стали розповзатися — Пабло Неруда відскочив убік і щасливо засміявся. Багато дитячого було в цій витівці надто вже спокійного, замисленого чоловіка — і це було прекрасно.

Було прекрасно впізнавати в людині риси, вже знайомі тобі в його завжди неординарних поезіях, було цікаво стежити за цим мислителем і витівником, за цим Континентом образності, бездонним на всілякі вигадки.

У Вартбурзі, знаменитому колись змаганнями німецьких музикантів-мінезингерів, Пабло Неруда жартівливо допитувався, а де ж та чорнильниця, якою Лютер шпурляв у чорта, коли рогатий заважав йому перекладати Біблію. У німецькій легенді чилійський поет відчув щось надзвичайно близьке віруванням народів Латинської Америки, де стосунки з нечистою силою теж не виходили за рамки домашності. Поет страшенно хотів дістати собі бодай шматочок чорнильниці, що вцілила в чорта. Я дивувався і дивуюся вмінню, органічній потребі Пабло Неруди — все приймати за своє — це поет, в якого живе в нервах абсолютно органічна причетність до всіх болів і бід нашої планети.

Корінь Пабло Неруди — звичайно, Чилі. Південь його рідної країни — Темуко зробив колосальне враження на світосприймання обдарованого хлопчика. «Темуко — моя батьківщина, суть моєї поезії. Свідомість поета невіддільна від історії. На землі Темуко розгорнулась найбільша битва Арауканії, імперії індійців мапуче. Іспанські конкістадори прийшли сюди шукати золото — вони жадали золота, і ще золота! Ніхто в Південній Америці не чинив такого відчайдушного опору іспанським завойовникам, як мапуче», — ось так відповідає поет на запитання, звідки він родом, звідки корінь його поетичного дерева.

А що ж до його крони, то вона розпросторилася на всі обшири нашого світу, вона дивує нас своїм напрочуд оригінальним цвітом, своїми важучими плодами.

Знаменитий архітектор Ле Корбюзье отримував листи за адресою — «Париж. Сена. Ле Корбюзье» — справа в тому, що він мешкав на власній яхті. Віктор Гюго, живучи у вигнанні на нормандському острові, дістав одного разу листа з не менш поетичною адресою: «Віктору Гюго. Атлантичний океан». Дослідники творчості чилійського поета небезпідставно твердять, що найточнішою адресою Пабло Неруди може бути заголовок однієї з його книжок — «Місце проживання — Земля»...

Пабло Неруда народився 1904 року в Парралі в сім'ї машиніста паровоза — пізніше він присвятить своєму батькові цікавий вірш:

Тремтіли двері раптом.
Батько входив.
Його оточували, як центуріони,
шляховики в дощовиках вологих,
у краплі й пару одягався
будинок наш, в ідалні — хрипла гутірка,
склянки враз порожніли, і до мене
з-за ширми йшли —
скорбота, злидні і суворі шрами
на обличчях, без гаманців і грошей — люди,
жорстоких злиднів лапа кам'яна.

Справжнє ім'я його — Рікардо Еліесер Нефталі Рейес Басоальто. Чому поет почав свою творчу діяльність з вибору псевдоніма? Справа в тому, що підліток Нефталі Рейес страшенно хотів надрукувати свої вірші, але батько вважав, що віршування лише заважатиме школяреві вчитись.

В одному з тижневиків хлопець прочитав оповідання — особливо йому сподобалось прізвище, що стояло внизу. Це було ім'я чеського поета Яна Неруди. Так у чотирнадцять років народився Пабло Неруда.

Одного разу до ліцею, де вчився майбутній поет, приїхала висока жінка в довгій сукні — нова директриса. Пізніше хлопець дізнається, що вона теж пише вірші і навіть на конкурсі в Сантьяго дістала першу премію за свої «Сонети смерті». Це

була знаменита поетеса Габрієла Містраль. Так уже сама доля піклувалась про те, щоб непересічний талант Нефталі Рейеса шліфувався руками вмілими і делікатними. Стихійний пантеїзм індійців — корінного населення Америки — поєднувався у її віршах з образним ладом іспанського романсеро. Поетеса вперше познайомила юнака з вражаючим світом російського роману — Толстой і Достоєвський назавжди залишаться в колі великих світочів для Пабло Неруди.

Ще два імені потрібно перш за все назвати, коли заходить мова про формування поетичного стилю особистості, котра великою мірою визначатиме мистецькі шукання ХХ століття. Це — Рубен Даріо, великий поет з Нікарагуа (1867—1916), який реформував поезію, зламавши закостенілі норми класичної метрики, і надав віршу гнучкості, виразності та своєрідності. І — звичайно — великого американця Волта Вітмена. Його дивовижна мускулатура слова, його органічний колективізм духу, його безпосередність і сміливість — все це серйозно впливало на молодого чилійського хлопця. Не все прийшло до нього спочатку, а ту істину, що поет — завжди учень, Пабло Неруда засвоїв навіки з юних літ і тому так повносило і просторо розвивався. Вивчаючи французьку мову і літературу, органічно ввібрал палкий темперамент Артура Рембо.

«Двадцять поем любові і одна пісня відчаю» — перша книжка Пабло Неруди, яка зробила його ім'я знаменитим. Ніхто до нього не оспівував любов з такою тривожною могутністю. Вже за тридцять видань має ця книжка в країнах іспанської мови, але їй досі вражає свою силою. Пабло Неруда зробив перші кроки у велику літературу — варто було йти, за словами Поля Елюара, від обрію одного до обрію всіх, щоб відчути: розмах поетичної амплітуди розпросториться серед людей, серед їхніх тривог і сподівань — май тільки велике і шире серце, що вміє переживати за всіх!..

«Місце проживання — Земля» — наступна книжка поета, яка увібрала в себе глибокі враження тих часів, коли Пабло Неруда був дипломатом — в Берліні і на Цейлоні. Митець

мандрував роками, виконуючи консульську службу в Китаї і Японії, в Сіамі та Індонезії. Багатоючі культури Сходу вплинули на нього, розширивши межі його світосприймання як художника. Та лише збірка «Іспанія в серці» починає для нас того Неруду, який згодом зросте в одного з найбільших сучасних революційних поетів.

Поет приїхав до Іспанії, що дихала вулканом. Найпередовіші сили країни стали під прapor антифашистського Народного фронту. В передмові до книжки, якою поети-братове привітали приїзд свого друга до Мадрида, йшлося: «Чилійська республіка послала в Іспанію великого поета Пабло Неруду. Зараз він у розквіті своїх творчих спроможностей — він вже створив на славу іспанської мови видатні твори. Ми, поети і шанувальники молодого чудесного американського письменника, публікуючи ці невидані вірші — останнє свідчення його дивовижного таланту, — хочемо звернути увагу на виняткову своєрідність і високі якості його поезії...» Серед тих, хто підписав цю дружню передмову, були Федеріко Гарсія Лорка, Рафаель Альберті, Мігель Ернандес. Їхніми вустами передова Іспанія вітала свого щирого друга...

Пабло Неруда пережив разом з усім населенням Мадрида перші варварські бомбардування. Трупи іспанських жінок і дітей, розстріляних франкістськими льотчиками, перший оскал гнійних зубів фашизму, тортури над благородним і чистим народом Іспанії — хіба могло це не перевернути душі поета, який так чутливо ловив усі нюанси переживання особистості: він вперше відчув, якою великою особистістю може бути цілий народ — ганьблений, поневолений. Куля, що пройшла через серце Лорки, обпекла навіки проникливу душу його чилійського побратима. Рафаель Альберті воював з франкістами як льотчик. Мігель Ернандес перебував у лавах уставленого П'ятого полку. Все для Неруди було конкретним, як ніколи. Чилійський консул визначив свою позицію:

«Я — поет, що займається найпоглибленишим спогляданням світу; але нині я не можу присвятити себе цьому, не можу; не можу, тому що мене закликає глухий бій барабана,

тому що напружене тремтіння вистражданих людських сердць і шум пролитої крові, наче хвилі в пору нового страшного потопу, підіймаються над світом, і на іспанській землі гинуть діти, які народились не для того, щоб бути похованими, діти, світлі очі яких світліші від світла сонця... Ні, я не можу, не можу мовчазно споглядати життя і мир, я повинен вийти на шлях і кричати, кричати до кінця днів моїх...

Народилася книжка «Іспанія в серці», яка відразу ж була перекладена кількома мовами. Поет з пекла самої боротьби виніс дивовижні за силою звучання слова — ясні і прості, солоні і відчайдушні. Прославив матерів дружинників Народного фронту («Я знав ваших дітей, я гордився їхнім життям, як горджуся їхньою смертю»), вітав бійців Інтернаціональної бригади:

Бранці, в холодний місяць,
в місяць сльоти, забруднений димом й болотом,
в журний місяць оточення,
коли оцирено вили шакали Марокко,
коли ми ні на що вже більш не надіялися,
коли світ здавався здобиччю потвор, —
ломлячи тонку кригу холодного ранку,
у прозорім тумані Мадрида
я побачив ось цими очима,
оцим серцем, що бачить, —
ішли ви:
ніжна і зріла, світла й міцна
бригада каменю.

Найцікавіше те, що ця книжка була перевидана в Іспанії на фронті. До паперової фабрики, яку спеціально нашвидкуруч відремонтували, солдати на виготовлення паперової маси для книжки привозили свої закривлені бинти, а також військові трофеї — ворожі прапори. У вступі до книжки пломеніє велика вдячність людей святої справи далекому чилійському поетові, якого уряд відкликав за надто виразні симпатії до республіканців: «Великий поет Пабло Неруда (Гарсія Лорка казав, що після смерті Рубена Даріо він є найзначнішим поетом Америки) провів з нами перші

місяці війни. Далеко за морем, начеб у вигнанні, він написав ою книгу. Військовий комісаріат Східної армії перевидав її в Іспанії. Солдати республіки самі виготовили папір для книги, набрали і надрукували її. Нехай наш друг прийме цю довідку як присвяту...»

Так слово поета було його дією, і, коли фашистські полчища лютували на берегах Дніпра і Волги, коли майбутнє світової цивілізації трималося на плечах нашого солдата в сірій шинелині, Пабло Неруда написав «Пісню любові Сталінграду»:

Сталінграде, ми не можемо
прийти до твоїх стін,
ми далеко, ми не маємо сил прийти,
ми, мексиканці, ми, чилійці, арауканці,
ми, патагонці, уругвайці, гуарані. Нас мільйони.
Ми не можемо прийти, захистити місто наше,
місто вогню.

Настане день, ми прийдемо,
індійці з поруйнованих великих кораблів,
як діти, прийдемо твоє каміння цілувати.

Поет вперше прочитав свою поему на мітингу, а мексиканські робітники надрукували «Пісню любові Сталінграду» на великих плакатах. На всіх парканах Мехіко, розклешені робітничими руками, ці вірші стверджували: «Навіть вмираючи, ти не помреш!» Так було в найчорніші хвилини, а коли вістка про велику перемогу на Волзі прийшла до Неруди, з'явилася «Нова пісня любові Сталінграду». Єднання митця з першою країною соціалізму було органічним і в найважчі, і в найсвітліші години...

Найвизначнішим твором, в якому з найбільшою повнотою використані спроможності його поетичного дару, була «Пісня всіх» — втілення суми знань про давнє і сьогоднє латиноамериканського континенту, освітлене щирим ліричним вогнем. В 1943 році поет повертається з Мехіко на батьківщину і в Перу піднімається на руїни міста Мачу-Пікчу — його побудували на висоті чотирьох тисяч метрів древні інки, які

втекли в гори од навали завойовників-іспанців. Трагічна велич Мачу-Пікчу запала в серце поета — на цілі роки творчої праці посадив себе митець: «Я вже не міг відокремити себе від цих будов. Я розумів, що коли ми ступали землею наших предків, то ми неодмінно мусили мати щось спільне і з цими великими зусиллями американського населення, що ми не могли не знати про них, що наша темнота або мовчання були не лише злочином, але й увічнювали нашу поразку. Аристократичний космополітізм примушував нас робити реверанси перед минулим народів; він зав'язав нам очі, щоб ми не відкрили своїх власних скарбів.

Багато про що я думав, повертаючись з моєї поїздки... Я думав про старовинну людину Америки. Я зрозумів, що її стара боротьба зв'язана з сучасною боротьбою. Тоді і почав зароджуватися мій задум всезагальної пісні Америки... Тепер вся Америка відкрилась мені з вершини Мачу-Пікчу».

Такими ж вражаючими за задумом і близкучими за виконанням є його «Оди простим речам», що опоетизовують всі реалії світу, в якому живе поет.

Пабло Неруда безмежно щедрий у виборі поетичних аксесуарів, але перевагу завжди віддає плинові вільного вірша — думка народжує строфі, вони можуть бути замалі чи завеликі, але під владні ритмові ословленої мислі — і нічому іншому...

1971

*

МОСТИ

Мости: арки з блакитної криці, куди манить
попрощатися всіх заблуканих,
вгорі поїзди,

внизу плюскіт води, —
несила вже розтягувати довгу мандрівку,
яка почалася, яка продовжується і ніколи
не скінчиться.

Небеса — нагорі — небеса,
і птахи, які пролітають,
не затримуючись, просуваючись,
як поїзди і як води.

Яке прокляття впало на вас?
Чого ви чекаєте сумної довгої ночі
з розкритими обіймами дитини,
що помирає, ледь сестра надходить?
Що за пасивний, що за чорний голос прокляття
розпростер над вами свої крила
для того, щоб примусити продовжувати
некінчений шлях
пейзажам, життю, землі, сонцю,
поїздам і водам,
в той час як непорушна крицева тута
все більше грунте у землю і вбиває все більше.

ЗВЕРТАННЯ ДО ЄВРОПИ

Я — американець бідних земель,
металевих закутків,
де удар людини по людині
додається лише до удару землі по людині.
Я — американець-блукалець,
сирота тих рік
і вулканів, які мене спородили,
вам, простим європейцям
з кривими вулицями,
скромним володарям миру і масла,
спокійним мудрецям, мов дим,

я кажу вам: я прийшов сюди
навчитися у вас,
в одних, і в інших, і в усіх,
інакше для чого мені потрібна була б
земля, для чого були б зроблені
моря й дороги,
коли б не для того, аби дивитись і вчитися
потроху у всіх істот.
Двері переді мною не зачиняйте.
(Як це було з дверима чорними, кров'ю
сполощеними
в материзні мої — в Іспанії.)
Не показуйте мені ворожу косарку,
ані броньованого ескадрону,
ані старовинних шибениць для новітніх афінян,
не затуляйте широких шляхів ослаблених
яскравим світлом винограду.
Не хочу бачити жодного мертвого солдатика
з виїденими очима.
Покажіте мені з одної вітчизни до іншої
нескінченну нитку життя,
що має весняне одіння.
Покажіть мені чисту машину,
синяву криці під мастилом густим,
готову рушити в поле пшеници.
Покажіть мені обличчя, повне коренів
Леонарда, тому що це обличчя —
це ваша географія.
І на верхів'ях гір,
стільки разів описаних і намальованих,
ваші знамена гуртом
дістануть наелектризований вітер.
Принесіть воду зі щедрої Волги
в воду золотистого Арно.
Принесіть білі зерна
відродження Польщі,

а з ваших виноградників понесіть
солодкий червоний вогонь
на Північ снігів!

Я, американець, син
найширшої самоти людини,
прибув повчитись вашого життя,
а не смерті, а не смерті!

Я не для того пересік океан,
і смертельні Кордильєри,
і дивний сморід
парагвайських в'язниць,
не для того, щоб побачити
поруч з мертвими, знаними лиш
по книгах улюблених,
ваши очі впадини без очей,
вашу суху кров на дорогах.

Я на старовинний мед і на нове
сяйво життя прийшов.

Я до вашого миру і до ваших дверей,
до ваших засвітлених ламп,
на ваші весілля прийшов.

В урочисті ваши бібліотеки
так звіддалека прийшов я.

На ваши засліплюючи заводи
я прийшов трохи попрацювати
і поїсти хліб робітництва.

У ваши будинки я входжу й виходжу.
У Венеції, у прекрасній Угорщині,
в Копенгагені ви мене побачите,
в Ленінграді за бесідою
з молодим Пушкіним, Празі
з Фучиком, зі всіма мертвими
і всіма живими, зі всіма
зеленими металами Півночі,
з гвоздиками Салерно.

Я той свідок, який прибуває

відвідати ваше житло.
Запропонуйте мені мир і вино.
Завтра рано піду я.
Мене чекає повсюди
Весна.

ЖИТЛО ОД

Коли я пишу
оці
оди
в оцьому
тисяча
дев'ятсот
п'ятдесят п'ятому році,
я б'ю по струнах
моєї обов'язкової голосної ліри,
я знаю, хто я такий
і куди моя пісня йтиме.

Розумію,
що покупець міфів
і дивовиж,
що ввійде в моє житло од,
зроблене
з невипаленої цегли і дерева,
зненавидить
домашнє начиння,
портрети батька, матері і вітчизни
на стінах,
невибагливу простоту
хліба
й солонки,
але саме таке житло в моїх од!

Я викорчувував чорну монархію,
снів зайву шевелюру,
прищемив хвоста

рептилії роздумів
і розташував речі —
воду й вогонь —
стосовно людини й землі.

Я прагну, щоб все
мало свою ручку,
щоб все було
чашею або інструментом.
Я прагну, щоб крізь двері моїх од-
валив народ, як у свою майстерню.
Я працюю,
розпилуючи
свіжі дошки,
мед накопичую
в бочки,
під руками в мене
підкови, зброя,
виделки:
нехай сюди всі завітають,
хай запитають все, що їм завгодно.

Я з півдня, чилієць,
моряк я,
щойно я повернувся
з океанських мандрівок.

Я не лишився на островах,
сягнувши своєї корони.

Я не лишився одлежуватись
в жодному сновидінні.

Я повернувся для того, щоб просто
працювати
з усією рештою
і для всіх.

Для того, щоб всі могли жити
в ньому,
я роблю моє житло
з прозорими
одами.

ОДА ПОВІТРЮ

Ішов якось по дорозі,
повітря зустрів,
привітався і сказав йому
з повагою:
«Я радий,
що ти бодай раз
залишило свою прозорість,
а так ми і поговорим».

Невтомне
потанцювало, листям прошурхотіло,
сміхом своїм зітерло
пилюку з моїх підошов
і, підймаючи всі
свої мачти блакитні і реї,
скелет свій зі скла,
свої вії із бризу,
непорушною мачтою
затрималось, мене слухало.

Я поцілував його плащ
короля небес,
загорнувся в його знамено
небесного шовку
і казав йому:
«Монарху а чи товариш,
нитко, вінцю чи пташко,
я не знаю, хто ти, але
про єдине тебе я благаю —
не продавайся.

Води продались,
і з водогону
в пустелі
я бачив,
як закінчувалися краплі
і бідний світ, народ

ніпав у своїй спразі,
похитуючись по піску.
Я бачив світло ночі
нормоване,
велике світло
в будинках багачів.
Все є світанком
в нових підвісних садах,
все є пітьмою
в жахливій
тіні провулка.
А там ніч,
мати-мачуха
виходить
з кінджалом поміж
своїх совиних очей,
і крик, і злочин
підймаються й погасають,
проковтнуті тінню...

Hi, повітря,
не продавайся,
щоб не відправляли тебе,
щоб не вкладали тебе,
щоб не пресували тебе,
щоб не зробили з тебе таблетки,
щоб не помістили тебе в пляшку —
обережно!
Поклич мене,
коли я буду тобі потрібен,
я поет, син
бідних, батько, дядько,
двоюрідний, найрідніший брат
і свояк
бідних всіх,
з моєї вітчизни та інших,
тих бідних, що живуть над рікою,

і тих, які на верхів'ї
вертикальної кордильєри
розвивають каміння,
забивають дошки,
шиють одежду,
рубають дрова,
мелють землю,
і тому
я прагну, аби вони дихали,
ти — це єдине, що вони мають,
тому ти прозоре,
прозоре ти, щоб вони бачили
те, що завтра прийде,
тому ти й існуєш, повітря,
давай вдихати тебе,
не підкоряйся,
не вір ні кому,
хто приїздить в автомобілях
провіряти тебе,
облиш їх,
поглумися над ними,
скинь їх капелюхи,
не приймай
їх пропозицій,
підемо разом,
танцюючи, світом,
зриваючи квіти
з яблуні,
зазираючи в вікна,
насвистуючи разом,
насвистуючи мелодії
вчорашні і завтрашні,
адже ж прийде день,
коли ми звільнимо
світло і воду,
землю, людину

і все для всіх
буде, як ти є.
Отож-бо тому
будь обережним тепер!
Рушаймо зі мною,
нам ще багато лишилось
танцювати й співати,
підем
вподовж моря,
на гір верхогір'я,
підем
туди, де цвіте
нова весна,
і одним ударом вітру
і пісні
роздамо квіти,
аромат, плоди,
повітря
майбутнього дня.

ОДА СЛОВНИКУ

Корінець без бика, важка,
грубезна, систематична
книга густа:
коли був молодим,
ігнорував я тебе,
переповнений самовдоволенням,
я вважав себе повним,
надутим вважав,
як жаба меланхолічна,
я висловлював свою думку так:
«Я дістаю слова
безпосередньо
з ревучого Сінаю.

Скорочу
формули алхімії.
Я чарівник».
Великий чарівник мовчав.
Словник,
старезний і важезний в своїй куртці
з потертої шкіри,
мовчав,
своїх пробірок не показував.

Та одного разу
після того, як я ним користувався
і перестав ним користуватись,
після того,
як я його обізвав
непотрібним анахронічним верблюдом,
він впродовж довгих місяців не протестував,
слугував мені кріслом і подушкою
і раптом повстав —
став
у моїх дверях,
виріс, поворувив своїми аркушами,
своїми гніздами,
розвинув крону своїх листків:
деревом
було, натуральним
щедрим,
яблуком, яблунею, яблунедеревом,
і слова
блищали в його невичерпній кроні,
тъмяні або гучні,
плодоносні в мові листків,
вантажені правдою і звучанням.

Гортаяю одну,
лише одну
з його
сторінок:
канрап,

капюшон,
як чудесно
ці склади вимовляти
виразно,
а ще нижче:
капсула
порожня в очікуванні масла чи амброзії
і поряд з ними
каптур, капуцино, каптенармус,
кантата,
як ніжне винограно грають
чи тріскають на свіtlі,
мов зародки сліпі, що дожидались
в підвалах словника,
і знов вони живуть, життя дають,
і ще раз серце їх обпалює.

Словнику,
ти ж не могила, не гробниця і не гріб,
ти ж не курган, не мавзолей,
ти — захист,
схований вогонь,
плантація рубінів,
жива ти вічність
суті,
житниця мови.

I як це гарно —
збирати в твоїх лавах
слова
походження,
строгу
і забуту
сентенцію,
доню Іспанії,
затвердлу,
як плуга леміш,
стійку в своїх кордонах
старовинного обладунку,

занехаяного
своєю точеною красою,
своєю медальною твердістю.
Чи інше слово,
яке там загубилось
між рядків,
яке раптово
стало смачним, гладеньким
в наших губах,
як мигдалина,
або ніжним, немов інжир.

Словнику, єдина рука
з твоїх тисячі рук, єдина, одна
з твоїх тисяч коштовностей,
однесенька
лише
крапля
з твоїх цнотливих джерел,
єдине зерно
із
твоїх
щедрих житниць
в найвечірнішу мить
до вуст моїх веде,
до нитки мого пера,
до моєї чорнильниці.
З твоєї густої і гучної
глибини сельви
дай мені,
коли мені буде потреба, до горла
лиш одне густе дзижчання
бджоли,
один зронений фрагмент
твого старовинного пахучого дерева,
цілої вічності жасминових садів,
один склад,
одне тремтіння,

звук один,
одне семено:
із землі і я словами співаю.

ОДА ОБІРВАНОМУ ДЗВОНУ

Обвалилась дзвіница,
дзвін обірвався
в той день,
якому нічим пишатися;
в той день, який прийшов як четвер
і пішов як четвер,
з оцим дзвоном обірваним,
з оцим похоронним дзвоном.

Чому він упав саме в цей день?
Чому не вчора, чому не завтра,
чому не ніколи,
а нині?

Чому він раптово зірвався,
цей дзвін,
цільний, надійний,
роками гартований?
Що сталося з металом і з деревом?
Що трапилось на землі і на небі?
Хто мороком крокував
крізь день
і крізь воду
лише для того, аби зітхнути,
а ми його не побачили?
Що примусило звестись обурене море
і звалити своєю силою
глибоку луну,
що дзвін наповняла по вінця,
тіло його порожнисте?
Чому підкорилась

зоря?
Хто перервав її владу?
Ось лежить сподіяне зло —
бідний дзвін:
рот його круглий
неначе ввіп'явся у простір —
його безодні ніхто не годен торкнутись,
бо ж руки всі грішні.
Він був повітрям,
дзвін,
а руки людські — з нігтями,
під нігтями важкий порох,
порох вчорашнього дня.
Ось і спить дзвін —
ніхто добудитись не може,
і не може дістатись ніхто
до голосу його серця.
Він його розкривав
в чистоті похоронного дзвону
дзвоном-подзвоном
в повітрі прозорім,
в ударі повторнім.
Таким оцей дзвін був.
Спідав, доки живий був,
а тепер його голос став порохом.

Людина — це дзвін,
переможно співає у небі,
а потім в землі замовкає.

НАРОД

Його я пам'ятаю — не минуло
і двох століть, як я бачив його,
не рухавсь він ні кінно, ні каретно:
просто пішки

він знищив
відстані,
він шпаги не носив ні обладунків,
лиш сіті на плечі,
сокиру а чи молот і лопату,
супроти води і землі був його подвиг,
проти пшеници, щоб хлібом вона була,
проти гіантського дерева, щоб дало воно дрова,
проти стіни, щоб двері вона відкрила,
проти піску, стіну вибудовуючи,
супроти моря, аби родити море примусити.
Я знов — він з пам'яті не стергий.
Розпалися на друзки всі карети,
віна поруйнували двері й стіни,
~~з~~ було жменею попелу, стала пилюкою вся одежа,
~~з~~ для мене продовжує існувати,
~~з~~ діску продовжує жити,
коли раніше ввижалось
незнищеним все, окрім нього.

В ходінні родин назад і вперед
іноді це був батько мій, іноді родич,
чи це не він був, може, і не він,
можливо, той, хто не вернув додому,
тому що вода, тому що земля проковтнула його,
чи вбила машина його, чи дерево,
чи це був столяр той в жалобі,
що за труною йшов без сліз,
той врешті-решт, хто імені не мав,
хто звавсь металом а чи просто деревом,
дивилися на нього інші зверху,
не бачили мураха —
мурашник бачили,
і коли його ноги не рухались,
тому що бідний втомлений сконав,
ніколи не бачили ті, що бачили його:
були вже інші ноги там, де був він.

Та інші ноги були ним самим,
також були і руки інші,
завжди він мав початок свій:
коли, здавалось, щез він на нівець,
він був таким же знову,
ось знову він копає землю
і тче тканину, сам хоч без сорочки,
він знов там був і знову не було,
він знов пішов, він знову був,
і од того, що ніколи в нього не було цвінтаря,
ані могили, ні січеного імені на камені,
який він різав аж до поту,
ніхто ніколи і не відав, коли він прибуває,
ніхто ніколи і не знат, коли він помирає,
і так, як лиш спромігся бідолаха,
воскрес він знову непомітно.

Він був людиною без сумнівів і спадщини,
без корони і без знамена,
нічим не вирізнявся він між інших,
які теж ним були,
зверху він сірим був, наче надра,
як шкіра, він був брунатним,
він був жовтим серед жнив у пшениці,
він був чорним у шахті,
він був кольору каменю у фортеці,
в баркасі рибалки він був як тунець
і кольору коней на пасовищі:
чи ж міг хто-небудь розпізнати його,
коли невіддільним він був елементом,
землею, вугіллям чи морем в одежі людини?

Там, де жив він, росло геть усе,
до чого він доторкався:
ворожий камінь,
розвитий
його руками,
перетворювався в порядок,

камінь на камені в черзі —
і ось пряма яснота будови,
своїми руками він хліб зробив,
мобілізував поїзди,
заселились народами віддалі,
виросли інші люди,
прибули бджоли,
і лиш тому, що створює він і примножує,
весна пішла на ринок
між булочними і між голубами.

Батько хлібів був забутий,
він, який зрізував і ходив, дробив
і відкривав борозну, переносив пісок,
коли все вже заіснувало, він вже не існував,
він давав своє існування — це було все.
Далі він мандрував — працювати і знову
йшов помирати, котився
каменем річковим:
по течії вниз смерть його забрала.

Я, котрий знати його, бачив, як він спускався,
доки не став тим, що залишив:
вулиці, які він ледве пізнавав,
будинки, в які ніколи і ніколи не вселився б.
І я знову його бачу і кожен день чекаю.

Його в труні я бачу і воскреслим.
Я впізнаю його з-поміж усіх,
хто схожий з ним,
мені здається, що не може бути,
що так ми не досягнемо нічого,
бо все минає без сліда і слави.

Я думаю — на троні мусить бути
лиш він, добряче взуття, коронований.

Я думаю, що ті, хто створив всі речі,
повинні бути господарями всіх речей.

А ті, хто робить хліб, повинні їсти!
Повинні мати світло ті, хто в шахті!
Досить вже сірих, закутих в кайдани!
Досить пощезлих блідих!
Жодна людина хай не пройде без корони.
Жодної жінки без своєї діадеми.
Для всіх рук золоті рукавички.
Сонячний плід для всіх темних!

Я знов ту людину, і коли зміг,
коли були уже в мене очі на лиці,
коли був уже в мене голос у роті,
я знайшов його серед могил і сказав йому,
стискуючи одну руку, яка не була ще тліном:
«Всі щезнуть — ти залишишся жити.
Ти життя запалив.
Ти зробив те, що є твоїм».

Тому хай ніхто і не ображається,
коли здається їм, що сам я — я не сам,
я ні з ким, а кажу для всіх:
«Хтось-то мене слухає, і вони цього не знають,
але ті, про яких я співаю, і які знають про це,
продовжують народжуватись і заповнюють світ».

Я ПАМ'ЯТАЮ

Я свідчу!
Я був там, я був!
Страждав я там — стверджую
свідчення власне!
Коли б навіть всі забули,
я —
той, хто пам'ятає;
Коли б на землі очей не лишилось,
а все ж я дивитимусь;
і тут залишиться записаною в книгу

та кров
і та любов палатиме, і досі
отут ота любов!
О пані і панове! Забуття нема!
Губи мої зранені, цими губами
замовклі всі співатимуть — ось так!

I РАПТОМ БАЛАДА

Чи це не істина раніше в двері стукала,
як аромат, як жах, як іноземець,
який не знає ні будинку, ані вулиці?
Хіба не в тому істина, що рано а чи пізно
життя розколюється, щось народжується
в глибинах того, що сизіло попелом,
від нового вина тремтить вже келих,
воно тече, палаючи у гранях? Що ж,
все, як учора, все, без знаків на шляхах,
і зорі між тобою і між ніччю горобиною
палають прохолодою жасмінною?
А щось вже є, що обстає за радість,
якої грубо і хапливо відцурались;
запевнюю, хоча ніхто й не слухає,
що не здається. І ще не раз свій прapor
над попелом тих веж угору зносить.
Любов, любов загрожена і неочікувана,
раптова і тъмяніюча: пам'ять
приголомшена: прибуває
сріберний корабель
до причалу ранкового;
туман і піна берег огортають,
широкий крик летить до островів,
біля розчинених дверей океану
наречена зі шлейфом в ліліях готова
до відплиття. Поглянь на коси ці:

мов два каскади чистого вугілля,
мов ластів'яні два крила лискучі,
мов ланцюги два — переможні і важкі.
Вона, немов у день свого вінчання,
із морем звінчана, чекає і чекає
на неймовірному причалі.

ПІСКИ НА ЧОРНОМУ ОСТРОВІ

Піски на Чорному Остріві — ви пояс реальності, ви товчена ярка,
де довжелезний камінь побережний
роздягнутий соленою трояндовою вітровою.
Провалля всіх початків, бій прибережний!
В бездонній млі Зеленого Провалу
перлинний день закляк і задубів,
і літаком застиг величним, синім.

І знову сонце вийняло мечі свої,
підпалює з-під низу неба пруг —
вивільнюється з володінь своїх,
шматує хвилі. Все впертіше позов!
А ось і скеля Сходу, де промчала
льодовика крицева колісниця,
лишила шрам оцей найглибший...
Внизу реве і помирає море,
народжується і вмирає знову,
і знов народжується і вмирає.

МИНАЄ СЬОГОДНІШНІЙ ДЕНЬ

Минає день сьогоднішній. Він капсулою був з
холодним світлом, він до лона повернувся —
до матері похмурої, що знов розродиться.
Який не був він, хай мине цей день.

Дню, чи не правда, що я в світлі був твоєму?
Часе, чи це правда, що я водоспаду твого частина?

Мої піски, моя самотносте!

Коли правда, що всі ми минаємо,
ми, напевне, десь там переходимо
в нескінченну сіль моря,
в спалахи блискавок.

Мій розум мешкав під відкритим небом.
Своє піщене серце морю я віддав.

ТАК, ТОВАРИШУ, ЦЕЙ ЧАС...

Так, товаришу, цей час — для саду час
і час для битви. Що не день —
то нові квіти чи нове кровопролиття:
наш час до того нас прирік,
що ми поливаємо квіття
і поливаємо кров'ю нашою глухий завулок,
доброта і лютість поділити
зону мерзлоти і простір вогнища,
і вибору немає іншого,
дороги неба,
де раніш блукали цигани,
сьогодні заселені спеціалістами.

Пропали коні.

Герої в шкіру втиснуті з рептилій,
дзеркала живуть порожні,
тому що свято завжди на іншій вулиці,
куди ми не запрошені,
де товчія у дверях.
І зараз, у передостанній
в двадцять відвертий раз
мій дзвін гукає:

в сад, товаришу, до лілеї,
до яблуні, до гордовитої гвоздики,
до пахощів розквітлих апельсинів,
а вже потім — до воєнних справ.

Тонюня — наша батьківщина,
і на її оголеному ножовому лезі
корчиться наш ніжний прapor.

ЗАЧЕКАЄМО

Є інші дні, які ще не прийшли,
які ще творяться,
як хліб, чи крісло, чи продукт,
що родиться в аптеках чи в цехах.
Є фабрики днів прийдешніх:
існують ремісники душ,
які вивершують, і зважують, і готовят
ті певні дні, гіркі чи дивовижні,
які раптово до дверей приходять,
щоб нас нагородити апельсином
чи розстріляти нас впритул.

ФІНАЛ

Матильдо, роки чи дні,
вві сні, а чи в лихоманці,
тут а чи там,
надриваючись,
хребти ламаючи,
в кровотечах справжньої крові,
часом просинаючись
або загублений, сонний:
ліжка лікарняні, вікна недомашні,
закордонні,

білі савани нянь,
тягар в ногах.

Потім оці переїзди
і моє море знову,
твоя голова в узголів'ї,
твої руки летючі
на світлі, в моєму світлі,
на моїй землі.

Було так прекрасно жити,
коли ти жила!

Світ синішає і темнішає
вночі, коли сплю,
величезний, всередині твоїх
коротеньких рук.

Олександр БЛОК

БЛОК Олександр Олександрович (1880—1921) — видатний російський поет, випускник Петербурзького університету. Один із найпомітніших діячів «срібного віку» російського мистецтва. Метр поетичного символізму. У символістському дусі написані «Вірші про Прекрасну Даму» (1904). Він не лишається байдужим до соціальних контрастів («Ситі», «Мітинг» — 1905), до зіткнення похмурої реальності з романтичними мріями («Незнайомка», 1906). Найвідоміші твори О. Блока — «Скіфи», поема «Дванадцять», цикл «На полі Куликовому» та ін. Виступав як драматург, публіцист, літературний критик. Складні взаємини Блока з революційною дійсністю — один із чинників, що обумовили його особисту й творчу драму.

МУЗИКА ОЛЕКСАНДРА БЛОКА

Коли сонце стоїть високо в небі, коли сонце ювілею в зеніті, все стає виразно видимим — до болю в очах. Ніколи так багато не писали про Блока, ніколи до його імені не припасовували стільки епітетів найгучніших, а що найдивніше — це те, що могутність обдарування ювіляра така очевидна, життєспроможність завоювань його творчого духу така вражаюча, що нам, людям вісімдесятих років двадцятого століття, всі ці гори епітетів, всі вдячні і щирі слова мільйонів і мільйонів шанувальників здаються замалими. Ми щиро відчуваємо неповноту нашої шані. Ми щиро намагаємося кинути і свою квітку до тої Говерли квітів, до тої Джомолунгми вінків, якими час пошановує людину, яка прожила своє перше століття. Ми щиро відчуваємо і знаємо, що не відданими словами вимірюється наша шана і його слава. Тому багато недосконаліх слів ми спалюємо з такою переконаністю, з якою Гоголь спалював другий том «Мертвих душ». Слова, які ми залишаємо, не дуже будуть відрізнятися від недосконалості тих, які ми спалили в запопадливості нашої

любові, але все ж здаватимуться нам відбрамими — вони більше пасуватимуть, а може, і справді, гордому і чесному імені — Олександр Блок.

З кожним роком ми все виразніше бачимо, що Олександр Блок не лише по праву стоїть в ряду, початому Олександром Пушкіним і Михайлом Лермонтовим, але й має свій, так би мовити, таємний запас, далеко не до кінця розгаданий нами, людьми останньої чверті двадцятого століття. Митець дивовижної відвертої сили, якою обпалуючої відкритості, він часто не піддається нашій самовпевненій алгебрі пізнання. Для російської культури він — запорука славного майбутнього. Він почав осягати таке, від чого багато свідомо відмежувались, віддаючи перевагу освоєнню полегшених завдань. Він брався за розв'язання найважчих проблем, і, коли осягав їх близьку, не було митця, щасливішого за нього, а коли падав під тягарем нерозв'язаності, не було митця смутнішого. Олександр Блок — рівновеликий серед великих майстрів російського вірша — тих, які уже збулися, і тих, які ще збудуться, майбутніх майстрів. Ставити Блока в ряд з майбутніми майстрами — зовсім не ювілейний кніксен. І слово «майбуття» аж ніяк не випадкове слово. Саме Блоку, як мені видається, з усім його безмежним смутком, з усією його обпалуючою відкритістю, з чистою начеб джерельною радістю його відкриттів, саме йому належить майбутнє. «Майбутнє» — ось заповітне слово з ягдташа автора «На полі Куликовому»...

Як важко про нього писати — як легко про нього пишеться! Здається, він в тобі з народження — його рідкісні музичні співзвуччя, такі крилаті і відточені, такі печальні і дерзновенні, живуть в тобі з суворіністю органічною, наче не він прийшов до тебе, до одного з мільйона своїх читачів, з якогось витертого од зужиття однотомника, а жив у тобі, існував у тобі, вічно звучав у душі своєю неповторною музикою. Ось і називаємо це слово — музика!

І справді, коли задумуєшся над тим, що ж головне в такому неосягненному і часто нерозуміваному понятті, як

Олександр Блок, думка б'ється, як нічний метелик в шибку. Все головне. Важко вичленити якусь частку і надати їй значення домінуюче. І напрошується ординарність, банальність напрошується, яка вже побутує в мільйонностих звичних судженнях, закріплена сотнями тверджень з докторських і кандидатських дисертацій, десятками вступних статей і однічних відгуків. Як — «що головне в Блокові?». Звичайно ж, музика! Музика чуття і розуму, закріплена в слові! І тисячі аргументів дружними лавами встануть на захист, коли ходай на краплину намагатиметься засумніватись в справедливості засвоєної думки. І все ж, і все ж, і все ж!

Візьмемо судження одного з найглибших цінителів Блока, дослухаймося до слів Корнія Чуковського: «...Його лірика була справді магією. Такою принаймні відчувало її наше покоління... вона діяла на нас, як місяць на сновид. Блок був гіпнотизером великої сили, а ми були відмінними медіумами. Він робив з нами все, що хотів, тому що влада його лірики корінилась не стільки в словах, скільки в ритмах». А ось уточнення цієї думки: «Я сказав, що таємниця мелодики Блока назавжди залишиться таємницею. Все, на що ми спроможні, — це зауважити зовнішні, безперечно, не головні особливості його поетичної техніки... Кожен його вірш був повен численними лунами, перегуками внутрішніх рим, напіврим і римоїдів. Кожен звук будив в його умі незчисленну кількість споріднених відлунь, які начеб жадали залишитися у вірші, то завмираючи, то виникаючи знову. Це оп'яніння звуками було головною умовою його творчості. Його мислення було чисто звуковим, інакше він і не міг би творити».

Всі ці вражуючі тонкості зауваження Корнія Чуковського — абсолютна правда. Важко щось протиставити логіці цих розмислів. Справа лише в тому, чим спонукана ця вражаюча внутрішня музика поета.

Які спонукаючі сили цього грандіозного музичного явища, названого Олександром Блоком? Воно, це слово музика, навіть стерлось од вживання при співставленні з іменем

великого поета. Але ж дійсно таке відчуття, що музика поезії Блока просто завжди була з тобою, як пружний весняний вітер, що несе цілу заметіль білих метеликів впереміжку з пелюстками квітів. Або згадаймо, як оживає пізньої осені рідкий безлистий ліс, коли в ньому з'являється юна музика першого снігу, здається, в цю мить там присутній Блок. Поет супроводжує гармонію, гармонія супроводжує поета. Коли ж висловлюватись точніше, поет належав гармонії з такою переважаністю, воював за неї з такою самовідданою віддачею, що саме ім'я його уже стало символом гармонії. Але все ж таки де ж коріння цього унікального явища культури?

Шлях до цієї гармонії, поклик цієї музики існували саме тому, що він був нещадно чесною людиною. З собою. З людьми. Зі світом. «Оголеною совістю» називали його сучасники. «Від нього, так би мовити, несло правдою», — змушені була визнати Зінаїда Гіппіус, ожорсточена проти автора «Дванадцяти». Найкомпетентніший радянський блокознавець Володимир Орлов відзначає: «Совість і правда — ось, безсумнівно, дві головні, генеральні риси людського і поетичного характеру Блока, два джерела його душевної енергії, які повністю заволоділи ним і примусили рано, зразу ж після першої революції, зробити вибір і визначити курс. Уже на схилі своїх недовгих літ він так сформулював давню, винощену і заповітну думку: «Совість спонукує людину шукати краще і допомагає їй часом відмовлятися від старого, затишного, милого, але такого, що вмирає і розкладається, на користь нового, спочатку незатишного і немилого, але обіцяючого свіже життя».

Згадаймо запис у щоденнику за 19 жовтня: «...Один лише Ленін вірить, що захоплення влади демократією дійсно ліквідує війну і налагодить все в країні. Одні — з відчаю, а Ленін — з передчуття доброго». Які важливі ці слова для концепції Блока: Ленін як передчуття доброго! Або інші такі ж характерні для нього визначальні слова: «Чи може інтелегенція працювати з більшовиками? — Може і зобов'язана!»

Поет так прагнув гармонії, що не міг не вигукнути в переломні роки: «Всім тілом, всім серцем, всією суттю — слухайте Революцію». І скільки колишніх друзів відреклося від нього саме тому, що він був нещадно чесним. А скільки нових друзів принесла нова доба, зараз їх кількість обчислюється мільйонами. Скільки написано про Революцію, скільки ще буде написано, та навряд чи з'явиться твір такої пронизливої чистоти, такої розкритості навстіж перед вітрами нового часу, як це відчувається в незрівнянних «Дванадцяти». А коли бурі нового атомного часу проносяться над нашими головами, ми мимоволі згадуємо горді заклики його «Скіфів»:

Придите к нам! От ужасов войны
Придите в мирные объятья!
Пока не поздно — старий меч в ножны,
Товарищи! Мы станем — братья!

Олександр Блок — сучасний з голови до ніг. Сьогочасний одчайдушною розкритістю своєї щедрої, доброї і воявничо чужої до всілякого лицемірства душі. Митець, який так дивовижно чесно ставиться до себе самого, до будь-яких проявів своєї природи — святої і грішної, як у будь-кого зі смертних. Він не боявся підмічати в собі найгрішніші з грішних думок і поривів, він робив будь-який порух чуття предметом справжньої поезії. А його «Вільні думки» — хіба це не дивовижний сплав поезії античної і поезії майбутнього: начеб із щоденника землянина, який побував на іншій планеті і знову скуштував радостей і бід рідної Першовітчизни, Першоземлі, скуштував гірчинку суніці на місці спаленого, зітлілого прабатьківського порога.

Все найкраще, створене поетом, належить нам і нашим нащадкам — що з того, що стрімкий творчий ріст Блока припав на важкі, чорні, спопеляючі роки реакції. Все найкраще, що може бути в людини, припало на найчорнішу пору царської реакції. А в Пушкіна чи в Некрасова — що? на найсвітлішу? Здобувати світло, воювати за чистоту і добро

завжди було покликанням справжніх творців. Бути вірним духові часу — це значить бути вірним його глибинним, його домінуючим течіям. Доба, казав Блок, може пробачити митцеві «всі гріхи», окрім єдиного: «Вона нікому не прощає єдиного: «зради духові доби». Приналежність Блока найкращим поривам свого часу беззаперечна.

Ніхто не вмів так писати про кохання, як писав Блок. Ніхто до нього не смів з такою силою, не наважився з таким органічним викликом поєднати Кохану з Батьківчиною. Ніжність і гнів, музика величезного оркестру душі, неосягненно тонкі переливи почуття, зафіковані в слові, вражаютъ своєю рідкісною оголеністю, а точніше сказати, відвертістю і чистотою. Здається, неможливо писати так відкрито, так розковано, так нестримно вільно — не солодкава розманіженість, а пружиниста снага пробивається у віршах смутних і веселих, дражливих і сповіdal'nyx. Лірика Блока вражає силою, вона підкоряє — знову ж таки підкоряє повнотою своєї правди. Так забагато тривоги і виклику в ній. Виклику самій людській пристрасті, покликанню людини на землі. Чи витримає Кохання? Чи витримає Людина? Чи знайде змогу подолати в собі руйнівні тенденції, чи підійметься вона в поривах свого шалу до вершин духу людського, чи суєта суєт буденого існування розіпне її? Нещадний Блок. Таким він був у ставленні до себе, отож і мав право бути таким в ім'я правди до інших.

У видавництві «Дніпро» щойно вийшов український Блок. Це ми вперше зібрали те, що накопичувалось роками. Саме зараз згадуємо, що Блок належав до улюблених поетів Павла Тичини:

І Белій, і Блок, і Єсенін, і Клюєв:
Росія, Росія, Росія моя!
...Стоїть сто-розтерзаний Київ
І двісті-розіп'ятий — я.

Ці рядки були видихнуті українським поетом у грізному дев'ятнадцятому, тобто за життя Блока. Потім Павло Тичина

переклав «Троянду і хреста», переклад драми щойно опублікований у вищезгаданому збірнику.

Максим Рильський писав: «Я належу до покоління, яке не тільки любило творчість Блока, але й було зачароване нею». Передмова Максима Тадейовича і кілька його близьких перекладів прикрашають цей збірник. В дорадянський час західноукраїнський поет Василь Бобинський переклав «Дванадцять» — польська цензура конфіскувала уривки геніальній поеми. Згодом найславетніший твір Блока перекладали Дмитро Загул і Володимир Сосюра, найсвіжіший переклад зроблений Дмитром Павличком.

У видавництві «Радянський письменник» до ювілею вийшла цікава праця Наталі Кузякіної «Олександр Блок і Леся Українка» — перша спроба зіставлення творчості двох великих сучасників. Те, над чим бідкався і мізкував Олександр Блок, і зараз постає перед людиною у всьому обшири нерозв'язаності. Згадаймо проблеми революції і культури, заторкувані поетом, на тлі новітніх злокривавих експериментів типу фашистських діянь кампучійця Пол Пота. Згадаймо дивовижні завихрення деяких європейських інтелектуалів типу Жана-Поля Сартра в бік маоїзму, і ми переконаємося, як мали рацію великі поети наших народів Леся Українка і Олександр Блок, які не протиставляли революцію і культуру, а, досліджуючи витоки християнства, шукаючи аналогій між загибеллю Риму і розломом царської імперії, були переконані, що знищення культури завжди означає самогубство революції...

Те, що музика поезії Блока звучить над Дніпром з переконливою силою, — факт незаперечний. Колись Олександр Олександрович бував у Києві — зафіксована на фото його горда постать на одному з київських балконів. Репортери київських газет старанно стежили за тим, скільки вип’є автор «Незнайомки» в буфеті оперного театру — це було ще до убивства Столипіна. Зараз старанно збираються рідкісні фотографії, а простецькі провінційні спостереження за сто-

личною знаменитістю, збережені на пожовтілих сторінках київської жовтої та іншого кольору преси, здаються просто неоціненими. Вони мимоволі зберегли для нас сліди перебування поета на Україні, як і ці рядки:

А уж там за рекой полноводной,
Где пригнулись к земле ковыли,
Тянет гарью горючей, свободной,
Слышны гуды в далекой дали...
Нет, не вьются там по ветру чубы,
Не пестреют в степях бунчуки...
Там чернеют фабричные трубы,
Там заводские стонут гудки...

Наша українська земля пам'ятає Олександра Блока і, що найважливіше, чисто і проникливо, зачаровано, як сказав Максим Рильський, любить його дивну музику. Висока культура думки, чистота душі — вражаюча і недосяжна, доступність викладу заодно з недосяжністю вільного подиху вірша, всесвітній біль у грудях заодно з незатухаючим, незнищим смутком про долю рідних полів — і усьому цьому, і над ним і під ним, і всередині всього — всенаповненість музикую. Хіба це не поезія?!

1980

*

РОСІЯ

I знов, як в літа золотії,
Три стертих тягнуться шлеї
I грузнуть шпиці розписнії
В баюрі, в глині, в колії...

Злиденна й темна ти, Росіє,
Мені журя твоїх хатин,

Твої пісні на вітровій —
Кохання першого полин!

Тебе жаліти не зумію,
Несу свій хрест із краю в край,
Якому хочеш чародію
Свою красу лиху віддай!

Нехай покине, хай задурить —
Не пропадеш поміж завій,
Турбота лиш в туман охмурить
Той образ непогасний твій...

Ну що ж? Турбота в очі сині —
Одна сльоза в журби ріку.
А ти в мережаній хустині
По брови — наче в сповитку.

І неможливе все прилине,
І даль доріг — така легка,
Коли проблісне з-під хустини
Вогонь очей — шалінь така,
Та плач хурдиги з хуртовини
Дзвенить у пісні ямщика!..

18 жовтня 1908

НА ЗАЛІЗНИЦІ

Марії Павлівні Івановій

Лежить вона в рові нескошенім,
Відкриті очі, як в живої,
З-під хустки — коси ледь зарошені,
В красивої і молодої.

Бувало, йшла неспішно, повагом
На свист і шум з-за оболоні,

Обходила платформу довго,
Чекала ревно на пероні.

Три ока налетять, хвилюючи —
Шарилася і кучер вився:
А може, хто з оцих мандруючих
Здивується, хто задивився...

Вагони йшли у звичній лінії,
Скрипіли, шибами дрижали;
Мовчали жовтій і синій,
В зелених плакали й співали.

Хтось сонно позіхав за шторою,
Хтось рівно зирив поза штору
На сад побляклив за платформою,
На неї, на жандарма поруч.

Гусар рукою розманіжено
На оксамит зіперся мило,
Ледь позирнув на неї ніжно,
Зирнув — і поїзд в даль сповило.

Марнотою дні збігли різною —
Юнь не сковаєш від потали.
Нудъгою тужною, залізною
Свистали дні і серце рвали.

Та що — давно вже серце вийнято!
Вже стільки віддано поклонів,
А поглядів вже стільки ж кинуто
В пустельні очі всіх вагонів...

Не йдіть з питаннями тверезими,
Вам — байдуже, а їй доволі:
Любов'ю, брудом чи колесами
Роздушена — нестерпні болі.

14 червня 1910

*Ніч без твої, котру звуть
Світлим іменем: Ленора.*

Едгар По

Осінній вечір був. І дощ був невблаганий.
Я думав все про те ж, і смуток мій не щез.
Коли в мій кабінет, просторий і туманний,
Той джентльмен увійшов. За ним — кошлатий пес.

Гість сів у крісло, вогнище палало.
І пес на килимі розлігся поміж нас.
Промовив членою гість: «Невже вам досі мало?
Сір, перед долею скоритися вже час».

«Ta старість — поверта до юності, до жару...» —
Так я почав... та він настійливо урвав:
«Вона — все та ж: *Лінор шаленої Едгара*.
Безповоротно. — Що? Тепер я все сказав».

І дивно: доля є то радістю, то горем,
Але з оцим чужим в вечірній каламут
Під діловим таким, давно спокійним зором —
Вона простішою постала саме тут...

Той джентльмен щез. Зі мною пес незмінно.
В лиху годину в нього добрий зір.
Поклавши лапу на моє коліно,
Мов промовляє пес: «Пора скоритись, сір».

2 листопада 1912

ДО МУЗИ

Ти загибель віщуєш у світі.
В потаємних мотивах твоїх
Є прокляття святих заповітів,
Є зневага до щастя у них.

І така є заманлива сила,
Що повірив я в ті голоси,
Ніби янголів ти спокусила,
Звівши чаром лихої краси...
І коли ти глумишся із віри,
Над тобою горить, мов огні,
Неяскравий, пурпурово-сірий
Німб, іздавна вже знаний мені.
Зла чи добра? Гадати не буду,
Але знаю: ти вся — не відсіль.
Хай для інших — ти Муза і чудо,
А для мене — пекельний ти біль.
Я не знаю, чому на світанку,
В час, коли уже геть знемагав,
Я побачив твій лик наостанку
І не вмер, а розради благав?
Прагнув я ворожнечі між нами,
Ти ж даруєш з води і роси
Луг з квітками і твердь із зірками
Все прокляття своєї краси.
І підступніш північної ночі,
Золотого аї похмільніш
І циганського шалу коротші
Твої ласки лихі, наче ніж.
Є розрада фатальна для мене
У зневазі одвічних святынь,
Насолода для серця шалена —
Оця пристрасть гірка, мов полин.

29 грудня 1912

ПЕРЕД СУДОМ

Чом поникла так, зніяковіла?
Подивись на мене, як раніш.
Ось яка ти стала — помарніла
В світлі дня, що ріже, ніби ніж!

Я і сам не чистий вже — де дінеш.
Недоступність, злість — не по мені.
Я дивлюсь добріше й безнадійніш
На прості й нудні шляхи землі.

Що й казати — я не маю права,
Я тобі не в змозі дорікнуть,
За твою стражденну і лукаву
Суджену жіноцтву темну путь.

У твое життя я ~~зазираю~~ —
В інший спосіб долю пізнаю,
Краще, аніж судді, те я знаю,
Як ти опинилася на краю.

Воджені над прірвою, над сказом
Час був наш — чи не забула ти?
Ми хотіли сіті скинути разом
І летіть, щоб впасті з висоти.

Мріяли завжди удвох згоряти,
Спопеліти вдвох — і всьому край!
Двом дано в обіймах помирати,
Бачити навіч блаженний рай.

Що поробиш, в сіті заманула
Марна мрія, — та бридня кругом,
І життя навідліг стъобонуло
Грубим і безжалійним батогом.

Не до нас життю — воно квапливе!
Хай брехала мрія — та цвіла.
Все-таки, коли-небудь щаслива
Ти хіба зі мною не була?

Золотинка, кучеринка кожна —
Чи не в давньому вилась огні? —
Ти — безбожна, пристрасна, порожня,
Незабутня, — ти пробач мені!

11 жовтня 1915

ДРУЗЯМ

Замовкніть, проклятий струни!

A. Майков

Ми, друзі, таємно ворожі,
Глухі, завидющі, чужі,
А як би і жити, й трудитись,
Не бути б так — ніж на ножі!

Що вдієш! Усяк настарається
Отрути для свого житла,
Всі стіни просякла трутізна.
Ніде не притулиш чола!

Що вдієш! Зневірились в щасті —
І глузд підіймаєм на сміх,
І, п'яні, ми з вулиці бачим
Руйновища жител свої!

Життя продали ми і дружбу,
Лихі марнотратники слів,
Що вдієш! Ми шлях розчищаєм
Для наших далеких синів!

Коли в кропиві під парканом
Нещасні кістки зогніють,
Який-небудь пізній історик
На нас наживеться, мабуть.

Ось тільки замучить, проклятий,
Ні в чім не повинних дітей
Нудними цитатами з текстів
І датами наших смертей.

Печальна судьба — так сутужно,
Так тужно, святечно так жить,
І стати здобутком доцента
І критиків нових плодить...

У свіжий бур'ян з головою —
Щоб сон забуття вколисав!
Мовчіть, проклятуші книги!
Ніколи я вас не писав!

24 липня 1908

Все на жарти звела, щебетлива,
Догадалась — схопилася в мить,
Головою хитала, красива,
Й нумо сліози в хустину ловить.

Все забула була, реготала,
Осліпивши світ білий довкіл,
Нагадала усе — заридала,
Десять шпильок зронила на стіл.

Аж погіршала, ще й озирнулась,
Ще вернулася, чекала була,
Проклинала і геть повернулася
І, напевно, навіки пішла...

Що ж, пора мені братись за діло —
Хай же звична несе колія.
Та невже і життя відшуміло,
Відшуміло, як сукня твоя?

29 лютого 1916

Певниш ти — я замкнувся: холодний, сухий.
Я для тебе такий — невдолан.
Не ласкавим словам дух скував я лихий,
Не для дружб я змагав свій талан.

Та і сам ти колись був лихіш і сміліш,
І по звіздам читала душа,
Що грядущії ночі — темніш і темніш,
І почас незбагненна межа.

Ось — збулося. Весь світ надовкруж здичавів,
Маяка мерехтіння нема.
І тому, хто на зорі провіщі зорів,
Геть нестерпна скружна пітьма.

І у тих, хто не знав, що в минулім путі
Ще й грядущого ніч вироста.
Затуманило серце в знемозі і мсті,
Осоруга скривила вуста.

Час надії і віри навік нас вража.
Я простим і довірливим йшов,
І відверта і щира дитяча душа,
Як твоя, не лякалась обмов.

А тепер з тих надій не шукай і слідів,
Геть пощезли туди, де зоря,
І до кого душа відкривалась тоді,
Одвернутись, зректися пора.

І сама та душа, мов прагнуща весна,
Ще не знала, що попіл лиша, —
В ворожнечі, в любові скріпила вона,
Спопеліла вона, та душа.

А вінець — губи стислі і сміх тонкобров.
Лиш смутенна ще влада в мені —
Бунтувати жіночу невтолену кров,
І в ній звірині будити вогні.

То ж не стукай у двері — не збудешся лих,
Не стогни, не благай у юрми:
Співчуття не знайдеш в бідних звірів оцих,
Тих, що звались раніше людьми.

В обладунки заліznі лице ти вбери,
Поклонись, де священні гроби,
Рай залізом чатуй до пори, до пори,
Щоб не вдерлись безтямні раби.

9 червня 1916

НЕЗНАЙОМКА

Вечірній шал над ресторанами,
А в ньому дика і глуха
Державить вигуками п'яними
Гаряча весняна жага.

Над пилюгою понад вуличною
В нудоті запустілих дач
Ледь золотіє крендель булочної,
Ледь ріжеться дитячий плач.

Серед канав і за шлагбаумами,
Заломуючи криси враз,
Досвідчено жартують з дамами
За ловеласом ловелас.

У почетах крик весел скривджений,
Заманливий жіночий виск.
А в небесах, до всього привчений,
Все кривиться безтямно диск.

І відбивається обличчя там —
Мій друг єдиний, тінь моя
В терпкому трунку втасмничому
Впокорений, глухий, мов я.

А поряд край сусідніх столиків
Лакеї сонні все не сплять,
А п'яниці з очима кроликів
«In vino veritas!» кричать.

І кожен вечір, в час зумовлений
(Чи це вважається мені?),
Дівочий стан, шовками зловлений,
Бринить в туманному вікні.

Повільно плине поміж п'яними
Все без супутників, вона
Зітхне духами і туманами,
Й сама присяде до вікна.

Війнуть клятьбою старовинною
Її шумкі пругкі шовки,
І чорний капелюх з пір'їною,
І персні дивної руки.

Дивуюсь, близькістю закований,
Дивлюсь за темну за вуаль,
І бачу берег зачарований
І в чарак прозираю даль.

Глухі ці таємниці вручені
І сонце теж чиесть мені,
Душі всі звивини, закручини —
В терпкому втолено вині.

Пір'їни страусові соннії
Гойдаються в моїй душі.
І очі синії, бездоннії
Цвітуть на дальнім рубежі.

В моїй душі скарби затаєно,
Вручили ключ лише мені!
Потворо п'яна! Живодайна
Ця істина таки в вині.

24 квітня 1906

Кайсин КУЛІЄВ

КУЛІЄВ Кайсин Шуваєвич (1917—1985) — балкарський поет, народний поет Кабардино-Балкарії з 1967 р. Навчався в Москві в Державному інституті театрального мистецтва. Автор книг «Поранений камінь», «Мир дому твоєму», «Книга землі» та ін. У віршах і ліричних циклах широко використовував фольклорні мотиви й теми. Його твори перекладалися багатьма мовами. Виявляв інтерес до української історії та культури. окремі поезії К. Кулієва переклали М. Бажан, Б. Олійник, І. Драч, С. Йовенко, П. Осадчук та ін.

ВОГОНЬ НА ГОРІ ПОЕЗІЙ

Кайсин Шуваєвич Кулієв — людина рідкісна, виняткова. Як поета його знають мільйони читачів і слухачів. Перекладений російською мовою з рідної балкарської, він став поняттям міжнародного виміру і міжнародного значення.

В Польщі розповідали мені про те, як він тактовно, інтелігентно, ненав'язливо поводився на різноманітних зустрічах. Поляки читають Кайсина Кулієва по-польськи — нещодавно вийшла його збірка у Варшаві. Багатьма мовами світу виходили і виходять його книжки.

Отже, як поета його знають мільйони читачів і слухачів. Можу засвідчити, як у далекому Норильську — місті за Полярним колом — до нього підходили десятки людей за автографами. Хто вже тримав у руках перший том тритомника, що видавався тоді у Москві, хто одну чи дві поетичні збірки, один книголюб приніс цілу бібліотеку Кайсина Кулієва в опасності господарській сумці — як же не використати рідкісної нагоди і не запастися автографами улюблена письменника. А скільки було тих, хто ображався на видавництво і на книготорг, хто підходив до поета зі звичайнісінкою собі поштівкою чи з аркушем, вирваним із записничка. Одна дівчина принесла з десяток листівок — для дівчат свого цеху,

які зараз на зміні і яким також хочеться одержати автографа Кайсина Кулієва за Полярним колом. Оце єднання поезії з читачем належить до прекрасних дивовиж нашого часу.

Кайсина Кулієва читають актори театру і телебачення, про нього знімають фільми, про нього пишуть книжки. А тому, хто мав щастя спілкування з ним особисто, відкривається він як людина якогось лицарського обдарування, джерельної чистоти і безмежної закоханості у світ, у красу, у диво жіночності. Він — ворог всього неорганічного, синтетичного. Відчуття того, що поезія має займатися справами основними, писати про основоположні поняття, з яких складається людське буття, у Кайсина Кулієва настільки незаперечне, що сама суeta суєт наче все більше й більше обминає його з кожним роком, бойтися згоріти коло його чистого непроминального вогню.

В Норільську мені довелося бути з ним в товаристві його найближчих побратимів — калмика Давида Кугультінова і ленінградця Михайла Дудіна. Ця трійця, це триєднання може належати теж до прекрасних явищ нашої доби. Три поети-фронтовики, видатні майстри поезії з такою обеззброюючою ніжністю, з такою начеб суворою закоханістю, посипаною крутою сіллю гумору, ставляться один до одного, що відразу стає зрозумілим і відчуття тої певності, твердості, якою віє од Кулієва. Він у цьому триптиху для мене найніжніше начало. Але його стриманість і делікатність спалюються у прометеївському вогні ненависті, коли заходить мова про зло і підступність, про холуйство і підлість. Бліск кавказького кінджала можна угледіти в його зорі, і нетрафаретною, афористично вбивчою буде його мова, коли йтиметься про зло завидюче, про руки загребущі. Кайсин Кулієв вірний законам своєї Балкарії, та корінь його не тільки в Чегемській ущелині, корінь його в планеті Земля...

Михайло Дудін пише про Верхній Чегем, звідки родом балкарський поет, що це «аул, примхую долі та волею людської затятості закинутий на виступ Кавказького хребта, оточений вічнобілими шпиллями задумливих вершин, втис-

нущий між темних скель, поораних, зморшками кам'яних дум та порослих кизилом і карагачем Чегемської ущелини... Тут і народився Кайсин за шість днів до революції в сім'ї горця, в старій саклі-фортеці з пласким, порослим полином дахом, що його підтримують могутні, закурені часом і димом вогнища, балки, витесані зі стовбурів чинари грубою сокирою п'ять або шість віків тому».

Не секрет, що для багатьох серйозне знання про Балкарію прийшло саме з віршів її найобдарованішого сучасного поета, і саме входження в сувере, благородне, драматичне і непогасне буття народу було входженням в дивовижний світ Кайсина Кулієва — і навпаки. Їхали ми Баксанською ущелиною до Ельбрусу — група письменників — на чергове Пушкінське свято поезії. Мила дівчина-екскурсовод намагалась нам, як могла, пояснити, чому деінде і дерева потрощені, і саклі знесені, а деінде лише сліди од колишніх аулів. Лавина! Не раз лавини намагалися змести, стерти з лиця землі аули балкарців. Ось чому Кайсин Кулієв, який сидів поруч, одвертався трохи вбік і витирає непрохані слізки. Він не хотів видатися, певно, занадто розчуленим, та це були священні слізки поета, який належав і належить своєму народові і в бідах і в радощах. Належить народові, вихованому на камені, народові, який багато чого взяв у каменю для утвердження своєї життєстійкості.

«Лиш любов перо мое вела й диктувала всі слова нівроку», — сказав Кайсин Кулієв в одному з своїх віршів.

Оця дивовижна любов не тільки перо його веде. Десантником-парашутистом вона вела його в грізному 1941 році, коли він врятував життя своєму сержантові, а потім навіть не пам'ятав прізвища того: вони вдвох залишилися живими з великої групи розвідників у високому латиському житі, яке прострілювалося німецькими снайперами з лютеранської кірхи. Потім сам Кайсин буде поранений — і саме на Чернечій, Тарасовій горі в Каневі. Пізніше, в далекій Киргизії, він перекладатиме «Кавказ» балкарською мовою. Війна криваво і справедливо простуватиме вперед, а поет лежати-

ме в госпіталі, скутий гіпсом, і дивуватиметься з людської мужності й гідності в найрізноманітніших ситуаціях, на які була багата війна і людина на війні. Зустрічі з його улюбленим ліриком Володимиром Сосюрою залишаються в пам'яті Кайсина Кулієва найчистішим спомином. Ніколи не забуде він підтримки і душевної щедрості Олександра Твардовського, Симона Чіковані, Георгія Леонідзе. Йому пощастило на високі зустрічі — вони давали йому наснагу й певність у молодості, скромність і мудрість у зрілості. Адже біля високих зразків служіння мистецтву і самому прагнеться рости вгору. Адже саме тому, наприклад, коли летиш над Ельбрусом, думаєш: «Десь там поруч Кайсин». Або й навпаки: «Десь там поруч Кайсина Кулієва — Ельбрус».

Одна з кращих книжок поета називається: «Поранений камінь».

«Я як літератор багато чим завдячу каменю. В горах він особливий. Як це не дивно, камінь учив мене мислити, вчив стриманості, оберігав, як і дерева, од багатослів'я і базікуватості у віршах, камінням гір народжено багато моїх думок, які б вони скромні не були. Теплий камінь домашнього вогнища гріє босі ноги дитини, стіни свого житла горці роблять із каменю, а також і жорна млинів (вітряків у нас нема), і загорожі. Коси, кінджали, ножі теж не обходилися без каменю — їх точили на ньому. І стріляли по ворогах мої земляки, лежачи за каменем, відпочивали, сидячи на камені, і поранені спиралися на камінь, і гинули часто од каменя, що зірвався зі скелі. І камінь, нарешті, ставав надгробком мешканця гір, зберігаючи його ім'я на довгі роки. Камінь супроводжував горця од народження до смерті». Так освідчується поет любові до рідної землі — це рядки з книжки Кайсина Кулієва про художню творчість «Так зростає дерево».

І от в уставлений тепер Чегемській ущелині ми, одкинувши півстоліття назад, бачимо хлопчика, який так затято вчиться, наче хоче, прагне надолужити ті недовчені уроки тисяч і тисяч своїх земляків, які ніколи не спізнають гіркого і солодкого водночас смаку знання.

А тут іще перший учитель життя і поезії — сивобородий Кязим Мечієв. Кує в кузні — і плуг, і кинджал, і підкову — все йому з руки, а найдивовижніше те, що слова в нього виковані, просто-таки бездоганні. Чи це не до нього біжить хлопчик Кайсин:

Гори білі білими були,
Виснутъ скелі зусібіч стіною.
Наді мною клекотять орли.
І ріка гуркоче піді мною.

Я іду, спекота не пече.
Стрічним людям щиро я радію.
Юний чуб мій ледь набік тече —
Проти вітру ним стріпнути вмію.
Певен сили, яблуком хрустів,
Біг та біг, не почував старіння.
Не добіг іще я до мостів
Страху і лихого збайдужіння.
Я іду — іще ніхто докіль
В мене кулі не спровадив ниці.
Ще і сам я на ворожу ціль
Не здіймав без промаху рушниці.

(Переклад Івана Драка)

В оці юні, дивовижно прекрасні дні дитинства, коли душа така безмежно щира і довірлива, коли папір безтямно чистий, а ручка по-князівськи всеможна, — як це прекрасно, коли твою юну руку бере в свою зашкарублу і прогартовану коваль і поет Кязим Мечієв. Балкарський класик, предтеча Кайсина Кулієва, був високоосвіченою людиною — він тричі об'їздив країни Близького і Середнього Сходу, володів не лише арабською, але й перською мовою, а великих поетів Сходу читав, звісно, в оригіналі. Кайсин Кулієв пізніше напише про нього: «Він подолав те, що видається неподоланим. В такій впертості і стійкості краса його мужнього, повного драматизму життя, його сильного характеру. Він однаково прекрасний як поет і як людина. Його життя й

творчість являють повну гармонію». Важливе це твердження для подальшої долі учня Кязима Мечієва, коли вірші були продовженням життєвої долі Кайсина, а сам плин його життя рівнявся на його життя, рівнявся на його власну поезію. Згадую доречні тут слова Михайла Дудіна про своїх двох друзів — балкарця і калмика: «Поет — це не просто професія і, може, навіть не покликання, поет — це доля, судьба!» Та ще кілька слів про Кязима Мечієва, які належать відомому знавцеві східній і кавказької літератури Семенові Ліпкіну: «...Лев Толстой прислухався б до нього з повагою. Для кібернетики головне полягає в інформації, в повідомленні. Кязим багато про що повідомляє... Далі. Я почував, що Кязим музикальний вищою музикальністю — природністю і корисністю фрази. Він буде вірш, як горець саклю: все, що необхідне для житла в горах, є в цій саклі; а те, що не потрібне, — навіщо воно?»

Варто було зупинитись на постаті Кязима Мечієва саме тому, що він не тільки природно закорінив молодого Кайсина в рідному фольклорі, в нартському епосі, а ще й тому, що вся незображенна багата поезія Сходу, яку високо цінували такі велетні, як Пушкін і Гете, прийшла до молодого серця з рук, так би мовити, з рідної рекомендації Кязима Мечієва. Оце про балкарський корінь і про крило Сходу.

Потім був Нальчик. Потім було ще одне щастя — Кайсинові перші вірші помітив і переклав російською мовою видатний поет Микола Тихонов, а коли він, невтомний мандрівник по Кавказу і відкривач вершин кавказької поезії, помітив Кайсина Кулієва, то в цьому був сам вказівний перст її величності поезії. Була Москва. Кайсин Кулієв навчався в Державному інституті театрального мистецтва (ГІТИС). Напевно ж там прийшло відчуття безмежжя російської літератури. На повну велич постав Пушкін. Розкрився такий рідний для Кавказу світ Лермонтова. Дивовижною незахищеністю глибокого душевного дару вразив на ціле життя Єсенін.

«Мені дуже пощастило. Я користувався добрим ставленням найвидатнішої частини інтелігенції країни. Хочу сказати про рідкісно доброзичливе ставлення до мене Олександра Твардовського. Для мене він — великий російський поет нашої доби. Глибина, з якою його поезія виражає народне життя, природність його мови і стилю, мудра простота і свобода — не до порівняння. Це я міг би сказати про Твардовського, коли б навіть нічого, окрім «Василя Тьоркіна», не знав з його творів. Чим старшим я стаю, тим більше осягаю могутню силу і мудру народність його творчості», — так пізніше скромно напише в своїй автобіографії балкарський поет. Напевне, з цих кількох вражуючих факторів проглядає вирішальний вплив російської поезії. Москва відкрила для юнака з Чегему ще один дивосвіт — поезію Заходу. Не буду називати багато імен: коли навіть обмежусь двома, і цього буде досить — настільки беззаперечні ці імена і так часто про них згадує Кайсин Кулієв.

Перший — це Роберт Бернс в перекладах Маршака: «Мені, зrozуміло, ясно, що не всі шедеври світової поезії позначені лише простотою. На світі існує не лише колискова пісня селянки, але і «Фауст» Гете. Цього разу прагну лише підкреслити, як мені дорога простота таких глибоких поетів, як Сергій Єсенін чи Роберт Бернс. Я страшенно люблю вражаючі своєю визивною простотою, а тому, як мені видається, помічені знаком нев'янучої свіжості вірші шотландського поета: «Ти мене покинув, Джеммі...» Це не лише зрозуміло кожному, але не може не хвилювати кожного, хто має душу. Поезія — не наука, вона мусить бути доступна всім. Так, я гадаю, що безпосередність і щирість для лірики незамінні. Як по мені, чим вірш простіший, тим він кращий... Ніколи не варто забувати про те, що поезія в першу чергу звернена до людського серця. Вона сильна народним ставленням поета до життя, до його простих і складних явищ. Це підтверджено досвідом видатних митців слова всіх народів. Вони бувають різними, і кожен з них має рацію по-своєму. І природність у

кожного своя. Вона у Блока — одна, у Твардовського — інша. Будь-який із визначних поетів, зрозуміло, є виразником епохи, в якій живе, її прагнення, радоці й біль, світло й тінь, протиріччя й трагедії він висловлює своїми способами, своїми художніми засобами. Індивідуальні риси його завжди різні. Коли цих рис бракує, значить, нема і видатного митця. Хтось із поетів Сходу сказав, що поезія — це золота сопілка в устах народу. Слово справжнього поета буває саме таким, а сам він живе народними інтересами, народною долею. Велике мистецтво завжди революційне».

Як бачимо, плин думки Кайсина Кулієва від органічності і простоти вираження прийшов до революційності самого духу справжньої поезії. Саме таким органічно революційним і був один з найбільших поетів ХХ століття, убитий фашистами, Федеріко Гарсія Лорка — один з найулюбленіших вчителів балкарського майстра. Саме освоєння іспанським поетом найновіших шукань західної поезії і глибоке, закорінене входження в материк андалузького фольклору плюс непідробне народне світовідчуття, яке не могло не привести вишуканого естета до табору найлівіших борців, — все це непроминально вражало і вражає Кайсина Кулієва, а трагічний одсвіт загибелі Лорки може багато значити не тільки для такого дивно чутливого і совісного митця.

Ось так різні джерела поять ріку, яка в літературі звуться Кайсином Кулієвим. Ось так — не з одного урочища, не з одного чагарника, не з одного лісу навіть — приносив і приносить Кайсин Кулієв паливо до свого вогнища на горі, яке так далеко видно.

Горячі кругом кизилові грона. Відсвітом кизилу осяяно все довкола — здається, і сам Ельбрус умитий його сяйвом. Відсвітом кизилу осяяна поезія Кайсина Кулієва:

Гаряче сяєво кизилу
Лягло на гори і луги
І освітило, підпалило
Тут — ожереди, там — сніги.

Горить кизил. Яскравий відсвіт
На скелях і на валунах.
Горить кизил мені у вічі —
Він серце висвітить до дна.

І так здається: без пощади
Всі біди спалить він дотла,
В горах не буде більше граду,
В серцях не буде більше зла.

(Переклад Світлани Жолоб)

А коли б справді прийшли до нього на одну з вершин Кавказу всі читачі його поезії, прийшли й оточили той вогонь, що горить таким буйним, яскравим світлом на горі, — уявляєте, який вавилонський людолом стояв би отам, на тій горі? Хто зна, може, справді Кавказ є одним з притаєних синонімів слова «Парнас». А коли так, то сходження на гору багато значить для кожного, хто любить поезію.

Єдине тільки можу сказати, що коли вже дістанешся до того вогню, збивши ноги на кругогір'ях, коли ти обминеш карколомні безодні і здерешся нарешті, проминувши перевал за перевалом, до того прославленого вогнища, — найбільше тебе все ж вразить отої вусатий вогнепоклонник, який чаклюватиме біля вогню. Безперечно, він напоїть тебе і нагодує, він постелить тобі свою уславлену кавказьку бурку, щоб ти відпочив, і обтушкує тебе з усіх боків, щоб не проїв тебе збоку улесливий холод вершини. Все це буде. Та найголовніше попереду — тобто оте, що привело тебе вже сюди. Вслухайся у його слова, у непідробну щиру інтонацію одного з найвидатніших поетів сучасності. І не забувай посуватись і посуватись коло того вогнища, бо з кожною миттю все більшає і більшає людей навколо кострища, вже ім'я їм — мільйони й мільйони. Всіх їх привабив вогонь — вогонь на горі поезії...

*

ВЕЧІР

Мій вечоре, я звав, що ти грядеш,
Що кроки ти не забариш урочі,
Що світ густою тъмою ти заллеш
І ніч наблизиш ти — посланець ночі!

О вечоре, ти вже мій день зборов,
І нас одною линвою зв'язало.
Ти не прийти не міг, і ти прийшов
Таким, яким ввижавсь мені, бувало.

Хоч би й схотів я — сил не стане всіх,
Міцніючи, розкрайть громом тишу...
Я полу́дня в полу́день не беріг,
Об чім сумую й думаю частіше.

Ти, вечоре, не зраджував мене —
Вечірні сили я на тебе трачу.
Я бачив ранок, зустрічався з днем,
Тепер, мій вечоре, твоє лице я бачу!

Як всі погаслі мешканці землі,
Ні дню, ні ранку я не дорікаю.
Ніщо не вічне. Та на вічнім тлі
І ти не вічний — це я добре знаю.

Я бачив гори, і зелений гай,
І птахів, битих в шалі ураганом.
Ти, вечоре, сповив усе туманом,
І все ж тебе благаю я: «Загайсь!»

Як, вечоре, не темно — все одно
Існуя я: в передпокої ночі
Я бачу вулицю, і вікна бачу отчі,
І дівчину, яка спішить в кіно.

Мій вечоре, побути дай з людьми,
Будь добрий і продовжи мою долю,
І здатність розуміти не візьми,
І не карай байдужістю до болю!

Згас полуценъ, мій вечір засинів,
Тож довше ти дивися в мої очі.
Не винен я, а ти — і поготів.
Невідворотна зміна дня і ночі.

1974

До кори чинари притулусь
Я своїм неголеним обличчям,
Може, її спокоєм проймусь,
Що пронесла крізь усі сторіччя.

І моя неголена щока
Ледь торкнеться до кори сухої,
І небес захмарена ріка
Нам уділить протіні легкої.

До чинари ніжно притулусь,
Обйму я стан її руками,
Може, її спокоєм проймусь,
Бо ж спокійні сніг, трава і камінь.

І подаленілий шум ріки,
Запах чебрецю і запах м'яти
Доторкнеться ніжно до щоки
У чинарнім шумі розіллятий.

Земле рідна, ти завжди була
Крилами моого ясного льоту.
Земле рідна, ти мені дала
І печаль, і радість, і турботу.

Дах дала і золото хлібів,
Дні у сонці й зоряници грізні,
Ніжний солод молодих гріхів
З гіркотою покаянь запіznіх.

Диво творення дала пісень,
Світло й тіні — все це не примари.
Просте щастя: в нещасливий день
Притулитись до кори чинари.

ПАМ'ЯТИ МАТЕРІ

1

«Допоки мати є, — казали звіддавен, —
в душі світа».

Як я тепер в це вірю!
І в найчорнішу мить світився біло день,
бо неньчина зоря не гасла у сузір'ї.

Тепер її нема. І світла дивен квіт,
що сяяв у душі,
опав на гострім зламі.
І вперше ранок не прийшов у світ:
удосвіта погасла тихо мама.

2

Як плакав я малим, коли у сні
ввижалося страшне: померла мати!
Той сон, як грім, будив і на війні,
навіть тоді, як спали всі гармати.

Поквапно слав трикутники з війни
і ждав, холонучи, вісток од мами.
Сьогодні ж наяву хилюся до труни,
як дерево, підтятє блискавками.

3

Я кулі не шукав. Але в бою
ішов у ріст, як личило солдату.
Бо вірив: коли стріну смерть свою,
мене оплаче, не забуде мати.

I легше йти в атаку нам було,
і впасті легше на жахкій дорозі:
не лиш слова нас брали на крило,
а й сльози наших матерів. I сльози.

4

А неньки тих, хто їх раніш ховав,
напевне ж, не були моєї гірші.
Як рано сніг синам на скроні впав!
Тепер він і мені у скроні дише.

I я хилюсь до сиріт у журі,
як журавель в замерзлому озерці.
Єдиний раз нас ранять матері.
Тепер та рана — і в моєму серці.

5

Здолавши скелі і правічний ліс,
знесилений, в морози тричі кляті,
вертавсь додому і душою грівсь
біля твого невгласного багаття.

Тепер між нас лягли такі хребти,
закуті в крижані, холодні лати,
які мені довік не перейти.
Вже не дійти мені до тебе, мати!

6

Тепер твій голос чую лише у сні:
така далека далеч поміж нами!

І квіт очей, і образ твій мені
однині лиш у сні приходять, мамо!

Вже не схилюсь до рук твоїх повік,
які ні разу не принесли болю:
між нас мости зламав страшний потік.
Хіба що в сні побачуся з тобою...

7

Ти рано мужа втратила.
І ми
росли, малі, під горем та бідою.
Ta й в чорний день між добрими людьми
душа твоя світилась чистотою.

І в тузі по отецькій стороні
все віддавала синові своєму,
щоб малося йому на чужині,
як в рідному, далекому Чегемі.

8

В чужім kraю, втомившись од розпук,
до пліч твоїх щокою притулявся,
і танув полиновий дим розлук,
і я в дитинство знову повертаєсь.

І чувся шепіт отчої ріки,
так наче ми вернулись в давнє наше.
І сніг чегемський падав крізь віки,
і чуб голубили вітри Къок-Таша.

9

Вже посивілий, до твоїх колін,
було, схилюся в сутемінь зимову.
І одпліве перейдене, мов тінь,
і я собі хlop'ям здаюся знову,

що, бавлячись, в далекім напівсні
впіймав жар-птицю з чарівного дійства!
Ніколи вже не вернуться ті дні,
і я не повернуся у дитинство!

10

Ховали матір. Вересень вповні
стояв, налитий літеплом, мов чара.
О, як біліли гори вдалині!
Мені ж вони здались чорніші хмари.

Той скорбний день моєго каяття
такий був світлий, в сонячній поливі,
як все прожите матір'ю життя,
Її надії, слізози і молитви.

11

Без тебе, мамо, перша віч спливла.
Тобі ж тепер нема ні дня, ні ночі:
ти перейшла за грань, де править мла.
Ні дощ, ні сніг тобі не зашепоче.

Все, як було: по колу йдуть світи.
Згортає вітер у чинарах крила.
Лиш місяць, що лицє твоє світив,
в цю ніч освітлює твою могилу.

12

Біжу в твій дім од горя й самоти,
забувши, що тебе забрало лихо.
«Хоч вік шукай, та матір не знайти!» —
чинари плачуть на подвір'ї тихо.

Шукаю! Марне: не озвешся ти.
Лиш сум останнім журавлем кигиче.
Кричу! Та холодно мовчать світи...
О, горе всім, хто матір не докличе!..

13

«Негоже плакать мужу!» — так мені
ти говорила в мить мою найважчу.
Прости, що, зломлений, в самотині
Я над могилою твоєю плачу.

Прости, що вперше, як мале дитя,
тебе ослухавсь і ридаю скрушно.
В цей чорний вересень мого життя
я вперше, мамо, заповіт порушив!

14

«Не плач. То світ нас, матерів, беріг
од горя — пережити горе сина.
І коли смерть прийшла на мій поріг,
так мусить бути: я сама просила.

Просила всі літа її,
коли
зорі молилась в надвечір'я сині.
Хай душу не заступить тінь імли!
Мужайся, заклинаю тебе, сину.

15

Лишаю одного. Прости, молю,
мене, дитино, в цю тяжку годину,
що вперше завдаю тобі жалю
своєю смертю. Не моя провіна.

Я віджила. Аби лиш ти в путі
не спотикався і не знавсь з бідою.
Раділа я, що син мій при житті
ні разу не покрив себе ганьбою.

16

Лишаю одинокого. Прости!
Хто ж голову твою тепер прихиле?

Та знай: як честі й правді зрадиш ти,
я заридаю і в тісній могилі.

Будь мудрим. Важко полишати світ,
та жити не легше — пам'ятай до скону.
Донині серцем берегла твій слід,
тепер моя могила — оборона».

17

Так говорила ти в останній час —
мій судія, моя свята наука.
Коли, було, на манівці збивавсь,
на правий шлях вела мене за руку.

Ти в спадок полишила доброту,
сердечну мудрість і любов велику.
Душі твоєї світлу висоту
я прагнутиму осягти довіку.

18

На смертнім ложі вірила вона:
«Не плач, ми ще побачимося, сину». Той голос тихий серце протина,
коли в журі дивлюсь на верховини.

Одніні ті слова в мені завжди...
Та знов на гори подивився тужно.
«Вам не зустрітися повік. Не жди», —
сказали мені гори незворушно.

19

Гарсія Лорко, брате мій!
Як жаль —
вона читать не вміла! Коб уміла —
зі мною б разом по тобі печаль
по-материнськи в горах поділила.

Вона б слізою вмила день і смерк,
і весь Чегем хиливсь би з нею в горі.
Тепер їй не оплакать нашу смерть —
я сам її оплакую у горах.

20

Я нині горя скуштував того,
що й вас не обмине, рокує досвід.
«Чи мати вмерла в тебе одного?
О, скільки матерів пішло на той світ!» —
ви скажете.

То — істина, на жаль.
Та як вмира твоя — здається, часе,
що тільки ти зазнав таку печаль,
звідколи в груди попіл б'є Клааса!

21

«Роби добро! У цьому смисл всього.
Як друг на камінь упаде підтято,
не полишай у горах одного,
аби себе ї коня порятувати!»

Так научала ще з дитячих літ,
так наказала в мить свою останню.
Клянусь твоїй могилі: доки світ,
той заповіт святым для мене стане!

22

Із молока твого я взяв тепло
в поезію. І чистоту, і совість.
В ній сяє мудрістю твоє чоло,
всього життя непогрішими повість.

І я умру. Та що там не кажіть —
не вмре добро, воно в онуках скресне!
І хай мій вірш зі мною щезне вмить,
все ж материнська доброта не щезне!

Коли я, люди, хоч одне зерно
на тиху радість висіяв між вами
(нехай не більше крапельки воно),
ви не мені подякуйте, а мамі!

Коли добро приніс хоч раз в житті,
ви не мені подякуйте, а мамі!

Коли не кинув друга у біді,
ви не мені подякуйте, а мамі!

Коли із книг моїх хоча б ковток
ти взяв снаги,

подякуй моїй мамі.

Кому запав у серце хоч рядок —
ви не мені подякуйте, а мамі.

Учись у Баха, що в минулі роки
В прелюди своє горе виливав.
В співця гірського, що усі мороки
В нехитрій пісні аж на дно ховав.

Печаль невдач в твоїй порі смутеній
Йде хай у музику чи вірш твій — тільки так.
Чинив отак, біль подолавши, геній
І невідомий той співець — земляк.

1974

ПАМ'ЯТІ ЧЕГЕМСЬКОГО РАТАЯ

Ти спину гнув на хліб — така була потреба.
І труд без нагород був твій найперший брат.
Ти знов: не падає пшениця з неба,
А падає на землю з неба град.

В Чегемі не було ні срібла, ані злата,
Його земля камінням лиш багата.
Твоя робота — ось в чім долі суть.
Твій сон — робота, вдень — знов на роботу.
Мій пращуре, до сьомого ти поту
Труждався так, що ні в чім дорікнуть!

Явою й сном був шмат малого поля.
На інших була схожа твоя доля.
А день робочий і вночі був, зваж.
Не дуже млин веселе сіяв мливо.
Ти посміхався і казав журливо:
«Як помремо, тоді й спочинок наш!»

Це спадок роду — праця ще з дитини.
Такого скарбу золоті крихтини
Ти взяв у душу, спину тяжко гнув.
До крові руки стер, збивав ти ноги,
Трудився так, що клаптик твій убогий
Здавався людям більшим, аніж був.

Весь вік ти горбився, весь вік трудився,
В аул вертався, танцював, молився,
Не кров чужу, а піт свій ти пролив.
Ти йшов і тяжко за соху тримався.
В любові ти землі своїй не клявся,
В любові ти не клявся — ти любив.

І смерть прийшла, як був ти за сохою,
Прийшла вона дорогою лихою
І повела за потойбічний кряж,
Куди і ми підем вслід за батьками,
Її, напевно, ти зустрів словами:
«Як помремо, тоді й спочинок наш!»

1974

Щастя й горя спізnav він немало.
Саду власного листопад
Так під ноги війнеться, бувало,
Коли ще і не цвів його сад.

Жив він тихо з дітьми і дружиною,
Але так заглядала нужда,
Що вогонь зимовою годиною
Били злигодні, била біда.

Шлях гладенький мандрівця не вабив,
Був кривий і вибоїстий все ж.
Він солодким життя не назав би,
Де ж ти інше у біса візьмеш.

Без труда не давалось нічого.
І добра насудилося, і зла.
Певно ти, кривуляста дорого,
Його щастям солоним була.

Гордим був він, та з тої гордині,
Окрім кпину, ні крихти не мав.
Він тримався, гадаю так нині,
Лиш тому, що писав і співав.

І від нього лиш пісня зосталась
Та, якою разив він пітьму,
Щоб братам його доля здавалась
Ледь світліш, аніж, власне, йому.

1974

Де піч не з вогником,
Там хліба не буває.
Хто меле язиком,
Той мудрості не знає.

Земля ж бо не кричить,
Хоч і пшеницю родить.
І в горах тур мовчить
Відважної породи.

Мовчазна теж зорить
Зоря, хоч всіх світліша.
Орел і той мовчить,
А в нього зір — мов ніж.

Бочки, сповиті сном,
Мовчать — вино у кожній.
Розкажуть про вино
Лише бочки порожні.

1974

Коли слово «честь» і слово «совість»
Ти в скептичній змішуєш полові,
І обсміюєш ти незчислено
Землю рідну і траву зелену,

Їжу ту, що смачно ти жуєш,
Воду ту, що так жагуче п'єш,
Смійся ж над усім — презирства дим
Над іменням батька негучним,
Й матір єсть насмішок їдь зужвала,
Бо ж тебе в колисці колихала.

Ти забув, що за гірськім законом
Предок свій життя вінчав би сконом,
Ніж безчестя
Скуштувати сором.
Предок твій був вірний рідним горам,
Честь свою він до життя рівняв,
Швидше б він вогнем себе пойняв!

Скажуть «совість» — ти махнеш рукою,
Пахне честь тобі старовинською,
Та коли уже ти станеш глиною,
Щезнеш геть рікою швидкоплинною,
Світом все ж — і це не випадковість —
Рухатиме честь і рухатиме совість.

1974

Сон, щасливий сон мені приснився
І над узголів'ям зупинився:
Юний я, ще все життя мені
Бігти по Чегемській по ущелині.

В хлопчику, що так вві сні зорів,
Сам себе я не пізнав одразу.
Жодних ще не скоїв я гріхів,
Ще в житті не каявся ні разу.

Гори білі білимі були,
Виснутъ скелі зусібіч стіною.
Наді мною клекотять орли,
І ріка гуркоче піді мною.

В мене ще доволі є снаги
Усмішкою світ обдарувати.
На свої помилки і борги
Не шукаю божевільно ради.

Я сміюсь, я не боюсь ніяк
Промахів, ані підлоти злой.
Ще для мене не відомий смак
Картоплини мерзлої гнилої.

Я іду, спекота не пече,
Стрічним людям щиро я радію.
Юний чуб мій ледь набік тече —
Проти вітру ним стріпнути вмію.

Певен сили, яблуком хрустів,
Біг та біг, не почував старіння.
Не добіг іще я до мостів
Страху та лихого збайдужіння.

Я іду — іще ніхто докіль
В мене кулі не спровадив ниці.
Ще і сам я на ворожу ціль
Не здіймав без промаху рушниці.

Юні безрозумні в мене дні.
Не січутъ багатства й слави зливи.
Вслід ніхто не кида ще мені
Слів жорстоких, слів несправедливих.

Снилося — іду навстріч меті.
Снилося — ясних пісень співаю
І того, що жде мене в житті,
Я собі ніяк не уявляю.

1974

Журитися не варто в смутен час,
Що от жінки — не янголи у нас.

Самі ми теж не янголи, либонь,
Хоча, можливо, інколи крилаті,
Коли жінки дарують свій вогонь
Й нас пригощають на своєму святі.

Ніколи я не бачив янголиць,
Крил не торкав, не цілував їх лиць,
Не повторяв імен таких оманних
В госпіталях, в палатах лікарняних
Й, повержений, все ж не лежав я ниць.

І не у янголів у дні біди
Просив я хліба, солі і води.
У дні минулі та ж лукава врода
Манила зором грішного мене
І не безплотним янгольським вогнем —
Жіночим, бо ж не янгольська порода.

У радості я з ними танцював,
А в смутен день і плакав, і ридав,
Розраду в них у дні знаходив чорні.
Як це прекрасно, що жінки якраз
Із плоті грішної таки сотворені,
Святі і дивно грішні водночас —
З них світло нетутешнє йде на нас.

1974

Світ знову повен страхів, неспокійний.
Війна десь знову грає в свій ріжок.
А в горах, тут, мов батько мій покійний,
Спокійно горець уклада стіжок.

Сьогодні, як в минулі всі віки,
Дзвенить коса, кладе в покіс травини,
І свіже сіно пахне залишки,
Аж ним пропахли в небесах хмарини.

Руйнуються підвалини твердині,
Біда готова світ сповити в тьму —
Копиці сіна, скошеного нині,
Стоять, мов сотні літ колись тому.

Стойть косар і, мов його предтечі,
Словами діда, тож послухай ти,
Шепоче ліс і лист кладе на плечі,
Шепоче: «Од життя не утекти!»

Я бачу: вийшли буйволи юрбою,
Вигострює орел свій влучний зір,
Неначе зброї, вогнєвої зброї
Не вигадали люди до сих пір.

Лягає сонце косарю на плечі,
Палає неба синя дивина,
Неначе світ, де наступа мій вечір,
Не нажахала жодна ще війна.

Граблями підправляє стіг спокійний,
Поважний горець, мов його стіжок,
Неначе всі вже відгриміли війни,
Кладе косар косу на моріжок...

1974

Минув твій полуценень, прийшов вечірній час.
Всьому своя пора — іде вже ніч до нас.
Як на порозі стійкості бракує,
Бо ж ти не вічний — не бентежся всує,
У наших гір і скель учися повсякчас.

І не жахайся блискавок. Тривоги
Стрічай без ляку в дощ і снігопад —
Бери за приклад сміливість дороги,
Що мовчки терпить сніг, і дощ, і град.

На заметільнім, на нічнім порозі
Візьми за приклад сад, де буйні соки сплять,
Де білі стовбури аж крекчуть на морозі,
Але даремним гнівом не грішать.

Народ малий наш, та в його іменні —
Терпіння горде батьківських осель.
Сказав мудрець: «Лише стійкі — блаженні!»
Візьми за приклад стійкість наших скель.

І заздри тóму лиш, хто сміло з хуртовиною
Іде на прю, зневаживши грізьбу,
Лиш тóму, хто лишається людиною,
Людиною і в нелюдську добу.

Лиш тому заздри, хто іде по полю
Й од поту од солоного осліп,
Хто не кляне свою нещасну долю,
Хоча солоний піт, хоча гіркавий хліб.

Не потребую жодної полегші.
Життя моє, ти скрізь мене веди.
Хліби гіркі і днів трудні мережі,
Тож стійкістю мене нагороди.

Життя, прошу: за всякої погоди
Дай бути щасливим з крапельки роси,
Б'є джерело — затамувати подих,
Є квітка — захлинутись од краси.

1974

СОН ЗИМОВОЇ НОЧІ

Йшов сніг. У холоднім розгоні
летіли сніжинки з імли.
Я спав, наді мною червоні
тюльпани Чегема цвіли.

Йшов сніг. І, закутана в чари,
дрімала душа у траві.
Йшов сніг. Зеленіла чинара,
цвіли мої сни зимові.

1974

Давид КУГУЛЬТИНОВ

КУГУЛЬТИНОВ Давид Микитович (нар. 1922 р.) — калмицький поет і громадський діяч, народний поет Калмикії з 1969 р.

Закінчив Московський літературний інститут. Пише калмицькою і російською мовами. Автор книг «Моабітський в'язень» (про Мусу Джалиля, 1958), «Переправа через Дніпро» (1958), «Жива вода» (1960), «Бунт розуму» (1965—1971) та ін. Присвятив Т. Шевченкові поеми «Три дні» та «Пісня матері». Для стилю Д. Кугультінова характерний поетичний романтизм з виразним нахилом до філософського та громадянського осмислення тем. Був незаконно репресований 1945 р. Реабілітований 1956 р.

КІЛЬКА СЛІВ ПРО ДАВИДА КУГУЛЬТИНОВА

Люблю цього чоловіка. Відстань у п'ятнадцять років, яка лежить між нами, додає у плині наших стосунків з одного, молодшого боку хіба надмір пістету і захоплення його небуденною долею, а з старшого — хіба трохи доброзичливого і мудрого гумору і ще чогось... нищівно степового і не силувано повчального. Така вже в нього доля, в Давида Кугультінова. Хоч-не-хоч, а навчитися бодай чогось пристойного у нього мусиш. Навіть і тоді, коли ти на доброго учня не заповідуєшся. Мимоволі навчишся.

Характер має міцний. Дивовижно учепистий. Як каже його найближчий друг (а найближчий друг знає, що каже!) Кайсин Кулієв: «Його не назвеш улюбленицем долі. Він з гідністю пройшов через усі біди чи то злигодні воєнних літ та інші біди. Як важливо, як прекрасно, що він не очерствів душою, не розлюбив нічого, що було йому дороге — вітчизну, рідний степ, людську доброту, чесність, стійкість, людську дружбу, жіночу красу, поезію, мистецтво, сніг, дощ, дерева, світанок, сяйво зірок над шляхом». Таким він справді є — гідною, високою проби людиною, неповторним високотала-

новитим поетом, вельми цікавим співбесідником, мудрецем без дидактизму і гоноровитого менторства.

Коли Давид Кугультінов так захоплено славить геній Пушкіна, то цей пеан великому російському поетові стає ще зрозумілішим з уст «друга степів — калмика», коли він пояснює: «Розумієш, був час, коли в енциклопедії були слова «кліщ» і «клоп», а от слова «калмик» не було. Нас врятував Пушкін! Адже неможливо знищити «Пам'ятник»...

І ставлення Давида до Пушкіна просто-таки захоплююче, любовне. Так ставиться жіноцтво до своїх обранців, все жужмом витрактовуючи на позитив. Він Пушкіна може цитувати годинами, насолоджуючись віртуозним плином фрази і непозірною глибиною звороту, йдучи в забутті захоплення то укатаним путівцем, а то забираючись в найнепролазніші хащі, де могли б скрутити собі в'язи найприсяжніші пушкіністи.

Давид Кутультінов як поет виріс, звичайно, на цікавому єднанні своєї відродженої калмицької культури і великої російської літератури. І коли він пише про трагедію на Чорній річці, чи про Гоголя, чи про Чехова — все це дивовижно органічно у нього виходить. А коли часом його звинувачують у повторенні відомих істин, він оджартовується словами Гете: «Істину варто повторювати постійно, бо ж навколо з такою ж постійністю проповідуються помилки». Звичайні розповіді в нього часто переростають в притчі. Якось він розповів характерну для нього бувальщину, яка відразу сповилася в щось більше і тривкіше, аніж розповідь для разового вжитку: «Якось я був у Словаччині. І може тому, що був я безмовним (не знаю словацької!), мої стосунки зі світом були обмежені тишею і природою. Якось гостро тоді відчував, особливо гостро, який незглибимий, який безмежний світ. І повітря, і зорі, і дерева, і луги, і струмки на лугах. І найдивовижніше — трава, дуже густа, напрочуд м'яка і тяжко зелена. Подібної трави мені бачити з тої пори не доводилось. Щоранку під вікном з'являвся селянин-словак і добросовісно викошував газон перед нашим будинком. Я не втримався

і одного разу запитав його: «Чому ви так часто косите цю траву?» Словак не зрозумів мене, аж перестав косити. Я намагався пояснити: «Сіна ж бо вкосите на якийсь дріб'язок, а скільки сил вкладаєте». «А ми не заради сіна, — відповів селянин. — Ми ради самої трави. Ми чотириста літ так косимо». Отож-бо, щоб трава була такою соковитою і зеленою, щоб заслужити вдячність нашадків, треба скошувати її чотириста літ підряд! А ми, літератори, теж «косим» свою траву, але чи так добросовісно ми це робимо? Бо ж, хоч-не-хоч, наступає неминуче завтра, і, таке теж можливо, декому з нас скажуть: а ваша ж то трава не пахне...»

Як пахне трава Давида Кутультінова, зі скількох необчисливих компонентів складається букет її степового запаху, варто поміркувати і задуматись над його секретом, над його неповторністю.

Його поліфонічна епічна поема «Бунт розуму» вражає своєю могутністю і щільною продуманістю композиції, чітким заповненням кожної частини комплексу. «Його поезія, — каже Михайло Дудін, — поезія зрілої думки і піднесененої душі. І я без перебільшень можу сказати, що жоден із сучасних поетів, мені відомих, так широко епічно не розкривав природу навислої над людством трагедії, як це зробив він, Давид Кутультінов, в поемі «Бунт розуму».

«І мені хочеться, — каже сам калмицький поет, — осмислити час, в якому живу. Такою спробою стала поема «Бунт розуму». Як протистояти світові зла, експлуатації, насильства, деспотизму, які спричиняють війну? Рука людини мусить бути на пульсі Землі, бо ж збереження миру залежить од всіх людей. Ми зобов'язані зробити все, аби трагедія Хіросіми не повторилася. І я певен, що переможуть сили розуму...»

Трагічна постать американця Адама Крейзі, який поховав сина Томаса. Син мріяв полетіти астронавтом на Марс, та бог війни Марс, виконуючи волю монополій на безперервну війну, послав сина в Сайгон. Куля помсти за сподіянне американцями зло перериває життя астронавта, який не зувся. Батько не витримує нервових перевантаж і божеволіє.

Адам то носить в собі цілий світ, як йому видається, і боїться його розбити, а то наприкінці в своїй хворобливій уяві бачить себе самого нейтронною бомбою. Наче взяви на себе вину цілого народу, а можливо цілого людства (первочоловік Адам — ім'я ж то не випадкове!), Крейзі закінчує життя самогубством. Епічним смутком від зі сторінок цього видатного твору. Але смутком оздоровлюючим. Жага всепізнання, така характерна для Давида Кутгультінова, може, і тут свої наймудріші плоди вродила у східній притчі про Залізного Птаха — ця розповідь дуже органічно вписалася у структуру американської поеми.

Внутрішньо стикується з «Бунтом розуму» інша поема, вже на калмицькому матеріалі, «Володар Час». Негативні герої цієї поеми хан Хамбал і його нойон Хаджі — персонажі казкові, взяті з багатющого східного фольклору. Самодурство і тиранія, агресивність і підлість їхня протягом довгого часу залишаються безкарними. Та приходить суд Часу, нещадний суд — і показна велич стає нікчемством, прозріння приходить до людей.

Певно, найхарактерніші його твори, коли не найкращі, — це твори, звязані з рідним фольклором, з глибинами його коренями, і народна творчість поїть його поезію, пробивається брунькою на його дереві, розпускає листя, розвивається кроною буйноголовою. Він любить в своїх розмірковуваннях поєднувати найточніші наукові дані з афористичною спрекованістю тисячоліть: «Антропологи запевняють, що людина в своєму фізичному розвитку за 10 тисяч літ не зазнала особливих змін. Висічені на камені думки древніх про добро і зло сьогодні так само актуальні... Всі ми народжуємося з потенціальною можливістю людини, а стаємо нею лише тоді, коли збагачуємося людським від інших людей...»

І широкознаними вже стали вірші Давида Кутгультінова про бабусю, яка в лихий час подала шматок хліба, — лише справжній поет може наділити звичні поняття влучною новизною першовідкриття. Або вірш про першу удачу — «Дайте людині першу удачу! Хай повірить в себе людина!» Або

вірш, присвячений пам'яті Ахматової: «Як страшно знов біля труни краси переконатись, що жива потворність». Або лінгвістичний вірш про співпадання якутського слова «кюн» — сонце і калмицького «кюн» — людина, що породжує безодню найрізноманітніших асоціацій — від історіософічних починаючи.

Лірик широкого діапазону, філософ за покликанням, людина великої сердечності і доброти, Давид Кугультінов, син такого малочисельного народу, як калмики, виріс в одного з найвидатніших майстрів слова сучасності. Культура степового калмицького краю має в його особі митця виняткового і має повне право пишатися неповторністю його таланту, мужністю його душі, незнищимою гідністю людського і мистецького подвигу.

*

Бувало, доторкалася домри
Рука співуча, ручка твоя біла,
І чуйна домра зразу так дзвеніла,
Мов злива щастя падала згори.

Зривались з місця в яровім вогні
Могутні хлопці. Скільки стало сили
З притоптом землю буйно так місили,
Вогонь з очей орлино пломенів.

І в кожного не танець був — політ,
Все в тому танці аиром вирувало,
Так било каблуками по землі,
Що аж засохле груддя відлітало.

В калмицькім колі, вигнувши дугу,
Красуні юні віддавались бурі,

Блискучий чобіт гнувся на бігу
В фігурі дивній — славному «мольджурі».

Та не за танцем стежив я в ту мить —
Твоя рука в п'ять пальців променіла
На тій домрі, що досі ще дзвенить,
Рука співуча, ручка твоя біла...

... Де радість тої давньої пори,
Де про майбутнє марив я, бувало?..
Майбутнє нині вже минулим стало,
Дзвенить у серці, як луна домри...

Неосягненні пам'яті закони.
Та як вони в людській душі болять.
До яблуні могутньої, до крони
Я підійшов, піdstригти ій гілля
Із ножницями йшов напоготові,
Лиш глянув... І завмер... І обімлів,
І серце захлинулося од крові —
Згадався раптом бій, один з боїв.
Згадалось раптом дерево — собою
Воно мене прикрило перед бою.
До серцевини кулею прошите,
Воно мене пустило далі жити.

І раптом все змінилося навколо:
Клекоче бій. Грімкоche кулемет.
І бачу — різко хилиться вперед,
На землю пада мій найкращий друг...
Все ясно, все — неначе наяву:
Убиті, вибухи на вогневому полі...
Я застогнав од болю мимоволі,
Зронивши ножниці в траву.

Ригор БАРАДУЛІН

БАРАДУЛІН (БОРОДУЛІН) Ригор (*Григорій Іванович, нар. 1935 р.*) — білоруський поет. Закінчив Мінський університет.

Автор книг «Молодик над степом» (1959), «Цілина» (1966), «Перший сніг» (1972), «Амплітуда сміливості» (1983) та ін.

У багатьох його творах звучать українські мотиви. Перекладав поезії П. Тичини, М. Рильського, Л. Первомайського, Д. Павличка та ін. У перекладі Р. Барадуліна та з його передмовою вийшла 1985 року збірка віршів I. Драча «Мелодія калини».

НЕРУШ РИГОРА БАРАДУЛІНА

Що це за слово, дивне слово «неруш»? Звідки взялося? Так Ригор Барадулін назвав книгу своїх віршів. Його старший друг і вчитель народний поет Білорусі Пимон Панченко любовно пояснює: «Неруш — несподіване в лісі місце, посипане боровиками, яких отут ніколи ніхто не збирав, не торкав («не рушу» — білоруською). Така ї поезія Ригора Барадуліна — вона відкриває не рушене іншими, свіже. Вона оптимістична, соковита, несподівана й правдива. Вона спрямована в майбутнє».

Дослідниця творчості поета Л. Горелик у книзі «Земля батьків дала мені право. (Становлення творчої індивідуальності Ригора Барадуліна)» з усією скрупульозністю пошуку доводить, що у вірші «Моя Вітчизна» це слово поет ужив уперше: «Начебто полемізуючи з тими, що любили навішувати білорусам ярлик забитого мужика, Р. Барадулін посилається на відому думку великого Добролюбова: «Цілий край отак узяли та й забули, — коли б не так!.. Подивимося, що ще скажуть самі білоруси!..» У цьому ж вірші вперше так свіжо і яскраво пролунало знамените барадулінське означення недотірканих запасів рідної землі талановитого білоруського народу — *неруш*, — слово, що відразу стало крилатим і ввійшло до активного лексичного запасу сучасної поезії...

«У тлумачному словнику білоруської мови на зразок словника Даля, — міркував Г. Березкин, — за словом «неруш», напевно, стояло б — «цілина» (застаріле). Напівзабуте «неруш» — чуттєвий, «фізичний синонім будь-якої первинності, усякої незайманості, співвіднесених, як правило, зі своїм внутрішнім Я...»

Чому ми так довго кружляємо довкола одного-єдиного слова? Швидше за все тому, що в ньому, як у жодному іншому, сконцентрувалася жагуча закоханість поета у свою землю, в рідний край:

Неруше вранішній —
слово питоме,
Тебе шукатиму
скрізь на віку,
В спеку і в дощ,
у гостях і вдома,
В темній хащі вересняку.

Чи неправда, і нам з вами вже полюбилося це рідкісне й дивовижне слово?! Воно просто необхідне як ліки від банальностей і трафаретів, нам, розстріляним конвеєрами ширвжитку та штовханиною канцеляриту. Поет — і це така його цілюща місія — має приходити й лікувати словом, сиріч магією, сиріч таємницею. Це слово, ця таємниця в Ригора Барадуліна й називається — неруш...

Хоч якими бетонованими дорогами в'їжджаю в перекладений світ Ригора Барадуліна, все-таки повертаюся до вірескової стежинки оригіналу та знову й знову переконуюся: весь він у мові, у неповторній тональності рідної Ушаччини, в переливах мови, у перепурхуванні спізвузуч, у точності й повновагомості воднораз застосованого, воднораз виреченого. Як ніщо інше, поетові важлива мова, — тут же вона важлива удвоє і втроє, бо Барадулін — поет мовний. Певна річ, ніхто б не взявся відокремити його від інших поетів, змістових, чи що: може, у цьому відмежуванні є навіть щось образливе, а все-таки музика мови панує в нього у всьому,

у кожному подиху його ритму, у кожнім битті його строфи, рідного слова. Він особливо глибинно відчуває гру народного слова, вбираючи в себе всі його переливи; він саме тоді поет, коли перебуває у своїй народній стихії. Через те такий близький йому народний інтелігент — великий поет Білорусі Янка Купала.

Оку гострому —
Гостру сокиру,
Тільки б друзки летіли — т р і с к и.
Під корою віків
Допіру
Наши корені мов —
Мов фрески...

Він не просто прекрасно, а — рідкісно відчуває глибини мови, її приховані течії, їх силу й міць, він живе в них, віддається їм сповна, вірить їм не тільки всім серцем, а й усією шкірою, і вони, ці таємні глибини мови, відплачують йому сторицю. Одна з його книг називається «Нагбом» (1963). Нагбом — значить «навзакидь». «І не просто навзакидь, — тонко помічає Алла Марченко, — а так, як п'ють у мороз зі студеного, щойно витягнутого з криниці цебра, обпалюючи горло й усе всередині крижаною, колючою водою».

Ось чому, відчуваючи потребу зануритися в глибини білоруської мови, відчути морозну силу її затаєних джерел, порадіти її свіжості й моці, її невідбутності, мимоволі тягнешся до Ригора Барадуліна:

Не знаючи
теорії вільного віршування,
не відаючи
про існування авангардизму,
моя сільська мати
мені листи писала верлібром,
без ком і крапок,
без обов'язкової букви заголовної.
Самі в рядок часом
проривалися ритми,

як зимовий вітер у трубу
або осінній той,
що підраховував листя на яблуні.
А рими не вилазили,
вони перегукувалися, як грибники.
«Мій синочку, колосочку, васильочку...»
У кожному рядку листа
було стільки землі й неба,
лісу і луту,
і стільки доброго мені напророковано,
І кожен рядок
виношувався під серцем.
Молитву листа материнського
бережу, щоб не наврошили.

І мій мимовільний, неусвідомлений потяг до цього майстра слова, а не до кого-небудь іншого з наших видатних сучасників із Білорусі раптом аргументованої від усього серця підтримує Пимон Панченко: «Окремо треба сказати про мову Ригора Барадуліна. Із часу Янки Купали в нас, мабуть, не було поета з такою багатою й соковитою мовою. Барадулін добре знає народну творчість і часто використовує фольклорно-пісенні мотиви... Головне, поет пише правду життя, поетичний літопис свого народу. Глибока свіжка думка і яскравий образ — ось що робить поезію Ригора Барадуліна неповторною. Його мислення народне. І сучасне. Дуже сучасне».

Народність мислення, сучасність образного ладу, віртуозне володіння таємницями рідного слова, у глибинах якого він почувався напрочуд вільно, розкріпачено і разом з тим поводиться із суто синівською делікатністю, — такі складники цього рідкісного обдаровання...

Згадую, як я починав прилучатися до цього явища. Цілком закономірно, що попереду такої людини, як Ригор Барадулін, іде слава. Гаразд, якщо скромніше — було це років двадцять тому, — то скажемо: гарна поголоска йде попереду людини. Потім вона перетворюється на славу. Цікаві, талановиті люди говорять про нього як про своєрідного

білоруського поета, «мовного», — мене це тоді вкрай зацікавило. У різних літературах нашої країни про себе вже голосно заявили такі поети нашого покоління, як Євтушенко, Рождественський, Вознесенський, Ахмадуліна, Павличко, Ліна Костенко, Вінграновський, Борис Олійник, Отар і Тамаз Чіладзе, Ояр Вацієтіс, Григоре Віеру й інші. Я навчався тоді на Вищих сценарних курсах у Москві, осягав премудрості кіно. Моїм скромним однокурсником і ґрунтовним в області докторських аргументів сперечальніком був Алесь Адамович. Гостював у нього часто мій та його улюблений друг Янка Бриль. Отоді я й осягав не тільки таємниці кіно, а й таємниці білоруського духу та незнищенно стійкого характеру. Переглядаючи тепер літературно-критичні нариси Алеся Адамовича «Обрії білоруської прози», я знайшов там один найцікавіший пасаж, що вмить переніс мене в ті «зоряні години» білоруських суперечок і відкриттів, які назавжди залишилися в моїй суголосній душі:

«Саме в тому ж році, коли Колас почав писати «Нову землю», в «Записках Северо-Западного отделения Русского географического общества» (кн. 1) з'явилася стаття В. Стукалича. Оцінюючи праці Н. Никифоровського й інших російських етнографів, які прагнули утвердити слушний погляд на білоруса та його культуру, Стукалич, між іншим, цікаво схарактеризував уявлення про білоруський народ, що існували в середовищі місцевої чиновницької інтелігенції та шляхти. От яким уявлявся білоруський народ і його край цій «освіченій публіці»:

«Клімат непостійний, сирий і нездоровий. Природа однomanітна, сумовита й убога. Усюди нескінчені похмурі хвойні ліси, непрохідні драговини й болота. Народ грубий, темний і біdnий, кволий і слабкий фізично. Мова неправильна і некрасива. Характер народу нестійкий. Крайня брутальність змінюється принизливою догідливістю. Лінь, безтурботність, відсталість, схильність до пияцтва, дрібного злодійства... ось характерні риси білоруської народної маси. Словом, народ і країна без минулого й майбутнього...»

Дивно й гірко читати зараз таких віщунів. Але разом з тим відчуваєш, яку величезну історичну дистанцію переборов братній народ за одне лише століття. Подвиг Білорусі у Великій Вітчизняній війні для широкої читацької маси насамперед закріплений білоруською прозою — Василем Биковим та Іваном Мележем, Янкою Брилем та Іваном Чигриновим. Але й білоруська поезія в особах Аркадзя Куляшова й Пятруся Бровки, Максима Танка й Пимона Панченка теж сказала своє самобутнє слово про всенародний подвиг. Слідом за колегами й учителями своєрідно, незатерто озвучують тепер цю вічну тему й поети покоління Ніла Гілевича та Генадзя Буравкіна, Василя Зуйонка й Анатоля Вертінського, Миколи Аврамчика й Петра Макаля, Михася Стрельцова й Артура Вольського.

Можливість дошукатися, що ж за явище Ригор Барадулін, почалася для мене з тих московських розмов з Алесем Адамовичем і Янкою Брилем і триває тепер, коли я сприймаю його в найцікавішому білоруському, та й не тільки білоруському, зрозуміло, контексті. Уважно читаю його збірки — і на мене віє подихом Ушаччини, запахом багать, де печуть підмерзлу бульбу голодного повоєнного дитинства (запахи, знайомі й мої долі, як і всіх наших однолітків!), пригадується батько, що не повернувся з доріг війни, і звучить домінантою тема матері-вдови:

Перед іконою так
Душою не занудьгу.
Молюся на матір босу,
На ній чоловічий піджак.

Ця партизанська мадонна боса, у чоловічому піджаці, незабаром стане одним із провідних образів Ригора Барадуліна, особливо в поемі «Кулина», де образ матері та образ Батьківщини зливаються воєдино й де вони звучать як «совість, що зветься коротким словом — мати». Від цього слова віє найдорожчим і найріднішим:

Щоб у душу снігу не намело,
Щоб збилася з ніг

Хуртовин білоконка,
Залишила мені на землі
Тепло
Килина Андріївна —
Вогнепоклонка.

Щоб не заблудитися у вирі війни в партизанському лісі, хлопчик звав свою маму по імені — «Кулина», і доля вберегла його для поезії; тепер він свою книгу віршів російською мовою назве скорботно й гордо, по-білоруському: «Каждый четвертый». Але ж могло трапитися й так, як у його страшному вірші:

Кат...
І відчаю повне око, —
І просить дитя з ями:
— Дядечку,
Не заривайте глибоко,
Бо не знайдуть нас мами.

Молодому поетові цілинної теми на щастя перейшла дорогу повновода Волга, і вже десятки збірок, повновагих і оригінальних, приніс він у свою зрілість, серцем відчуваючи, що поезія живе в суперечливій єдності життя, у гострому парадоксі, що легше видихнути, ніж сказати словами:

Про одне,
Як братів,
Вас прошу —
Цю пісню не забувайте.
Не збивайте з лутів росу,
З крил тендітних
Пилок не стирайте...

Цей пилок існує на тендітних крилах... цимбал. Про нього найбільше дбає поет. У нього така точність, пластичність, прицільність погляду, що йому мимоволі позаздриш («чорнозем немов розпоротий кротом»); але й гіркота в погляді дуже сучасна, майже до морозу в душі:

Полісся,
Так завзято ми осушити

Взялися болотяний ліс,
Що небавом
Пил на дорогах прибити
У неба не вистачить сліз.

Коли Барадулін стривожено пише, що у будинку для людей похилого віку образою двері оббиті, стіл — із дерева Іуди, з відчаю — мостили, то виступає не проти будинків для людей похилого віку в принципі, він — у принципі! — проти очерстяння й іржавості людського серця, що було в біді чуйним і теплим, а в ситості та спокої стало глухим і мерзеним.

В Альбера Камю є примітне есе «Мигдалеві гаї». Там запам'ятовується початок: «Знаєте, що мене найбільше вражає? — казав Наполеон Луї де Фонтану, літераторові, ректорові університету часів Імперії. — Що сила неспроможна що-небудь створити. У світі є лише двоє владик — меч і дух. Зрештою, дух завжди здобуває перемогу над мечем». Далі французький письменник не без юдливості зауважує: «Як видно, і завойовникам часом трапляється зажуритися. Треба ж хоч чимось платити за таку гучну, але марну славу. Однак те, що було справедливо сто років тому для меча, у наші дні вже не підходить для танка».

Кому-кому, а білорусам достеменно відомо, що підходить, а що не підходить для танка; а сучасний досвід людства доводить, що це має прямий стосунок і до напалму, і до ракет. На що ж нам ще сподіватися, як не на тендітну незруйновність безсмертного людського духу?! Поет вірить у це:

...Жінка очі несе.
Не очорнили їх ані коні Батия, —
Ані кіптяви хмар,
Ані чорне од горя усе...
Вранішньо-синії та молодії
Очі слов'янка несе.

Тепер — деякі дані, без яких не обйтися. Народився поет в Ушацькому районі Вітебської області 1935 року. В цьому озерному мальовничому краї під час війни діяло партизан-

ське з'єднання Героя Радянського Союзу Володимира Лобанка, у якому воював і батько Ригора — він загинув за п'ять днів до звільнення рідної землі. У тій же рідній землі Ушаччини лежить тепер і Акулина Андріївна, яку поет не перестає гукати в десятках віршів, щоб не заблудитися в житті.

Десятки книг вийшли в нього рідною мовою. Багато — російською. Виходили й латиською, киргизькою, естонською. Альгімантас Балтакіс переклав на литовську. Мені довелося брати участь у створенні його збірки українською мовою — на київському Парнасі він прописаний давно й міцно.

Він — віртуозний майстер і чистої слізози людина — має право й уміє писати для дітей.

Барадулін видав і кілька гумористичних збірок, одна з них називається «Прынасмі», тобто «До речі». В останній виданій ним на сьогодні білоруській книзі є сатирична поетма «Сморгонська академія» — загляньмо разом з автором у Білоруську енциклопедію: «Сморгонська академія» — жартівлива народна назва промислу ловити й дресирувати ведмедів, заснованого князями Радзивіллами в XVII столітті у Сморгоні (Гродненська область); одна зі шкіл білоруських блазнів». Ригор Барадулін, як ви вже зрозуміли з цього енциклопедичного епіграфа, дає тут волю фантазії: ведмеді проходять у нього людську виучку, переїмаючи людські звичаї та вдачі, — і гострі філіппіки барадулінського скомороства впиваються в нашу сучасну зарозумілість, блазенський райошник — оригінальне продовження його відомих епіграм і пародій, в'їдливої сатири й іскрометного гумору.

Ще одна грань таланту — він прекрасний перекладач. Лорка і Єсенін, Райніс і Смеляков, Межелайтіс і Кулієв, Тицина й Рильський — усі вони зазвучали білоруською в його інтерпретації. Як і багато інших. А у випадку з Ярославом Васильовичем Смеляковим він на перекладах не закінчив, зізнавшись у духовному й кревному спорідненні:

Він, як вітебський удільний князь,
Прозивався — Ярослав Василич,
Білорус, беріг з корінням в'язь —
Кревний родовід не пересилиш...

Ригор Барадулін у духовному спорідненні з Кайсином Кулієвим і Андрієм Вознесенським, Дмитром Павличком і Єронімом Стулпаном, Альгімантасом Балтакісом і багатьма іншими, кому щедро розсипав присвяти на сторінках своїх збірок.

Один із найяскравіших слов'янських поетів, він — лауреат Державної премії Беларусі імені Янки Купали та премії Ленінського комсомолу республіки. Він писав про Єнісей і Латвію, про Північ і Далекий Схід, про Болгарію й Кубу, але найкращі його вірші — про партизанську Вітебщину, про матір-партизанку, про Брестську фортецю.

Ми знаємо Беларусь Янки Купали та Якуба Коласа. Ми пізнавали Беларусь Аркадзя Куляшова й Максима Танка. Ми відкриваємо Беларусь Ніла Гілевича й Генадзя Буравкіна. Тепер перед нами з усією глибиною й щедрою яскравістю стоїть *н е р у ш* Ригора Барадуліна — материк рідкісний і буйний, озероокий і чистий.

На святі Янки Купали мені, як і іншим гостям, довелося виступати перед стотисячною аудиторією у Вязинці, і «повернення в біль, повернення в бій, повернення до себе самого» давалося нелегко, але якими слізми сповнювалася душа — слізми гордості за народ, що стільки переніс, проте вистояв, переміг!

А коли разом з господарями, і, звичайно, разом з Ригором, ми їздили в Левки, де відкривали пам'ятник Янці Купалі роботи Анатоля Анікейчика, коли спостерігали, як, опадаючи над скульптурою, листя клена стає вічним, я думав про сучасних білоруських інтелігентів, продовжувачів подвижницької праці Янки і Якуба. Якою радістю світилось обличчя нашої синьоокої сестри Беларусі! Коли я бачив, з яким ентузіазмом, з яким трудовим та мистецьким зацікавленням встановлювали скульптор разом із друзями-поетами пам'ятник Янці Купалі в Левках над Дніпром, то можна було лише позаздрити тому, якої глибокої людської гідності були сповнені всі їхні рухи. Створюючи пам'ятник своє-

му безсмертному співцеві, вони творили й самих себе, свій
н е р у и. Чисто й вільно думалося над молодим Дніпром про
незнищений неруш, відкритий поетом і навічно нанесений
тепер на поетичну карту...

1984

*

ІНТЕГРАЛИ НА ЦЕГЛІ

*Мулярам Нафтобуду —
студентам вечірнього
нафтового технікуму*

П'ять хвилинок перерви ще —
Олівцями працює бригада.
На цеглинах шорстких учент
Грифель кришиться, прямо досада.

Метушливий метелик присів,
На косинці дівочій тріпочеться.
Як в орнаменті сцени усі —
У трикутниках, у трапеціях.

Ширша обрій, мов дівич-сон.
Рівень виверши — ніжно до щему.
Пахне вапном комбінезон,
Весняним хмаровинням, дощами.

Певно, час вже позбутися роб,
І далеко над двінською кручею
Грім басить, ніби наш виконроб,
Бліскавку, мов рулетку, розкручує.

Весняні пригадаються сни
Ген

на верхів'ї будинку
невтомним ім,
Як внизу розв'язали вони
Рівняння з двома невідомими.

Славлю скатерку чисту,
Щойно качалкою скачану,
Чисту-пречисту,
Коли її мати в неділю рано
Застилає на стіл широкий.
Розправляє роги неспішно —
Спереду всі чотири,
Потім розплутує торочки,
І вони, з найм'якшого льону,
За пальці шорсткі чіпляються...
Нарешті почесне місце
Земних і надземних богів
Буханець житній займає,
І скатертъ, мов лист кленовий,
З прожилками складок,
Бо качалась в чотири скалки, —
Стає настільною скатертю...

СОФІЙКА

Не скажуть у Полоцьку:
Софійський собор.
Тут його називають ласково:
Софійка.
Так партізани
Своїх зв'язкових називали.

Так гукав я колись
Доньку сусідську.
Храм Святої Софії —
Софійка...
Тягне руки в блакить,
Мов дві тополинки сухії,
Благає, аби громовиця не вдарила
По засіках заготзерна.

Хліб щоденний —
Ячмінь і жито
Вона затуляє од лютих злив.
На дверях окутих
Вухо скоби одтягує
Замок завушницею пудовою.

Від осколків і куль віспувата,
На світ Софійка поглядає
Очима цнотливими.
Здалеку,

з одинадцятого століття,

Ввечері сон до неї приходить
І сниться аж до світанку.

Незвичним запахом
Вітер дихне з Нафтограду —
Софійка прокинеться:

Стойть незнайомий,
Од нафти блискучий,
Мов грак на таловині.

Де вона,
Довго Софійка не розуміє.
Здалеку в ранок оцей повернеться.
І тільки такий же рожевуватий,
Як дев'ять століть назад,
Над Двіною над розімлілою — туман...

МОЯ МОВА

Стверджують історики і мовознавці,
Що поступово стираються межі націй
І, нібито як пережиток,
 віджити повинна обов'язково
Ти, мово нені моєї — моя білоруська мово,
Та, що в мені пойменована — не анонімна,
Та, що по жилах тече моїх
 сонним Сожем і Німаном.
Очікую часу дружби людської,
Та не згоджусь, що рідні мови лускою
Були на рибині людства
 (хіба тут до полемічності?),
Яка у вічність пливе океаном вічності.
Листя осіннє жаріє, старечо жовкне,
Листя весняне кулачки розтуля з жагою
 дитинною.
І коли навіть мова моя і замовкне,
То не зробиться мертвою латиною.
Слова, де кожнісінський звук
Мов мерзла синичка ронить між тернами,
Не стануть медичними термінами.
Цюю мову
Мусять вивчити знову,
Щоб дізнатися,
Як Русь моя, біла
 од весняного квіту
 і кісток непроханої бридоти
 з-під черепастих свастик,
Вільною волею дорожила,
Як з братами і сестрами щиро дружила.
Коли мова моя
Увіллеться в загальний людський океан, —
Потече в ньому стрімко і стримано
Теплим Гольфстріром

І буде мені серце гріти
Кожним збереженим словом
Споконвічна, як жито,
моя білоруська мова!

СПІДНИЧКИ

В довгих і тьмавих сукнях
(Вік-свекор: «І сам не гам...»)
Понуро було і сумно
Веселим дівочим ногам.
Берізками молодими
Світили крізь морок віків
І гасли в завійному димові
На чоботях у парубків.
Під хмарою сукні —
сумно.
Ласкавий який моріг!
І вік молодий голосує
За емансидацію ніг.
В мелодіях катеринки
Сивий погас заповіт.
Нарешті зирнули з хитринкою
Колінця
на білий світ.
За модою —
лиш не спіznитися!
Стережись, парубоцтво, оман!
Все вгору спливають спіднички,
Немов той досвітній туман.
Не місце тут кислій міні.
Як сам себе не мани,
А ніжки в спідничці-міні

Спробуй-но обмини.
Здається,
 сиджу на міні.
Тролейбус
 у космос летить.
На звабну кульбабу-міні,
Їй-богу ж, дихну —
 облетить.
Ну, як обійти стороною
Спідничок цих грішний плин —
Поети і астрономи
Од неба свій зір одвели!..

Частенько ми багато каємось,
Аж пуп вривається, аж ну
Од хвилювання заїкаємось,
Щоб ртуттю стати десь «на нуль».

А нуль — становища з вигодою,
Тут тільки нашорошуй слух —
Підскочиш, як війне погодою,
Спадеш, як трісне коло вух.

Земля ж з угір'ями та ямами.
Покаявся — й минула січ.
Забули ми, як з покаяннями
Головоньки спадали з пліч.

Не застрашні для правди каїни,
Не встелиш м'яко всім у поті.
Я спотикаюсь —
Та не каюсь,
Щоб не розкаюватись потім.

Дуга твоїх очей — це ж мого серця коло,
Це ж ореол часу, колисонька німа.
Танечна крутія із ніжністю навколо,
І в пам'яті моїй лиш там пустельно й голо,
Коли очей твоїх
 в літах моїх нема.

І листя днів, і рос холодна піна,
Пахучий сміху сніп та леготу тростина,
Де крила закрилили світла світ,
Мчать кораблі, вантажені морями
І небесами. Сонце мчить з вітрами.
Мисливий фарб полює звуків цвіт.
Запахи виводяться з зірок
І вкладаються на зоряній соломі,
І як день залежить від цноти,
Цілісінський світ залежить від твоїх чистих очей —
І тече моя кров у їхньому зорі.

СВОБОДА

На шкільних моїх зошитах
На моєму столі ще й на дереві
На піску на снігу на дощі
Пишу твоє ім'я

На прочитаних сторінках
На незайманих ще й на білих
На камінні на крові на попелі
Пишу твоє ім'я

На цяцьках позолочених
І на збройі хороброго воїнства
Ще й на королівських коронах
Пишу твоє ім'я

На джунглях ще й на пустелях
На гніздах пташиних на дроці

На відлунні дитинства мого
Пишу твоє ім'я

На опівнічних видіннях
На шкуринці насущного хліба
І на всіх порах року
Пишу твоє ім'я

І на всіх на клаптинах блакиті
На ставках в ластовинні від сонця
На річках в ластовинні од місяця
Пишу твоє ім'я

На полях ще й на обрї
На крильцятах пташат
перелітних
І на крилах млина вітрового
Пишу твоє ім'я

Ще й на подиху ранку
Ще й на морі ще й на вітрилах
На біді що з біди збожеволіла
Пишу твоє ім'я

На всіх іскрометних формах
На передзвоні фарб і ліній
І на видимій істині світу
Пишу твоє ім'я

На стежинах що вранці
прокинулись
На шляхах які щойно вляглися
На бурхливій повені вулиць
Пишу твоє ім'я

На кожній засвіченій лампі
На кожній загаслій лампі
На будинках де мешкав колись я
Пишу твоє ім'я

На двох серцевинах плоду
На спальні продовженій в люстрі

На ліжку — пустельній мушлі
Пишу твоє ім'я

На моїм ласунові — псові
На теплі його вух настовбурчених
І на лапах його незграбних
Пишу твоє ім'я

На порозі моїх дверей
На буденних і звичних речах
На живому диханні вогню
Пишу твоє ім'я

На тілі що мені віддається
На обличчях моїх побратимів
І на кожній відкритій долоні
Пишу твоє ім'я

На крихкому склі всіх подій
На вустах і уважних і чуйних
Над мовчанням високо
над мовчанням
Пишу твоє ім'я

На зруйнованих моїх сховищах
На моїх маяках розбитих
На стінах нудьги і відчаю
Пишу твоє ім'я

На розлуці без згадки про зустріч
На голій самотності
На уступах що в смерть
проводять
Пишу твоє ім'я

На здорові що знов повернулось
Ще й на збіглій тепер небезпеці
На надії без спомину
Пишу твоє ім'я

І міццю єдиного слова
Я знов до життя повертаюсь
Народжений щоб спізнати тебе
І назвати тебе
С в о б о д о!

Отар ЧІЛАДЗЕ

ЧІЛАДЗЕ Отар Іванович народився в 1933 році. Вчився в Тбіліському університеті на факультеті журналістики.

1959 року вийшла перша книжка поета «Поїзди і пасажири». Його перу належать також збірки «Глиняні пластинки», «Залізне ложе», «Рік світла». Крім того О. Чіладзе переклав і видав окремими книжками «Пісню про Гайавату» Г. Лонгфелло, вірші та поеми Е. Багрицького, «Руслана і Людмилу» О. Пушкіна. За поетовим сценарієм на кіностудії «Грузія-фільм» знято картину «Лондре».

ЛИСТ У ТБІЛІСІ

Дорогий Отаре!

Спасибі тобі за книжку, яка білим птахом прилетіла до мене у Київ. Грузинські вірші в перекладах російських поетів переповнили мене подихом твоого життя. Твої вірші здавна мають дивовижну властивість розкривати потаємні глибини, оголяти тайники діянь і вчинків, надавати звичайному пливові буднів ту частку загадковості і незвичайності, без якої саме життя нудне, прісне і тільки легкотравне. Я не безсторонній. Давно прислухаюся до твоого голосу. Років п'ятнадцять тому (бачиш, і наше покоління вже може на рахівниці життя перекидати десятками років!) у «Дружбе народов» мені показали підрядник твоєї поеми «Італійський зошит», яка вразила мене природністю і розкутістю інтонації, вмінням ненав'язливо поєднувати долю грузинської душі зі зламаними тінями римської історії. Згодом я почув схвальні слова про тебе від твого друга і перекладача Євгена Євтушенка. Сьогодні я читаю його передмову до твоєї збірки, передмову з трохи незвичною назвою «Дотик слухом», відзначаю, що портрет твоєї душі, тобто твоєї поезії, вписаний і любовно, і витончено, і причіпливо правдиво. Поетом

глибинного дихання можна тебе назвати, і, здавалося б, уже на цьому й заспокоїтись, щоб злива високих слів не перетворила цей ніжний лист друга на взірець панегіричного «тостизму». Але суть не лише у тім, щоб добрими словами привітати з'яву цієї книжки, а й у тім, щоб зробити спробу визначити і тяжіння своєї душі, і багатьох-багатьох до магічного імені Отара Чіладзе.

Тебе, власне твою поетичну творчість, порівняно мало перекладають російською мовою. У даному випадку, як я вважаю, це приклад того, що не завжди пишномовність і гучний розголос є супутниками значної події в поезії, як і навпаки, яскравий талант часто не супроводжується вартою його цінності перекладацькою і критичною увагою.

Коли тебе запитуєш, чому ти так мало турбуєшся про переклади своїх віршів, ти відбуваєшся жартом, що легше замість витраченого на цей клопіт часу самому трудитися: писати і писати свої вірші, поеми, романі, а також самому перекладати. Відомо, що ти переклав грузинською мовою «Руслана і Людмилу», «Бахчисарайський фонтан» і «Полтаву» Пушкіна, «Пісню про Гайавату» Лонгфелло, вірші і поеми Багрицького.

Я пригадую вірші твої про Тараса Шевченка, написані під час одного з твоїх приїздів до Києва, — скільки тут схвильованості першовідкриття, скільки щирої любові до землі України і її співця:

Бронзова людина дивиться на Дніпро,
Задумлива і похмуря.
Зелені каштани з білими свічами
Ідуть до неї ходою прочан,
І передзвони невидимих дзвонів
Долучаються до Дніпра.

За рікою село принишко,
І застиг у небі журавель криничний,
І півень на золотому снопі
роздивляється простір
І такими вилисками лисніє на сонці,
Наче Бог його щойно пофарбував.

Бронзова людина дивиться на Дніпро.
Сільська дівчинка набирає води з криниці,
І так мало місця воді у відрі,
Що вона, як зелена засліплена пташка,
Шукає дівчинку і крилом б'є наосліп.

На Дніпро дивиться бронзова людина,
Сміється дівчинка і ступає
По своєму розлитому сонцю,
По своєму сонцю і по пшеничній пилюці —
Вільна й породиста.

Бронзова людина дивиться на Дніпро,
Строга й проста, як собор.
Біля ніг в неї квіти каштанів палають,
Білі як сніг і вантажені
Сп'янілими бджолами.

Мабуть, тільки людина Кавказу так змогла написати про Шевченка — «строгий і простий, як собор!» Здавалося б, порівняння лежить майже на поверхні, а яка в ньому точність, і чарівність, і владна переконливість, і незаперечність чистого помислу.

Коли автор передмови, намагаючись намалювати твій портрет і бути об'єктивним, так би мовити, до кінця, мимоволі шукає вади, він не в усьому переконливий: «У моїй уяві поезія Чіладзе не позбавлена і деяких похибок. Чіладзе свідомо протиставив себе публіцистичній лінії; відійшов у бік глибинного дослідження. Але іноді мені здається, він викреслює надто вигадливі лінії, прагнучи поєднати дві точки, які розміщені не вельми й далеко одна від одної, замість того щоб рішуче провести неембівалентну, зате коротку пряму». Мабуть, близче до істини те, що, по-перше, публіцистичність і глибинність не можна протиставляти, адже, наприклад, лермонтовська публіцистика, така як «Прощай, немытая Россия», більш ніж глибинна, та й країні вірші того ж Є. Євтушенка достатньо глибинні. По-друге, вигадливість малюнка в поезії часто йде не від невміння поєднувати дві точки «неембівалентною, зате короткою прямою»,

а від того, що в поезії... вигадливим малюнком це ближче і природніше.

Часто можна висловити пейзажем
Те, для чого слів нема людських, —

писав Максим Рильський.

Ясна річ, це не означає, що твоя поезія суціль складається лише з достойнств, та навіщо мені відбирати хліб у критиків, — я просто радію з твого уміння розширювати і поглиблювати мій світ, адже я передовсім твій читач, ти мене вражаєш близкавкою парадокса:

Лише своїм убоєством ти будеш багатий
і безпорадністю сильний, —

і при спаласі цієї близкавки я бачу сумний образ геніального Піросмані і пишу про це вірш «Ніко Піросмані проїздом у Києві».

Я колись упорядкував твою збірку віршів українською мовою і добре запам'ятав твій чудовий вірш «Просили гості — і дитина грала». Скільки в ньому тонкості і делікатності, як легко і чарівно звучить кінцівка (даю у своєму перекладі):

Сиділи гості непорушно в залі,
А в небі невидима, пелюстинна
На крилах легко линула дитина,
Забувши свої руки на роялі...

На жаль, у вищезгадуваній збірці цього вірша не виявилося. Не знайшов я в ньому і своєї улюбленої поеми «Тако та Заза», речі гранично глибинної і яскраво публіцистичної. Зате яким відкриттям прозвучав для мене вірш «Важче від землі (Присвячує своїй матері)». Які могутні шари підвладні твоєму перу, справді, має слухність тут автор передмови, це «урочистість хоралу, а не тосту...».

У цій проникливості я відчуваю інтонації майстра, котрий передав тобі «недугу... самовідданості, сміливості і правди», чую тембр могутнього голосу Галактіона Табідзе.

Цей твій духовний попередник, обернувшись на джерело, напоює живою водою і поему «Залізне ложе», йому

присвячену. Я теж колись перекладав цю річ і, перечитуючи її зараз, здригаюсь, коли мене спостигають рядки:

Но было так, что звук совсем исчез:
То смерть зевнула от больничной лени.
Один прыжок — чтоб ей наперерез! —
Надежней ваших исцелений!

(Переклад В. Леоновича)

Коли злітає дім Важа Пшавели, це диво відбувається в реалії буденого світу, і тому казкове дійство таке органічне, таке ненав'язливе. Коли постає диво любові, «земля і жінка горілиць лежали, і заметіль летіла». Ти поет свого улюбленого Тбілісі, і, коли до твоїх вулиць приходить північна заметіль, нечастий гість сніг, південне місто приймає його як друга і починає світитися ним:

А круг снігу — що чаду, що бігу,
А що сміху — тож сип, не вгавай.

Сніг стомився од білого співу,
А його все прохали — співай.

Я дивився на друга натомленого,
Сніжний голос вчував десь згори,
І в моїй затуманеній думі
Розставав він, зникав і горів.

Неважко помітити, як гама радості змінюється тут легким смутком, навіяним прощанням з близькою людиною, яке все тут граційно вишукане, вивірене, легковійне...

Скрізь у твоїх віршах панує сучасна думка про високе призначення людини, скрізь ти сприймаєш і осмислюєш культуру як наслідок і вінець безперервної долі. Почуття відданості Батьківщині поєдналось у твоїй душі з почуттям відданості творчості...

Ще раз спасибі тобі за книжку — мені захотілось у Тбілісі!

*

ЗУСТРІЧ

В яснім вікні блищить зима плечима,
І тінь пальта вляглась коло дверей.
...Вона ж мені вже всоте безпричинно
Шепоче про нове і про старе.

Усміхнена, халат свій розгортає
І лащається до свого ж рукава,
Її природа темну силу втає
І щастенько у сховок свій хова.

А чоловік розповідає... В тому
Ніхто не знайде ладу, окрім них.
Розповідає з пристрастю натомленою,
Первісно щирий в сповідях земних.

Аж губить так свої слова урочі,
Аж світ весь губить — як усе, то все!
Спокійним зором в сиві очі ночі
Заглядує предметний світ оселі.

Предметів каста, завжди непорушна,
Сьогодні зрадить ладові свому.
Пече спокуса, стужавіла й пружна,
Віддатись людям в отаку зиму.

Лежать обое — дві зернини плоду.
Годинник спить пташатком невеселим.
Вікно грудьми затримує негоду,
А люстро відзеркалить геть усе.

Рука жіноча, біла і нескована,
Звиса веслом. Б'є вітер в сиві рами.
Кімната півтемнава, сутінкова,
Кімната біла — наш маленький храм.

Хай буде так. Хай буде в праніч
чисту цю.

Хай розум заспокоїться. Хай спить.
Не згадувати б тільки в кожну чисницю,
Що їх розлука стугонить в цю мить.

Світлішає розлука щовилини,
А радість, ниттю прип'ята, стоїть,
А тисяча журбот холодним жужмом
лине,

А географія кліткує все у кліть.

Є стовп. Є дріт. Рілля за дротом — теж.
Є гіркість язика, очей покірність.
Та ще ж існує серце — і без меж,
Безмежна віра є, безмежна вірність.
Мул цього світу — він не пристає,
Бо все ріка знese за їхні ласки...
І заглядає ніч в вікно своє,
Як босий хлопчик загляда із казки.

ГАЛАКТІОНОВІ ТАБІДЗЕ

Пада дощ на вулиці. Самотньо.
Слухаю цей дощ. Ковтаю диму щем.
Площі плащ лежить так неприродно.
Власний сум сьогодні зву дощем.

Маю сум свій власний без омані.
Скільки того суму в грудях площ!
Хтось знімає покрівлю неба з мене,
І за комір вже періщить дощ.

Сад смутенний в дощ зодяг алею,
Намистинки — сто гірких скорбот
Об труну бамкоче. А за нею,
Наче за надією, — народ.

Спам'ятайся, пам'яте, ти скнара,
За любов плачем дощу плачу,
На старих дзвініцях, на чинарах
Дзвоником дощу дзеленькоочу.

А по передмістю — сірі хмари,
То народу невмируща суть,
Мокру домовину мокрі мари,
Мов погаслий смолоскип, несуть.

Пада дощ. Снується долі сниво.
Хтось з живих заходиться плачем.
Так виразно долю прояснила
Смерть оця, насичена дощем.

Я попросив вина. Іще юрма
Не гомоніла. Ще мовчала зала.
І жалісно засмучена зима
Безсилі руки на вікно поклала.

Вона сховала паровоза торс
І паровоза крик в холодну вату.
У ніздрі бив жалючий запах тирси.
Вино було морозне, різкувате.

І я не знав, куди тепер піду,
І скільки вип'ю — теж не знав достату.
А сніг ішов — все на мою біду,
І мокрі гости йшли, як на роботу.

Заходили, прохали те чи те,
Тепла й мовчання, тютюну і супу.
Здавалось, щось неждане проросте
Із їх чекання, темного, насупленого.

Без поспіху перехиляв я ріг
З новинами — питав я очі кожні.

А вкриті снігом колії доріг
Були на ліжка схожі на порожні.

І я не знат, куди собі прирік
Іти сьогодні, у які мороки...
А сніг ішов, і так за роком рік
В снігу забував я, забував я роки.

СНІГ

Белі Ахмадуліній

Як звичайно, стрічали ми ніч,
Як звичайно, стрічали ми ранок:
Усміхались гостям, певна річ,
І чужим — церемонно, старанно.

Аж прийшов він поривно, бурено,
Аж розсипався так ґрунтовно,
Що зачинені груди дверей
Розпанахано в простір раптово.

А круг снігу — що чаду, що бігу,
А що сміху — то ж сип, не вгавай.
Сніг стомився од білого співу,
А його все прохали — співай.

Ну а він все співав без прохання,
Неба біла летюча душа.
А в очах лиш струна здивування,
Вже готова на жертву, блищала.

Я дивився на друга натомленого,
Сніжний голос вчуває десь згори,
І в моїй затуманеній думі
Розставав він, зникав він, горів.

Так і сталось з ранковою жінкою,
З її голосом чистим, сріблистим:
Тінь сумна літакова сніжинкою
Пролетіла, розтала над містом.

ПЕРШИЙ ДЕНЬ ВЕСНИ

Той дощ і вітер щось такенне діяли,
Щось таємниче видихали зливи,
А місяць подавав мені надію,
Та змовчував, як гість сором'язливий.

І справді — добру врочив він годину,
Мої вже коні стали на припоні,
Хоч на руках сліди вогню і диму,
Хоч в'івся запах попелу в долоні.

Спинилося щось скажене, навіжене.
Домівку бачу — десь на долі скраю,
Тепло і світло вже ячати до мене,
Вже хворі очі ледве прозирають.

І бачу я раніше затонулі
Предмети й речі, ще й росу на вітті,
Дороги ці, зальотниці тунелів,
Дерева ці підпалі, нерозквітлі.

Вони повинні зацвісти. Їх соки
Сп'янить іще, заколошматять вітром,
Та радість птахів залоскоче, поки
До трьох природа порахує хитро.

Твоя рука, я певний в цьому нині,
В моїй руці лежала помилково,
І цю фатальність збудженій гордині
Прийняти треба широ, нелукаво.

Хоч це сприймати так несамовито —
Сьогодні захлинеться хай сьогодні.

Все випито питво, що малось пити,
І жару не допросишся у льодні.

Та почуття сп'яніли знов. І знову
Шаліють заціловані години.

Та де ж те слово, де ж те люте слово,
Що все пояснить сонцем зсередини?..

ПЕРШИЙ ДЕНЬ ОСЕНІ

Щезає час: і день і ніч спішить.
Не скажеш грому: навіжений, цить.
Але ж прийде, вже йде пекуча мить —
Хіба життям таку перепинить?

Над попелом тебе наздожене
Ця мить прозріння, навпіл розітне,
Тебе поцупить, і тебе й мене,
За все сповна одважить — не мине.

Боюсь тієї миті — очмани,
Чи краплі меду, а чи трутізни, —
Ta ще живу, веселий то сумний,
Живу з чиєю волі чи вини...

ДЗЕРКАЛО В КІМНАТІ ВМЕРЛОГО ДРУГА

Пам'яті Гели Габунії

Втиші мовчко стояла стіна,
Мовчко тінь залягла за дверима.
Люстро глипнуло, мов наглядач,
На самотність мою — і не grimнуло.

Це ще дзеркало — це джерело
Із каміння, ця ртуть у погромі!

Розбереться ж, мертвуще, ѹ воно,
Чом зависло в багетовій рамі.

У вулкані вогонь чи зола.
В люстра доля паскудна, остання:
Всі палаючі ѹ згаслі тіла
Відсилає назад без вагання.

А тоді ж, а тоді ж, а тоді ж...
Я ту хвилю ковтну ненависну —
Я, мов кокон той в шовковику,
У петлі свого серця зависну.

Серцю писано довго боліть
З лих, добра, з їх горбатої злукі,
Потім — вгору таємний політ
Із дзеркал, з цих долоней розлуки.

ХАТА

(Напис на стіні Важиної хати)

Край дороги хатина збудована.
Ліс навколо шумів свою тугу.
Шелестом лісу стомлена, сповнена,
В світ вдягалася, неначе в кольчугу.

Хата мала незлу прикмету:
Напинала дерева вітрилами —
Все під небом рівняла,
Коли вгору злітала,
Коли била зеленими крилами.

Все пізнала — чого лиш не знала,
Та лиш пісня була ѹ за воду
І на ватрі незгасній палала,
Палахтіла — і в дощ, і в погоду.

Хата мала незлу прикмету —
Всіх вогнем зігрівала в природі:
І вівцю, і вовка-поганина,
І людину і Бога не ганила,
Не корилась негоді — і годі.

Хата знала: завжди після грому
Світ гарнішає — після покути.
Всіх зі світу, зі всього огрому
Сонцем прагнула всіх огорнути.

Хата мала незлу прикмету:
Хто хотів, всі її помічали.
Гілка квітом вінчала рами.
Бились бджоли, зорі вмирали,
Валували собаки ночами.

Вічний мешканець тихої хати,
Світло билось тут з тінями дужо.
Хліб тут просто ламали — віддати,
Звірині чи людині — байдуже.

Хата мала незлу прикмету:
Щось у хаті завжди боліло,
Як боліло людину чи ліс, —
Солі багато було від сліз
В білому ліжку, в хлібі білому.

Смерть безтіесна, обридлива крига
В нерв головний засотала б жала,
Та хата, старезна і мудра книга, —
Шафою світ цей для себе вважала.

Хата мала незлу прикмету:
Вона дуже стояла спокійно,
Її доля не дивувала.
Але час від часу літала,
Од землі одривалася рвійно,
Як годиться літати поету.

ПІЗНЯ ОСІНЬ

Що це за твіриво надворі твориться,
Горбате місто лячно лякається,
Місяць п'янюгою горбиться, корчиться,
Дощ як вперіщить — світонько каетися.

Ледве дерева ногами тримаються,
Місяць над ними, слизькими, потовклими.
Як з динаміту, рибини скидаються,
Чи то листки з горобини — потоками.

В руках ручайв риба, листя пручаються.
Місто лиш гори вважає опорами.
Тільки майдан циклопічно, причаєно
Озером зблисне порожнім, просторим.

ТЕЛЕГРАМИ З ГОТЕЛЮ

I

Раптом пішов дощ. Все на сірому дні дощу. Бризки заблисли осколками скла. Стали легкими тіла. Разом з кимсь я спішив до готелю. Тінь моя бігла зляканим караваном рибин. Я десь щось чомусь загубив. Хмарі були без голів, як величезні животи кораблів. Дай води мені в цьому дощі.

II

Не можу звикнутись з дощем. Лежу, плащем накритий, курю тютюн намоклий. В сусіднім номері живе хтось рибою обережною — мовчить. А дощ сичить. Великий сад гуде мов ярус. Дивлюсь на зблідле фото — в моє мокре вікно вулиця загнана. На вулиці стойть вода. Перехожі залишають лапаті сліди ніг, немов акваланги натягнуті. Дай води мені в цьому дощі, не мовчи.

III

Вулиця порожня, як і небо. Хтось вже стукаче сходинами кам'яними. Червоне око сигарети пливе в темнавім коридорі, неначе лампа підводного човна. Води хотів — на...

ПРОСИЛИ ГОСТІ — І ДИТИНА ГРАЛА

Просили гості — і дитина грала,
Тремтіли в неї вутлуваті плечі,
І сніг вмирав надворі самозречно —
Сама природа ним погордуvalа.

Показувались ріллі, мокрі й чорні,
Як висхле дно ріки, сушили плечі.
Дерева простували з холоднечі,
Тримались гордовиті, невідпорні.

Просили гості — і дитина грала,
І вільновітра музика лоскітно
Розпукувалась стрімко, тремтом квітла,
До листри трімкотливо припадала.

Сиділи гості непорушно в залі,
А в небі невидима, пелюстинна
На крилах легко линула дитина,
Забувши свої руки на роялі...

ЧЕКАННЯ

Я весь — увесь неначе скон,
Мені вітри відворожили,
Все прозираю, мов крізь сон.
Уламком чорної крижини
Мовчить затято телефон.

Мовчить і поступово губить
Жахні думки, страшні права,
Лиш чутно мовлять губи в губи,
Стіна з стіною — як з провалля!

Я прав на тебе не повéрну.
Хоч почуттям вже тяжко віrim —
Вже на мою хитку поверхню
Спадає пристрасть пилом сіrim.

Мені б зайнятись чимось строго
Й зітерти це тавро шалене!..
В такім мені є частка тóго,
Що взагалі лишиться з мене...

ПЕРШИЙ ДЕНЬ ЗИМИ

Ми дожидали зиму. Тяжко змоклий бір
Гнав лист у вирій. В смертні перельоти.
А птахам знов судилося дев'ять гір,
Щоб серце заспокоїти в природі.

Все перетворено на зір. Уже доспіла
Чекання мить. Сукалась линва з вати.
Та вже важкого зимового тіла
Боялись всі невдовзі надірватись.

Я теж був там. Але чомусь ні в чім
Не зміг знайти я сенсу, щоб чекати.
Хоч хвилювавсь найбільше — та з очей
Мовчання било змовницьке, окате.

А те, ще невимовне, та живе,
Металося в колючій кalamуті,
Здавалося, хоч душу розірве,
Та вирветься з тепла в морози люті.

І я відчув прояснено в біді
Безмежну силу крапки, крапки чорної.
А може, справді сповнилось тоді
Те, що, гадав я, сповнилось учора.

Аж потім стало все перед очима,
Очікуване й всоте заповітне, —
Ще ледве ноги ніч поволочила,
А вже на сонці крига зимно квітне.

ТИНЬ

Не змушуй мене оглядатись назад,
Хоч знаю: життя по дорозі лишаю.
Якщо ж удостоюсь я справжнього шалу,
Він світлом освітить це ложе з досад.

А поки що падає тінь лише тінь
Від тіла, від тіла, розбитого тіла.
Рида долілиць люта тінь заніміла.
Роздерто гіркотою кожне з падінь.

І ось — замість мене вже сто змагунів
Ридають над тінню і пнуться на гору,
Як звір самотинний у загнану пору,
Зализують слиною ятрений гнів.

У мене ж для тіні часу вже нема,
А давні гріхи, перерослі у крила,
Несуть мене вгору. Їх крилена сила
Кудись від землі аж до сонця здійма.

Хоч, може, мене ще в муку перетре
Та пристрасть, що світло я з неї добуду...
Та я для землі навіть каменем буду,
Хоч сліз моїх в келих вона й не бере...

МІСЦЕ ДУЕЛІ ПУШКІНА

Ніби щойно звук пострілу пролунав. Посинів простір виразкою. На колінах поетова тінь стоїть, спирається на землю дулом пістолета. Тиша.

Аж раптом на сцену сніг виходить. Така вже картина довершена. Падає сніг під ноги нечутно. Кров стає видимою на снігу — вона виривається у простір з грудей табуном червоних коней, яких пожежа зі стайні вигнала. Кров. Хтось хмари жене.

Хтось ногами сніг на кров сипле. Метушиться вітер служником між видовженими тілами. Сніг.

До лісу вже ціле місто прийшло. Дахи його панцирами черепах повільно тягнуться уздовж дерев. Місто прийшло.

КІМНАТА

Ридала жінка. Снігу опахала
В деревах звикло шерхали крильми.
Щось дуже спільне жінка оця мала
Зі змістом і суворістю зими.

Предметів потривожену родину
Лякали сліози — страх вони почули.
І хоч, звичайно, менше за людину —
Їх мучив голос ревного плачу.

Вона ридала долілиць у скруси,
Собі в слізах знайшовши панацею.
І вже земля в пекучій завірюсі
Щось мала спільне з жінкою оцею.

ПРОЩАННЯ

К. Л.

Ну й що, коли востаннє ми удвох.
Так трапилось. А наш випадок — Бог.
І вічне те, що випадкове в світі,
Всі пристрасті такі, тяжкі і світлі.

У почуття завжди кінець такий.
Закон велить так — мудрий і гіркий.
Тебе люблю я по велінню миті.
Та ці слова зітерті, слізми змиті,
Дешевою сценічністю смердять.
Чуття конають в пазурах понять.
Тому мені так важко буде нині
Освідчитись і зберегти святині
Для пам'яті. Віддам тебе грізьбі —
Мій голос буде дихати в тобі.
Він так болів від тебе, так конав.
Дорога вже надвоє свій рукав
Чи гріхом розпанахала, чи пліткою,
Нудною, клопіткою, довголіткою...
Хай твоя доля щебенем дороги
Чужому оку кинеться під ноги,
Хай мукою простелиться в роки,
Тебе я видивляюсь з-під руки,
Бо з цього дня — я голос твій, та й годі...
Я богом був. І божу по природі
Зростив любов над всю смердоту грубу
На захист свій і на свою погубу.
Ще гнів у грудях тяжко клекотав,
Ще затоплялась в серці блекота
Дрібних чуттів, що виходу шукала
В дрібних сичаннях і дрібних оскалах,
Та від сьогодні знав я, знав я, знав —
В тобі лише весна і новизна!
Та від сьогодні знав я, знав я, знав —
Тебе кошмаром хай перестрашить,
Щоб сон — без сну, щоб все — на злам,
на злом,
Щоб сон — без сну, щоб все — на злам,
Без мене не вподобала літати —
О чорний чад любовної відплати!..
Хтось чужоокий, п'янний нашим чадом,

Всміхнеться хай, як під фотоапаратом,
Уїдливо. Хай посмішка ця гостра
По серці пройде, як морозний острак.
Ти ж пам'ятай: твій порятунок — от!
Що я твій хрест! Що я твій ешафот!
Я душу на тріски трошу свою,
В багаття їх скидаю, не таю, —
В своїй охоті на вогонь зійдеш ти
І спопелиш мені себе до решти...
Та поки лиж різке ім'я твоє
Прицільніш ворогів у душу б'є,
Страховищем дев'ятируким, диким
У дев'ять горл кричить на мене криком
І душить доти в сні чи наяву,
Аж поки я ім'я не назову...

В ГОРАХ

Ми вдесяльох лишились. І замало
Було часу. І сумнів витяг жало.
І небезпека чуйно всюди спала,
Моргала сонцем, тінями дрижала.

А потім по привалах багатьох
Сам морок витяг кігті, вив протяжно —
Мов сироту, несли ми вдев'ятьох
Десятого розділений багаж...

І щось сумне, щось схоже на аул
Ішло за нами, схоже чимсь на хмару,
А просто голос чи обвалів гул
У скроні били думою примарною.

Я, стомлений, ковтав життя охляло,
Мене ж стъобнула смертью ця дорога...
Та пам'ятником пік стояв здаля —
Він був спокійний, як домівка бога.

СОН

Земля з'явилась. Я вже майже в тебе.
Прокинулась. В куценькій сорочині.
Лічу хвилини, наче й без потреби.
Біжать до мене лампи, лампи сині.

Біжу до них. Віддамся тому світлу.
Всі муки за цю хвилю чепірнату.
І ось вже в тебе. Сонну та розквітлу
Од голосу моого, несус тебе в кімнату.

Питає місяць поглядом примарним,
Чи знаю я, яке за це подушне...
Його я краду лисого, з-за хмари,
Під голови кладу замість подушки...

БЕЗСОННЯ

Було ще темно. На хиткому небі
Вже тріщини молочні з'явились.
В ці тріщини, немов у хитрі пастки,
Худі кінцівки хмари засували.
Це означало, що уже світало,
Що ніч уже по собі залишала
Для себе тільки створену арену.
І я подумав, що обов'язково
Мій прагнучий до тебе дійде голос,
Якщо я зараз же залишу геть
Тупі ці однокольорові стіни.
Я пішки навмання пішов у ніч.
На вулицях ще панувала тьма,
Та досвіток уже прийдешнім сонцем
Її чорнюще тіло розкладав.
І розпадалось журне тіло ночі,
Воно висіло шматтям на деревах,
Розпатраною тушевою китовою.
Похмура тінь розрізаної туши

На вулицях текла, немов калюжа крові.
Я простував, і сирість ранку мокро
Мені лице руками розтирала,
І через це мої думки прагнучі
Вже місцем порожнечі поступались.
І, звільнений від ноші й почуттів,
Виходив я за мокрі мури міста,
Вже було видно небо і якусь
Вершину білу з стадом хмар над нею.
Щоб я їх небезперемінно доглядів,
Вони міняли вид свій безугавно,
Та я ішов захмурений, мов хмора,
Йшов вільний, йшов порожній
 подорожній —

Опудало мого легкого тіла
Несли кудись мені незнані сили.
І я злякався.

Я відчув раптово,
Що плата за безглазде це ходіння —
Це втрата п'яних од жаги ночей,
Це втрата місяця з мого вікна,
Це втрата мого мученого права
Шукати і чекати знов шукання.
Це втрата рани, що донині світить
Для таємничої драбини мого серця.
І я оглянувся.

Ген-ген серед дерев
Побачив я горбаті мури міста,
А впертий дим, кіплюжний дим заводів,
Знов без кінця здіймався до небес...

ПЕРШИЙ ДЕНЬ ЛІТА

В кімнаті задзвонив дзвінок раптово,
Вві сні ще борюкалося тепло —

Я двері відчинив, але нікого,
Але нікого наче й не було.

Зате в глухім прогоні коридора,
Неначе в грубі, завивало тужно.
Земля з дощу просилася знадвору
І запах бив у ніздрі щільно, пружно.

Якесь було мовчання як повчання,
А обережність, острахом подужана,
Як сіра тінь, безформна і причаєна,
Біля стіни валялася задушена.

Мох світла підіймавсь мені на груди,
Стіна мовчала, ніби й досі спала.
Та сонце в хмарах бавилось в споруди —
Бив сонцепадом кожен його спалах.

Байдужий ряд палахкотілих сходів
Тримав за хвіст причину умовчання,
А істина ховалась десь на споді,
Немов за склом, печальна і звичайна.

ПТАХ

Так уперто, так дивовижно
Птах свистів, що я прокинувся:

На березі моря стояв білий готель.
Стомлені
відпочиваючі сновигали темними
коридорами.

Так вештаються актори за кулісами моря.

На березі стояв голісінський вітер.
Тремтячими довгастими руками стирав
він за ногами сліди намоклі.

А мені залишався однісінський крок,
щоб захлинутись безмежним простором
щаств.

Так уперто виспіував птах,
Так уперто, так дивовижно...

Ще низка вікон десь ряхтить. Суцільна.
А темрява лежить — важка, гранітна,
щільна —
І котить океаном чорну хвилю дужу,
І в берег б'є його старечу гречну душу.
А я люблю тебе, горну тебе, мов пташку,
І тілом, ніби пагорком, прокочується
важко
Вал темряви.

ТАКО ТА ЗАЗА

Поема

Життя, мов крізь пальці,
нечутно стекло,
Бажання поблякли, дійшли до загину,
Та крила зостались — на кожне крило
Я посадив безпорадну пташину:
Дівча-дитинча
Та хлоп'я-ластів'я!
Тако та Заза — пара моя!
Ікона та клятва левина!
Лепта й данина! Крові данина!
Вони зайнлялися з любові
У чистому лоні,
Вони піднялися в природи
На дароносній долоні.
У Тако-хитрунки лукаві гарячі очиці,
У кожному оці палає пір'яна жар-птиці,

I, знаджена світом, все тягне до себе,
о Боже.

Сіль-цукор різний вже,
коли язичок допоможе.

А Заза —

хлопчина впертіш вибирає дорогу —
Щовечора і щорана
В оченятах-каштанах
Плентається бажання,
Ще не збегнute навіть для нього
самого.

Не думав, що я полишаю сліди,
Які спалахнуть променисто в світанні!
О промені рідні! Тепер назавжди
Довіртесь мені й променійте, кохані!
Земля вам простелить стежини і траси,
Земля лиш не стерпить

краплинни образи —

Це ж наша згорьована мати.

Вона з променистого гордого роду,
Хоч рані печуть в лиховісну погоду,
Та мати лиш сонною може стогнати.
Цей синій мох — то материнська туга,
Ці сині гори — материні груди,
Туті ці груди, як гірська потуга.
З них молоко, як клятва, сили будить.
Тако-пташино, твої ноженята
Йдуть стежкою матері

по вічних законах.

Ти матір'ю станеш — малі груденята
Враз стрепенуться, гойднуться,
мов грони.

А хто на ці груди наверне обмову,
З тим братів кинджал хай довершить
розмову!
Ти, донечко, жінкою станеш гріховною

Чи вгору злетиш над моє святотатство,
Як баня у храмі — співом наповненою,
Наповнишся сонцем,
наповнишся птаством!

Осяєшся, рідна,
і пройдеш між кручами,
Нуртуючим виром — між сласні омані,
Хай впнуться у тебе очима жагучими
Дзвінкі стадіони, липкі ресторани!
Минуле тебе не зупинить рукою,
Скориться майбутнє без твоого наказу,
Бо з правіку жінка — міст над рікою,
Над швидкоплинними хвилями часу.
Жіноче ество гордовито заблісне,
Тебе зобов'яже інстинктом пророчим
Плекані думи твоєї Вітчизни
Нести над рікою у серці жіночім.

Та й нестримна ж часу течія,
Та й не скажеш про все наболіле,
Та й душа моя —
Свічка єдина моя —
Спалює власне тіло.

А Тако спить, одкинувши руку,
Іпадають в сон дитячий слова,
І маленька її голова
Гасить мою розпуху.

Як бджолина невинна душа,
Як роса над тріпочучим злаком,
Як в платановій гущі пташа,
Б'ється серце маленької Тако.

А хто на цей спокій
виплекує змову,
З тим брат твій нехай і довершить
розмову!

Заза —

хлопчина собі вибирає дорогу:
Щовечора і щорана
В оченятах-каштанах
Бажання тужавіє,
Ще не збагнute
навіть для нього самого.

Нехай дерев'яний у нього кинджал
(Дерев'яний — поки що),

Він знає напам'ять минувшини шал
(Минувшину! Пожарища!).
Ось стискає боляче боки коня
Злодій-перс — стада він жене по дорозі,
А ось, посоломілі од трюхикання,
Стоять підкововою татари голомозі,
І ллється зухвало монгольська сеч
На прадавній вогонь твій,
На щербатий грузинський меч.

А потім турчин тебе горне під крила,
Щоб очі грузинські чадра закрила!¹

О краю покрайний!
О земле мила!
І мста вироста —
Постократена сила!

Дивись — у холодну пащеку рова.
Летить навідліт без голів татарва,

І круки, од крові сп'янілі,
Кричать на похміллі —
Як помсти руки,
Ті чорні круки!

Заза не встиг сколодити чоло,
Як жужмом на плечі безжалъно лягло:

¹ Коли Аджарію захопили на 300 літ турки, вони примушували грузинок носити чадру.

Багато Анісі,
Багато Дманісі,
Багато Крцанісі¹.

Сипнуло насіння — пустило коріння,
Той похорон — те голосіння.
Закривали йому очі серед ночі,
Свічі ставили на груди й на узбоччі,
Кожну ніч — безліч свіч.

Та борги пекли, боліли, наче рани:
Встань з труни, помстися, нездоланий,
Доки вороги — доти є борги!

Вивтікала доля,
Бо ж чужа сваволя,
Аж захекалась, тікала від його порога.
Матері та сестри
Шаблю його несли.

I в труні — він знав — крім нього,
ну ж нема нікого!

I гаряча його клятва та й сповила рани,
I з труни скопився Заза,
на битву убраний:

Доки вороги —
Доти є борги!
Будемо щити трощини,
Будемо шаблею шаблити —
Бити до ноги!

У жорстоких боях жахкотіло ім'я
У спекотну пору і мерзлу,
Ріки долало, з люті згоряло,
Ta лиш стягу розтерзаному
Правдою слугувало:

I падали нечестивці
Од посестри-шаблі, од мстивиці!

¹ Анісі, Дманісі, Крцанісі — місця боїв, місця перемог і поразок.

А коли ж відвоював крихту землі
І сідав у ногах батьківщини по втомі,
Вона шепотіла думи-жалі,
А він їх записував — в кожному томі...

Отак ми дісталися в наше сьогодні,
Отак ми долали провалля-бездні,
Отак врятувалися, нене моя,
Од смерті завчасної,
 бо ж на сторожі
Завжди обставали за тебе в боях
Грішні руки мої, а не божі!
Кожна квітка-кровина,
 кожна крапля-слезина —
Все це нами за безвік пролято.
Нині ж серце і голову власного сина
Несу на руках я
 Вітчизні в завдаток!¹

Він-бо ж зайнявся з любові
у чистому лоні,
Візьми ж його, нене,
у материнські долоні.
Він-бо ж сповитий тобою
для твого трудного розвою,
Він буде хлібом,
Він буде книжкою
або ж водою живою.
Пáгони Заза — з твого коріння,
Твої боління — його боріння!
Так Заза собі вже обрав дорогу:
Щовечора і щорана
В оченятах-каштанах
Бажання тужавіє,
Ще не збагнене і для нього самого...

¹ Тут натяк на Георгія Саакадзе, котрий віддав свого сина туркам заручником і втратив його.

Ояр ВАЦІЄТИС

ВАЦІЄТИС Ояр (1933—1983) — латиський поет, народний поет Латвії з 1977 р. Навчався в Ризькому університеті. Автор поетичних сбірок «У вогні» (1958), «Дихання» (1966), «Час зозуль» (1968), «Години різної довжини» (1974), «Гама» (1976), «Правопис близькавки» (1980) та ін. Лірика Вацієтіса позначена особливою гостротою думки й масштабністю образних та філософських узагальнень.

ВИСОКІ СОСНИ В МІСЯЧНОМУ СЯЙВІ

Давно закінчилась зустріч. Розійшлися любителі поезії з автографами, поети сіли в автобус, дорога вела до лісу — нас чекали лісники. Як виявилось, в Латвії між служителями муз і працівниками лісу найтініші зв'язки. На зеленій долоні дуба, на зеленій долоні липи латиські поети вміють ворожити. Тільки в єднанні долі дерева і долі людини відгадують вони наше майбутнє. До будинку лісника з'їхались працівники ліспромгоспу, агрономи, вчителі. Жвава розмова підіймалася до високих сосен. Під'їхало ще декілька машин. Це були лікарі. Один з них, оглянувши присутніх, замість привітання запитав здивованим голосом:

— Всі на місці. А де ж Ояр?

І тому, що він не перший питав про Ояра Вацієтіса, який цього разу залишився в Ризі і не поїхав у провінцію, всі дружно розсміялись. А я подумав про те, наскільки вже незамінний поет, як його присутність чи відсутність зразу ж відбивається на будь-якій культурній ситуації в республіці, та не лише в республіці.

Згодьтесь, якщо вашого сучасника і ровесника називають «одною з найяскравіших вершин латиської поезії всіх часів», ви мимоволі здригнетесь, бо зразу ж в пам'яті спалахують імена Яна Райніса і Олександра Чака, це ж вони там — серед найяскравіших вершин!

Але вслухаємось у свідчення інших сучасників. Ось Гунар Прієде: «Рідко кому з наших поетів вдавалося створити такий багатообразний світ поезії, боротьби за нову людину і за нове в людині... За період між з'їздами вийшли збірки поета «Чорні люди» і «Години різної довжини». Остання, дев'ята книга поета за своєю багатогранністю розкриття образу сучасної людини, за великою внутрішньою наповненістю і новаторством належить до найзначніших явищ нашої літератури».

А ось більш ранні свідчення Іманта Зіедоніса: «Дихання Ояра Вацієтіса поступово нав'язує вам свій ритм. І це ви зауважуєте тільки тоді, коли починає паморочитися голова. Так звичайно буває, коли дихаєш незвично глибоко... На мій погляд, поезії Ояра Вацієтіса притаманний сучасний психологочний і емоційний заряд, така місткість, що вона не може, не має права залишатися в межах однієї мови...»

Отже — оцінки найвищі від людей компетентних, оцінки, які кидають під ноги твердження про те, що нема пророка в своїй вітчизні. Але ж сучасний поет не може перебувати тільки в атмосфері рідної культури, він потребує не тільки іншомовних читачів, але і критиків інших літератур, які уміють по-новому прицінитися до яскравого явища. Він потребує і перекладачів, які зуміли б донести його неповторність в інші культури. Ояр Вацієтіс має таких читачів, таких критиків, таких перекладачів.

Я пам'ятаю, скільки таких доскіпливих записок одержував поет в дні латиської поезії в Москві. Напевно, любителі поезії пригадують також діалог читача В. Сухова з критиком Ю. Суровцевим, який організувала свого часу «Літературная газета». Інженер Валентин Сухов писав: «Для мене книга Ояра Вацієтіса «Балада про синього кита» — не знайомство з новим іменем, а нова зустріч з поетом, сильний голос, глибоке дихання, прискорений пульс чутливої натури якого мені дуже імпонують... Ось, наприклад, ми з друзями не тільки читали, але навіть і сперечались. Одні відразу приймають його вірші, інші знаходять у віршах Вацієтіса пере-

вагу раціонального над емоційним і навіть деяку штучність образів...

Читачеві переконливо відповів критик: «Вацієтіс все рішучіше виходить за межі конкретно зображеного, названого. Невеликий простір вірша він ჰасичує багатьма життєвими, психологічними образами, асоціативний зв'язок між якими сприймаєш не завжди зразу, одним подихом співпереживання — тут потрібне і раціонально напружене зусилля. Відповідно і в ліриці поета чіткіше, все більш домінуючим ставали інтонації розміркування, а роздуми вищі, спокійні, навіть більш холодні, ніж раніше (в такому ключі написана лірична поема «Ейнштейніана»...) Ale саме нероздільну єдність раціонального і емоціонального і являють собою найкращі твори Ояра Вацієтіса... Незвичні його образи? Так, дуже часто незвичні:

Ми заховали за пазуху землі зерно, —
воно прокинеться від лоскуту.

Але частіше точні несподіваною точністю, яка збагачує нас, наш «апарат» почуттів, який всіма барвами сприймає реальний світ».

Коли я намагався для себе виділити його голос серед інших сильних поетичних голосів Латвії, то завжди думав про той вечір, коли Ояра розшукували його друзі лікарі під Єкабпілсом, а він був в Ризі, і, коли вони починали читати його вірші, я дивився на високі корабельні сосни в місячному сяйві. Сосни були подібні на труби великого органа, звичайно, більшого, ніж орган в Домському соборі. Цей величний і дуже земний орган звучав. Корабельні сосни, напевно, були б в моєму порівнянні дуже раціональні, якби не ця «емоційна дотяжка», кажучи іронічно, якщо б не це чаклунське місячне світло, яке підсвічувало їх так примхливо, гратло на них такими праведними і бісівськими переливами.

Так, орган поета буває і трагічним, і ніжним, і правдиво чистим, і приглушено ласкавим. Але завжди відчуваєш, наскільки сильне дихання його труб, коли він говорить про рідну землю: «Маріє, ця земля полинна, нам поверта вона

лиш піт і труд і ні копійки на додачу від болю, ненависті, любові...»

Поєт більше задумливий, ніж емоційний, він все ж більш схильний до художнього освоєння тонко підміченої деталі, ніж до сухого розумування. Немає у його віршах бурхливих виявів почуттів, та вивірені вони завжди високою мірою такту. Пріоритет думки, яка ніколи не буває у нього лобовою, позбавляє його манеру сусальності, жеманності і краси-вості, ставить його сьогоднішню творчість на одне з провідних місць у всій радянській поезії.

Поетичне світло, яке випромінюють вірші Вацієтіса, переважно рівне і м'яке, не дуже сліпить очі і лише інколи обпалює різкістю, тоді воно по-справжньому обпалює, як це буває з кращими зразками сатири. І, коли я перекладав Ояра на українську мову, мене вразив вірш «Монолог таргана». Інвектива сучасному міщанству звучала з такою силою, що приходило на пам'ять порівняння з убивчими сатирами Маяковського.

Десь на початку 60-х років у «Неделі» я прочитав його «Пісню про винищувача», яка дуже вразила мене. І оригінальною формою вірша, і непідкупною чесністю, духовним благородством — всіма цими якостями, що були притаманні герою цього вірша — молодому льотчикові, який загинув на своєму бойовому посту:

Якою ж мусить бути любов,
щоб так її беззавітно оберігати,
щоб так беззавітно забути —
шлях назад...

Потім я натрапив на «Ейнштейніану». Вона мене вразила дерзновенністю і глобальністю думки.

Син латиського наймита поет Ояр Вацієтіс апелює до людського розуму, до совісті людської, до пам'яті людської. Він говорить від імені людей різних національностей, він кидає гнівний виклик міщанам, всім тим, чия «хата» в момент важливих історичних подій «з краю»:

Чим важливим ви зайняті,
коли ваші пожежники
приїздять на попелище,
коли ви з каланчі своєї
нічого не бачите...

Поема своєрідно побудована — в каскадом варіацій однієї провідної думки про бессмертя розуму, втіленого у витворах найбільших людей планети:

Чим більша душа людини,
тим відчайдушніш вона змагається
за нову людину
в собі.
Згадайте,
як відчайдушно
вже в зеніті слави
за нового Ван Гога
бився Ван Гог.

Коли з портрета Ейнштейн
мені грає на скрипці,
я чую розкотистий голос ракети,
людину я бачу,
людину,
яка в новий космос летить.

Ояр Вацієтіс володіє і вільним віршем — більшість його творів написані саме так — і класичним. Не обминає він і майже натуралістичних штрихів — тут відчувається дихання так званої вуличної поезії його талановитого земляка Олександра Чака, поета передмісті і революції. Ояр Вацієтіс інколи відверто публіцистичний, інколи віртуозно метафоричний і тихий, але завжди з освіжаючим подихом свого оригінального тембру.

Дух громадянина, заангажованості живе в кожній строфі Вацієтіса, але скільки тонких відмічок знаходить він для кожної теми, особливо якщо ця тема вже тисячократно освоєна! Важко серед нас знайти людину, яка не пам'ятала б

карбованих строф Миколи Бажана про льотчика Гастелло, — вірш народився зразу ж після загибелі відважного лицаря, вірш чіткий і закличний, час запікся в ньому всім своїм клекотом. А ось як підходить до цієї теми молодший сучасник Бажана, якому в рік подвигу Гастелло виповнилось вісім років. Який тонкий психологічний ключ знайшов латиський майстер! Вірш звернений уже не до тих, кому йти в бій на Курській дузі, поет звертається до наймолодших, до їх відважних сердець, які, він вірить, ніколи не піддадуться на намову обережних міщухів з тихого болота:

Йому казали:

— В ліс не ходи,

Там водяться змії. —

Та він про горіхи думав,

які там ростуть.

Йому казали:

— Вирів бійся,

вир затягне в безодню. —

Та він-бо відав:

легше пливти

на глибинах.

Йому казали:

— Не поспішай,

підіймаючись вгору сходами,

бо задихнешся. —

Та жодного разу в нього

ні задишки, ні серцебиття.

Йому казали:

— Сто смертей затаїлось в чагарнику. —

Та знов він,

що смерть, як і життя, —

одна.

Коли б він послухав їх,

ми до сих пір би не знали,

як його звати.

А звали його —

Гастелло.

А ось який своєрідний ракурс знаходить до оскоми доведена-проблема «батьків і дітей»:

І не дорікай за те,
що пас я в той час овець.
Я пас
ваші шинелі.

Або як ненав'язливо, антидидактично звучить вірш «Синку, ось тобі купа піску...»:

Сип землю за комір,
пробуй на зуб.
Вивчи добряче,
що таке — земля.

Або ось «Пісенька про насвищування», які відчайдушні війонівські інтонації, такі рідкісні в сучасному диханні вірша, здавалося б, навіть неможливі, але ось вони звучать. І найбільше у них чогось невловимо прибалтійського, якась завидна наповненість, щедра, невідпорна!

Він дивує силою пластики і відшліфованістю думки («Дерев'яні ложки»), несподіваністю, виключною метафорою («Березень»), але в будь-якому парадоксі спирається не стільки на його вибухову силу, скільки на глибину думки. Ось вірш «Дивлюся вниз»:

Верба хилиться до землі,
гілля опущене.
Господи!
Невже не розуміє,
що всі молитви даремні?
Все розуміє.
Не благає нічого.
Поки що вірить в своє божество,
наймогутніше божество —
коріння.
Там і мої небеса.

Глибокий знавець японського мистецтва Т. Григор'єва якось зауважила, що, коли квітка приверне увагу європейця, він зірве її, а ось японець просто розсуне кущі, помилується

квіткою і... залишить її на місці. Існує навіть легенда про те, як у майстрів ікебани був звичай хоронити квіти і просити у них пробачення.

У нас на Україні геніальна народна майстрина Катерина Білокур, яка тільки квіти і малювала, також (піддамося чарам сучасної легенди!) не зривала їх, щоб спокійно працювати в майстерні, а йшла до кожної квітки окремо — до польових маків у поле, до лісових дзвоників на лісову галявину, йшла з мольбертом на природу, і природа відплачувала їй сторицею. Вона також вірила, що кожній квітці на землі відповідає зірка на небі, тому і турбувалась про цілісність земного і зоряного світів. Думаю, що вона не знала про існування знаменитої кантівської сентенції: «Дві речі наповнюють душу все новим і наростаючим здивуванням і благоговінням тим частіше, чим довше ми роздумуємо про них, — зоряне небо наді мною і моральний закон в мені», але вона чинила за величчям високого морального закону істинної поезії...

На початку ранньої осені я попав на свято квітів в одну із єкабпільських шкіл. Учні до кожного уміло підібраного букета прикріплювали переписаний уривок з улюблених вірша. Під латиською ікебаною з гарячих жоржин і кленово-го вогнища була строфа Ояра Вацетіса, як я потім дізнався, із вірша «Прочитати життя»:

І ми тим вище кинем в небо корону,
Чим глибше корінь у своїй землі...

Під іншими букетами були вірші Іманта Зіедоніса і Маріса Чаклайса, Візми Белшевіц і Іманта Аузінія, але над усім дзвеніла ця проста і відточена строфа:

І ми тим вище кинем в небо корону,
Чим глибше корінь у своїй землі...

Зв'язок поезії Ояра Вацетіса із землею проходить через серця школярів і студентів, рибалок і лікарів рідного краю — це найміцніший зв'язок. Вони глибоко розуміють суть його дайльраде (буквально — прекраснотворення, сотворіння прекрасного).

Високі сосни у місячному сяйві видно далеко — музика його латиського оргáна стає все чіткішою і голоснішою, вона наповнює наші серця радістю і сумом, співчуттям і розумінням, усвідомленням людської гідності і дерзновенням у боротьбі за найвищі ідеали на землі.

1978

*

ПОЕЗІЯ

Катма зірок. Вітрів небесна суть.
Бодай хоч неба дещиця лишиться!
А хвилі пруть, а чорні хвилі мрутъ,
Хропуть, як необ'єджені лошиці.

Лискучу спину кожна вигина,
Пірнає вглиб за бурштином з одчаем
І там коня на смертнім дожі дна,
Бо море тих невдах не пробачає.

Та зманює підступна глибина,
Бурштину жар у пазуху сковавши...
Хай друга зна, що смертниця й вона,
Та ревно пада в чортний назавше.

А третя хвиля, вишколена й зла,
З прокляттям дно розпатрує — та й досить,
Летить, порвавши з піни вудила,
Зорю бурштину у зубах виносить.

В бурштині мліє сонце молоде,
Бурштином пахне сосна ненароком...
Чекає море, хто ж за ним приайде,
Лежить собі та й мружить синє око.

Яснить над ним небес тяжкий огrom,
Тяжкий в чеканні — хто ж то має бути,
Отой, що скаже: «Море, посоромсь,
За ніч смертей — та крихтою одбутись?!»

ПРОЛОГ

Є в моєму краї дивний звичай —
Сіять мак на картоплянім полі.
У вінки його не заплітають.
І не ставлять в вази кришталеві,
Навіть і насіння не збирають.

Що збирають, то картоплю, звично.
Як життя прожити без картоплі?
Що б робили погреби без неї?
Що б тягали спини широченні?
Врешті-решт — що б животи сказали?

Так навіщо мак серед картоплі?
Чи нема чого гойдати вітру?
Та у нас на вітер не зважають.
Чи нема на клумбах місця маку?
Таж двори і клумби, і квітів повні.

Кому треба, щоб серед картоплі
Запалали крихти неба й полум'я, —
При збирannні їх розтопче чобіт
Й знов засіє тим, що їх розтопче?!

Я ж бо розумію: це безглуздя —
Щось про гарне нудно перепитувати,
Щось про добре довго так випитувати.
Лізти з словом, де мовчати б варто.

Ось тому любов є у людей.
Ось тому є мак серед картоплі.

ВІДЗЕМСЬКЕ ШОСЕ¹

Коли червонокрівці, як воли,
У жилах місять кров мою заснулу,
В твій плин стрімкий я прагну тіло влити,
Артеріє Відземська, повна гулу.

Хай шосе несе велосипед,
Шурхіт шин — машини на шосе,
Шурхотять підошви моїх кед,
Не трясе — рівнісінько несе,
Плином плине Відземське шосе...

Зігнав оскому — падаю в траву,
На стовп кілометровий вело сперши,
Знов дихаю, та білі квіти рву,
Та небо п'ю до денця, як і вперше.

А магістраль несеться навздогін —
Сама собі на п'яти наступає.
В її дротах — її залізний гімн,
А шини — ієрогліфи до таєн.

І знов шосе несе велосипед,
Шурхіт шин — машини на шосе,
Аж горяТЬ підошви моїх кед,
На тужавих крилоньках несе —
Все чин чином — Відземське шосе...

Натискую, кермую,
Аж раптом — гальмую:

Автобус дав автограф свій авто,
Зчепились хоботами автокрані,
Червоно просигналив «автостоп».
На автомагістралі — авторани.

Наче та артерія людська —
Тут автоприливи та відпливи.

¹ Відземське шосе — головна магістраль Латвії.

Тут автоінспекторська рука
Все зупинить помахом мигливим...

Тут машини — фурії свавільності —
Вчаться необхідної суспільності.
Поки темп їх душі не розтяг,
Вчаться дисципліни на смертях,
Соромливо червоніють дружно
Та на шинах осідають пружно...

Стану, надивляюсь, наслухаю, —
Мчить шосе від краю і до краю,
Та чатує дивна дивина,
Та чекає дальня далина,
Як широке Відземське шосе
Знов велосипед мій понесе,
Кров мою розбурхавши інертну,
По своєму головному нерву...

НІМІЙ МУЗИКАНТ

Є німій музикант серед нас.
Він на гільзі свистить від патрона.
Крізь вогонь він пройшов по сто раз,
Він живий, хоч прийшла похоронна.

В гільзі був колись порох сухий.
А тепер в гільзі — пісня насподі,
Дослухайся, коли не глухий,
Бо ж дзвенить, наче куля в польоті.

Злиже пісню салюту яzik,
Мідь оркестру аж небо зриває,
Свято геть і — немає музик,
Тільки гільза порожня співає.

І спокійно в могилі бійцю,
Коли пісня оця край могили, —

Не загнали у гільзу свинцю,
Новим порохом ще не набили.

Хай музика цей вас не мине,
Двері навстіж йому, люди ратні:
Коли ж хтось йому рота заткне,
Враз розкриються паці гарматні.

В нього мирний і точний маршрут —
Йти крізь бурі, хай лють завиває:
Hi, не вітер свистить там і тут,
Hi, це гільза порожня співає...

ДЕРЕВ'ЯНІ ЛОЖКИ

Дідові Паулу Вацієтісу

Навряд чи дружину й синів
Коли-небудь він так голубив,
Як поліно,
З якого мала вийти ложка.

І чим менше поліном воно було,
І чим більше ложкою вже ставало,
Рухались руки все швидше.

Тоді я не міг розуміти,
Як вони рухались,
Тепер я вже знаю:
Звучать так
Руки Плісецької.

Найчутливіші ваги не зважать,
Це мені очевидно,
Найтоншої стружки
З точністю сотої міліграма,
А він їх важив на око,
Точно і витончено стругав.

А як майстрував він граблі!
Цілий день міг шукати дерево,
Для одного зубка у них.
Так і вмер він, не відаючи,
Що жив-був один італієць
По імені Страдіварі.

Та все,
Що дід змайстрував,
Було скрипкою,
Не для серця, звичайно.

Кожна ложка була нарцисом.
Він знов —
Часто в ній буде юшка рідка,
А ще частіше буде її малувато.

Хай буде хоч ложка,
Хай додасть аромату.

Граблі були, мов пір'ини.
Він знов
Втому жіночих рук,
Спрацьованих від зорі до зорі.

А вночі їм шкарпетки штопати,
А вночі їм чоловіків обіймати.

Хай хоч будуть граблі їм
Пір'їнками.
Та найкраще з усього
Майстрував він ложки.

Блищають порожні рейки
І спини бруківок:
Мільйони сплячих черепах.

Вітрини чорні
І глибокі, мов ковбані.

На вулиці лише ніч.
Вулиця відмовилась від цивілізації
І спить по-дикунськи.

Камінь є каменем
І ввій сні, напевно, почвалав
До того поля, звідки родом.
Залізо дверної ручки
Пішло в свої поклади.
Дерево дверей
Скинуло фарбу
І пішло в ліс рости.

В магазинах
Із пляшок з вином
Вода повернулася в хмари,
А виноградний сік
Пішов на Кавказ
Гойдатися на лозі і засмалюватись.
З вістря ракети
Щез уран.

Сон...
До самого обрію глибокий сон...

Я йду по сонних черепахах.
Мені додому
Ще залишилось
Три мільйони черепах.

МОНОЛОГ ТАРГАНА

Міщанству присвячується

Ми — таргани. Я — тарган.
Трохи рогатий я, трохи безрогий я.
Чорний тарган без чорних доган —
Чорна в мене генеалогія.

Мати. Та батько. Та двісті братів.
Та ми найчорніші, коли ми в гурті.
Порода в нас буйна, кусюча, гризуча
І відповідно до щелеп — везуча.
Над атомну бомбу, над бомбу уранову
Ми боїмся гексахлорану,
Та ще, коли пішло на те,
Страшного дусту ДДТ...
Люди гадають, про мене хоча б,
Бо я ж уособлюю чорну ватагу,
Що я — лицар щілини, темряви раб
І кухні завжди віддаю перевагу.
Плетіння словес! Міркування дурне!
Питання питань — запитайте мене!
За мене горою обстане родина,
Для нас над усе найважливіш —

Л ю д и н а!

І що нам за їжею дикі гонитви,
Коли в нас щоранку людиномолитви.
Малий тарганець, а співає в щілині:
Слава людині! Слава людині!

Та, скажімо, ось тут, по сусіству, я туди не піду, там щоденно
тхне фарбами, сусіда мазюкає на полотні різновиддя морд,
і до тих не піду, кого він малює, хоч щілини там, хоч болота
там, хоч наїдків там — на кріселку, на полицях і навіть на
мольберті — бутерброди...

Та що нам за їжею дикі гонитви,
Коли в нас повсюдно людиномолитви,
Баси й контрабаси волають в щілині:
Слава людині! Слава людині!
Діди-таргани і баби-тарганихи,
Піжони тарганські й тарганки-чувихи —
В єдинім усі покоління єдині:
Слава людині! Слава людині!

Або ось тут мешкають двоє, приїдуть, бруду нанесуть, за-
кути квартири камінням завалять, шматками лабрадориту

чи кварциту (читали Ферсмана?). Заглянеш в речовий мішок — а там саме каміння; а в неділю випивають та співають, вночі — плачуть, ні їм спати, ні нам працювати, а коли заговорять — ніби гексахлораном війнуло, тъфу!

Мовчіть про абажури зеленаві —
Всім тарганам давно це по нозі!
Вже тоншає світосприймання навіть,
І тонша розуміння poésie.
Нам, тарганам, потрібна атмосфера.
Людиновибір — все для таргана:
Шишкова — тим, а тим — Аполлінера,
А всім — букет грузинського вина...

А взагалі, коли говорити відверто, тут, де я мешкаю, з квартирою не блискуче, щілини в стіні інколи замащують — шукай житлоплощу, підмітають кімнату — сміття й на подув нема, сховають поживу в холодильник — ото й голодовка, та все я зношу мужньо. Зате вже коли возговорить господар мій!

Яких тут слів бучний потік.
Який язик — орган,
Здається, то не чоловік,
А майже сам тарган!
І говорить він дружині
та й слова єдині:
Слава, слава, слава, слава,
слава ж хай людині!!!

Бачите, а люди-телепні гадають, що нам потрібна щілина, сміття та наїдки. Дурні ж які та безголові. Тарган, коли він справжній тарган, — намертво принциповий!..

Тут нікого нішо не цікавить.
Все зроблено — жито скошено,
Обмолочено жито,
Солома під пресом.

Пилу тут — тьма.
Та і це
Нікого тут не цікавить.

Приходить мішок анекdotів,
З'являється кіт опівнічний,
П'янісінський в дим,
Виникає на порозі людина
Прозоріша від повітря.
Нікого це не цікавить.

Входить пес
Двоголовий,
Шестиногий
І бачить —
Нічим тут не цікавляться.

Коли ж вилазить цвях із сидіння,
Беруть молоток,
Забивають цвях.
І — все гаразд.
І знову
Тут нікого ніщо не цікавить.

НАФТА

Коли фонтан пробивається —
Люди божеволіють, звісно.
Плісняві мізки черстві,
Вказівні костомахи-пальці,
Тримайтесь поодаль.
Тоді найвірніші дружини
Цілують мужчин чужих.
Тоді тишко безголосий
Воля на все горло
І душить в обіймах ведмежих
Штатного горlopана.

А горlopанисько,
Мишеняти малого тихіший,
Прокушує з радості язика.
Земля перетворюється,
Коли пробивається з неї фонтан,
Як засушена діва стара,
Що дитя спородила нарешті.
І люди перетворюються —
З їхніх неоднакових душ
Теж забив, зухвало забив
Однаковий у всіх-всіх
Палахкотливий фонтанисько.
І вони загрібають у жмені
Густюшого тлустого соусу —
Одне одному мастьять і мастьять
І щоки, і ніс, і чоло.
За дев'ятою сопкою чути —
Божевільно горлають маври...
І ми для людей шукаєм
Гарячу й червону нафту.
Вчора я вийшов індійцем
З квартири поета-друга,
Намащений з ніг до чола
Гарячими строфами...

Зелена водорoste,
Це ж дуже гарно, що я тебе бачу,
Хоча й поміж нами
Товстенний шар криги.

А що з того, що я тебе бачу?
А те з того, що я тебе бачу,
Бачу, що ти жива
І колихаєшся в жовтих глибинах,

Те, що я живими очима
Бачу тебе — живісіньку.

Те, що між двома живими
Товстенна велич неживої криги
Нездатна, недолуга
Сховати тебе від мене
Й мене від тебе.

У нас, живих,
Немає більшої радості,
Ніж безсилля смерті,
Ніж безсилля іржі,
Ніж безсилля кулі.

ЗЛАМАНА СОСНА

Отої бурі, що зламала поперек,
Немає вже, нема,
І тільки на твердій землі,
І тільки на жаркім снігу —
Сосна лежить, одкинувшись
На спину золоту.

Коли б покійникам
Могли ми дорікати і за це —
Як їм злягти востаннє,
Тут змовчали б.
Тут мертвє, тиховійне
И буденне навіть «так», «отак» —
Сосна лежить, одкинувшись
На спину золоту.

Не йметься віри, що сосна-покійниця
Собою заховала наостанку
Свій бік потрощений —
Не йметься віри нам,

Сосна лежить, одкинувшись
На спину золоту.

Немає ще сокир-гострух,
Нема пилок розведених,
Водій із чорниматафалком,
Назирає холодні круглі трупи —
Сосна лежить, одкинувшись
На спину золоту.

Полінами з її сестер
Годується піч крематорію,
А сосна покійна лежить
На снігу білому, на зимі білій,
Як Ейзенштейн лежав
На своїй долівці білій,
Не встигши стукнути в сусідні двері,
Лежав одкинувшись...

МЕЖА БУРІ

Ми йдемо по межі.
Сюди діставалися хвилі
В ту бурю розбурхану,
Що хрускала перевернутими човнами,
Як горіхами волоськими.

Ми йдемо по межі,
По обсмоктаних дерев'яних карамельках,
Які буря тримала за щоками
Чорного дев'ятого валу.

Ми йдемо по білій марлі —
Її боцман штурнув у море,
Затверділу од власної крові —
Тепер вона очі засліплює.

Мимо — одірваних гудзиків,
Мимо — порожніх бляшанок,

Мимо — крихтин бурштину,
Мимо бурі-покійниці мовчки.

А далеко там, ген біля обрію,
Витягши довгу димову шию
З намистом рибальських траулерів,
Величезне місто чекає нас.
Ми йдемо по межі бурі.

СИВА БАБУНЯ

Повідай мені про світ, бабуню.
Базар почекає, про світ свій повідай...

Я дивуюся твоїм травам, твоєму насінню —
Невже тобі все відомо?
Знаєш ти прізвиська трав —
Прізвища знає латина. А чи навпаки?
Ти повільно проходиш левадами,
Стара, зламана в попереку казко,
І лут тобі нашелестить
У вуха глухі родовід трави.
Що ти робиш, сива бабуню,
Коли кучтугури летять з дахів?
Коли ти виходиш за трухлі ворота,
Чи є сторона, куди ти ще дивишся?
І що потрапля тобі першим на очі?
Машини чудні. Рекламні вогні.
Зупинка таксі. Ворсисте пальто в росі...
Я п'яний від лугу, що пахне з твоїх вузлів,
Від снігу, що самоскиди везуть за місто,
Від тих, яких тобі хочеться витерти фартухом,
Від замурзаних автобусів п'яний.
Я п'яний насінням, що в тебе лежить на столі,
І тим, що виросте з нього під сонечком, —
Чампію сьогодні з усього,
Що з того насіння виросте.

Старенька бабусю, переламана казко,
Даремно ж ото сидиш та куняєш,
Схovalася в куфайчину, мовчиш,
Ніби до тебе цей світ не стосується.

Я сам бачив вчора в полудень,
Як ти годувала сиром
Он ту заспану сіру кішку,
Котра належить всім.

ТРАУЛЕРИ

Вони щойно-щойнісінько з моря.
Не вірите? Щойно.
Поспітайте у сонця, бо ж їх облизує
Та й прицмокує смачно:
— Солоні, — так і прицмокує.
Прозорий їх сон
Біля даугавського берега —
Вві сні їх, потомлених,
Ще термосують розгнівані хвилі,
Штурляючи жменями риб у борти.
І, коли нашорошити пильно вуха,
Чути, як третясь щокою об снасті
Старий дідуган океан — чути.
І молодесенький рибалочка — юний,
За коротке життя своє коротеньке
Ніколи не був так без матері довго —
Ненадійною, ненадійною землею простує.
Виринають на нього латиські горби
Зеленавим дев'ятим валом.
А жасмин на нього сипле
Соленою білою піною — сипле.
Єдине він побачить так виразно,
Що неможливо побачити зблизька —
Яка вже мати старенька,

Яка наречена безцінна,
Яка занізька кімната — побачить.
І літнє небо високе —
 вивищилося настільки!
І вивищилася любов — відчує...

ОБЕРІГ

Я в археологів бачив
Брата твого —
Так він і очі витріщує,
Та ж і полива у нього
На лобі і щоках.
Та й глина все та ж — українська.
Він землю оберігав від граду,
Дітей від укусів змійних,
Жінок від безплодності,
Браму міську — від татарви.
Я не прошу у тебе
Захисту від граду і змій
І від татарви не прошу,
Не хочеш — не оберігай.
Прошу тебе
В страшний мій час:
Не залиш мене
Серед голого степу.
Я бачив у археологів
Твого брата,
А поряд з ним
Стріли татарські,
Які стриміли в хребтах.
Епохи міняють поливу,
Та не міняють звичаїв.
Мій добрий, усміхнений мій,
Дай мені в лиху годину

Скелю.
Дерево.
Стіну домівки рідної,
Аби прихистити спину.
Я просто людина
І беззахисний —
Коли вітер — в спину,
Коли куля — в спину.

БАЛАДА ПРО СИНЬОГО КИТА

Ні, він не марив про південь,
Що в мріях усім набрид,
Бо знов він холодне море,
Де плаває синій кит.

Він знов: там копитами хвилі
Лупцюють обшивки бортів.
Він знов: і синів лупцюють
Батьки через синіх китів.

Хто знає, як часто брови
Ламав він од зненавид.
Та бачив завжди він крізь слози:
Пливе в морі синій кит.

Хвостом колошматить він хвилі,
Океан гуде йому в душу:
— Чого баришся, супернику,
На бій поспішай, коли дуж!

Напакуюеш тріскою ти трюми.
Та буде голодна душа.
Лиш я тобі, я потрібен.
Чекаю тебе. Поспішай!

І рвався він знову з дому,
Хоч батько був люто сердитий.

Випрямився хлопчисько,
Уже востаннє побитий.

І батько шкірянку скинув:
— Бери. Згодиться потому. —
А в сина — очища синяві.
І впертість з тим синім китом,

І хлопець рушає в море.
В обійми свинцевих вод.
А що він там робить в морі?
Спитай у полярних широт.

Зрозумів я: священна воля,
Свобода лише свята.
Аж чую — мій син — сваволя
Співає вже про кита.

РУКИ ВЕНЕРИ

Один дурень, кажуть, вже допитувався.
Таж-бо насправді —
Де ж це руки Венери?

Питав і я чеського журналіста —
Він сказав мені, що у Празі.
Доскіпувався у француза —
Він сказав мені, що у Парижі.
Запитав я у нашого критика —
Він сказав: відломились.

Звичайно, я чую таке не вперше,
І не тільки стосовно Венери.

Скільки хочеш споторюй,
Трощи на шматки красу —
Вона красою залишиться,
Як потвору не прикрашай —
Лишиться потворою.

А що стосується рук...
Яке життя,
Яка боротьба,
Яка любов
Відтяла у Венери руки,
Коли ми
Найвищою нотою свого буття
Виправдовуємо їхню відсутність?

Під тинами повзають пегасики
Мізерні,
Крильця свої обдирають,
Кожному хочеться стати конем
Великим, блискучим.

Ой лошаки мої милі ангельської породи,
Коли б ви знали, скільки коней найкрасивіших
Терпляче хвостами од ґедзів одмахуються,
Бачать в мріях себе такими, як ви!

Та мрії лишаються тільки мріями,
За джмелями шугають в повітрі пегасики,
А коні великі — вони волочать за собою
Важезного плуга
Срібне крило.

ВІЗИТ КВІТОК У ПОРУ ЗАМЕТИЛІ

Як перший листик не болить,
Нове життя в нім не бринить,
То голе дерево стоїть
Од кореня до верховіт —
В нім вітер стугонить.

Приходить пилка і чикриже,
Аж потім бачиш — юне, свіже,
Ще плоть жива,
Та вже — овва!

Не вміє пилка передбачити,
Вона кусає — от і край!
А що ж кусливі мають значити!

Тому ж бо ти
Про всяк випадок (на час сльоти!)
Ти кожну хвилю — починай!

Цілуйся — плоть давай вогню,
Народжуй в болях день по дню,
Ти починай — і край!

Хай повитуха катом дивиться,
Хай все на світі супротивиться,
Ти — починай!

МОСТИ

Що за телепатія
В мостів?
Чому вони, звичайно німі,
Ані звуку,
Тривожним вогнем
Схоплюють серце,
Коли нас чигає
Розлука?
Чому у ріку
Кидаєш монету,
Коли ми вперше
Стоймо на мосту?
Все у житті
Безповоротно.
В минулу хвилину

Ти не повернешся.
А повернешся,
То не в ту.
Виходить,
Монету ми кидаєм
В шапку
Невідомої долі.
Виходить,
Прагнемо зупинити,
Чого не спинити
Нашій сваволі.
Знову дивлюсь
На грати моста —
Так риба
Свій невід вивча.
Вітер поєднує береги —
І в чубі моєму зачах.
Течія роз'єднує береги —
І тече у моїх очах.
Непоєднанне поєднати —
Магія,
Антіполюси притягати —
Хітрість,
Любов,
Ностальгія,
Астрологія...
Ніч. І зоряний зміст.
І небо навзнак.
І міст.

За вікном все чавка дощ,
Не найвсь за цілу ніч,
Все шурхоче по кущах,
З ягід дощ не зводить віч.

Недозрілі — ті не в смак,
Лиш червоні подавай,
І не ті, що під ногами
Свині схрумкають — і край.

Бач, доспілі подавай!
Доще, ти щезай відсіль.
Ті, доспілі, — для пташини,
Що прилине в заметіль.

Іди, сліпий,
Я тебе переведу через вулицю.
Машини, напевно, розбіглися.
Двірники, напевно, розлінилися.
Асфальт диявольськи слизький.
Ох, як же я брешу!
Мені ж необхідно
Те малесеньке задоволення —
Сліпого через вулицю перевів.
Ох, як же я брешу!
Я ж бо-сам
За цим сліпим сам збираюсь,
Я ж бо не знаю і сам до пуття,
Чому тиняюся без мети.
Мені потрібен поводир.
Краще всього сліпий.
Сліпі ніколи не йдуть
Тинятися просто так.

ОСІННЯ ПРОХОЛОДА

Природа сьогодні дивиться всередину.
Закляклив горобчик —
в ту середину,
в ту дрібнотину,

яка жевріє ще у ньому.
Каструля
дивиться на юшку
в нетопленій кухні.
Поле
крізь стерню руду
бачить зелену бороду,
яку матиме навесні.
Тлущ
намагається намацати місце,
де колись в ньому був
мускул.
Я роздивляюсь себе,
як мікроподібно
розмножуються у мені
задуми невиконані.
Світ летить
і в люстерько лиш озирається —
чи реакція ядерна виникне,
коли ж бо на створення
піде грандіозна та сила,
яка досі ішла на знищення?
І однісіньке сім'ячко
звертася всередину
з трепетом —
чим же я стану:
добривом,
деревом,
квіткою,
чи людиною,
чи антилюдиною,
людиною
а чи нелюдом,
людиною
чи не людиною..

МИНЕ

Мине, як літня смага,
образа,
завдана долею.

Ще й не доведено,
чи доля на тебе,
чи ти на долю
наскочив.

Не наїде поїзд на того,
хто не на рейках.

Щезне, наче покійник,
все, що в тебе було
миттєвим.

Вічне не минає,
хоч це важко дотямати.

Я все життя
дивлюсь на вічність
і не бачу,
щоб вона рухалась
взагалі.

ЛЮДИНА

Мені соромно,
що я — людина,
серед решти живої
вже стаю словом лайливим.

Осел батькує осла:
— Людино,
чому не даєш дорогу?

Дерево лає дерево:

— Ото вже справжня людина,
чого повзаєш під моїми коріннями!

А жук-гнойовик — іншого:

— Ну й людисько,
невже забракло тобі іншого коров'ячого коржа!

Це — сумний жарт.

Аби ж вони лаялись.

Та, окрім людини,

ніхто із живих

не лається.

БУЗКОВА ПОРА

Іди, і я проведу

тебе

крізь тріумфальну арку бузку.

Я його не ламаю —

нема крацої вази, ніж та,

в якій він стоїть.

Процідимо крізь бузок

захід сонця травневий,

нема трунку п'янливішого над оцей.

Іди, і нап'ємося цим трунком

до голих грудей

і душ,

а згодом умиємось

грозою отою,

що в квітах.

І тоді станемо ми

саме такими,

кому зовсім не варто буде

помирати.

ГРОЗА

Небо зашторює над головою моєю
чорну завісу,
із неї блискучі ударні
град вибивають,
і грімкоче завіса
та пустодзвонна,
та бляха
з усією величною
перевагою наді мною.

Та я на цей гвалт
дивлюся спокійно,
як обертання Землі
дивиться на державні перевороти,
бо чужий мені
пафос грізних гармат
чи Біблій розкритих,
але подих настурції не чужий
чи соняшника дихання,
вилуплення пташки
з яйця
голубого,
 силування росточка,
який жолудя розірвав,
і та пронизлива одухотворена
синява неба,
що змиває із нас
думи про тлінність.
Хай та кухня грози
над головою кипить.

Кипить під ногами,
і з землі
пробивається
зовсім молоде життя.
Я стою над життям

щойнорожденним з рівноправністю
та без переваги,
не з тим, що ми різні такі,
а з тим, що ми схожі такі.

Що з того,
що наші внуки нас посорохляться?
Той сором нас не дістане —
під землею.
І заспокойся ти, мое тільце одноденки,
моя душа — мізерія одноденки,
некай смакує тобі компот одноденки —
комфорт.

На нами розгромленій нашій землі
наш слід зостанеться —
слід громили.
І, власне, навіщо нашим внукам
ці історії, ці географії, ці природи?
Їхнє минуле буде складатись
лише з самої олжі нашої,
що все живе почалося
від нашого пупа.

Легка і гармонійна хода
буде у людства —
як ми своїх предків,
так внуки із пам'яті
будуть нас виганяти.

ЩЕ НЕ ПРОКИДАЙСЯ

Ще не прокидайся.
Ще холодно.
Гілки тримтять.
Десь там крізь бурі

твої птахи перелітні
прагнуть додому.

Посміхнись уві сні.
І полегша
буде усім,
хто зimu перетриває
поряд з тобою,
і тим,
хто крізь бурі
до тебе
не може ніяк не прийти.

Посміхнись уві сні
так легко,
щоб легше
було проліскам
пробиватись крізь сніг.

Не прокидайся.
Посміхнись уві сні
і повчи
світ
посміхатись.

ДОБРО

Рано чи пізно
метали, названі благородними,
гублять совість,
втрачають жалість,
вся вагота металу
перекидається на тих сьогодні,
хто їх возвів у благородні.

Перлинини вбивають душу
тим, хто їх носить,
невишкряблений бруд

під ультраароматами
накопичується тут як тут.

Пробуджується жадюга,
все людське, все від духу
щезає, дуже скоро
народжується убивця
випадковий
і —
справжня потвора.

Будь до грози готова
в дружині а чи чоловікові,
будь готова вистояти,
душе незахищена,
душе чиста.

Коли я не поважаю супротивника,
то я не поважаю боротьби своєї,
і я тоді знущаюсь над своєю волею
і сумніваюсь в силі власній,
тоді фальсифікую я тебе, життя,
і хоч в тюрму я не попав,
але в повітрі невловимий
над головою вже
вирок погайдується.
Коли не визнаю я сили супротивника,
то у мене нема
і мені неможливо довірити
сили.

СМУТОК

Мій пес сидить
смутний.

Свого собачого бульйону
не прагне.
Прагне
досконалості.

Заєць втік.

Пес туди повернувся,
де слід загубив.

Час загубив.
І зайця
теж.

Тепер сидить
смутний.

Пси сумують
частіше своїх
господарів.

В чому себе не переконаєш —
навіть в неповерненні птахів
і непорушності цього холодного
мокрого туману...

Я в це прокляте коло
попадаю часто
і, відверто кажучи,
іноді навмисне.

Щоб в телячих захопленнях
не сп'яніти,
щоб настачило ніздрів
для всіх запахів світу,
щоб не звикати
до чогось відомого,

я вірю лиш в неперервне
пізнання.

Я ліпше переконаю себе на мить,
що неба зовсім нема,
щоб не опускати його над собою
занадто низько.

Я сам народився як теорема,
у мене нема аксіом,
я в кожній миті життя
теорему бачу.

ВСЕ ГОДИТЬСЯ

Хлопчик і голуб.

Полювання.

Обидва знають: не впіймають.

Мені це мисливство годиться.

Мені все згодиться.

Яскравий ляпас сонця

на ящику для сміття.

Мені згодиться.

Я не відаю,

куди її діну,

та мені ця базіка годиться —

оцей запах сирий,

що у ніздрі нашпітує злодійкувато:

— Знаєш, сніг уже тане.

І алея,

яка щезає перспективою,

наче життя.

І саме життя,

яке той старий через дорогу несе,

наче тонке яйце.

Все годиться.
Мені зараз потрібно буде творити світ.

І все одно в мене не буде
ні так багато матеріалу,
ні семи днів,
як було у Бога.

ЛЮБОВ

Як нескінчений безмежний ранок,
в одне серце любов приайде
(на одне серце любов упаде),
і ти, з усім зв'язаний тисяччю ланок,
зміцнів ти й ослаб — і все таке молоде.

Причетний до всього, бо доля твоя у всьому,
повторене сотні раз ззвучить тобі по-новому,
всі сузір'я неба твої,
небо перехиляє зірні краї
і вдень мерехтиль тобі в диві отому.

Нічого більшого нема, святішого нема,
як небо і земля цвітуть, ї руками обома
заплівшись в них посередині,
ви йдете в зоряній годині —
то йде любов сама.

Ви білу душу їй
на сто століть
під ноги босі
підстеліть.

Не снись мені, будь ласка,
я не можу тебе намалювати.

Сонце
малюють тінню.

Ти линеш до мене
без тіні
і мене позбавляєш
тіні.

ШЛЯХ

До всього, до чого я йду,
я йду пішки.

Я хочу прийти,
а не —
явитись.

Без дорожньої втоми.
Без дорожньої самоти.
Без енної ставки з собою.
Без туги за тобою.

Я хочу підходити,
а не —
раптом виринути.

Без віддалей.
Без кроків.
Без голосу кроків.
Без голосу кроків,
які невимовлене мовлять.

Так, я трачу багато
підошв,
та я не трачу багато
людей.

ПЕЙЗАЖ

Зрозуміло, і це пейзаж:
земля,
небо
і бульдозер посередині ричить.

Зіштовхує з полотна
останню
пам'ять про березу —
пень.

Буде рівне поле,
пшениця і ячмінь,
повний живіт.

Але і бульдозер
зійде з полотна.

Залишиться
земля,
небо,
і я, самотній,
річатиму від самотності.

Постійно безпечні,
у вас дійсності нема.

Ви смієтесь
над моїм криком.
Навіщо — ще далеко
знявся вгору фонтан землі.

Та ви оглухнете,
коли прийде
звук.
Але вибух уже народився!

Не моя вина —
я дійсно
слухаю і чую
очима.

ЩО ДЛЯ НАС — ДИТИНСТВО

Солодкий, далекий
ще неостиглий чай
з лимоном
із колись невідвіданої країни.

А іншим разом —
стрибок парашутиста в живе життя,
пушинка кульбаби
на вітрі.

Але вітряним, темним вечором,
коли на деревах шкіра гусина
од морозу,
коли серце стиснуто
палючим обручем пам'яті —
дитинство для нас
та далека і біла скалка запалена,
біля якої сідали ми
електрику винаходити.

БЛАГОГОВІННЯ ПЕРЕД ЗОРЯМИ

Важкий сейф
є в кожній людині.
З пітекантропічними дорогоцінностями.

Трохи живе,
щоб воно не жило.

Бий живе.
Їж.
Хапай все,
що зможе дістати
нога, ніготь, зуб.

Вертай додому,
вимашений червоно —
кров'ю дерев,
кров'ю звірів.

Повен
вічно ненаситної
спраги насильства.

Що залишиться?
В тому сейфі
благовіння перед зірками.

Бо ж вони недосяжні.

І крихітку ще
перед близкавкою.
Та вона на хвості вже у тебе,
ось-ось досягне тебе.

Hi,
не землетруси жахливі.
Побудуємо
знову.

І не так вже і страшно,
коли несправедливий суддя,
судячи тебе,
ганчір'ям справедливих слів
обвішується.

Зовсім не жахає
клич на допомогу —
біжи!
Тебе просять.

Але жахливо,
коли бракує одного-єдиного
слова,
тиші,
посмішки,
руху,
щоб день,
який ти прожив,
ще б
і народився.

КОЛИСКОВА

Вербова хатка
для маленького зайченятка
дісталася вчора,
ще перед тим, як вечірня змора,
як морозні вітрища,
як холодна хвища,
ще перед тим, як лисиця,
що при місяці так сріблиться,
вийшла
руде золото
посріблити,
ще перед тим, як діти
заснули,
в чиї сни
зайчатко
мало прийти напочатку.
Вербова хатка
для маленького зайченятка
вчора дісталася.
Сталося.

ПРАВОПИС

Над усе найважче було з комами.

Я ж бо кажу «і»,
і це продовження —
там-там-там далі...
Та я мушу ставити клин.
І, коли не ставлю,
мені двійку ставлять.
І крапки
на обрізки розрубали
ту нитку,
ту довгу,
яку я тягнув від себе до тебе,
як телефонний,
електричний провід і нерв.

І — привчили крапки ставити.
І — примусили слухати, почувати
і напругу зберігати
крізь всі крапки.
І втік я до лісу
і став неписьменним.

Осика аплодувала мені
за ту дерзновенність
перед армією лицемірів.

Та армія читає
і вичитує свої АБВ.
Та армія пише
і виписує АБВ
накази.
Та армія проставляє там
всі розділові знаки,
останнім — знак оклику:
ти будеш виконувати наказ

незважаючи на міру тупості
його!

Та мені шепотіла намокла вільха,
і її непроставлені багатокрапки
я чув.

Мене пальма навчала —
як багато говорить пауза
поміж звуками.

Все вчило мене
правослуханню.

Навчений,
я повернувся поміж люди
і почув, які ж багаті вони,
коли серце стійке
і голос вільний.

Я йду серед людей —
крізь цілодобово концертуючий
оркестр.
Що за музика,
коли людина промовляє
зі словами і без!

І тільки в мові і в мовчанні
чутно,
що у людей
у кожного свій правопис.

ПРОДОВЖЕННЯ РУХУ

Пада сім'я малесеньке в коричневу глину,
прагну його продовжити,
жене корінь, за ним другий пнеться без упину,
прагну його продовжити,
і росточок землі пнеться, ніжно зеленіє,
прагну його продовжити,

квітка швидко одцвітає, бо довго не вміє,
прагну її продовжити,
летить бджола за медами — мало того льоту,
прагну його продовжити,
тане в серцях лід од меду, так багато льоду,
прагну і це продовжити,
диригент над пультом руку заносить високо,
прагну її продовжити,
шумить радість повнозвуку, мука тне глибоко,
прагну її продовжити,
сильна пісня досягає слуху аж до денця,
прагну її продовжити,
попада в невічне серце, а воно аж рветься,
та хочу його продовжити.

СОН

А вві сні приходить гном,
Бурчить, клянчить під вікном:
— Зроби те, а потім те,
Ніч хай чорним процвіте,
Хай червоним квітне схід,
І щоб все було як слід!
— Та зроблю. Повідай, з чого?
— Ти поет. Твори з нічого.

— Ще я кину, як в лото,
Щоб фея вийшла із авто,
Щоб доля мчала, мов стріла,
Щоб черемуха цвіла,
Білим хмелем світ звела...

Я доскіпуюсь: — Та з чого?
— Ти поет. Твори з нічого.
Творив ночі, мов з вугілля,

Творив зорі з божевілля,
Доля мчала, мов стріла,
Ще й черемуха цвіла,
Аж хмеліла голова,
Овва...
Де ж той гном? Та не до того...
Треба знов. Усе — з нічого...

ЕЙНШТЕЙНІАНА

Поема

I

Чи рівнею він був Галілею?
Ні.
А чий то попіл кружеляв над землею?!
Скажіть ви мені!
Лише той, кого ниці людці палили,
Розуміє
Його клекотів веремію,
Як то дума твоя палахтить щосили
На сковорідці брехні і нікчемності,
Закіплюжена, замордована,
Кулаками у зуби годована,
При вселюдській недремності
Яничарами посмугована
І нарешті добита...
Із чемності...
Чи рівнею він був Джордано Бруно?
Ні.
Що ви вдіете, вогняні єретицькі вруна,
В що ви зрієте?
В снопи вогняні!!!
Інквізіція атомної доби
Бриє Ейнштейнам лоби
Чи спалює їх на кострищах —

Сотню тисяч!
Мільйони!
Навкруги — пожарища!
Це було на Унтер-ден-Лінден,
де крякала чорна птиця,
Це було — дітися ж ніде,
і це була інквізіція.
А чи рівнею він був великій зорі?
Ні.
Та коли ж бо людина встає на прю,
Людина займається —
од снаги дивовижної мається —
І відроджується в зорю —
Не в криниці на дні,
Не між хмарами, там, вгорі,
А на грішній землі, повній вітру і гвалту,
Ходить зоря, б'є палицею по асфальту.
І всі ми закохані в зорі.
Хворіємо зорями, зорями хворі,
І найважливішою — вдалини
Та зоря тобі світить
чи ні?
Так чи ні?
Чи дорівнювався він?..
Може, облишим підрахунки ретельні,
Скільки мільярдів зір
Сконцентрувалося в Ейнштейні?
Ми знаєм клітиною кожною:
Людина буває спроможною,
Розчахнувши мільярди смертей,
Бути такою великою,
як Ейнштейн!
Біла пухната хмарина
Промайнула над обрієм людства.
Хмарина сивин Ейнштейна —
Над горизонтом чола.

II

А як же бути з тою
золотою
музичною рибкою,
з полохливою
зливою-грою,
струннокосою скрипкою?

Яка ж теорія ймовірності
жила в ній
В своїй музичній непокірності
і в силі давній?
Хто її розруба (о ганьба!),
там знайде лиш повітря —
повітря у формі скрипки,
Хто Сен-Санса забаг (о ганьба!),
там знайде лиш повітря —
повітря у формі скрипки.

Ні та й ні! В бурштиновій лежать
глибині,

У скрипковій труні, аж на дні
ті незнайдені скарби для
людства,
Більші фізики ядерної, більші атомної
метушні,

Більші чорного планетарного марного людства!
Нову людину шукати в собі,

Шукати до марення, заноситись в затоки,
Шукати у щасті, шукати в журбі
І навіть у смерті своїй шукати
Сіль у собі! Богонь у собі!

Тільки не патоки!
Тільки не патоки!

Дорога доріг — ця єдина дорога.
У славі своїй величавий, як Бог,
Так, проклявши старого Ван-Гога,

Возродився новий Ван-Гог.
Пругке і веселе кленове весло —
Сторука моя запорука.
Наука — мистецтво, а не ремесло,
Коли вона справді наука.
Наука й мистецтво — дві срібні планети,
Хоч кожна з своєї галактики,
Викружлює кожна свої піруети,
Свої клопоти в кожній, свої клекоти,
Сміяється по-своєму, по-своєму плакати.
Ні! Сміяється по-своєму,
та однаково плакати!
Хоча кожна з своєї галактики,
Чи, може, навіть з антисвіту,
кожна має свою орбіту,
кожна має свою еліту, —
Дві планети — дві тактики...
З фотографії мені
Ейнштейн награва —
Я чую грім ракети,
Я бачу людину в ракеті,
Я бачу людину в космосі,
Що стартує із декі скрипки...

III

В Ейнштейніані антракт,
Люди,
Скличемо прес-конференцію!
Найкраще було б,
Коли б завітав на неї
Глузд людства,
Попрошу знайомитись:
Чех Ян Майданек,
Німкеня Хільда Равенсбрук,
Єврей Хайм Маутхаузен...

Та мільйони
З усіх п'ятнадцяти
Червоних республік.

Я не встигаю вам все називати,
Тінь колони — то ж найнижча раса,
В неї вуха глухі, в неї вуха набиті
ватою,
Геть кляпи з ушей — вона ж слухати
ласа.

Тінь колони людської — чорна,
затурканя раса.

Хоче вашої відповіді,
зумійте ж відповідати!

Глуздє людський,
Чим ви важливим таким зайняті,
Що ваші пожежники прибувають
Через годину після пожежі?

Коли ж ваша вежа низенька
Й неможливо за всім доглядіти —
Тож візьміть, тож візьміть —

Кости,
Попіл

І кров століть —
Це вічний цемент ваш,
Ним зцементуйтесь, перемонтуйтесь,
Снагою візьміться, снагою скріпіться
Не руште з місця — сягнете аж

Місяця —

Крові вже по вінця — тож вічно
дивіться,

Глуздє людський!

Треба ж бачити, як цілять в Лорку,
Треба ж бачити, як прив'язують Бруно,
Треба ж бачити, як отруюють Моцарта.

Глуздє людський!

Що з вами трапилось? Де це ви

так охрипли, на яких протягах, якими філософіями,
що й голосу не відтягнете, Глузде людський?
Чому західний фронт
Перекричав Ромена Роллана?
Чому Фучіку затулила рот
Смерть у зашморгу, повія п'яна?
Ультразвуком метали ріжем,
А що з вашим голосом, Глузде,
Чи знову прийде Смертисько хиже
І буде людей лузати?
Вдарте смички, розгуляйтесь, скрипки,
Коли ваші струненята не охрипли!
Чому ваша мелодія плюскла і крапчаста?
Невже — знову — для людства —
 нешастя —
 Антракт закінчився.
 Прес-конференція теж.
 Вона була скликана тому,
 Що минулого разу Ейнштейн
 Рятувався в Америці,
А чи приготують йому посадочний
 майданчик
На Місяці, коли знову сокира
Вдарить у поперек скрипки?!

IV

Hi, я не буду говорити про надлюдій.
Чи гарно було б,
Щоб руки Ейнштейна крилами стали,
А натомість очей, натомість спокійних
 і мудрих очей
Зайнялись два холодних прожектори?
І все ж за те, що людина така, як є,
 що у неї дві руки,
 що у неї двоє очей,
 що вона може впасті.

(О, згинь, пропади, напасть! згинь!
пропади, напасть!)
Що вона може впасті
і руку собі зламати,
що вона короткозорою може стати,
Людина повинна страждати, мусить
страждати.

(О, ради Бога! О, Бога ради!)
Коли зустрічаються Велике і Нікчемне,
Зустріються Знайдене і Незнайдене, —
Тоді завжди вина найперша:
— У тебе дві руки.
— У нас дві руки.
— Тоді чому ж ти насмілюєшся
Знаходити більше, ніж ми?
— Скарати на горло!
— У тебе двоє очей,
У нас двоє очей,
Тоді чому ж ти насмілюєшся
Бачити більше за нас?
— До стінки!

(Епохи накладають свій карб на остаточне вирішення: палаї
і електричний стілець чи так званий «самовбивця» з фо-
тонним пристроєм і кафельними плитками — це своєрідні
стовпи на шляху цивілізації, правда ж, людський
Глуздє?!)

Так знову вона за ці руки ламкі стражда,
за ці очі розумні стражда...

Кулемети-рахівниці людей рахували колись
Атомні бомби зроблять це нині (не волай,
Глуздє, не волай!) з кібернетичною
швидкістю.

Так знову людина лине до Бога — не з середньовічних
кострищ,
а з труби крематорію (що ти скажеш на це, людський Глуздє!)

Ревуть: ти проти Бога!
Ревуть: ти з нечистою силою водишся!
Ревуть: ти раса найнижча!
А вина —
 та ж —
 одна —
 та сама-самісінка —
 вина —

Адже ти — Бруно,
Адже ти — Лорка,
Адже ти — Ейнштейн.
Судді міряють велич зрадництвом.
А релігії прагнуть свого —
Схиливши коліна,
 З гвинтівками, що смердять трупами,
 Чи з посвистом мечів,
 Чи з гуркотом ракет глобальних
 Людство схиляється,
 Людство чолом віддає
 Культу оціпеніння, культу застою —
 Камінню...

V

Коли ж ти прийдеш, нова гравітаціє?
Скільки світоліт відділяє нас
Від тебе?
І скільки це земних років,
Ейнштейне?
Діти з'являються в муках на світ —
А хіба ж це повинно бути?
Не повинно б.
Та ця догма страждання і болю
Має мільйоннорічну бороду.
Десь помилилась
Перша бактерія.

Можливо, жартуючи задумала —
Буду ділитись.
І оскільки — перша ж вона —
Хай болить, хай болить, хай болить
Цей винятковий момент!
Так вже мільйони років
У людей і в тварин
У муках нове з'являється,
Хоча за скривавленими пологами
породіллі
Зразу ж — весела мокрінь пелюшок...
В чомусь помилилась
Перша бактерія.
Людство, прийми перший локомотив
З таким щастям, з таким захопленням,
З яким він родився.

Людство, прийми музику Паганіні
Такими ж щасливими руками,
З-під яких вона вийшла.

Це ж твоя велич,
Це ж твоя швидкість,
Це ж бо життя твоє,
А не твій сором. Людино.

В горя просто глибший корінь, ніж
в радості,
бо радість менше живе на світі, та корінь
у горя зсихається, а корінь росте —
у радості.

VI

Маю бандероль із США,
Товсту і пишну.
Ta на тій бандеролі
Ейнштейн був.

Зменшений до ліліпута,
З зазубрінками,
Клеєм помазаний —
Він маркою слугував.

Ну що ж —
Це і все, що ви можете:
«Війну і мир» перетворити
В комікс,
Моцарта —
В шлягер,
Ейнштейна —
В кур'єра брехні і ненависті.
Та найгарячіші серця,
Найсвітліші розуми світу
З нами підуть —
В райдугу комунізму.

Спасибі,
Я знову сиджу біля телескопа.
Це була бандероль-болото.
Хай насняться мені Гімалаї —
І сняться!

Телескоп повертає до зір,
Телескоп повертає до тебе.

Я буду їсти хліб,
Порох Місяця просівати руками,
Ta життя своє так носитиму,
Щоб на порозі смерті
З мене спалахнула зоря,
А коли ж вона не займеться,
Чи варто ж було чадіти людям,
Чи ж варто було починати?!

Паруйр СЕВАК

СЕВАК (КАЗАРЯН) Паруйр Рафаелевич (1924—1971) — вірменський поет. Закінчив Єреванський університет. Автор книг «Безсмертні повелівавуть» (1948), «Дорога любові» (1954), «Знову з тобою» (1957), «Людина на долоні» (1968). Популярна його лірична поема «Незмовкаюча дзвінниця» (про вірменського композитора Комітаса). Севак продовжив традиції Е. Чаренца, В. Маяковського, В. Вітмена. Відомий як літературний критик і літературознавець. Написав книгу про життя і творчість Саят-Нови (1969).

НАБЛИЖЕННЯ ДО ПАРУЙРА СЕВАКА

Мені чогось бракувало. Щось вислизало від мене, не давалося в руки. Гете́вська сентенція про те, що поета можна піznати лише тоді, коли відвідаєш його країну, не вправдовувалася — чи то пізнання було неглибоким, а чи відвідання цієї древньої країни було поверховим і не вражаючим настільки, щоб розібрatisя в такому складному явищі, як Паруйр Севак.

І все ж таки — ще раз... Ще раз наближаюся до Вірменії. Наближаюся до Паруйра Севака. Збірник найдревнішої вірменської народної поезії так і називається — «Прарісня». Один з найдревніших народів на землі має несилуване право так визначати свої духовні витоки. Поезія завжди була гордістю і красою духовної сутності вірмен. Зараз наново відкриваний геніальний Нарекаці, віддалений від нас на ціле тисячоліття, має таких «творчих родичів» серед інших часів і народів, як... Волт Вітмен і Григорій Сковорода — спільніків несподіваних і почесних.

Наапет Кучак, Саят-Нова, Ованес Туманян, Аветік Ісаакян, Ваагн Тер'ян, Єгіше Чаренц — це близкуче сузір'я вірменських поетів вирізняється на світовому небосхилі. І спро-

буйте не загубитися серед цих зір, спробуйте зоріти своїм, а не відбитим світлом?! «Хай буде світло!» — так називалася остання поетична книжка Паруйра Севака, поета надзвичайного світлоносного обдарування, аналітика з полум'яною душою, новатора за покликанням, за диханням свого розкутого темпераменту. Нині вже мало хто сумнівається (але є й таки!), що його поезія — нова і чи не найяскравіша сторінка радянського періоду вірменської музи.

Був я на письменницькому з'їзді у Вірменії — тривала дуже гостра дискусія про шляхи сучасної поезії. Ваагн Давтян, прекрасний поет і офіційний доповідач, посилався на Паруйра Севака як на істинного новатора, що твердо опирається на традиції класичної поезії — Нарекаці, Сіаманто, Варужана, Чаренца: «Стражданнями продиктована ця омита світлом книга, і вона лишиться на небосхилі нашої літератури такою, якою була мрія поета:

Світло, світло
Веселим дощем
Линуло б так,
Щоб на світі
Одним-єдина тінь лишилась лишень
І лиш на небі:
Випнута тінь дощова —
Райдуга...

«Хай буде так...» — лишається додати нам, йдучи за пафосом книги. Севак був новатором. Інколи шукають і знаходять це новаторство у зовнішніх формах його поезії. Але ж ці зовнішні форми в нашій поезії були ще до Севака. Новаторство Севака було глибоко всередині, у думках і почуттях; новими просто-напросто були його сутність і індивідуальність, а це найважливіше, і це найважче піддається аналізові!»...

Я розумію, чому доповідь В. Давтяна була захоплено сприйнята одними і чому друга частина письменницької аудиторії, особливо молоді поети, обурювалися... особливо тим, що їх побивали не ким-небудь, а Паруйром Севаком, новатором з новаторів, людиною й митцем чистим і безком-

промісним. Під час наступних поїздок до Вірменії я переконувався ще й ще раз, наскільки він, Паруйр Севак, надзвичайно полум'яна, вогнедишка точка відліку... А його ж немає вже одинадцять років, а вже ж вийшло шеститомне зібрання його творів вірменською мовою, а вже ж існує музей! Музейний Паруйр. Музей на вулкані — хіба це можливо?!

Я читав сумлінні дослідження про його творчість, вивчав розлогі коментарі до його афористично стислих рядків, вражався тонкощами знання його поетичної манери деякими перекладачами — і торопів, здивований: недосконалі переклади руйнували вавилонські башти пишнослівних звеличувань, які передували цим перекладам. Невідповідність реклами і товару, хай таку прагматичність дарують мені схилені в поклонах у храмі поезії Паруйра, вбивала мене. Ale навіть у неоковирних і просто-таки невидихуваних перекладах тайлося щось принадливе, щось чарівне. Магніт Паруйра Севака пробивався крізь словесні хитромудрощі, які можуть убити талант меншого калібра. Та коли моого серця торкнулася поезія справжня, глибинна, висока, що йде з рук перекладачів-майстрів, людей совісних і сумлінних, я все-таки намагався знімати одіж перекладу, щоб віднайти під нею вогонь. Вогню було багато. Вогонь належав Паруйру. Поетичний темперамент Паруйра Севака — вогненний.

І хіба це не ознака полум'яного темпераменту — самі заголовки віршів, цей несамовитий, нестримний водоспад дієслова: «Хочу», «Заздрю», «Мрію», «Оспіву», «Дарую», «Співчуваю», «Ненавиджу», «Захоплююсь», «Обіцяю», «Вірю», «Божеволію»?

Ми з Георгієм Татосяном їхали до Чанахчі-Совєташен, освітлені з одного боку сонцем, а з другого — Аракатом. Вони змагалися в своєму освітленні Аракатської долини. Аракату не видно із селища поета, але коли він спускався востаннє зі своїх висот машиною у долину, де й розбився, Аракат йому відкрився ще й ще раз. Кожного вірменина і вірменофіла ця священна гора з Ноєвим ковчегом освітлює по-своєму, і кожен своєрідно освітлює цю унікальну гору своїм життям, своїм подвижництвом.

Лише Аарат йому брат:
Підошви його палить полудень цілий вік,
Зате на вершині його — сніг-сніговик.
Наче ракета життя в поета:
Одкинуте полум'я ззаду пашить,
А думкою рветься вперед щомить.
Слова його тишею звуться,
Хоч на серці — грому огром,
Дзвонить воно, гримкотить під ребром...
Хай він самітник, життя з протиріч,
Та сонячна його голова:
Вже в народні прислів'я
Рвуться його слова...

Довгі роки Паруйр зводив дім. Вирощував яблуневий сад. Саджав і плекав виноград. Над баштоподібним будинком тепер височить музей. Батько й мати пішли з життя вже після трагічної загибелі сина — на могилі матері, котра померла минулой весни, ще навіть плита не встигла влягтися, поряд лежить. А от на могилі сина — і це вражає! — величезна кам'яна брила, кажуть, привезена сюди здалеку (за вірменськими масштабами), з-під Кіровакана. Я мимовільно відміряв її семиметрову довжину і висоту на людський зріст, помітив видовбані в скелі заглибини для свічок і свіжі сліди захолого пафосу, і квіти, квіти. Кажуть, друзі Паруйра — художники, архітектори — наполягали, щоб саме таким був цей пам'ятник. Цей — ще один — наріжний камінь уже нової (і древньої) вірменської духовності. Це запам'ятовується. Це лишається навічно.

Музей функціонує вже цілий рік — перші п'ятнадцять тисяч відвідувачів, п'ять співробітників музею. Здалеку видно школу, де навчався поет, нині учнів там малувато, як і скрізь на селі, — 283, а в селищі близько трьохсот будинків, живе трохи більше тисячі людей. На подвір'ї моє українське око помітило вербу, урені по-вірменськи. Дім Паруйра, музей Паруйра, могила Паруйра, Советашен — рідне село Паруйра — 1600 метрів над рівнем моря. Сюди треба сходити. Це — одна з найвизначніших вершин сучасної ду-

ховності. Вірменська точка відліку. Вірменська вершина. Я розповів про свою поїздку Едуардасу Межелайтісу — ми були на «Святі перекладацького мистецтва». Він поїхав у Чанахчі наступного дня. Я собі уявив, як Едуардас Бенья-мінович схиляється в музеї над вірменським перекладом своєї «Людини» — Паруйр переклав вірші свого учителя ще в ті далекі шістдесяті роки. Зараз учитель, який створив книжку «Кам'яне вино» про Вірменію, приїхав почути вічне серцебиття людини, свого учня, який сам став учителем поетів з багатьох країн — людей старших і молодших від себе. В поезії категорія віку — поняття малопомітне. Послу-хаємо ж Межелайтіса — він написав захоплену передмову до першого вибраного вірменського поета, яке з'явилось друком російською мовою 1975 року: «Що над усе вражає і що над усе захоплює в творчості вірменського поета? Мені видається, якийсь особливий, я б сказав, севаківський погляд на людину. Це особлива, ніжна і обережна чуйність. Це дружне співчуття кожній людині. Важкої пори перечитаеш вірш Севака, і на серці раптом стане добре і легко. Він лікує. Він протягує людині руку, передає їй свою радість і наснажує поетичним настроєм. Він здійснює те, що мусить творити кожен справжній митець — він олюднює людину».

Тож він народився в цьому селі, у селянській родині, 1924 року. Батько — Рафаель Казарян, мати — Анаїт Казарян. Отже, він Паруйр Казарян, а Севак — це псевдонім від Рубена Севака, західновірменського поета, страченого турками 1915 року. Усвідомлення цього, продовження іншого в собі приайде пізніше, в університеті. Прекрасна, і печальна, і горда традиція — вірменська. Закінчив середню школу в рідному селі 1939 року. «Я закінчив середню школу, так і не дізnavшись, що таке стіл і стілець, — писав він 1960 року в автобіографії. — Замість столу мені служила дошка, на якій мати розкачувала тісто. На ній я й виконував домашні завдання — писав твори, розв'язував задачі, креслив... Була в мене заповітна мрія, яка не полішала мене ні вдень, ні вночі, — мати повен дім книжок і зошитів, цілий оберемок різникольорових олівців, що так звабливо пахнуть...

А поки що книжок у своїй школі і в своїй сільській бібліотеці не вистачає, і потрібно, здолавши чимало кілометрів, дослідити, тобто обчитати, всі сусідні села, всі довколишні бібліотеки. Така принадна, така знайома, ні з чим незрівнянна радість юнацького пізнання світу через книжку.

Паруїр Севак — відмінник. Школу закінчив у Чанахчі на «відмінно». Диплом університетський у музеї під склом — лиш відмінні оцінки. Захищав кандидатську дисертацію про Саят-Нову — присудили докторську. Щось нетипове для лінъкуватого поетичного племені. Все зроблено на совість, усе на «відмінно» зроблено. Кожен вірш. Кожна думка. Кожен подих. Відчувається опрацьованість, викінченість, вивіреність. Виваженість кожного кроку і жесту. І разом з тим — дивовижна органічність у всьому. Відкриті, добрі, відчайдушні губи негроїда цілють цей світ і вірять у взаємність.

Ми розуміємо, що вибір генialного вірменського композитора Комітаса як головного героя найкрупнішого твору для Паруїра Севака зробила сама трагічна доля Вірменії. Всім відомо, як спершу султан Ганімед, а за ним і младотурки свідомо і холоднокровно при потурянні Європи знищили півтора мільйона вірмен — солдати «великого убивці» Талаат-паші успішно започаткували ту найжахливішу справу в сьогочасній історії, іменовану геноцидом, яка потім не завершиться навіть в кошмарних печах Освенціма і Дахау. Недаремно Максим Гор'кий нагадував: «Пам'ять воскрешає трагічну історію Вірменії кінця XIX і початку ХХ століть, різанину в Константинополі, Сасунську різанину, «великого вбивцю», мерзенну байдужість християн «культурної» Європи, з якою вони ставилися до знищення їхніх «братьів во Христі», найганебніший акт пограбування самодержавним урядом церковного майна Вірменії, жахи турецьких навал останніх років, — важко перелічiti всі тривоги, пережиті цим енергійним народом».

Недарма загиблий в незабутньому 1915 році західновірменський поет Сіаманто призважував до ганебного стовпа

всіх живих на землі такими незнищимими словами: «О людська справедливосте, хай плюну я тобі в лицє!»

Найкривавіша вірменська рана — це геноцид 1915 року. Хто сміє торкнутися цієї рани? Якого масштабу має бути митець, цілитель цієї зяючої прірви, а не рани? Як лікувати саму душу невиліковну? Безліч запитань одразу постає перед тобою, коли ти доторкнешся до «Незмовкаючої дзвіниці».

Ти одразу почуєш голоси, що забороняють тобі ятрити цей біль. Не можна вдавати, нібіто їх не існує. Грант Матевосян безкомпромісний: «Адже не лише в особистому житті людини, в колодязях її психології, а й в історії людства є моменти, ситуації, яких художня література не повинна торкатися. Наприклад, кривавий геноцид 1915 року. Навіть геніальний Чаренц, уявившись за цю тему, зазнав поразки. Так чого ж сподіватись від інших літераторів?

— Що ж ви пропонуєте? Мовчання? — запитує Алла Марченко (бесіда в журналі «Вопросы литературы», 1980, № 12).

— Не можна мовчати, адже знищують не тільки людину, а й її крик, не лише предмет, а й його тінь. І все-таки це занадто боляче. Я фізично занедужую, коли думаю про це, і мені не хочеться, ні, я не можу про це, про цей біль розповідати художньою мовою, вносячи в оповідь елемент гри, вигадки, одне слово — мистецтво. Ні, з такого граничного болю, позамежного болю література не робиться. Це питання поглинуло безліч геніальних зусиль і нічого не дало мистецтву.

— А Паруйр Севак з його «Незмовкаючою дзвіницею»? — продовжує запитувати критик, маючи на меті невідпорним прикладом примусити опонента відступити.

Але Грант Матевосян не відступає:

— Я не вважаю цю річ вдалою, хоч належить вона справді великому поетові...» Отож: «з такого граничного болю, позамежного болю література не робиться». І все ж повисає без відповіді запитання критика, запитання всіх нас: «Що ж ви пропонуєте? Мовчання?»

Паруйр Севак відповів на запитання критика поемою, віддавши їй кращі творчі роки. Поет працював над нею до

останніх днів своїх. Кажуть, що, коли він думав про переклади її на інші мови, зокрема на російську, він збирався скоротити текст, вилучивши певну частку чисто вірменської специфіки, розрахованої лише на вірменське серце і на вірменське вухо. Важко вірити, як би вдалося розв'язати це надзвичайне завдання майстріві, а нині вже всім зрозуміло, що ті вірменські місця в поемі, особливо органічне поєднання тексту поеми з народними піснями чи з піснями самого Комітаса, якраз і складають саму сутність видатного твору. І добре, що поема перекладена Гарольдом Регістаном повністю. «Писати про Комітаса дорівнювало створенню літопису останнього століття історії вірменського народу, — зізнавався сам поет, — літопису життя і сподівань народу, його побуту і борінь, пісень і болю, європейської дипломатії і турецького варварства, етнографії і національної самосвідомості, його минулого і майбутнього».

Чільне значення «Незмовкаючої дзвіници» для всієї творчості Паруйра Севака безперечне. Всенародне визнання у Вірменії. Захоплені голоси поціновувачів поза її межами. І все-таки окремі винятки, окремі критичні голоси, що по-своєму свідчать про величезний успіх твору, передбачають особливу сумлінність свідченъ. Аргументованість випаду такого близкучого і чесного майстра, як Грант Матевосян, безперечна. Але яку ж вагомість мають і невідпорні докази інших одноплемінників, сучасників, колег, читачів!

Сільва Капутікян: «...В одну мить перестала існувати людина, котра в останніх два десятиліття заполонила собою поетичну атмосферу Вірменії, наповнила своєю поемою «Незмовкаюча дзвіница».

Андрій Вознесенський: «...У лункій поемі «Незмовкаюча дзвіница» він розгойдав дзвін пізнання за стрімкою амплітудою від Комітаса до наших днів».

А ось докладне й аргументоване свідчення старшого співбрати по перу, суперника і колеги Паруйра Севака Геворга Еміна: «Епічний характер і могутнє дихання поезії Севака повністю виявилися в його поемі «Незмовкаюча дзвіница»,

яка, безсумнівно, належить до кращих творінь нашої нової поезії і гідно може зайняти місце поряд з геніальними поемами Чаренца, «Ара Прекрасним» Наїрі Заряна та «Бібліаканом» Шираза. Ніхто до Паруира не висловив так глибоко і розмаїто біографію цілого народу. Бо хоч «Незмовкаюча дзвіниця» і присвячена Комітасові, її головним героєм є вірменський народ, його історія, життя, побут, радість відродження. Ця поема фактично є живою енциклопедією життя вірменського народу за останнє сторіччя, має безліч розмаїтих достойнств, про них написані і ще будуть написані численні статті, дослідження і книги».

«Незмовкаюча дзвіниця» — яскравий зразок поліфонічного мислення поета. Паруир Севак вважав однією з особливостей сучасної поезії не пісенне мислення, а симфонізм, одноголоссю він протиставляв багатоголосся. Внутрішня зв'язаність шести великих частин — вседзвонів, поділених у свою чергу на глави, дзвони, вплітання в тканину поеми віршів, пісень та духовних гімнів самого Комітаса, підкорення всіх окремих фрагментів основній темі дозволило сучасному поетові створити багатоплановий твір великого епічного розмаху. Читач іде за сюжетною основою — хронологічною канвою найважливіших подій у житті Комітаса — і перед ним постає все життя, вся доля, вся незмовкаюча трагедія древнього народу, все узагальнене многоголосся його яскравого життя. Народ безсмертний. Комітас безсмертний — провідна думка цього великого твору, цієї величної симфонії боротьби життя і смерті, добра і зла, світла й мороку...

Коли заходить мова про стан нашої сучасної поезії, то найважче втриматися від претензій. Навіть етично це виглядатиме цілком нормально хоча б тому, що найперше зачіпають того, хто наважується підвищувати голос на представників свого цеху. І все-таки вражає некрупність, неповномасштабність, вузькість, навіть якась вузькогрудість переважної більшості розмов, що стосуються стану сучасної поезії. Ніби не живемо ми на початку вісімдесятих, коли так гостро стоять питання про існування людини взагалі, коли

багатоголова гідра криз — ядерної, екологічної, енергетичної, моральної — дамокловим мечем оголилася над тобою. Людино, і чи зумієш ти, опираючись на свою гідність, вийти неушкодженою з такої несамовитості долі і дати можливість дітям і внукам своїм проіснувати на цій найпрекраснішій з планет?!

Сучасна поезія лише певною мірою торкається цих жи-вотрепетних проблем, але правда, мабуть, криється саме в цьому слові — торкається. Ніхто не спалює себе в цих проблемах, ніхто не кричить на весь огром душі людської, ніхто не хоче знищувати невідтворюване — сувої своїх доро-гоцінних нервів, аби щохвилини розбиратися і самому собі і допомогти розібратися іншим у всіх складностях життя в світі архікладному, диявольськи суперечливому. Важко все це. Важко було за всіх часів. А хто сказав, що має бути легше тепер, коли всі проблеми людського існування, розділені непримиренністю двох ідеологічних систем, оголилися до такого стану, що саме буття людини не лише поставлене на карту, а й має рідкісну можливість повністю і безповоротно вийти з космічної гри. Адже перед нашими попередниками, великими із великих, могутніми майстрами світового масш-табу, ці проблеми світобуття та існування людини не стояли з такою невідворотністю, як стоять вони перед нами, малими і грішними, не стояли і не вимагали таких неуповільнених, таких точних відповідей, як вимагає від нас грізне та невід-порне Сьогодні. Часом видається, що сучасна поезія навіть мірою своїх найталановитіших представників або не має мужності, чи бракує її мудрості, а чи снаги не вистачає, щоб повносило, на весь розмах сучасного плеча сперечатись та-лановито, обурюватись вогненно, протестувати полум'яно, утвержувати гідно та оригінально.

Паруйр Севак, котрий пішов із життя на початку сімде-сятих, умів сформулювати чимало сучасних проблем з такою поетичною виразністю, що сила його голосу примушує до-слухатися багатьох і багатьох.

Мене свого часу вразили такі його вірші, як «Завдання обчислювальним машинам і точним приладам усього світу», «Світові потрібна чистота», як «Старіємо» і «Свобода»...

Це поезія глибокого іронічного розуму, що йде від самого полум'яного серця, це випад не тільки проти тих, хто розвиток людства вбачає у цілковитій перевазі лічильних машин над людиною, а проти всього антилюдяногого, усього варварського:

Скажіть нам, либо нь, ще таке:
Хіба бетховенська глухота,
Хіба аж нітрохи вона не пов'язана
З тими вибухами оглушливими,
Що оглушують нині світ,
Все над світом.
Коли є тут зв'язок, розтлумачте, будь ласка,
Світ тепер ощастилиться
Бетховенами незчисленними
Чи просто
Число оглуших побільшає...

Поет дошукується головного, запитуючи «провісників нового віку», боячись, щоб і вони не виявилися черговою химерою, поет вимогливий від імені всього людства до «електричного черепа всемогутнього», до «циклопічного ока все-проникаючого».

Полічіть також, це вже востаннє,
В який такий хитрий спосіб,
З допомогою якої
Предоброї машинерії
Ще можна людину оберігати,
Або як нову людину
Тільки зробити Людиною?

Бюракан, що стежить за позаземними цивілізаціями, Ереван, що виробляє обчислювальні машини «Наїрі» світової слави, поет, який робить виклик лічильним машинам (вірші написані 1962 року!) в період ентеєрівського бума, —

це так показово для такої древньої країни, як Вірменія, що невтримно рветься вперед. Погодьтеся, без цього поетично-го виклику, що звучить від імені всього людства, яка бетховенська глухота здолала б усіх — треба не питати, а вимагати! Не погоджуватися, а стверджувати чи протестувати!

А як же бути з претензіями? Може, спробуємо розібрати-ся? Тоді давайте розділимо митців на два протилежні типи: доцентрівих і відцентрівих. Що за дивний поділ, запитаєте ви, і який-такий центр мається на увазі? А якщо за точку відліку, тобто за центр, узяти селище або місто, де народився майбутній майстер, і спробувати дослідити, а яке ж ставлення митця до цього найблагословеннішого для нього місця на землі. Чи маємо ми рацію, коли вважатимемо, що для Єсеніна село на Рязанщині і весь сільський космос важили набагато більше, ніж усталене Багдаді для Маяковського, — мені здається, що я навіть зримо можу відтворити безконечне витання «останнього співця села» над Рязанчиною, безперервне наближення Єсеніна до якогось, прекрасно видимого йому духовного мікроцентру. І таке саме безпе-рервне відштовхування, нескінчений відхід, відцентрова сила бачиться мені у могутнього мандрівника по вершинах Володимира Володимировича Маяковського. Цей розподіл жодною мірою не свідчить про те, що для того чи іншого типу художника бувають не характерні і риси протилежні. Ale навіть свій погляд на Америку Єсенін назвав, наблизивши його до свого сільського світу, — «Залізний Миргород», а Маяковський прямо, і відштовхнувшись — «Мое відкриття Америки».

От чому ж існує, наприклад, прекрасна непримиренність «доцентрового» Ясунарі Кавабата і «відцентрового» Кобо Абе — посилаюся на японський приклад, свідомо прицвя-ховуючи його до вірменської ситуації. Тому-то ж існують претензії «фотографа» і «нарисовця» Цмакута Гранта Ма-тевосяна до «відцентрового» Паруйра Севака — з породи його мислення і ставлення до світу ціла когорта славетних:

Волт Вітмен, Маяковський, Межелайтіс. Може, зупинимося на цьому...

Ми постійно наближаємося до нього, а відстань між нами з року в рік збільшується. І оскільки «велике бачиться на відстані», то із збільшенням відстані явище Паруйра Севака зростає поступово і впевнено. Не хочу бути запідозреним у свідомій мегаломанії, але не хочу й іншого: свідомого гальмування свого захопленого почуття визнання. А це справді так, як він сумовито сказав у маленькому вірші «Не без болю»:

І це я відчув не без болю,
Відчув я, що лиш після того,
Як дерево зрізане,
Ми бачимо його справжню величину.

Справжня величина Паруйра Севака — ще далеко не справжня. Вона належить до явищ, що зростають у часі.

Нещодавно Вардгес Петросян у передмові до збірки Севака «Подорожній» писав:

«Севак для нас більше, ніж поет, хай і найталановитіший, талановиті поети були, є і будуть у будь-якій літературі. Поезія Паруйра Севака знаменує новий рівень нашої літератури, це не сяєво чергового таланту, а явище у всьому його наступальному рухові».

Принаймні я відчуваю, що в ньому є багато такого, що і відкривається і розкривається по-справжньому лише в майбутньому. Відкритість, одчайдушна щирість його величного серця, пораненого серця, такі дорогі світові, такі потрібні людям. Сільва Капутікян у своєму некрологі-плачі писала: «У Севака є глибокі слова про рідний народ: «Якщо ми гнітили, то лише своїми ранами». Дуже вже відкрита, дуже вже ранима була ця людина, цей поет — і він гнітить нас своїми відкритістю і ранимістю. «Навіки любов'ю поранений» — згадуються, і дуже доречно, слова іншого майстра з океанською ранимістю розуму і душі. Спорідненість безперечна.

*

ЗДРАСТУЙ!

Здрастуй!

Одним єдине слово виголошую,
Дійсне, як паспорт з печаттю на всі часи,
В цьому слові моя біографія,
Анкета моя.

Мені хотілося б,
Дуже хотілося б,
Щоб стало всесвітнім паспортом
Це слово
Для всіх.

Мені хотілося б,
Дуже хотілося б,
Щоб слово оце чарівне
Відкривало всі двері на світі,
Успіх гарантувало.

«Здрастуй!» — скажеш ти швидкісному поїзду,
Кораблеві чи літакові,
Квитка іншого вже не треба.

«Здрастуй!» — скажеш ти незнайомці,
Незнайомка закохається в тебе
Або замість відповіді
Посміхнеться ніяково,

Коли хто-небудь вже до тебе
Привітався із нею.

«Здрастуй!» — скажеш ти ясній блакиті,
І проллється бажаний дощ.

«Здрастуй!» — скажеш землі пустельній —
Колоски нахиляться у відповідь.

«Здрастуй!» —
Скажеш ти смерті,
І смерть сама догадається,
Що з'явилася до тебе невчасно.

Здрастуй — значить: «Одчинись, Сезаме!»
«Здрастуй!» —
Скажеш ведмедю,
І зможуть з ведмедем гратися наші діти —
Не треба ведмедя такого ремонтувати,
Кращу іграшку знайти не зуміти,
Не треба ведмедя такого ремонтувати,
Прекрасна забавка — без жодної вади!
На змію, мов на палицю, дідусь опирався б, ходячи,
Слугував би нам чемоданом старий крокодил.
Заміняли б вішалку людям олені.
Буря гуділа б тільки на сцені.
Воістину людиною стала б людина.
Добре століття, день добрий, добра година.
Коли б то добро всюди запанувало,
Такого ще не бувало — забенкетувало!
Здрастуй! —
Осі він, мій паспорт,
Моя біографія.
Осі вам анкета моя.
Весь я у слові одному.
Я
І ти,
Ви,
Вони,
Людство, здрастуй!
В неможливім можливе,
В світі повсюди для нас,
Ні, не лише завтра — зараз
Це слово єдине і всемогутнє:
Здрастуй!

ДОБРОГО РАНКУ!

В небі знову старовинна наша зоря,
Щоб у пам'яті надсучасній

Не потъмяніло те, що збулося.
Доброго ранку, моя новизно!
Доброго ранку, моя легендо!
Як спалось тобі?
Що наснислось тобі?
Чи, бува, не сон лиховісний?
Може, наснисвся тобі
Той, хто знає тебе,
Як хворий свій біль?
Доброго ранку!
Ранок — добрий,
Погожий ранок для наших душ,
Не дрібниця дрібниць — прохолодний душ,
Не обмовка століть —
Ласки твоєї гаряча віть,
Завжди нова захмелена голова,
Аж серця здригаються наши,
Як рослина тремтить
Тремтом підземних
Поштовхів темних.
Я виходжу на вулицю
Смакувати повітрям свіжим.
Так затятий курець затягується.
Пахне молодим шершавим
Огірком зеленавим,
Тілом дівочим пахне.
Пограбований я цього ранку:
Повітря тобою насичене,
Кожен тебе вдихає.
Вже погасли вогні.
Лише світлофори-циклопи
В присутності сонця втратили
Пафос верховних жерців.
Проповідують, як і раніше,
Світлову свою трійцю,
Зупиняють, підстъобують

Табуни напівдиких машин.
Тільки зелене око
У всіх світлофорів сліпе,
Щоб сказав я у тузі:
Доброго ранку, світло мое зелене.
Доброго ранку, мое червоне!
Сонце у хмарах,
Як в окулярах.
Без окулярів
Я бачу тебе, я вдихаю тебе,
Навіть коли ми далекі,
Як світлофор і циклоп.
Я з тобою
Зрісся смертним життям,
Безсмертною долею,
Доброю, як ранок добрий.
Навіки-віків.
Доброго ранку,
Щоб серця наші тримали,
Як рослина тримтить
Тремтом підземних
Поштовхів темних.
Доброго ранку, життя мое!
Доброго ранку, доле моя!

ДОБРИЙ ВЕЧІР

Згасає день. Невдовзі сонце
Зайде за гору,
І гора
Спородить знову в таку пору
Дитину —тишу надвечірню,
Що виросте, ледь народившись,
І матір поховає...

Ось смерч —
Одна стопа уперлась в землю,

Возноситься в блакить небесну,
Немов потвердити бажає
Забуту в наш вік легенду
Про вознесіння.

Ось у небі
Нахололім
Шугає плавно
Шмат теплий, крихітка речовини,
Яка в нас зветься птахом.

На ниві, замкнутій горбами,
Ген жінка віддаля стоїть, —
Жива і видима частина
Земної і невидимої осі,
Що пролягає серед поля
І ніг її торкається натомлених...

Ні в чім злочинному, ні в якому
Злодійстві не заплутаний,
Сам винним визнаю себе
І винувато-боязко
Шепочу — не цій, а іншій,
Давній, проминулій: «Добрий вечір,
Ах, друже мій, самотній друже мій...»

ДОБРАНІЧ!

В розгустому вечорі криві дзьоби вогнів
Ніч давно розкопала.
Тротуари під каблуками не позіхають.
Вулиці вже заметені.
Решту плям вичистить сонце.
Спить — хай з очима відкритими —
Спить уже місто.
А тобі ще не спиться?
— Добраніч тобі, дорога, добраніч.

Смуток гіллястий хоче вдягнутись листям,
Щоб дати опісля отруйну тінь
І пустити в цю тінь заснулих.
Не тебе лиш, лиш не тебе.
— Добраніч тобі, добраніч.

Сторожі вже дрімають,
Пастухи ночі,
Під наглядом псів-ліхтарів
Завжди пасуть загнану обережність.
Тільки я цілу ніч не стулю повік,
Оскільки праугне місце твоє зайняти
Знайоме дівча набридливе,
Нестерпне Безсоння.
Всілякі ліки йому байдужі.
І цього Безсоння,
Цього набридливого дівчатка,
Я моторошно сахаюсь,
Як дитина сахається лікаря.
Хоч ти, будь мені ти здорова,
Спи мені.
— Добраніч тобі, добраніч!

У моєму житті було скільки ночей —
Важко сказати,
Підрахунок цей не арифметичний.
Тільки на пальцях кохання,
Які, хоч зігнуться в рахунку,
Розкриваються важко,
Тільки на пальцях кохання
Я підрахую всі ночі.
Залиш це мені — сама спи.
— Добраніч тобі, добраніч!

Дрібен дощ годинами сіяв,
Ввічливий, нескінчений,
Наче сіяв лише для мене,
Оскільки нема безсонних —

Сплять всі давно.
Заплющ свої очі і ти.
— Добраніч тобі, добраніч!

Світатиме скоро.
І, може, наляканий сонцем,
Дощ уже перестав.
Навіть дощ перестав.
Навіть дощ перестав,
А ти все... все продовжуєшся.
Ненадовго і ти перестань,
Пожалій мене, стань наді мною, стань.
Дощем прошепчи:
— Добраніч тобі, дорогий, добраніч...

ЛАСКАВО ПРОСИМО!

Крапало, крапало, крапало,
З крана зимою крапало,
Наче капіж за вікном
(Серце прагнуло голосу!..)
І в трубі водогінній
Вмирала вода,
І воскресала, і плакала,
Гучно і радісно плакала
Знайомим домашнім голосом!
(А серце прагнуло голосу,
Якого ще не було...)

На склі квітники крижані,
Позбавлені кольору й запаху,
Тужили безмовно.
Тужив бензин
В застиглих жилах машин.
(А серце прагнуло голосу,
Який ось-ось зазвучить!)

А я все очікував, мучився.
Так малюнок перевідний
Руку дитячу передчуває,
Яка його змочить вологою
І виведе на папір
Із в'язниці прозорої.
Ти прийшла, довгождана,
Доторкнулась до мене
Руками, цнотливішими дитячих,
Перевела мене
В світ чистоти своєї,
Де нестримно заграв я
Усім своїм різnobарв'ям.

Ти не поспіхом прийшла, ні.
Життя — воно не запізнюються,
Щоб у нашому календарі
Будень поспіхом уподобився
Яскраво-вогненній зорі.

Ти прийшла!
Отже, з мене досить прокурених слів,
Отже, досить тужити в нудьзі,
Отже, досить рукам голодувати!

Ти прийшла!
Як здоров'я,
І навіть минулу напасть
Згадувати приємно,
Коли здоров'я прийшло.

Ласкаво просимо!
Ти прийшла,
Мов майстерність,
Із запізненням, та назавжди.
Ласкаво просимо!
Ти прийшла,
І безсильне «Господи Боже!» —
Зараз всесильне «Боже мій!»

Боже мій, Любове моя!
Сказано вірно:
Прибрана постіль —
Мертвa постіль.
Ти прийшла,
Щоб мертві воскресли.

ЩАСЛИВОЇ ДОРОГИ!

Коли б то дороги світу
Всюди були однобічні —
Коли б тільки приїздити,
Від'їздити навіщо!..

Та на блакитному аркуші неба,
Розписаному зірками,
Бліскавка пише автоматично,
Підписується розмашисто,
Мов Головний,
Головний з прізвищем — Життя,
З ім'ям — Необхідність:
Ти мусиш від'їхати.
— Щасливої дороги!

Дивись —
Чумацький Шлях немов шлагбаум.
Всесвіт зачинено.
Та хмари його захмарять,
І тобі видастися —
Дорога уже відкрита.
— Щасливої дороги!

Стане дощ вишні дзьобати,
Не зможе він з'їсти дзьобане,
Лиш доторкнеться дзьобом,
Все падає долу —
Все доспіле таке, дозріле!
Так дозрів твій від'їзд

— Щасливої дороги!
На деревах,
В затінку листя,
Зібралося птаство.
Обговорює план твого вильоту.
Гострим своїм трикутником
Будуть міряти небо без написів
Таємним інстинктом картографа.
І ти з ними також, напевне,
Не можеш не полетіти.

— Щасливої дороги!
Я тебе розумію, і розумію прекрасно.
Клич невідомого нас жахає,
Та годі йому опиратись, незнаному,
І перечити грізному поклику.

Я тебе розумію, і розумію чудово.
Відстань так манить нас,
Немов... безодня чи прірва.
Пам'ятай:
Немов... безодня чи прірва.
І тобі заманулось,
Стрибнувши вниз головою,
Проміряти прірву до дна?
Та ми до буття прицвяховані,
Цвяхами прибиті, як вивіски,
Жагою життя до буття.
Разом з цвяхами цими
Життя вирвеш без каяття?

— Щасливої дороги!
Наша старість
Може якось нас запитати:
«А де, скажіть,
Як і в чому
Виявилася
Всемогутність вашої юності?»

Лишаєш мене? Лишай.
Та подумай лише,
Як відповіси ти якось
Своїй неминучій старості?

Казали, кажуть, будуть казати:
Добре там, де нема нас.
Я стверджую: добре там,
Де ми не можем не бути!
Ти можеш мене не слухати.
І не слухай мене.
Залишай мене,
Щоб сама зрозуміла ти
Істину зрозумілу —
Істина не досліджується,
Істина переживається!
— Щасливої дороги!

У всі вирішальні хвилини життя
Завжди кілька митей мовчать.

Коли проводжають,
Мало говорять, коли проводжають,
Говоряте поспіхом.
Ось чому
В глибині моєї душі
Багатокрапки долають слова:
«Звичайно... одначе... а все-таки...»
Одначе, а все-таки, може...

— Щасливої дороги... повернутись?

ВІРУЮ

Люблю,
Навіть коли серцю знову в кайданах бути.
Часом мовчу,
Коли слову полаяним знову бути,

Не терплю,
Коли вголос каються,
Щоб гріхи всі забути.

В скорботі я,
Бо ж у засліпленні
Мені судилося бути.

Ненавиджу,
Коли обдурюють:
Так, мовляв, тому й бути.

Та передовсім
Вірю:
Цьому світові бути!

Вірю в таїну небес
І в гру океанів.
Вірю: в пташиних гніздах
Яйцям неможливо не бути!
Не просто знаю,
Ні, вірю:

Не замісиш, як тісто, морську хвилю,
Не затримаеш сонце в полоні й на хвилю,
Місяця з неба не виженеш —
Сяє він, білогрудий.
Небу синьому — бути!
Не таємниця це, зокрема:
В замкнутім серці людини
Чого лиш нема,
Людина — руйнівник,
Людина — будівник,
Руки здатні доноси писати,
Руки здатні щастям тебе вперезати,

Світло погасити
І світло воскресити,

Ножа закривавити
Безліччю ран
І написати роман.

Здатні бити
І віднімати, —
Здатні любити
І обіймати.

Людина лжива,
Блюзнір-людина,
Та передовсім
Будує невпинно.
Я знаю природу людську.
На гидоту на отаку
Я повстаю
І все-таки... все-таки вірую.

Hi, не в підлоту!
Вірую в мрію,
Не в гидоту вірую,
А в доброту і надію,
Hi, не в старіння,
А в воскресіння —
За поколінням
Іде покоління!

Батькові вірю. Не вірити неможливо.
Синові вірю. Це, може, більш важливо.
Народиться він на світ,
Шукач міжпланетних орбіт,
Майне в космос зоряногрудий
До Венери прямо на груди,
Як і личить мужчині.
Вірую нині
У всю його суть,
В розум його,
В його всемогуття,
В очі його зірки,
Що їх осліпляють зірки,
Вірю рукам його,

Вірю ногам його,
Вірю крокам його,
Які до цілі ведуть,
Які шлях свій знайдуть.
Вірю в його перемогу,
Вірю вірі у нього!

СВОБОДА

Я зрозумів, здається,
свободо,
що ти схожа на сіль.

Коли з надр тебе добувають,
руки горять
од синців і порізів.

А коли розчиняєшся ти, наче сіль,
не видно тебе:
ти стала смаком.

А коли немає тебе,
все прісно на світі,
і пріснота оця
гірша голоду.

А коли немає тебе,
може протухнути
найдорожча їжа —
духовна.

Воїстину ти схожа на сіль!

КОВАЛЬ І ЮВЕЛІР

Філігранності холодних слів уже не віrim.
Краще бути добрим ковалем, ніж ювеліром.

НЕ БЕЗ БОЛЮ

І це я відчув не без болю,
Відчув я, що лиш після того,
Як дерево зрізано,
Ми бачимо його справжню величину.

НАРОДЖЕННЯ ПОЕТА

Стаєш поетом аж тоді,
Коли розумієш,
Коли осягаєш раптово,
Що весь набуток твій — це декілька рядків
З благанням про рятунок, вкладених у пляшку,
Яку моряк у море кида перед смертю.
Коли-небудь на берег ці рядки
Чи винесе примхливе море часу?

ТАК НЕ КОХАЮТЬ

Між обов'язком і любов'ю
Це я бовванію,
Це я стовбичу шлагбаумом...
І ось я вирву сам себе з коренем,
Інакше кажучи, зведуся і підійду прямо до Закону,
Скажу:
— Візьми мене,
В один з пунктів зводу Законів перетвори мене.
Зроби з мене, скажу, твоє «неможливо»,
Твоє «ні»,
Твоє «не годиться»...
І скажу також:
Візьми і руки мої, благаю, візьми,
Тому що ось бовванію я,

Тому що стовбичу шлагбаумом.
Візьми руки мої, благаю, візьми,
Бо не потрібні мені оци мої руки,
Коли немає її,
Котрій колись говорив «моя»,
І так це казав,
Що навіть жаби, що сиділи Буддами
На берегах струмка,
Вибалушеними очима дивились на нас,
Так намагалися запам'ятати
Це коротке палюче слово «моя».
Зараз ти настільки моя, наскільки мій —
Мадагаскар,
Зараз ти настільки моя,
Наскільки моя... абіссінська принцеса.
Тому що я,
Я сам бовванію між обов'язком і любов'ю.
Сам стовбичу шлагбаумом.
Так не кохають,
Так повільно конають,
Так в бухті поступово стлівають
Старі кораблі...

ЛИСТ

Чи до мене вона,
Чи до неї я — серце краю,
Нічого не розумію, питую:
«Коли вже, коли вже побачу тебе?
Осінь і літо,
Зима і весна...
Пора за порою — чергування тверде.
А де ж наша п'ята пора, де вона, де?...»

Чи до мене вона,
Чи до неї я — серце краю,

Нічого не розумію, питаю.
«Хіба не помітив ти вдалині од мене, що зимою
Неможливо дістатись стежкою лісовою
До галявини тої, де любились ми вліті, —
Зіщулившись од морозу,
Зігнувшись убого од снігових вантажів,
Гілки затулять дорогу,
А в сутінках чи серед ночі
Вони дряпають щоки,
Загрозливо лізуть в очі.
Я блукала в сутінках лісу,
Блукала розсіяно, скажемо...
Розсіяно чи зосереджено —
Хіба ж цілковито це не одне і те ж?
І я раптово відкрила,
Що, коли ми схвильовані,
Ми ховаемо руки свої убогі,
А коли ми не переконані,
Ми ховаемо ноги свої убогі.
А коли ми ховаемо своє обличчя?
Коли заполонює сором?
(Я не соромлюсь любові своєї.)
Коли заполонює туга?
(Я хочу дивитись на тебе впритул.)
Може бути, од цих пазурістих гілок,
Може бути, од цього морозу,
 що гне мене на шляху
І примушує далі брести в сніговій
(Я хочу до рук твоїх притулитись...)»

Чи вона це листа закінчує, чи я замість неї —
Сам нічого не розумію:
«Всі запитання мої без відповіді залиши,
Тільки на це ось скажи мені від душі:
Весна відшуміла —
Я зустріти тебе не зуміла,

Пора літа услід відшуміла —
Я зустріти тебе не зуміла,
Осінь за ним відшуміла —
Я зустріти тебе не зуміла,
І зима відшумить —
Не зустріну тебе, де ж наша мить?
Осінь і літо,
Зима і весна...
Пора за порою — чергування тверде.
А де ж наша п'ята пора, де вона, де?
Невже — ніколи,
Ніколи й ніде?»

СВІТОВІ ПОТРІБНА ЧИСТОТА

Так, світові потрібна чистота
В смутному ореолі тих героїв,
Що гинуть... з неприкяності.
І в ореолі тих жінок, що аж до смерті
Одного лиш мужчину знають.
Так, світові потрібна чистота,
Що віє од мужчин похмурих,
Які під ноги поглядом впираються,
Що дума їхня, вільна, незалежна,
Лишає їх, шугає у блакить,
А втомиться — сідає чайкою,
Як на гніздов'я звичне,
На всесвітній океан
Людського болю, людської долі.

Потрібна чистота, як посмішка потрібна,
Щоб ми ввійшли в її гарячий солод,
Як та бджола у вулії свій пірнає.

Потрібна чистота — потрібна сміхом,
Щоб сміх той вибухав навколо,
Нас не питав, а клекотав і бурхав,

Накочував за валом вал, нас обминав,
Без мила, без води вмивав.

Потрібна чистота у цвяшечку гвоздики,
Щоб ним скріпляла землю до землі — собою,
Щоб ароматом клеїла також
Повітря до землі, а нас — до них...
Потрібна чистота — диханням соловейка,
Щоб він алфавітом, лише йому,
Лише йому на всі світи відомим,
Завжди у космос слав земні сигнали
І відповіді діставав напевне,
Нам невідомі, та серйозні відповіді...

Потрібна чистота
І в профілі отої диво-птиці,
Де шапка — як вогонь, сама ж уся — як сажа
Черници-птиці,
Що вгору дзьоба підняла
І молиться,
Мов кардинал без пастви — табуну,
Та не за наші душі молиться —
За чистоту оцього світу...

Потрібна чистота!..
Потрібна чистота,
Щоб навіть камені
Себе в душі відчули
В первісному рідкому стані,
Щоб всі рослини видихали... сонце,
А не лише невидимий вуглець,
Щоб добре почувалося людині,
Як в храмі величавому — мелодії,
Як на картині геніальній — кольору,
Як у руках дитини — іграшці...

Потрібна світові... чистота дитини,
Дитини тої,

Яку щодня народжують на світ
Також нечисті світу,
Так, навіть і вони, нечисті,
Бо... світові потрібна чистота!..

ВИПАДКОВО СТАЄТЬСЯ В ЖИТТІ

Бо ж з коханими у житті зустрічаються завжди випадково,
А прощаються з коханими з необхідності...
Коли хочеш — мовчи,
Хочеш — вий,
Коли хочеш — жуй власного язика,
Хочеш — заткни рота подушкою,
Коли хочеш — збий ногами подушку,
Ти віруючий — вилай Бога,
Невіруючий — в Бога повір,
Коли хочеш — побажай не бажати — даремно все!
Коли хочеш захотіти більше не жити — даремно все!
І, коли хочеш, це саме і є життя,
І справжнє кохання саме таке і є.
Випадково зустрічаємося в житті
І вимушено розлучаємося...

ГІМН ПІВСТОЛІТТЯ

1. Раніше таких, як ми,
Спалювали на вогнищах...

Мусим тепер вогонь розвести самі —
Вогнище самоспалення.
Сіль збиває вогонь,
А ми мусимо й сіль запалити
І так палахтіти,
Щоб спопеліти дотла,
Щоб і попелу не лишилось...

2. Раніше таких, як ми,
Або четвертували,
Або катували повільною смертю,
Садили на палі нас,
Як протинають голкою
Коротке життя метелика-одноденки...

Зараз ми мусимо всістись спокійно
На палю високу телевізійної вежі.
Мусимо слова загострити,
Щоб ввіп'ялися слова
В очі і вуха усього людства,
Як цілющий ланцет,
Як голка уколу...

3. Раніше таким, як ми, до пня відтинали вухо,
Руку відрубували, око виколювали, язик відтинали
Чи лоб таврували тавром розпеченим,
Вважали-бо нас чаклунами лихими,
Лжепророками.

Тепер ми мусимо вільно і сміло
Повернувшись до нашого старовинного ремесла,
Станемо чаклунами... добрими.
Бо ж краса воскресає, воскресає високе,
Воістину станем пророками,
Мов ті трави, відомі і безіменні,
Які відчувають наближення сонця,
Мов ті дики звірі,
Які мінливою шкірою
Передчують зміну погоди...

4. Раніше на таких, як ми, дивилися так,
Як позирають на прокажених.
Та, кажучи правду, ми і насправді
Проказою вражені, та... зсередини.
Од лихоманки прихованої, од холоду
В декого на губах висипає,

А у нас — всередині,
А у нас — в душі,
Всередині вогнем ми вражені,
Всередині ми отакі,
Мов назовні кизилове дерево восени.
Вся наша нутровина — сущільна лоскітна,
Мов груди молодої невістки.
Свербіж заполонює наше нутро...
І серцевиною нашою — внутрішнім світом
Ми дотуляємося, ми стираємося
Об гулі всього світу,
Об добрі руки людяності,
Об гострі-гострючі нігтики любові
І здираємося об гребінь шалу...

5. Нас часто приймали за цибулин простакуватих,
Та ми зовсім не бевзі, не йолопи.
Коли нас порівнюють з головкою цибулини,
То хіба лише з-за множинності наших одеж,

А тепер ми самих себе
Добровільно розкрити мусимо.
Розкритися — шар за шаром,
 оболонка за оболонкою,
Коли треба — хоч з гіркотою цибулі.
Коли треба — вже коконом квітки.
Мусимо розкритися добровільно,
Оболонка за оболонкою, шар за шаром,
Доки ми не сягнем серцевини,
Доки не вичерпаемося до решти,
Як молоко щезає у матерів,
Як щезає в мужчин
Снага дітородна...
Є лихі часи, ганебні часи:
Коли людина не вішала замок на вуста,
То інші накладали кайдани
На її руки і ноги.

Ми зняли кайдани з нашого язика,
Бо хоч справді язик без кісток,
Та він може... кістки ламати
І кайдани на руках і ногах.
Ми, котрих мати зродила людьми,
Ні, не хочемо стати ми знову
Жирафами довгошиїми і плямистими —
Ми не хочемо ший витягувати
В нерозумній надії побачити те,
Чого не було ще і вже не буде.
Ми не хочемо стати жирафами,
Щоб на шкірі нашій татуювали погаслі зірки
І робили з нас небо фальшиве.
Ше не хочем ми стати жирафами,
Тому що гіант цей, що звуться жирафом,
Жодного разу за все життя
Не проронить ні звуку.

Нам потрібен язик діла,
Та не жорно брехні,
Та не млин обдурювань.
Важко казати неправду,
Та казати неправду приємніше, легше,
Ніж безперервно неправду чути.
Відраза у нас до нескінченної
Жувальної гумки брехні.
Добрий товар продається сам по собі,
Поганий товар потребує похвал —
Ми проти всіляких лавочників.

Ми народились, прийшли ми у світ
Не ради шарлатанства позірної значущості,
А щоб бути —
Бути самими собою.
Ми народились,
Щоб цвяхом відповіді прибити
Бодай одне з тисячі і одного

З впертих окатих вселюдських «чому».
Цим ми повернем бодай частково
Відчужену суть нашим думам,
Щоб не зів'яли вони відразу,
Начеб висушили їх промокашкою,
І з величі, нам відпущеної,
Лишили зім'ятій шматочок паперу,
Що зветься «квитанцією»...

7. Раз на століття народжуються титани.
Щодня приходить у світ сто великих людей.
Вони народжуються великими,
та їм не дають зрости.

А все-таки змогли такі, як ми,
Честь вберегти свою незаплямовану
І совість чисту, наче сіль.
Тому що такі, як ми,
Вважають за краще позбутися голови,
Ніж схилити голову перед тими,
Хто всерйоз намагається
Карбувати розум, немов монету,
І, мов трафарет на тканину,
Відбивати думки.

Такі, як ми, — ні, ніколи
Не схиляють колін перед ідолом
І не виколюють собі ока
З тої причини, що одноокий ідол — наче циклоп.
В крайнім випадку прищурюють вони одне око,
Щоб бачити далі, прозирати ясніше.
Та люблять вони схиляти коліно,
Щоб нестерпний біль світу
Якось підняти
І спопелити на попіл у горні сонця.

Та люблять вони нахиляти коліно,
Щоб доторкнутись оголених колін краси,

Щоб танути в теплому ароматі землі,
Щоб відбитись в очах дітей...

Ми не птахи,
Щоб, випивши краплю води,
Дзъоби задирати в небо.
Хто хоче напитися з джерела,
Не може той не схилитися,
Не може той на коліна не стати.

I не може той не схилитися,
I не може на коліна не стати,
Хто прагне в колодязну глибину зазирнути.
Колодязі — вони не що інше,
Як ідоли.
Статуї тих передзахідних сутінок,
Які справіку звались душою,
Прозиваються зараз внутрішнім світом.
I такі, як ми, б'єм чолом цьому ідолу.
Схиляємось, падаєм на коліна
Перед такими лиш ідолами,
В тьмавому їхньому люстрі
Пізнаємо самих себе...

8. Прийде ще така пора —
Люди схилятимуться перед нами.
Не перед ідолами,
Не перед богами,
Перед... героями.

Тому, що ми знаємо добре,
Що дуже часто
Б'ємо кулаком по гострому кінці цвяха,
Своїм кулаком — замість молота.
Ta разом з тим знаємо добре:
Не кулак
Народивсь подобизною молота,
A власне молот

Створений схожістю з кулаком.
І ми знаєм,
Коли вітер
Лиш волоссям бавиться нашим,
То погода сама
Вступає у гру... з нашою головою.
Та зорі своїм кругло-білим гребенем,
Заспокійливим рухом щоразу
Нам гладять заплутані вітром коси,
Вони нас і себе цим переконують,
Що досі... наша голова на місці...
З цією вірою і надією, друже мій,
На всім світі щоночі такі, як ми,
Засинають — нужденними,
Прокидаються — багатирями...

СОНATA ДОЩУ

1

Коли над осіннім полем
Чи над сквером сірим і голим,
Забутий всіма, можливо,
Дощ капотить тужливо,
То, шльопаючи по приступцях,
Непрохана гостя стара,
До мене приходить журя,
Як господиня, всюди царює,
Тоді божевільні думки,
Наче зерна у колоску,
В моїм черепі товпляться:
 Якби ж то вмирати було так легко,
 Як народжуватись на світ!
 Якби то насправді так стало,
 Були б ми у виграші, справді,

Виграли б ми у цій грі,
Ми-таки знов, а не матері!
Не наші матусі старі!

2

Коли над осіннім полем
Чи над сквером сірим і голим
По жерсті, по черепиці, можливо,
Дощ крапотить тужливо,
Коли, шльопаючи по приступцях,
Непрохана гостя стара,
Навідується до мене журा,
Як господиня, порядкує усюди, —
Я ходжу без роботи,
Кроки рахую доти,
Доки під ритм каблуків
Не почую підлоги спів,
І раптом думка мене проніже
Дивним ракурсом свіжим:
Чому собаки усього світу
Виуть тільки на місяць,
А на сонце ніхто не насмілиться?
Я відповіді не знаходжу,
Та цим себе не тривожу,
Що питання цього не спекався,
Я тру собі, тру собі вилиці,
Дуже скучив я по розбійниці,
Що зветься простецьки — спека!

3

Коли над осіннім полем
Чи над сквером, сірим і голим,
Забутий всіма, можливо,
Дощ крапотить тужливо,
То, шльопаючи по приступцях,

Непрохана гостя стара,
До мене приходить журा,
Як господиня, царює повсюди,
Мимоволі очі мої
Не без цікавості лінивої
По карнизах будинку навпроти
Мандрують собі без роботи,
Повзуть вони так обережно,
 так повільно,
Наче це зовсім не погляд,
А кузька якась свавільна!
Погляд ковзає по карнізу,
Я тепер розумію сновид!
І раптом думка мене проніже
Дивним ракурсом свіжим:
 Є ж бо люди такі, сновиди, лунатики,
 Страждають хворобою місяця,
 А чому немає людей,
 Одержимих хворобою сонця?
Може, це переплетено міцно
З тайною отою незрозумілою,
Що собаки усього світу
Гавкають тільки на місяць,
А на сонце ніхто не насмілиться?!

4

Коли над осіннім полем
Чи над сквером, сірим і голим,
Сумує цей дощ старовинний,
Коли в моїм домі журा,
Непрохана гостя стара,
Сумую я не без причини,
Я головою кручу,
Болить голова од дощу!
— Гей, громадянине Небо!

Діра у вашій підлозі насподі.
Годі нас заливати.
Годі цій непогоді.
По нуль два буду телефонувати!
Та мій крик небес не сягає,
Міліція в небесній біді не допомагає —
Небо сковалось за хмарами,
Отічне таке, сизощоке.
І, даремно забутий, можливо,
Дощ крапотить тужливо,
І, непрохана гостя стара,
Господарює у мене журा.
Я, розізлений,
Я, розпалений,
На кухонний кран з громом звергаюсь
Це ж бо він, тільки він
Був відкритий — вода до колін.
Коли небо спинити я не зумію,
Бодай крана шаленого спекався.
Можна воду отак зненавидіти,
Потрапивши в отаку чудасію,
Як журा заливає по вінця.
Дуже скучив я по розбійниці,
Що зветься простецьки — спека!

ПІСНЯ ДЛЯ ТРЬОХ ГОЛОСІВ

Перший голос

Вітчизно моя!
Тридцять літ вже ось вчусь я мови твоєї,
Та все ж говорити з тобою про тебе
Без помилок я не можу —
Всюди, завжди
Збиваюся, гублюся од хвилювання!

Коли весна наспіє рання,
Я слухаю зозулине кування.
Мені здається,
Що зозуля, запинаючись,
Перекладає мою недомовність —
Моє теляче захоплення летить її новизною,
За мене захоплена пташка
Вітає тебе з твоєю весною!
І навіть тіні-протіні літні твої
Безмовно зізнання мої перекладають,
Сонцю твоєму на синьому небозводі
Складають до ніг гімни любові,
То видовжуються,
То аж стискуються,
Мов чорні язики вогню...
Коли плоди в твоїх садах осінніх
З дерев, мов краплі вогневі, летять,
Всім зрозуміло, це моя хвала
Летить крізь лист у цій осінній ріні,
Слова мої плодами шурхотяТЬ.
Про це говорить твій морозний сніг,
Мені він запахи дитинства носить,
Він, як і я, спада тобі до ніг,
На мене схожий він, бо безголосий!..
А в світ,
Коли з тобою я кажу про тебе, —
О, навіть і тоді
Я творю не що інше,
Як словами мізерними виміряю
Моє мовчання,
Щоб знов переконатись з болем я зумів
В безсиллі власних слів,
В могутності мовчання твого,
дужого, як те волання...
Найсокровенніша моя!
Ти — прізвище мое усіх моїх століть,
А я? Мені б зуміть

Життя своє котити буйнокрило,
Щоб соромом мене не било
За те, що ти дала мені ім'я!..
Бо ж праведний мій скін — життя це ціла половина!
Зуміти б так померти повносило,
Щоб ти... оплакала свого сина!

Другий голос

О вітчизно моя!
Я нічого, нічого тобі дати не можу:
Що б я тобі не дав,
Все буде віддарунком —
Ти все мені подарувала!
Навіть відчуття боргу у мене перед тобою,
Весь — з голови і до п'ят — я твій боржник!
Запевнює лише той, хто боїться,
Що йому не повірять.
Немає і гадки у мене запевнювати тебе:
Я — твоя віра!
Віра видюща!
О вітчизно моя!
Мене закликають тебе вивчати.
Даремна порада! —
Я — частка твого буття.
Я — темний мох
На камені твоїх старовинних і нових мостів,
На боках джерел заповідних.
Я — біль твій, оголений у слові.
Не перекладений на чужоземній мові.
Я — лише дим
Вчоращих твоїх єрдиків¹
І труб сьогодніх.
Позбавлений, може, твого вогню,
Ta саме вогнем цим народжений.
Я — лише дим

¹ Єрдик — отвір на даху, що служить димарем.

І димом цим
Твій подих вношу в атмосферу.
Я — дим, і тільки,
І говорити не вмію,
Зате твою сутність пишу в небесах...
О вітчизно моя!
Кольорами твоїми,
Відтінками пейзажів твоїх
Я так зафарбований,
Як небо твоє при заході сонця.
Твоїми пальцями я так потоканий,
Як зорями небо нічне.
О вітчизно моя!
Я життя свого тобі не жертвував,
В боях твоїх я участі не брав,
Та і півкроку не ступив, либоń,
Який не вів до тебе, —
Я починаюсь тобою і тобою завершуюсь,
Як замикається коло...
Течуть води твої донизу згори,
Я ж з низовин підіймаюсь у верхогір'я,
Як підіймається спека.
І коли наступає твоя весна,
В мені дивовижним якимсь епігонством
Розквітає мрія одна і та ж:
Коли я, наче квітка на висохлому стеблі,
Наче трава на схилах гранітних гір,
Коли я допоможу твоєму розквіту,
Я зможу сказати:
— Жив недаремно!..

Третій голос

Вітчизно моя!
Такі слова у мене для тебе,
Яких ніколи нікому не відшукати,
Я сам їх досі знайти не можу!

Вони є у мені,
Та нема їх в мені, —
Наче потужні струмені
У твоїй глибині!
Вони здатні горіти
І обпалити аж до сльози, —
Наче спирт чистий-пречистий
Із твоєї лози!
Вони близькі такі,
Вони і далекі такі,
Коло них я душею отерп,
Вони — наче гора,
Ота вічна гора,
Що вросла у твій герб!

ПРИРОДА РЕЧЕЙ

Частина перша

ЛИЦЕ І МАСКА РЕЧЕЙ

Обличчя предметів!
Зовнішність речей!
Нас оточують речі
І живуть своїм
Особливим життям,
Незалежним від нас.
Вони ж бо примушені
Грати для нас спектакль.
Та варто нам одвернутися,
Лише одвернутися —
Лицедії скидають маски,
Корчать гримаси, вилуплюються,
Відкривають
Свої

Обличчя невигадані,
Які мудрі,
Грайливі,
Багатозначні,
Як гілка, що вітру суперечить,
Як джерело гірське
А чи красуня.
Обличчя речей!
Предметів зовнішність!
Оце б мені та вигадати спосіб
Їх в первісному вигляді
Зафотографувати
В ту мить.
Які прекрасні вони —
Моїх очей опущена завіса.
Щоб крадькома, зненацька, з-за кута,
Як фотошпик, у гудзiku захований,
Або сковавшись у щілині пера.
Якби ж то досвід перейняти,
Як фотографують серед білого дня
Кінозірку в зім'ятій постелі,
Злочинця в обіймах злочину,
Зворотний бік Місяця.
О ці речі,
Ряжені незчисленні!
Я знаю,
Вони мене лякаються, ховаються,
Як жінка береже
Свою цнотливу нагість од очей нескромних.
Вони приречені,
Відкрившись ледве-ледве,
Личину знов на себе напинати.
Я знаю, вони моєї смерті прагнуть,
Щоб маску відправити до бутафора,
І жити, і не ховатись.
Коли ж бажання їх гаряче збудеться

(Востаннє мої зімкнуться повіки),
Частина з них
(Зі смутком а чи з радістю — не відаю)
Піде зі мною
Лягти в могилу поруч із господарем,
Так, як колись,
В часи прадавні,
Ввіходили у темряву курганів
Разом з небіжчиком
Його наложниці, раби і слуги.
Без масок а чи в масках —
Люблю їх неминущою любов'ю,
Моїх рабів, покірних та лукавих.

Частина друга

ДОБРО І ЗЛО РЕЧЕЙ

Чи справді це, вам інколи здається,
Що ви самі,
Захоплені безмовною розмовою
З самим собою?
Ні, це неправда!
Предмети добри
Не залишають нас,
Тим більш в часи самотності, коли
Зненацька оживає кожна річ,
Це в порядку речей,
Що речі
Жаліють нас, коли ми самотні.
Краплі невидючій, яка на асфальт упала,
Дробитись і розлітатись;
Нам випала інша доля.
Ми мужнієм в самотності,
Ми стаємо хрестом із плоті,
Як пташка або ж плавець.
Либонь, самотність — це ж не що інше,

Як плавання або ширяння.
Безмовність, затаєна у самотності,
Вушній раковині подібна,
Не відає кольору, запаху, смаку,
До дотиків нечутлива.
Безмовна розмова самотніх
Наповнює тишу собою,
Мов кулю дитячу, повітряну кулю.
Все це, повне нечутних слів,
Раптом аеростатом стає,
Котрий в спромозі
І нас, і наш дім одірвати од ґрунту
І вгору підняті.
Та тиша, що затаєна в самотності,
Вушній раковині подібна,
Не відає кольору, запаху, смаку,
До дотиків нечутлива,
Та тиша позбавляє нас землі,
Нам другою вітчизною стає,
Неперемістимою, незамінною.
Там, надворі,
Біблійний вихід ночі
У супроводі пишного почту зір.
Наївна, глибочезна, величава,
Доісторично засерйозна
Велика й істинна тьма.
І задаремні
Вогнів зусилля в людських житлах,
І хтось там надворі
Темрявою насолоджується.
Там, надворі...
Та що нам до того.
Ми в себе.
Самі, та не самотні:
Бо ж добрі предмети
Одушевлюють простір цей,

Відданий нам володіти,
Щоб ми блаженством їхнім просяклися,
Щоб стали ми —
Як і вони — предметні.

МАНДРІВКА НАЗАД

Чому уникаєш мене ти, соромишся?
Тому, що недавно ми познайомились
І не знаєм як слід одне одного?
Ні, моя недоторканна,
Я знаю тебе і кохаю
Десь 40 чи... 4000 коротких літ!
А ти чому забуваєш про це,

Тримаєшся на відстані соромливо,
Начеб ми познайомились щойно
І не знаєм нічого про нас?!

Ні, дорога моя,
Ми не юна закохана пара, зовсім ні,
Ми — живі пам'ятники любові,
Давні і старовинні.
Я знаю тебе напам'ять, як знаю вогонь,
Той вогонь старовинний,
Який малював нас тінню на стінах печери,
Розбурхане полум'я точно передавало
Твоє сум'яття,
Мое жадання,
Тіл наших спраглих гарячі обійми —
Обійми, в яких народились Богове
В знайомих рисах наших дітей.

Ми століттям ведемо рахунок,
Як молочним зубам дітей —
З гарячим замилуванням...
В нашій любові міфи зимують,

Дрімають перекази і легенди,
Які від кожного нашого дотику
Прокидаються, помолоділі.
Старий світ обновляється вічно
Разом з кожним коханням —
Нашим коханням.
Життя в нових формах повторюється,
Навіть в твоїх обережних жестах,
Навіть в боязких твоїх сумнівах
І підсвідому ляку —
У всьому,
Без чого немає початку, початку...

А в коханні є завжди неповторний початок.
Кінець той же,
Схожий кінець.
Та думати нам про кінець кохання?
Хай роздумує той, хто розлюбив.
Початок наш!
Я так хочу, щоб наш початок
Таким був, як і колись,
Коли вогонь нас своїми тінями
Малював на сирих стінах печер,
А полум'я вірно і гнучко зображувало
Твоє сум'яття,
Мое жадання,
Тіл наших спраглих гарячі обійми,
Де веселий вогонь життя
Горить вічно і непогасно —
З димоподібним стражданням,
З вогнеподібним щастям.
На світі
Щастя місткіше,
Ніж муки.
Час би повільний так не летів,
Спресувавши години кохання в хвилини...
Отже, годі соромитись одне одного,

Годі повільно тліти.
Будемо сміливіші,
Вдячніше палатимем полум'ям,
Чистим полум'ям — нектаром богів...

Це, я знаю, не завжди в житті забудеться,
Бо не все забувати годиться.
Та забудь про усі свої сумніви,
Про усі соромливі жести —
Таким, як ми, просто соромно
Не знати одне одного.
Відкриймося ж!
Відкриймося!
Забудьмо,
Що недавно ми познайомились.
Відкриймося!
Відкриємось,
Щоб прокинулась
Всепереможна близькість,
Що дрімала у нас століттями,
І ми,
Одне одного взявши за руки,
Повернулися б знову туди,
Де колись ми бували,
Літ 40 тому чи 4000 літ.
Звідти ми знову почнем
Дорогу нової любові.
Повернемось знову... до себе,
Знову до себе повернемось...

СТАРІЄМО

Старіємо, Паруйре Севак.
Старіємо, дорогий, —
На жінок, наших ровесниць,
Дивимось, як братове,

Помічаємо все молодих,
Які нас не помічають.
Кожне знайомство нове
Не закінчується ні любов'ю,
Ні невправною піснею, —
Вінчається спалахом,
Спалахом полуум'яним...

Старіємо, Паруйре Севак,
Старіємо, дорогий,
Наше непокірне волосся
Або смертю покаране,
Або жалюгідним підданцем стало
Гребінця князя князів.
Наші пальці, такі бунтівливі,
Стали он які покірненькі та слухняні,
А наші зрадливі ноги —
Такі вже сіменолюбні,
Хатолюбні такі, далі нікуди...

Старіємо, Паруйре Севак,
Старіємо, дорогий, —
П'ємо один день,
А два дні — в похміллі.
Одну годину крокуємо,
Дві години себе переконуємо
Про користь ходіння
Або про надмірність цього —
І все це всерйоз беремо,
Начеб зробили якесь відкриття
Або щось старе заорали.
Слово «ліки», слово «хвороби» — вже повсякденні,
Все відмінюються неодмінно.
В них гордості більше прихованої,
Аніж незадоволення...

Старіємо, Паруйре Севак,
Старіємо, дорогий, —
Поблукати собі просто так
Не лишається і години.
Нудитись ми не встигаємо.
Сумуєм без приводу все менше і менше.
Все більше сумуємо з приводу.
Мало читаємо, пишемо он як багато,
Мізкуєм багато, спимо малувато.
Словом «безсоння» все хочем склеїти,
Всі наші жили розшарпані
Хочем склеїти цим між собою...

Старіємо, Паруйре Севак.
Старіємо, дорогий,
Листя ронимо, проте неначе
Розуму ще не дійшли.
Та поки що зараз ще дивуємось,
Що можемо дивуватись.
Всі стрілки годинника
В думці назад відводимо,
Ніби те все, що вже не зроблено,
Ми ще зробимо, ще здолаємо,
Так всіляко знаходимо ми шляхи
Для неможливої перемоги.
Інколи світ цей ми вимірюємо
Вичовганими кінцями циркуля —
Ногами Дон-Кіхота.
Коли хтось десь у сні сни наші топче,
Як і раніш... Як і раніш
Ми з криком підхоплюємось...
Не літаємо вже — ходимо.

Старіємо, Паруйре Севак,
Проте наче й розуму не дійшли...

ЗАГОЛОВКИ З КІНЦЯ

1

На пилюжних шляхах
ставлять свою міністерську печать,
печать,
з якою не рахується тільки
кучерявий карний злочинець вітер...

Серцебиття своє, ритм свій дарують
тrotуарам змертвілим...

Наповнюють певністю землю,
ту сиву правічну землю,
яка не загубить певності...

То... мої кроки.

2

Трохи дивують вони людей,
та далеко в них більше досади...

Різке в них рипіння дверей прочинених,
гірке стукотіння дверей зачинених...

В чужих губах видаються холодними,
а рот мій завжди палять вогнем...

То... мої слова.

3

З зеленого моху слізози струмлять,
поволі течуть,
безмовно течуть,
простукують стишено
ту ступу кам'яностінну,
яку самі продовбали.

Тихесенько стукотять,
та в моїх вухах
це одлуунює грізним гуркотом...
Безсоння моє.

4

Раптом вільним себе почуваю, — таким,
як жеребець на вільному вигоні,
як вогонь у палаючім лісі...

Всі розумними видаються,
навіть всерозуміючими...

Це... я співаю
лише для себе самого.

5

Розступаються раптом стіни,
віддаляються навсібіч,
в обрій мені перетворюються,
або так наближається обрій до мене,
що, коли я захочу,
наче отої чарівник новоспечений,
замішаю своїми руками
його синяву,
наче тісто...

Шум, метушня обмиває мене,
та годі до мене пристати,
як до риби воді океану...

Це... мовчання моє.

6

Мовчазні мої губи стають гніздом,
де всідається квочкою панна насмішка...

Дивлюсь, та нічого не бачу,
а коли й бачу,
то тільки себе самого...

Людина давно дозріла,
якось відчуваю раптово,
що досі я ще росту,
на голову перевершую сам себе...

Самовпевненість моєю тіnnю стає,
проводирим моїм.

Це презирство мое.

7

Наче той димохід, мої очі розплющені,
рот розкривається, як широкі двері,
та воно, наче дим, панує в моєму нутрові,
видушує з хати — з мене мене...

Волає, одначе... вві сні неначе:
волання стає ремством глухим...
З якою силою не шпурляю від себе вгору,
воно — каменем! — гуркотить мені вниз...

Воно схоже на небувале число,
яке не ділиться на інші числа...

Це... страждання мое.

8

Як вогнище розбризкує світло,
як відокремлює світло й тепло,
так і від мене сміх відламується,
сиплються усмішки,
доброта капле безперестану
з моого лиця,
навіть з одежі...

Знову подібний на себе самого,
знову себе пізнаю:
почуваю, що я — батько мій викарапаний,
життя нічим мене не зіпсувало...

Де б я не був,
почуваю себе як вдома,
серце мое розчинене навстіж,
як телеграфу двері...

Погляд мій теплий, як поцілунок,
слова як продовження поцілунку,
од яких можуть... діти зродитись...

Це я такий... веселий.

9

Він — перекладач вашого (чого там?),
що не встигло думкою навіть стати,
а всього лише порух душі,
мускулів гра,
крові свербіж...

Він — те саме,
що плаче
очима невинними
вашої дитини, що прагне іграшки,
він — те саме, що в усмішку перетворюєте
на обличчі новонародженого.

Хоча він не знає дороги до вашої хати,
хоча він ніколи не був там,
та він — друг ваш: ваш органічно настільки,
що не загавкає навіть на нього
пильний ваш пес...

Він — замість вас
ваші мрії бачить вві сні...

Це... я, весь як на долоні...

ТА Й БІЛЬШЕ НІЧОГО

Він через ущелини перелітає,
Перестрибує через скелі,
Наче істота жива-праживісінька,
Калічить себе,
Зі стогоном ноги волочачи,
Пилюгу на шляхах підіймає...

А ми всього-на-всього кажемо... вітер,
Та й більше нічого!

А цьому, неначе людині,
Притаманне почуття сорому.
Тому ж бо і він
Тче одежу собі з трави і кущів,
Щоб нагість свою заслонити...

А ми називаєм все це струмком,
Та й більше нічим.

На нитку нанизані, величезні казкові корали
Прикрашають намистом балкони,
Дихають запахом, смаком — в огонь.

А ми кажемо просто... перець,
Та й більше нічого.

Картина, написана райдугою кольорів,
Раптом за кілька якихось годин
Здається висіченою в чорному камені.

А ми лише кажемо... день та ніч,
Та й більше нічого!

Зодягнене в жовтий капрон піску
І в нерукотворний зелений нейлон,
Звучить воно своїм чистим сопрано,
А ми просто це називаємо... джерелом,
Та й більше нічим.

Справжнісіньке диво
Називаємо... головою.

Тайник переповнений

Називаємо... серцем.

І на горе тобі і мені —

Після всього цього

Ми ще вважаємо себе... поетами.

ПРОМЕНЕВА ХВОРОБА

Ця променева хвороба —

не така вже й нова вона, друже!

Не така вже й вона новонароджена,

Вісім тисяч вісімсот літ їй принаймні...

Хворіли колись цією хворобою

Древні елліни, древні індійці,

Гомер сам осліп від цієї хвороби, звичайно.

З цієї ж хвороби пішли в могилу

Ваш Нарекаці і наш Шекспір,

І всі ті, у кого легені

Завбільшки в півкулі планети нашої

Або ж таке величезне серце,

Що й місця легеням не вистачає...

Люди цією хворобою не заражаються, ні!

А народжуються, вже матерями заражені.

Ця хвороба спалахує тільки в тих,

Хто бачить сім тисяч сімсот кольорів в райдузі,

Хто чує симфонію божевільного шалу молекул,

В тих молотках, в тих сокирах,

Які не зронюють жодного звуку,

А німі й мовчазні, мов боввані.

Ця хвороба лише до тих прилипає,

Хто дивиться на чорного буйвола,

А бачить рояль крокуючий, чорний,

Що звучить для них чорною музикою.

Ця хвороба лише до тих прикипає,
Хто в брилі каменю неотесаного
Бачить Форум, бачить Звартноц,
Хто в скелі масивній розрізнює

Аджанту, Еллору, Гегарт,

А на чистому полотні — Святу вечерю і Магдалину,
А в душі кожного юнака крокуючого
Бачить Гамлета, вчуває Отелло...

Променевою хворобою ті катуються,
Лише ті,

Хто в самотині

Ведуть бесіду з цілим людством відразу,

Лише ті, хто кружіння земної кулі

Власними п'ятами відчувають,

А коренів ріст — долонями власними,

Коли навіть долоні вгорі, в небі долоні.

Лише ті, любити яких ніколи не зможуть

Всі царі всіх століть —

Гублять не тільки засланням і в'язницями,

Але і в палацах золотою любов'ю.

Не така і нова вона, друже мій,

ця променева хвороба!

ЖИТТЯ ПОЕТА

Лише Аарат йому брат:
Підошви його палить полуценъ цілий вік,
Зате на вершині його — сніг-сніговик.

Наче ракета життя в поета:
Одкинуте полум'я ззаду пашить,
А подумки рветься вперед щомить.

Слова його тишею звуться,
Хоч на серці — грому огром,
Дзвонить воно, грімкотить під ребром...

Хай він самітник, життя з протиріч,
Та сонячна його голова:
Вже в народні прислів'я рвуться його слова.

Твоя невиспіла любов і визріле мое страждання
Зустрілись раптом, як на стежці
Мандрівники. Їм не з руки
Там розминулись. Чи ж кохання —
Твоя невиспіла любов і визріле мое страждання?

Коли, втомившись, лежимо,
Нічліг кладе мандрівців поруч,
І місяць в опівнічну пору —
Тавро осінніх холоднеч.
Ta проміж нами, наче меч, —
Твоя невиспіла любов і визріле мое страждання.

РУКИ

Ви, потом перемиті руки,
Ви, руки, сонцем перепалені,
Потріскані з вогнів розпуки
І холодом крутим попаяні,
Добро землі ви вгору зносите,
Ви й з лиха ростите пісні,
І дні од вас, сумні курносики,
Вже не сумні, веселі дні!..

Ви, що руду нагору зносите,
Ви, що голками пошпиговані,
Пропалені, металоносні,
В домашній праці метиковани,
Голівку внука так ви гладите,
Так сина ніжно обіймаєте,

Так вмієте зі світом ладити,
Добро, мов стяг отой, розмаєти!

Ви, що тримали вчора зброю,
Будуєте сьогодні арки,
І шлях прямий над крутизною
Мостом над чорні закамарки
Ви зводите! Ви так багато
Даєте в трудовім пориві
І мало так собі лиш в хату,
О руки, чисті і поривні!

Це вас, мистецькі, творчі руки,
Вас, справедливі, небрехливі,
Щасливі в праці повнозвуків,
Оспівую! В народній зливі
Цих рук святих, що б'ються в герці,
Шо творять все, що зветься світом,
З повагою — рука на серці —
Схиляюсь я із віршем світлим!

ЗАВДАННЯ ОБЧИСЛЮВАЛЬНИМ МАШИНАМ ТА ТОЧНИМ ПРИЛАДАМ ВСЬОГО СВІТУ

Все рахуєте, лічите все...

Нумо полічіть,
Яким хвилепадом, яким нуртопадом,
Скільки грам червоноокрівців з серця дівчини пливе
До щік її сором'язливих.
Скільки кровинок дорівнює тому палючому спалаху,
Який по-найвному зветься дівочим шарінням,
Скільки проходить космічних променів
В атмосфері наших очей закоханих,
Коли вони раптом стрічають кохані очі, —
Порахуйте: у цих перехрещеннях променів
Чигає на вас небезпека
Чи користь пастку серцю поставила?

Все рахуєте, все обчислюєте...

А ну ж полічіть напругу ваших долонь,
Скільки ми віддаєм кіловат свого струму
Дітлахам — їх м'якеньким чубам, їх рученятам,
Скільки — гнучким станам коханих,
Скільки — немічним плечам бабусь наших,
І все, що отримуємо від них,
Наскільки менше чи більше наскільки?

А то все рахуєте, все обчислюєте...
Полічіть-но, будь ласка, хоча б в одного,
Що він мав у своєму житті,
На скількох він жінок з жагою дивився,
На скількох з найчистішим захопленням,
На скількох — лише з ніжністю брата...
Відзначте також пруготливість жінок,
Що могли б нас безмежно кохати,
Та яких ми якось так і не перестріли.
Підрахуйте-но кількість отих дітлахів,
На яку б ми в житті спромоглися,
Та ми їх не мали, та ми їх не матимем.
Не забудьте й численності тих малюків,
Що начебто мали нашими бути,
Та нашими все ж не стали...

А то лічите, обраховуєте, перераховуєте...

Ми ще, по суті, не знаємо навіть,
Від чого людина сміється,
Сміється ж лише людина
І жодне інше живе створіння.
Ви пильно обстежте наш сміх-пересміх,
Скажіть про число його хвиль,
Покажіть його райдужні обертони
І, нарешті, нам витлумачте різницю
Поміж насмішкою та реготом...
Електронним черепом надпотужним,

Променевим чоловічком циклопним
Нумо ж проаналізуйте нам тугу,
Скажіть, звідки дим той вічно небачений,
Котрий туга вмикає і вимикає,
Куди він щезає — дим тої туги...
А то лічите все, обчислюєте...
Зараз визначте без вагань той рік
Або хоча б дуже близький той рік,
Коли народи світу нарешті
Повинні видужати, вилікуватись повинні.
Коли нарешті народи поранені
Отримають справедливу нескасовну відплату.
Яке ж бо тъмище людей за стільки віків
Чекають надії від немилосердного Бога,
Очікують,
Все очікують!
Ви — нові боги нових часів,
Бодай ви б не забрехалися, бодай ви...
Нумо злічіть нам число незчисленне
Тих мостів, що країни з'єднують,
Якими б
Хотіли і ми пройти-перейтися,
Але ще не пройшли,
Але вже не пройдемо...
Ану ж вибийте нам число
Тих снів і тих мрій,
Що цим словом тому пойменовані,
Лише з тієї причини,
Що не збуваються... Отож-бо!

Нумо ж відзначте нам
Безсумнівне число тих сумнівів,
Від яких ми часто дорослішали,
А найчастіше передчасно марніли...
Покажіть лінію розчарування
З лінією надії —
Це ж не матиме абрису блискавки...

Лінію зневіри також покажіть.
Навряд чи стане вона паралеллю
Щодо лінії нашої долі, навряд.
А паралель з паралеллю,
Гадаю, ніяк не перетинається...
А ну ж нам скажіть
Число тих годин незчисленних,
Що в погоду і скруту були загубилися
В якихось чергах,
В якихось процесіях,
В читанні тих велемовних газет,
З чорних заголовків яких
Кожного ранку
Непарне око гармат
Дивиться в пару наших очей.
Підводні човни
Наши прагнення в душу занурюють.
Водневі бомби
Прагнуть вогненну кров наших вен
Перетворити на білу воду — білокрів'я...

Ви після всього мусите порахувати,
Після лютих отсих розщеплень,
Скільки ще тонн атомів забракувало,
Щоб розщепити ядро кулі земної.
Мусите дорахуватись,
Після якого винаходу, після якої зброї
Матері втратять можливість
Мати дітей.
От стільки-то й стільки — скажіть!
Більше потреби не буде, що б ви там не казали!

Обчисліть
Міру тяжкості втратити віру.
Потім залишиться, що б ви не з'ясували —
Яке ж дивовижне диво! —
Цей важчий вантаж втрати віри
Досі по шию ще не загруз у землі,

Наче гострий кілок...
Розтлумачте також нам по-дружньому,
Коли приходитиме у світ —
Один раз на стільки і стільки-от років —
Те дитя новоявлене,
Від якого
Королі будуть змушені дізnavатися,
Що вони голі-голісінські.
Не забудьте також додати,
Чи, знаючи це достеменно,
Королі
Будуть приховувати свою наготу
Чи залишаться голими,
Хоча б на противагу всім бажаючим
Або просто отим, що соромляться,
Хто ж то змушений буде
Жити на світі з зав'язаними очима?..
Скажіть нам, либонь, ще таке:
Хіба бетховенська глухота,
Хіба аж нітрохи вона не пов'язана
З тими вибухами оглушливими,
Що оглушують ینі світ,
Все над світом.
Коли є тут зв'язок, розтлумачте, будь ласка:
Світ тепер ощасливиться
Бетховенами незчисленними
Чи просто
Число оглуших побільшає...
Полічіть також, це вже востаннє,
В який такий хитрий спосіб,
З допомогою якої
Предоброї машинерії
Ще можна людину оберігати,
Або як нову людину
Тільки зробити Людиною.

НЕЗМОВКАЮЧА ДЗВІНИЦЯ

(Розділ з поеми)

Осінь навідалась знову,
Повіяло з ущелин і з гір
Запахом материнства — аж до зір.
Кожен плід мав свою мову.
Примусово плакали грони,
Прагли горілкою стати,
А як босоніж на них стати —
Ставали вином безборонно.

Яскравий осені листопад.
Наче знявся в повітря сад,
Наче зграя фазанів летіла,
Наче зграя хвостів без тіла,
Одірвалось барвисте пір'я —
Геть розсипалось навкруги.

Ножі комишу підтяли береги —
Були зелені, та поржавіли,
Взялися жовчю, в іржі замшіли.

Нахабні, вже висохлі колючки,
Обізлені невідомо на кого й за що,
Повитикалися по чагарях, по хащах,
Повистромляли свої дрючки —
Мандрівнику каже оцей непотріб,
Що саме вони, колючки, господарі,
Вони, колючки, а ніяк не плоди, —
Спробуй, прохожий, пройди!
А бджоли і оси з надломленими спинами
Дають концерти безплатні годинами
В безалтарному храмі під відкритими небесами,
І джмелі розкотистими басами
Високопоставленим прагнуть догодити —
Ораторствують, як проповідники і як діти.

На скелях, саджених лишаями,
На скелях рябих, де джмелі роями,

Ящірки вимагають у сонця тепла.
Онде одна, онде ще поповзла.
Немов глузування Боже,
На крокодила ледь-ледь воно схоже,
Оце створіння, що на суші лишилось —
Насмішка на нім окотилась!

Хмар незліченні полки,
Позбавлені лицарської гідності хмарки
Нападають — полки за полками —
Нападають з небесної брами
На сонце самотнє з ходу.
Сонце, мов герой малесенького народу,
Самотнє, з натовпом карликів воює,
Та хмора, хмора над ним горує,
Боролося день, ввечері промінь зник.
Життям жертвує, як... великомученик.

Осінь стояла,
Приємна осінь, ласкова,
Коли Комітас повернувся з Європи,
Коли додому спрямував стопи,
Перемігши Європу урочисто —
На душі було чесно і чисто.
Ta не встиг він струсити пилу доріг,
Не встиг поту витерти з лоба,
Як сморід болота на душу наліг,
Як болото хитанням збивало із ніг,
Од смороду носа заткни, Європа!

Той, хто Париж переміг,
Як герой повернувся на свій поріг
З заслуженими сильними руками,
В серці з сонцем свята,
В себе вдома — о доле клята! —
Розтопити не може домашню кригу
В себе вдома — о сонце свята!

Не може розбити рідну кормигу,
Вже чує себе розбитим, збитим із ніг
Раніше, ніж повернутися встиг!

Наклепів нещадимі вітри
Сиплють в очі пилуюю знахабніло.
Шипи колючок-інтриг
Терзають його душу, його тіло
Тому,
Що гнилий — завжди ворог квітучому,
Низький — супротивник високому, крутойдучому,
Тому,
Що ніколи не має кінця
Вікова суперечка оця!
З лінійкою і з циркулем зачесним,
Де звичайні канони й конкретні,
Виступала проти незвичайного
Сама... її Величність Посередність!

Посередність!
Вона теж очі має,
Ta... на потилиці їх тримає,
Не бачить вона,
Як яскраво горить лампада —
Тінь її світла на неї пада,
Бачить вона не голову явищ, не зміст,
Прозирає лих хвіст!

Не для того є в Посередності вуха,
Щоб нові громи вчувати ошаліло,
Вона тими вухами слуха
Лиш відлуння того, що вже відгриміло!

Є в Посередності солод,
Хворобливий солод завчасно доспілого плоду,
Він падає з гілки, коли ще весна навколо,
Так він створює літню погоду!

Визнає всі відтінки, усі кольори,

Та вперто залюблена, хоч умри,
В барву одну і ту ж понад міру —
В сіру...
Посередність!..

Коли вона — птиця,
То вона — папуга,
Повторяє лиш те,
Чому научили!
Коли тварина вона,
То вона — мавпа:
Робить лиш те,
До чого привчили!
Коли вона сильна,
То сильна, як мул:
Сила ніяк не своя,
То могутніх батьків сила,
Тих, які їй не дали
Лишє одного
І дуже простого —
Здатності стати батьком!..

Хвилювалась, жила в тривозі сповна
Сама Посередність, саме вона!

Малокровні нікчемності прийняли за лихоманку
Тепло і гаряч літнього ранку,
Тепло, що серце палке роздає навколо,
Щоразу більше, чим більша холод.

І ті, у кого одежа нова,
Але душа — вся в латках,
Дивились, як вітер його їх обвівав,
Життедайний вітер. Жах
Пойняв Посередність. Він одежу здерे,
А під новою одежею — рам'я старе!..
І ті, у кого слова нові,
А думка лиш стерта крутиться в голові,
Як зужита, вишурувана монета, —

Вони зраділи його появі? — Де там!
Вони сприйняли його, як пожежу сприймають.
Жахом охоплені, інших жахають,
Б'ють на сполох, вимагають рішень:
— Допомагайте гасити! Скоріше! Скоріше!..

О незмінна природо Посередності!
Ти — лиш арифметика думки, така ти!
І ворог алгебри лютий, заклятий!
Замість небесної безмежної блакиті,
Ти — загальнодоступна синька в кориті,
Продаєшся, хлюпаєш на всі боки,
Аж сині від тебе стежки й водостоки!
Ти — великий щасливчик на всі віки,
Слави минутої злодій легкої руки,
Ти всемогутня... в тобі тайна безлика.
Відає цю тайну людина велика,
Та велика вона саме тому,
Що цурається тайни безликості,
Саме тому у своїй великості
Розпанахує світлом сіру пітьму!

О Посередносте! Твої руки уперті!
О блаженна незрілість аж до самої смерті,
Дитинство думки, старість душі,
Кінджал войовничий — весь із іржі!
Твоя самозадоволена пиха була споторена,
Наче хвороба тебе пронизала чорна,
Як від тупого болю або від пчиху
З передчуттям ти здригнулася — бути лиху!
І ось відкриття бідного Маштоца¹ з наруги
Всіма своїми буквами було віддано на послуги
Незамовкаючим вустам лже-ісусів, —
Навіть неіснуюча соломинка в чужому оці
Стала колодою громіздкою! А скільки укусів
Терпіть довелося, а скільки бруду було в потоці!

¹ Маштоц Месроп — творець вірменського алфавіту.

Руками нечистими святош
Сіялись усно,
Ростились письмово
Помста і злість,
Ненависне,
Заздрісне слово;
Всілякі гадки злочинами ставали —
Вітер їм слугував, вітрила їм слугували.
Все було зауважено,
Аби всі були втішні:
І грішні пісні,
І думки надто грішні,
І порушення священних законів,
І те, що відступник священних канонів
У раю сміє тіні бачити —
Як же такого тавром не позначити!
Або — Господи, змилуйся! — я такого не знаю,
Заперечує існування
Самого раю!..

Навіть повітря заразили навколо,
Яким дихав він, Комітас,
Так заразили,
Наче ковтав він силувано
Кришнене скло,
А не повітря вдихав!..
І стислось від болю серце його,
Як серце стискується в селянина,
Коли в середині літа
Град випадає раптово!..
Твій хліб, Варданете, з остюком, із осотом,
Згірк, наче пекли його вже з полину.
Чоло твоє зблідле укрилося потом,
Мов краплі покрили соборну стіну.

І погляд отих, що по давніх законах
Ти мусив братами вважать по Христу,

Цілувати їх руки чи свою підставляти з поклоном,
Погляд братів переслідував іншу мету —
Він вражав тебе люттю новою,
Він жалив тебе, жалив кропивою!..
В холодних стінах
Цього небратського Братства¹,
Поміж злих і малодушних,
Жалюгідних, нікчемних, де поганства застій,
Як ти себе почував
Серед духовного цього бідацтва?!

Хіба як невизнаний
Стародавній святий?
Ні! Доба вже була зовсім не та, —
Ти міг себе почувати... як сирота!..

¹ Мова йде про Ечміадзін — центр вірменської церкви, де був ченцем Комітас.

Нікіта СТЕНЕСКУ

СТЕНЕСКУ Нікіта (1933—1983) — найвидатніший поет румунської літератури другої половини ХХ сторіччя. Автор 16 поетичних збірок, серед яких найбільше відомі: «Сенс кохання» (1960), «11 елегій» (1966), «Lans Ptolemaet» (1968), «Неслова» (1969), «В солодкому класичному стилі» (1970), «Величність холоду» (1972), «Epica Magna» (1978), «Недосконалі твори» (1979), «Вузли і знаки» (1982). Чотири рази ставав лауреатом премії Спілки письменників Румунії, лауреат премії Румунської Академії (1978), Міжнародної премії Гердера (1975) і «Золотого вінця» Стружських поетичних вечорів (1982), був кандидатом на Нобелівську премію (1980, 1983). Його твори перекладені багатьма мовами світу.

КОЛИ ЦВІТЕ «НИКІТІАНА»... (NS)

Майже з Лесі Українки... Але нікітіана — це вже від Нікіти Стенеску, румунського поета (1933—1983). В тому році, коли він народився, в Україні лише вмирали. Помер двадцять літ тому за Чаушеску, в тюрмі не сидів, пив — багато, любив — багато, але найбільше писав, причому — верлібром. Був вільним, як той верлібр. Колеги і ровесники зараз добре — всі розхвалюють до небес. Відбувся XV Інтернаціональний Фестиваль поезії, йому присвячений, в його рідному місті Плоєшті. Спічі, промови, премії, медалі. В ліцеї його імені, перед якими стоїть погруддя (чи то жінка Нікіта, чи чоловік Нікіта — упізнати важко!), все ним насищено. Лише в таблиці елементів Менделеєва нема його імені. Звична пересада ювілеїв. Під ногами відчуваю новісінький асфальт імені Нікіти Стенеску. Але це таке рідне, наше, знайоме, соціалістичне, постсоціалістичне.

*Спасибі батькові Тарасу
І за шифер, і за трасу...*

Російське Нікіта — від діда, російського наче б генера —ла родом десь чи то з Вороніжчини, чи з Чернігівщини (є

можливість поборотися за українське походження!). Любив тези-антитези, слова-анти слова. В цьому ракурсі йому б пасувало українське Микита (з Хрущова!) з качаном румунської кукурудзи (матері мамалиги) в руках. Любив несподівані тости, хоча б такого типу: Давайте вип'ємо за Володимира Ілліча Леніна, який своєю революцією спонукав мою маму вийхати в Румунію і народити мене тут... При таких спічах всі вставали разом з членами ЦК, які поблажливо ставилися до таких витівок цього п'янички — ідеального поета і чистої людини.

Вершиною «нікітіани» було урочисте засідання в Румунській Академії наук, де з доповідями виступили два президенти — учений-літературознавець Еудженіо Сімеон і політик, який вже вдруге очолив Верховну владу в країні, Іон Іліеску. Не уявляю собі такого засідання в нас, де б доповідачами з нагоди чи то Василя Симоненка, чи то Василя Стуса виступили б Борис Патон і Леонід Кучма. Президент Румунії Іон Іліеску розмовляв зі мною російською мовою, хоча його ровесники академіки роблять вигляд, що російську відразу забули. Особливо це стосується тих, хто має українське походження...

Виступали колеги-письменники і літературознавці. Свідчили, що визнання до NS прийшло від молодого читача і навіть від побратимів-поетів, що трапляється дуже рідко. Ніколай Манолеску твердив, що слава до ювіляра прийшла ще з 1956 року, що він був найвільніший у поводженні з румунською мовою. Академік, популярний прозаїк з колоритними афоризмами, висміював попередніх ораторів:

— Він би нам прикоротив язики! (І відразу вибачився перед президентом Іліеску — мовляв, це до нього не точиться!)

— Скільки разів він приходив до мене — переночуй мене, скільки разів він тікав від своїх жінок! Як ми з ним блукали по Римі! Як він любив дивитися, як італійські скульптори тешуть свої статуй! Був витівником на офіційних святах — хавав пляшку вина і звертався до приятелів — хто мене доже-

не, той буде мати ще пляшку! До сексота, що дивився за ним з обов'язку, був поблажливий: «Гей ти, що ти собі думаєш? Ну, живи сто років!..»

Коли шукаєш аналогій в нашему середовищі, найближчими по крові були б йому Григорій Тютюнник, Микола Лукаш, Сергій Параджанов...

Нікіту любили сербські колеги. Свідчив про це його сербський побратим Адам Пуслоїч. Нікіта був почесним громадянином Белграда. Коли мер сербської столиці вручав поету медаль з відзнакою, Нікіта став перед ним на коліна — белградський мер нічого не знайшов відповідішого, як стати на коліна перед поетом. Серби захоплено про це розповідають через двадцять років. А зараз до семидесятиріччя виставили у Плоєшті сімдесят портретів NS — земляки зробили імпровізовану виставку. Мені особливо сподобалась акварель, що нагадувала когось із мушкетерів, може самого д'Артаньяна. Колись у Белграді ювіляр представлявся: я — румунський поет Нікіта Стенеску — не маю таланту... Зате вдома перед критиком, який йому особливо дошкуляв, вів себе інакше: «Коли я тебе бачу, я чую, що в мене є талант!..» Ці подробиці для мене цікаві (і гадаю будуть цікаві для вас!), бо вони творять живий, незасушений образ людини. Кажуть, що тепер вищезгадуваний критик став найбільшим дослідником Нікіти. Видає том за томом ... про NS...

Живе Нікіта не лише канонізуючись. В Кишиневі недавно була величезна політична антикомуністична демонстрація під гаслом: «Румунська мова — це моя батьківщина». Це все детонація з Бухареста. Голова Спілки письменників Молдови Міхай Чімпой, один з інспіраторів моєї поїздки в Румунію, збирається разом з Валерієм Матеєм найближчим часом провести в Кишиневі презентацію видання однадцяти елегій Нікіти Стенеску. Може, мені вдасться поїхати і туди... Показували молдавани фотографії 1976 року — там неважко було віднайти в колі NS Олеся Гончара і Валентина Катаєва. В Кишиневі тоді Нікіта Стенеску, який летів з Бухареста в Москву, а з Москви в Кишинів, сказав афористично: «Прийшов з дому додому!»

Я думаю, як він вижив у роки Георгіу-Деж і Чаушеску. Чи писав він щось на зразок «Дихаю Леніним» чи «Небо моїх надій»? Слава Богу, не писав. З опублікованих у нас (журнал «Всесвіт») можна знайти рядки, присвячені північно-західному робітничому району Бухареста «Заклик»:

Грівіца — корінь могутній країни,
корінь сталі тривкої і гарячої крові,
що вріс у вогненну кулю, осереддя планети,
що вріс у повітря і воду, в глибини землі.
Грівіца — далека луна в галереях мовчання,
що заховала пам'ять про загиблих героїв,
наче відгомони сталі і пролитої крові.
Грівіца — пальці, що простягаються до неба,
кожен палець — як стовбур нескінченої колони,
що націлений у майбутнє.
Грівіца — печать нашої гордості і власної гідності,
документ, написаний
залізничними рейками і стовпами високої напруги.
Грівіца — місце народження любові до батьківщини,
магніт високості;
Грівіца — зірка незвичайної величини в небі,
що відзначила народження нової історії на цій землі!

Такий загальниковий пеан на честь робітничого класу (румунського!) не дуже заважав його загальнозвізнаній репутації... Мені було приємно в новозбудованому музеї Нікіти Стенеску знайти своє ім'я поруч з іменем ювіляра в одній з американських антологій. Коли йшлося про румунську поезію, тоді, в семидесяті-восьмидесяті, завжди згадували його ім'я поряд з Маріном Сореску та Анною Бландіана.

На «румунську дорогу» мене повернув рік тому мій приятель з Кишинєва Анатол Кодру. А безпосередньо перед фестивалем мій знайомий поет і політичний діяч Валерій Матей протягом майже двох тижнів сидів на телефоні, щоб «вибити» з мене переклади «Елегій» Нікіти Стенеску. Йому я вдячний передовсім, а також всім своїм румунським і молдавським друзям (що одне і те ж!), які навернули мене в таємничу сферу румунського слова.

ЕЛЕГІЙ (ТАЄМНА ВЕЧЕРЯ)

ЕЛЕГІЯ ПЕРША

*Присвячується Дедалу, засновнику
уславленого племені митців-дедалістів*

I

Він сам собі початок,
Він сам собі кінець.
Про нього не віщує аура,
Нема хвоста за ним, як за кометою.

Він сам в собі увесь настільки,
Що обрису ні форми він не має.
На сферу схожий він, яка
Найбільший має вміст
В найменшій оболонці.
Тай оболонки він позбавлений,
Яка завжди у сфері ε.

Він досконалий сам в собі,
Хоч він без меж обмежений до краю,
Та неможливо це добачити.
Історія всіх порухів його
За ним не йде
Так як ідуть, наприклад,
Сліди підків чвалають вперто
За кіньми...

II

Сучасного нема у ньому.
Хоч неймовірно уявити,
Як це можливо бути без сучасного.

Він досконалий сам в собі,
Як серцевина точки вся ущільнена.
Щільніший точки він.

III

Він не діткнеться
Ні до кого, ні до чого,
Бо зовні він не ма нічого,
Чим може доторкнутись.

IV

Тут сплю я ним оточений.
Тут протилежне все усьому,
Та не співставне, а скоріше всього
Все ігнорується:

НІ каже той, на жаль,
Кому відомо ТАК.
Тут НІ і ТАК обірвано.

Тут сплю не лише Я,
Мужчин тут ціле гроно
З чиїм ім'ям у спадку.
І гроно цих мужчин
Одне має рамено.

Жіноче гроно тут
На іншому плечі.
Їм всюди тісно. Та вони
Лише пір'їни, зовсім невидимі.

Шукаю крилами і сплю —
Тут,
В досконалій серцевині,
Яка сама собі початок,
Яка сама собі кінець.
Про неї не віщує аура,
Й нема хвоста, як за кометою.

ЕЛЕГІЯ ДРУГА, ГЕТСЬКА

Василеві Пирвану

В кожне дупло вставлений Зевс.

Як тріснув камінь, в ту ж секунду
Зевс був доставлений і вставлений.

І досить було зруйнувати міст,
Як замість нього Зевса ставили.

Не рань собі ти руку а чи ногу,
Чи помилково, чи навмисне,

Відразу в рану вставлять Зевса.

Так буде всюди скрізь,
Поставлять всюди Зевса,
Аби молитися, бо ж він
Все захищає, що себе цурається.

Турбуйся, воїне, пильний
Своє ти око,
Бо в очницю поставлять Зевса.
Окаменіло він стоятиме, а ми
Вперед прорвемося, його рятуючи,
І підштовхнеш ти свою душу в порятунку,
Так, як чужих рятують.

ЕЛЕГІЯ ТРЕТЬЯ

*Споглядання, криза часу
І знову споглядання*

I. Споглядання

Коли ти вже прокинувся,
Ось до кого може дійти:

Зразу око твоє стане ззовні порожнім,
Неначе тунель погляд
Заодно стане з тобою.

Ось до чого можна дійти
З твоїм поглядом, коли прокинешся:

Миттю погляд голим стає,
Як порожнина свинцева, якою
Мандрує лише блакить.

Ось до чого тебе приведе
Твереза блакить:

Відразу стає голою зсередини,
Мов капіляр безкровний — через нього
Пейзажі сну текучі видно.

II. Криза часу

О миттєва журо, зеленувата комахо,
І ви, ніжні яйця в тріснутому метеориті,
Долонями моїми покриті, аби
Знову народжувались з іншим декором.

Кімната розливається через вікна,
Не можу її зупинити
В мої очі заплющені.

Справжня війна янголів синіх
З електризованими шпагами
Відбувається в моїх чоловічках.

До крові змішаєшся з предметами,
Щоб зупинити їхні початки.
Та б'ються вони в підвіконня і далі течуть
До інших систем.

О миттєва журо, залишається
Зусібіч порожнечі сфера сама.
Стою в серцевині одне за одним.
Мої очі на лобі, на скронях, на пальцях
Розплющаються.

III. Споглядання

Раптово повітря завило,
Затрепетали птахи на спині моїй,
Загвинчуються в плечі мої і мій хребет.
Окупують усе, нема місця.
В спини птахів велетенських
Решта занурюється.
Літаючі мотузки їх тягнуть
І зарослі водяні.
Прямо стояти мені неможливо.
На каменях світла мене поруйновано.
Тримаюсь руками за стовп мостовий
Над відсутніми водами згорблений.
Ціла річка пташок дзьобами довбе,
Одна одну байдарячи,
Зі спини моєї тече
До моря замерзлого і почорнілого.
Ціла річка пташок, що конають.
Човни гостроносі по них потечуть,
Варвари безперервно мігруючі
До просторів північних безлюдних.

IV. Криза часу

Якби це тріснула могила,
А з неї річка у простори несла
Всю її таємницю.

Але швидше
Він, погляд, нас тримає
На одному краю, де ми родимо.

Нас погляд ссе оскільки може,
Він таким чином нам показує
Всіх янголів, дерев та інше диво.

Дерева бачать нас,
Ми їх не бачимо.

Як би це тріснула ця брунька,
А з неї потекло
Ціле озеро очей зелених.

Ми плодоносим. Ми звисаємо
За кінець погляду,
Що висисає нас.

V. Споглядання

Так блискавично виринає цілий світ
І навіть швидше, аніж перша буква.
Я знов лиши це: вона існує,
Хоч зором мов за листям не добачиш.

Зненацька я впадав у людський стан
Так швидко, що ударився
Об власне тіло з болем,
Дивуючись, що його маю.

Подовжував я свою душу у два боки,
І труби рук заповнював з душою,
Так як і глобус на моїх плечах,
Видовищ решту з ними також.

Так я напружувався, щоб згадати
Той світ, що усвідомив блискавично
І покарав мене, кидаючи в це тіло,
Що мовить так повільно.

Але нічого я не міг згадати,
Хіба лише одне: я доторкнувся
До чогось ІНШОГО, до ІНШИХ, і КОЛИ
Вони мені відмовили, бо знали.

Гравітація моого серця,
Усі ці усвідомлення, що я відкликаю
Завжди назад. Навіть тебе, рабе,
Магнітів мріє моя.

ЕЛЕГІЯ ЧЕТВЕРТА

*Боротьба між нереальністю
та реальністю*

I

Переможене ззовні
Середньовіччя всоталось
В червоні і білі келії
Моєї крові.
В кафедри, що пульсують стінами
Середньовіччя в потоці абсурдному.
Минулось, викидаючи і абсорбуючи
Неперервно віруючих
Неперервним потоком
Через абсурдну зону,
Годуючись таким чином
Великими куснями Місяця,
Жадібне існувати,
Засмоктуючи скрадливо їх вночі,
Коли очі людства всі сплять,
І лише зуби тих, які вві сні говорять
У темряві видніються,
Немов дощі блискучих метеоритів
В ритмічному падінні.

Переможене зверху
Середньовіччя всоталось у мене.
І власний мій організм
Ніяк не дотямить,
І власний мій організм
Мене не навидить,
Аби йому було вільно-превільно
Він ненавидить мене.
Таким чином
Він спішить кожен вечір пропасти вві сні
І зимою

Все сильніш і щільніш
Огортає себе шаром криги,
Хитаючись і б'ючи мене,
Глибоко топлячи мене в середньовіччі,
Спраглий
Таким чином
Мене убити аби бути вільним,
Та все ж не вбити аби існувати,
Живучи за рахунок
Аби не свій.

II

Але повсюди в мене вогнища
В очікуванні з аурою болю,
В змістовні і темні процесії.
Біль відмикає людство навпіл,
Аби проникнути двома очима.
Біль відмикає надвое всі звуки людства,
Аби ударити в обидві перепонки,
Біль відмикає усі запахи,
Щоб ніздрі мої ранити обидві.

I ти, о ти перетворення всередині,
Ти, виміри половинних мір.
Наче об'єми мужчини з парою,
О ти, і ти, і ти, і ти,
Урочистий зудар
Одірваних половинок
З повільним горінням,
Настільки повільним,
Що достане на ціле життя
Її піднесенню.
I розпалювання вогнів очікувана,
Обіцяна і рятувальна,
Вогні роздмухуюча.

ЕЛЕГІЯ П'ЯТА

Спокуса реальності

Ніколи не сердився на яблука
За те, що вони яблука, на листя
За те, що воно листям є,
На тінь, що вона тінь, на птиць, що вони птиці.
Та яблука і листя, тіні й птиці
Образились раптово так на мене,
І ось перебуваю в трибуналі листя,
У трибуналі тіней, яблук, птахів.
Округлені трибунали, повітряні трибунали,
Тонкі трибунали і прохолодні.
І ось я засуджений за незнання,
За скучність і за непорушність,
За інертність.
Присуди написані мовою кісточок,
Проштемпельовані нутрощами,
Кишками птахів, присуди
Прохолодні, в'язниці коричневі.
Для мене призначені.
Стою на ногах з непокритою головою.
Намагаюсь присуд розшифрувати
За мою ігнорацію.
І не можу, не можу нічого розшифрувати.
І цей стан моого духу він сам у стані
Образитись на мене
І звинувачує незрозуміло
На довге очікування,
На велике переживання
Усіх розумінь самого себе,
До миті отої, коли розуміння займуть
Форму яблук і листя,
Тіней і птахів.

ЕЛЕГІЯ ШОСТА

Афазія

Стою між двома ідолами і не можу вибрати
Жодного, стою
Між двома ідолами і крапає дріben дощ.
І я не можу вибрати жодного.
В очікуванні стовбичать ці ідоли під дощем.
Я стою і ніяк не можу вибрати між двома
Половинками дров і січе дріben дощ.
І я не можу в цьому гнилому дощі вибрати. Стою.
І ці дрова обидва показують відблісені ребра
В дріben дощ.
Стою між двома скелетами коней
І не можу вибрати жодного, стою.
І січе дріben дощ, який плавить цю землю,
Що під білими костями, і не можу вибрати.
Стою між двома проваллями, січе дріben дощ
І вода гризе землю зубами щура
Голодного.
Стою з лопатою в руці між двома проваллями
І не можу в цей дріben дощ
Вибрати перше провалля, яке засипатиму
Землею, укушену цим дрібним дощем.

ЕЛЕГІЯ СЬОМА

Наполягання на реальності

Живу во ім'я листя. Маю першість.
Зелений колір жовтим замінив.
І дозволяю собі блідість осені.
Во ім'я каменю живу і дозволяю
Бути удареним жертвою на шляху,
Утоптаним машиною швидкою.
Живу во ім'я яблук і маю
Шість кісточок в собі,

Які крізь зуби сплюнуло
Дівчисько юне, чия думка сповнена
Лінівим танцем аборонітовим,
Во ім'я цегли я живу
В браслетах цементних,
Що ношу на кожній руці скам'янілій.
Коли обіймаю
Можливий жовток існувань,
Ніколи святым я не буду,
Занадто багато у мене фантазій
Із решти конкретних форм
І навіть не вистачає у мене часу
Подумати про власне мое життя,
І ось живу во ім'я коней,
Іржу. Стрибаю через відтяті поліна,
Живу во ім'я птиць,
Та передовсім во ім'я польоту.
Гадаю — в мене крила є. Лише.
Не видно їх. Все для польоту.
Все.
В підтримку того. Що вже є
І того, що гряде.

ЕЛЕГІЯ ВОСЬМА, ГІПЕРБОРЕЙСЬКА

I

Вона мені сказала тоді,
Зауваживши точні предмети
Моєї свідомості:
Хочу, щоб ми втекли в Гіперборою
Родити тебе живим.
Як олениці в снігу народжують,
Коли гасають і виють
Довгими звуками,
Наче підвішені
За нічні зорі.

Нас обож на холод, на лід нас.
Я роздягну свою тілесність
І буду пірнати у водах з незахищеною душою,
Котра візьме собі за обмеження
Морських звірів.

Океан, безумовно, наповниться
До тих меж, доки кожна його молекула
Завбільшки виросте, як оленяче око,
Чи куди більше,
І кожна молекула буде, як бакен.

Буду пірнати в таку побільшенну воду,
б'ючись об видовище
в зрученому ритмі спечалена,
буду іти в зигзаги ударена,
великими чорними холодними молекулами.
Прибічники Геркулеса
Без можливості утопитись і без можливості
Іти і літати,
Мене лиш зигзагом, зигзагом, зигзагом,
Будуть супроводжувати окільцюваного
В долю привілеїв
Хочеться втекти в Гіперборею,
Аби родити тебе живим,
Виючи, ганяючись із розбитими зубами
Посинілого небозводу
На розколотій кризі у айсбергах,
Що відкинуті під небозводом...

II

Вона раптово світло запалила.
З її коліна світло вертикальне,
Невинниці червоний капелюшок,
Біля п'яти моєї книжку кинула
Із кунетформського алфавіту написану.
Відтиснуті, мов квіти, янголи
Розсиплються на роздріб на платформах.

Ці янголи між буквами зчорніли,
Між сторінками верхніми і нижніми
І стали витончені прохолодні і сухі
З махаючими лезами,
Щоб ними од'єднати
Себе від поглядів,
Які без моого дозволу мене зростили,
Коли в мені жила печаль жорстока —
Її приколкою чіпляю крижаною.

Туди. В Гіперборею, там вона мені сказала.
І ми, беручі за потилицю одне одного,
Десницею, яка летіть нездатна,
Будем під лід пірнати в воду.

Гіперборея смертельна зона
Правителів умів
Місце народження дітей камінних,
З них лише святі будуть скульптурами.

Гіперборея. Біле. Чорне
Золото, срібло.
Неочікуване, несподіване, сумне,
Що бігає блукаючи...

III

Вона раптово підіймає голову.
Над нею бігають сліпучі білі глобуси
І хмари розповзаються в зелені плями.

І Сфера зводиться із темним видом гір.
На них птахи дзьоби свої ввігнали
І повертають Сферу із тріщанням крил.

Звичайно, ідеал польоту тут здійснився.
Ми можем бачити лелек великих в скелі дзьобом
В повільних рухах.
Ми можем
Побачити орлів великих в камінні з головою,
Що крилами шугають з шумом. Можем бачити

Одного птаха, більшого всіх птахів.
Із дзьобом, як блакитна вісь,
На котрій обертається
З усіма порами року Сфера.

Звичайно. Ідеал польоту тут здійснився.
І аура зеленувата провіщає
Ще досконаліший нам ідеал.

ЕЛЕГІЯ ЯЙЦЯ, ДЕВ'ЯТА

Нутровина яйця дозволяла бути зігрітою
Очікуванням польоту, пробуваючи у мені,
Стоячи одне біля одного,
Саме з самим собою.
Почуття одного крила тече по моїй спині.
Почуття ока шукає свою орбіту.
О ти, могутня темрява,
Ти народження без смаку скам'яніле.
Мене ідея осідала
І квочкою висиджує, мов мати,
Тепер все те, що є закруглене —
І теплота, і ферма,
Вискакує із мене все дзьобами,
Усе відразу й навсібіч
І відмовляє бути обеліском.
Хребет інтимний згорблений
Роздирає шкіру мого тіла опалене,
Склесене напряму її моєю душою,
Щоб збереглося тіло невивернуте.
Перша проба моєї ходи.
Шкарлупи чорні вискакують.
З'являюся я ще нерозлітаний,
Склесений з тим десь колись
З небозводом, огорнутим зусібіч,
І доданий
Показую свої очі з нереальними поглядами,
Що справа і зліва, і зверху, і знизу,
Народжуючи цілі сонми звірів,

Що знають, як красиво помирати,
Розмахую і одне перо костяне
Райдужне, що доторкається до чорного,
Вистрибує шкарлупка чорна миттю,
І ось я ще раз ніжний,
Запертий у яйці, що більше мене,
І висиджує мене ідея, більша мене.
Половина — жовток, інша — птиця
В танці чий рух скрадливий.
Велике яйце. Крикливи слова.
В неперервному виростанні вирваного.
Без даху сталактит висловлений
Концентричні яйця чорні, розбиті,
По порядку кожне і зокрема
Птаха одринуте своїм польтом,
Пробиваючись з одного в інше яйце.
З серцевини нашої планети до іншої
В ритмі розширеної луни.
Мое я намагається з мого я вийти,
Око із ока і безперервно
Єсъм на єсъм опускається,
Як чорне під снігом засніжене
Важко
З одного яйця в інше побільше
До нескінченності народжується нерозлітане
Крило. Тільки з-за сну
Може прокинутись кожен.
Зі шкаралуці життя — ніколи ні одне
Ніколи.

ЕЛЕГІЯ ДЕСЯТА

Єсъм

Я хворий. Рана болить.
Розтоптаний копитами табунів
Невидимий орган.
Той безіменний, то ж бути

Глухоті, сліпоті,
Без нюху, без смаку, у невідчутті
Того, що між очей і перепонок,
Того, що між пальцями і язиком.
Все ввечері щезає миттю.
Приходить погляд спершу, згодом пауза,
Очей нема для того, хто приходить.
Йде спершу нього, а згодом тиша.
Немає ніздрів тому, що приходить
Згодом смак, волоче вібрування,
А потім знов відсутність
Згодом перепонки вух заліниві,
Рухи затемнені.
Згодом відчуття пальцями.
Ласка ковзання на відповідну хвилю.
Зима замерзла рухів,
Безперервна з її засніженою далиною.
Та я хворий. Хворий я,
Тим, що між слухом і між поглядом,
Хворий чимсь як око, чимсь як вухо,
Насичений століттями,
Тіло, що гілка без листя,
Тіло оленя,
У вільному просторі
Лише в костяних законах
Незахищено залишили мені
Ніжні органи сфери,
Що між слухом і поглядом, смаком і нюхом,
Простягаючи мури мовчань.
Я хворію муром, зруйнованим муром,
Оком, перепонкою, доторку, нюху.
Мене топтали повітрям
Абстрактні звірі.
Бігли, налякані абстрактними мисливцями,
Налякані абстрактним голодом.
І виють їхні животи,

Збуджені абстрактним голодом,
І пройшли через неодягнутий орган
В м'ясо і нерви, в перепонки й очниці,
За велінням святих порожнеч.
Орган лукавий, орган видовжений.
В ідеях схованій, мов кістка
В п'яті Ахілла, вдарена стрілою,
Орган крилатий зовні,
Поза тілом мармуровим,
Що звикло умирати.
Ось я хворий від рані
Уявної, що розташована
Між зіркою Полярною
І між Сузір'ям Гончих Псів
І Кассіопеєю на вечірньому небі,
Від рані вмираю, яка не вмістилась
У тілі моєму для ран готовому
Словами завданими, що на митниці
Променями мито сплачує.
Стою на каменях розіп'ятій і стогну
І нутровина вся розбита, Творче мій,
Ах божевільний, він страждає
За Всесвіт весь...
Мені болить, що яблуко є яблуком,
Я хворий кістьми і камінням.
Чотирма колесами, дрібним дощем,
Метеоритами, кометами і плямами.
Мій орган, названий травою,
Став пасовищем для коней,
Мій орган, названий Тільцем,
Був блискавкою, тореадором, зигзагом,
Якого ти, аrena, в собі мала.
Орган Хмара танув в дощах тропічних,
Єднаючи тебе з органом Зими.
Часто ти себе лишаєш.
Страждаю я дияволом і дієсловом,
Страждаю міддю й аліором,
Болить мене собака, заєць, олень

І дерево, і дошка, і декор,
Центр атома мене болить
І те ребро, що віддаляє
Мене від свідомості інших.
Я хворий. Болить моя рана,
Яку несус я на підносі,
Як смерть святого Іоанна
В танці слави палючої.
Не терплю того, чого не бачу,
Чого нечу, чим не смакую,
Чого не можу відчути,
Те, що не влазить у вузьку думку,
Кістляву думку мою я,
Що виставлене перед простотою,
Що інших смертей не терпить,
Ніж власне вигаданих.
Болять мені не пісні,
А вікна розбиті,
Болить мені число один,
Бо нероздільне
На двоє персів, на двоє брів,
На двоє вух, на двоє п'яточок,
На двоє ніг біжучих,
Нездатних відстати одне від одного,
Бо неподільне поміж двох очей,
Двох блукальців, двох виногрон, двох левів рикливих,
Двох мучеників,
Що на костриці відпочивають.

ЕЛЕГІЯ ОДИНАДЦЯТА

Вступ до весняних турбот

I

Серце куди більше за тіло.
Зусібіч вистрибує серце
І падає знову з усіх боків
На нього,

Як руйнівна лавина дощу.
Ти, змісте, куди більший за форму.
Пізнання самого себе.
Чому матерія в муках народження бере
Початок з себе самої.
Щоб легше було вмирati.
Той лиш вмирає, хто знає себе,
Той народжується, котрий свідок собі.
Треба мені вибирати, сказав я собі.
Та за це треба вивернути
Свою душу
В бік нерухомих моїх предметів,
Що пішли у вежах власних кісток,
Як власні нерухомі предки,
Як предмети, довершені до кінця.
Можу бігти за тим, що пращаю в мені,
Буду бігти тому, що тільки те що є,
Нерухомі в самому собі,
Можуть рухатись.
Бо лиш той,
Хто сам себе
Супроводжує
І знає, що непримітне серце
Сильніше зруйнується до власного центру
Або
Розколоте на планети дозволить
Себе захопити
Всілякій живності і рослинності
Або
Розпростерте буде там під пірамідами
Зворотніми чужими грудьми.

II

Все просто, все настільки просто
Що стає недосяжним,

Все так близько, настільки
Близько, що
Повертається знову
І стає невидимим.
Все так удосконалено весною,
Що лиш моїм обходом
Пізнати можу досконалість.
Як про траву, що все про себе мовить
Словами до вуст серця,
Про серце власного ядра
Воно само в собі незрушне,
Немов ядро Землі,
Що стелить коло нього.
Безмежні руки притягань
З безмежним криком водночас
В обійми неймовірні,
Що встрибує між свої руки ружу.

III

Буду гасати навсібіч
За моїм серцем буду гасати,
Як військова квадрига,
Яка навсібіч почуття розганяє
Цілим табуном кінноти.

IV

Буду бігати. Аж доки мій наступ,
Доки біг мій мене пережене
І відсторониться від мене,
Як шкаралуша від насіння,
До того часу, коли біг
В собі самому побіжить і стане,
Та я впаду
Над власним бігом, як мужчина,
Що наздогнав кохану.

V

А згодом, коли біг мене
Пережене,
Згодом, коли біг буде рухом,
В собі зупиниться, я
Мов камінь,
Або швидше
На срібло схоже живе,
Що за вікном,
Дзеркалом
Буду себе видивлятись у всіх предметах,
Я обйому з самим собою всі предмети відразу.
І предмети
Викинути мене знову. Щоб згодом
Все, що було у мене Предметом
Буде майбутнє давнім в Предметах.
Ось я
Залишаюсь тим, яким залишаюсь
З прaporами самотності, зі щитами холоду.
Біжу до себе в зворотній бік.
Одриваючись зусібіч,
Одриваючись від мого початку,
Від мого ліворуч
І від мого праворуч,
Від того, що зверху,
Від того, що знизу,
Йдучи звідусюди
В інше.
Повсюди моїх споминів знаки:
Небу — зорі,
Землі — повітря,
А тіням — гілочки з листям...

VI

Дивне тіло. Тіло асиметричне.
Здивоване тіло саме собою

В присутності сфер.
Здивоване перед лицем сонця
Чекає з терпінням від сонця,
Щоб виросло в нього
Таке саме тіло.

VII

Зіпрись на власну землю,
Коли ти насіння, коли зима
Знищує свої білі і довгі кістки.
Коли весна підіймається.
Зіпрись на власну країну.
Коли ти людина самотня. Коли
Ти спустошений нелюбов'ю,
Чи просто так. Коли зима
Розсипається і весна
Рухає свій сферичний простір.
Наче серце
Переповнене переливається.
Ввійди чистим
У весняні турботи,
• Нагадай насінню,
Що воно насіння.
Землі нагадай, що вона — земля.
Але передовсім
Ми насіння і є.
Бачать нас всі,
Бачать нас всюди,
Наче живемо в одному оці
Чи в одному полі,
Де замість трави
Погляди виростають —
І ми з ними разом,
І знову міцні, немов металічні,
Косимо стебла,

Косимо. Щоб вони були схожі
На всі предмети,
Що в їх серцевині
Ми живемо,
В яких
Наше серце їх спородило.
Але передовсім
Ми насіння і є — готуємося
З себе самих викинутись кудись
Вище кудись в що-небудь,
Що носить ім'я весни...
Бути всередині феноменів,
Всередині феноменів.
Бути насінням і спертись
На власну землю твою.

ЛЮДИНА-ПРОВАЛ

Присв'ячується Георгу Вільгельму Фрідріху Гегелю

Людина-провал походить віддалеку,
Ззовні вона приходить,
Ззовні листя
І охоронного світла
І навіть
Поза самою собою.

Прийшовши, вона починає своє буття
Так, що наповнює
Викривленими образами,
Що звисають, як петлі
На околицях буття,
Чи просто-напросто
Вона винюхує це буття
І народжується з дозволом
Бути з'їденою ним самим.

Невідомо, хто кого єсть.
І людина-провал відкидає
Великі піраміди порожнечі
До великих пустель.

Вона все ближче і ближче.
Вона зустрічає сферу,
Маючи зір повітря
І почуттів.

Вона з'їдає листя,
Та з'їдає його зсередини,
Вона поза животом
І поза зубатим ротом,
Хто кого єсть, невідомо.

Людина-провал об'їжджає землю довкруг.
Існує лише настільки,
Наскільки буття пізнає
Душі померлих,
Це земна атмосфера.
Ми вдихаємо їхніми душами,
Їхні душі занурюють свої пальці
Глибоко в наш подих.

Людина-провал помирає,
Щоб смерть запізнати.
Вона дозволяє себе вдихати
І в свою чергу дихає
Одушевленим і неодушевленим,
Наче вони є повітрям.

Хто ким дихає — невідомо.
Історія гусне в урочистих словах.
Майбутнє постає перед нами
У формі розмови,
Іншими вустами проголошеної,
Досконалішими ніж наші.

Земля «бути»
Вдихає своє повітря з легень
«Не бути».
Хто ким дихає — невідомо.

Людина-провал приходить і бачить.
Невідомо, чи між його очима
І очима предметів
Існує простір для зору.

Зініця людини-провалу приліплена
До зініці предметів,
Їх разом видно. Одночасно
Одна видивляється іншу,
Одні — інших.
Інші — ще інших.

Хто кого бачить — невідомо.
Нема місця для знаків,
Для напрямків,
Все до всього приліплене.

Людина-провал ззовні приходить,
Приходить вона з потойбічного.
Ще далі, ніж потойбічне.
Прийшовши одного разу,
Невідомо, хто там прийшов,
Хто насправді із потойбічного,
Ще далі, ніж потойбічне,
Насправді.

До всього все пристосоване:
Лоно — до лона,
Подих до подиху,
До зініці зініця.

Григоре ВІЄРУ

ВІЄРУ Григоре Парлавич (нар. 1935 р.) — молдавський поет. Автор книжок «Тривога», «Свято слів», «Хліб з росою», «Ім'я твое» та ін. Співавтор «Букваря» для молдавських шкіл. Чимало віршів Г. Вієру покладено на музику.

ДУША ПОЕЗІЇ — В СЛЬОЗІ

Колись у Ризі біля книжкового магазину я побачив чергу. Відповідно зацікавившись, що саме дають, я був приємно вражений, що давали латиського Григоре Вієру, а уточнюючи, скажемо, що продавалася книжка віршів молдавського поета в перекладах його латиських друзів. Я був щасливий бачити незнайомих мені латиських любителів поезії в черзі за томиком свого молдавського друга.

Сказати, що добра слава цього поета давно переступила межі Кишинева, — нічого не сказати. Більше правди буде в тому, що вже давно саме ім'я Григоре Вієру стало добрым символом сучасної молдавської поезії, уособленням її великих спроможностей і неординарних досягнень. І справді, коли зараз деінде заходить розмова про молдавську поезію, його ім'я називають одним із перших. Здобутись на таке визнання в літературі, яка особливо сильна своєю поезією, справа непроста. Треба і голос відповідної сили мати, і працювати непересічно, і чисто людську репутацію тримати на гідній висоті. Все це існує в особі Григоре Вієру в цікавому і нерозривному сполученні. І, може, найперше, що виникає в тобі, коли придивляєшся і прислухаєшся до нього, то саме оце: «Яка дивовижно чиста людина!»

Годі позбутися суб'єктивізму в таких делікатних справах, та коли подумаєш, що він великою мірою існує в своїй літературі і як письменник дитячий, радієш цьому своєму відкриттю, бо для дітей в ідеалі мусили б писати найчистіші люди. Взагалі — писати мусили б тільки чисті люди. Потріб-

ність чистоти для світу зростає з кожним роком обернено пропорційно отому забрудненому середовищу, в якому людина приречена жити.

У стосовному до нашої теми аспекті можна згадати аргументи Андрія Вознесенського, що додають об'ємності нашим спостереженням:

«І світ, і людина зі створення свого охоплені пошуками істини, суті, сенсу... Чи доводилося вам бачити, як фотографують люстерком?.. Поет — теж люстерко, коли світ переломлюється, попавши через нутровину. Звідси і творчість — погляд в себе, вивчення свого внутрішнього світу. А значить, і зовнішнього. Завжди опосередковано. Через особистість. Тому таке і важливe питання про чистоту особистості митця, адже душа його — та лінза, яка відбиває світ. Вона мусить бути кришталевою, незатъмареною. Забуття цього відразу відбувається на творчості. Відображення мстить»¹.

Про Григоре Вієру вже встигли написати чимало досліджень різного рангу критики і літературознавці. Особливо цікавими спостереженнями володіють перекладачі, адже вони впритул, так би мовити, з перших рук, дотикаються до живої плоті поетичної мови і всі, як один, відзначають оці основні вихідні дані поетичного старту — дивовижна, рідкісна чистота поетичної плоті, яка свідчить про неординарну духовну даність її носія. Одна із його перекладачок і дослідниць, Олена Шатохіна, пропонує зразок його промовистих відповідей на ущипливі запитання інтерв'юера:

— *Що таке класик і який добі він, по-вашому, належить?*

— Класик, це той, хто, як джерело, знову і знову нарідується сам із себе. Класики обігнали час, а нас час обганяє. Ось чому в мистецькій практиці ми частіше зустрічаємося з часом класиків, аніж із нашим власним.

— *Чи вважаєте ви, що належите до якогось літературного покоління?*

— Що стосується мене, то я, напевно, належу до покоління, що формувалося в шістдесятіх, з його перемогами, не-

¹ «Литературное обозрение», 1982, № 8.

вдачами, задумами, розчаруваннями. Основне, що характеризує будь-яке покоління, — це притаманна лише йому психічна структура...

Психічна структура нашого покоління була наскрізь просякнута болем за чистоту і правду в стосунках між людьми, просякнута бажанням освіжити вічні істини і надати їм смаку першоджерельності. Григоре Вієру сповідував ці постулати з відданістю лицаря. Хто з українських поетів з органічною потребою а чи без неї не посилився на Шевченка в ситуаціях найрізноманітніших, хто з молдавських чи румунських поетів не сповідався перед Емінеску! Та в Григоре Вієру вірність великому попереднику своєму закладена в структурі самого думання, в освоєнні найкардинальніших проблем часу — і то не в чіпаний поверхових її пінистих гребенів, а в зануренні у глибині течії народу.

Поет багато віршів створив для дітей. Може, найпромовистішим свідченням причетності до виховання наймолодших є створення ним «Албінуци» — своєрідного молдавського алфавіту. Це річ надзвичайна. Як свідчать знавці педагогічної справи, він зібрав всі баєчки, примовки, коротенькі казочки, чотиривірші — все, що пам'ятав і що вигадав: аби дитина, як риба у воді, почувала себе вільно у стихії рідної мови. Дзвоники і джерела, хліб і сонечко, а найбільше слово, слово над словами — Мама.

Мамо,
ти — Вітчизна моя!
Очі твої —
моря голубі.
Чоло твоє —
вершина гори,
снігом сповита.
Долоні твої —
чорна рілля під небом.
Подих твій —
хмари,
з яких ллють дощі
на поля, на луги.

«Любити свою матір — це значить любити Вітчизну», — каже поет. Це ж стверджував і словами, і педагогічними вчинками своїми В. О. Сухомлинський. Серед тьми-тьмущої слів поет, як і вчитель, бере слова найсокровенніші: «мама», «Вітчизна», «любов». Не дивно, що ця тріада в них органічно зливається в поняття єдине: любов до матері і до Вітчизни нерозривні...

Кажуть, діти надзвичайно чутливі до справжнього в людях. Очевидці розповідають, що молдавські діти, ще не знаючи імені поета, співають його дитячі пісні і, очікуючи на нову казку, липнуть до нього, коли Григоре Вієру навідується в гості. Та особливо чутлива до поета музика. Вона теж поособливому липне саме до нього. Коли слухаєш у виконанні Софії Ротару пісню «Меланколіє — дулче мелодіє», згадуєш саме обличчя, а може, рідкісний меланхолійний профіль твого на диво ніжного і на диво обдарованого сучасника, якому щойно зувся полуденъ віку. Думаєш про долю митця і безперервність традиції — ніхто, крім Григоре Вієру, не буде вам з такою особливою, я б сказав — рідною пристрастю розповідати про життя Емінеску. І в тій надмірності почуття вловиш щось більше, аніж звичайний пієтет до класика. Вибрали для своєї долі таку ідеальну верховину, важко сподіватися лише на щасливі подарунки в перебігу долі. Бліск такої вершини притягує і життєві утруднення, і срібло в орлину чорноту чуба, і одчіпну іронічність інтонації, яка не підпускає аж надто близько дуже вже цікавих і охочих поживитися скоромним у чужому городі. Ця інтонація звучить у вірші «Як я читаю вірші на телебаченні» в реакції-сприйнятті певного роду землячків.

Вміти так взяти себе на кpin — ситуація можлива, але не конечна. Коли в тобі виникає погляд на себе збоку, він стає ознакою високого морального здоров'я особистості...

Є в молдаван хитре і розумне прислів'я: «Хто спить на землі, той вві сні не боїться упасті». Воно припасовується до тих гоноровитих осіб, народжених жінкою, котрі забувають про землю і високо возносяться над нею, щоб невдовзі

класично упости. Відчувати землю всім єством, всіма фібрями плоті і суті, пройматися її стражданнями органічно, а не силувано і вимучено, — це у всі часи було покликанням поета справжнього. Земна поезія Григоре Вієру вся насичена пульсуючою плоттю сонця і блакитним покликом неба, поєднуючи в собі, здавалося б, неможливі елементи, вона стала щасливою долею молдавської музи, її класичним сучасним взірцем...

* * *

КОНГРЕС КВІТІВ

У краю, що повен цвіту,
З'їхались, хто є живий,
Зійшлись квіти всього світу
На конгрес на світовий.
І без армій,
 без кордонів
Квіти дружно так цвіли,
Заклик людству
 безкордонний
Одностайно прийняли.
Поважайте, поважайте
Права квітів —
Жити дайте, жити дайте
Їм на світі!

Ми, людино, твої сестри,
Ми — твій подих і твій вірш,
Кінь — твій брат був,
 але з Всесвіту
Йому ти найменше віриш —
Його викреслили з нами,

Бо копійка нам — ціна.
Та ми пахнем тобі снами,
Шелестючі ми до дна.
Поважайте, поважайте
Права квітів —
Жити дайте, жити дайте
Їм на світі!

Щезнуть квіти і джерела,
Гтаство теж кудись зрина,
Щезнуть квіти — це, напевно,
Почалася вже війна?
Ранок запахом годуєм,
Ніжним медом запашним.
Чом життя ти не шкодуєш,
Чому так гордуєш ним?!
Поважайте, поважайте
Права квітів —
Жити дайте, жити дайте
Їм на світі!

КВІТКА СОНЦЯ

На багатому городі
Він у темряві зачах,
Соняшника я побачив
З пов'язкою на очах.

Розумію, є причина —
Можуть птахи поклювати.
Все ж, гадаю, не по-людськи
Квітам очі так в'язати.

Хіба соняшник пізнає,
Де те сонце, як пітьма?
Гірко думає про себе:
«Може, сонця вже нема!»

Боже, як його спотворено,
Не пізнати на городі,
Вчора був він королевич,
Нині — пугало, та й годі!

Вчора ввечері дитина
Налякалась — дідько в казці.
Цуценя гарчить на нього,
Наче ворог це в пов'язці.

Та він хліб і він до хліба,
Хатка й вогник він нам буде,
Але щось в житті оцьому
Негаразд в нас, добрі люди!

Щось в нас діється зі світом,
Коли ми до зла охочі.
Не «день добрий» кажем квітам,
А зав'язуємо очі.

Вони сяють, наче сонце,
Без пов'язок злотен зір є,
Тож давайте геть втечено
Від усякого ганчір'я.

Заберем собі зозулю,
Шо виковує роки нам,
І подивимось, що скаже,
Вдіє що без нас людина!

ПОСЛУХАЙТЕ, ДІТИ!

Дивні речі на світі й незвичні
Зустрічаються в нас де-не-де.
Грім зимою і дощ у січні,
А сніг літом на квіти йде.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Кріп росте собі на балконі,
Там же бджоли і вулай з віків,
І штрафують того сьогодні,
Хто нещадно стріляє вовків.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Одні навіть з трави отруйної
Ліки зроблять вам на медку,
Інші ноги старанно трутъ собі
На сусідському килимку.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Чистим повітрям торгують, некурним,
Із гармати у хмару стріляють.
Одним важко лишити куриво,
Інші легко Вітчизну лишають.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Хтось вцілює із гармати
У гітару Віктора Хари.
Не крадуть вже дівчат, Бога ради,
Крадуть хлопців — із вуст ні пари!
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Цю планетарну складну веремію
Важко як слід зрозуміти —
Дорослі зовсім дитиніють,
Родитись не хочуть діти.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Зброя в світі — смертельна мода —
Розповсюджується, як чума.
Небезпечною стала природа,
І на Місяці тиші нема.

Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Є колодязі, тим таємничі,
Що з них тільки гармати п'ють.
Вірю, сховано щось не в обличчі,
А в хвості павича — в цьому суть!
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Я вірю, щось уже вмонтовано
У квітку квітня — ще й жорстоко.
А місце ^жтиші гарантоване
Єдине лиш — дитяче око.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Розвантажують просто на ґанок
Бомбу людям — на самий поріг.
І за чистий, за мирний світанок
Мертві і діти стають на порі.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

«Послухайте, діти!» — відчаено
Колос в полі волає, мов зух.
Та не чує, його не чує
Дід всесвітній, бо він оглух.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Наче зайця, ганяють хлопця,
Вже став зоряним чоловік.
І земля не знає, що робиться
І в який їй крутитися бік.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Гончих псів заганяє загонщик,
Щоб були божевільні і злі.

Звук в долині грімкоче і тоншає,
Геть тъмянішає світло землі.
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

Ще не била, не трасувала
Найгрізня зброя — пітьма.
Чисте серце й просте розірвалось —
Серця матері вже нема...
Дуже дивні на світі речі
Відбуваються в нас, до речі!

ІКЛА ЗАЗДРОСТИ

Серце перемістив
У правий бік
Грудей.
Таким чином нічогісінько
Не відчув.
Ліва легеня
Прошита кулею,
Натомість
Неторканим залишилось
Червоне яблуко
Серця.
Хліб виніс
З хати на вулицю.
Могло статися, що й не знайшов би його
Вранці.
Натомість
Залишилось вікно непроникне,
У якому чекала мене
Мама.
А пісня?!

Куди і як перемістити її —
Пісню?!

І навіщо переміщати її?

ПОМЕРЛА СЕЛЯНКА

Підраховано, скільки пропало
У вогні, вже якого не стало,
У якому і батько погас,
Та рахунок неточний у нас.
Померла селянка в ці дні,
Інфаркт міокарда, як в місті, так само.
Серед тих, хто пропав на війні,
Вважайте і маму.
То війна, тодошні не було,
То сповзає в долину село,
То нам атом грозить щохвилини,
Хіба серце залізне в людини?!
Померла селянка в ці дні,
Інфаркт міокарда, як в місті, так само.
Серед тих, хто пропав на війні,
Вважайте і маму.
То війна, а то чорна судьба,
Хіба витрима серце, хіба?
І в село проникає інфаркт.
Інфаркт в селянина?! А факт!
Померла селянка в ці дні,
Інфаркт міокарда, як в місті, так само.
Серед тих, хто пропав на війні,
Вважайте і маму.
Не давай три врожаї, земле, за рік,
Ти один принеси — мені стане навік.
Ти віддай, що ковтнула глина,
Віддай маму, земле, для сина.
Померла селянка в ці дні,
Інфаркт міокарда, як в місті, так само.
Серед тих, хто пропав на війні,
Вважайте і маму.

ПОЕЗІЯ

Дуже страшно мені,
як не думаю про поезію.
Страшно уже через те, що, здається,
більше й рядка написати не зможу.
Страшно іще й через те,
що косу держу не так певно,
як батько,
і через те, що кохана
може мене розлюбити.
Ось тому повсякчас думаю я про поезію.
Та і сам я, мабуть, не людина,
a поезія.
Чуб мій —
білі вірші.
Лоб мій —
непорушний *розмір.*
Брови —
рядки два, закреслені тушшю.
Очі —
дві *метафори голубі.*
Губи —
древні *рими.*
Серце —
сучасний *плутаний ритм.*
Руки,
що жінку ласкають, —
порівняння
з іншими чоловічими руками.
П'яти
в налиплій землі
із листям дубовим іржавим —
повторення
батькових п'ят.
Ось дощ іде,

і, можливо, не під дощем я бреду,
а проходжу крізь вірші.

А може, дощу і немає,
просто мені захотілось,
щоб дощ пішов.

Я повсякчасно думаю про поезію,
через те що боюся прогалин
між віршами — порожнечі,
в яку можу я
шугонути.

ДИТИНСТВО

Є край — дитинство таємниче,
Куди підеш і втрапиш ты,
До столу матінка закличе,
Або фіалка скаже йти.
Є край, де стражі прикордонні
Самі зелені цвіркуни,
І, замість паспорта, в вагоні
Читають вірші все вони.

Дитячий світ — щасливий світ,
Недавно грались дотемна.
Дитячий світ — поезій світ,
Ось-ось гойдне тебе весна.
Пропало все, мов цвіт із віт,
Той цвіт ковтнула бистрина!

Є край — чудовий і казковий,
В якому цар ты, як і всі,
У ньому ритуал зразковий —
Всі ходять босі по росі.
Ні п'ятниці, ні понеділка,
Сама неділя лиш сія.
Є край, де вічно молодії
І батько, й матінка твоя.

Дитячий світ — щасливий світ,
Недавно грались дотемна.
Дитячий світ — поезій світ,
Ось-ось гойдне тебе весна.
Пропало все, мов цвіт із віт,
Той цвіт ковтнула бистрина!

МАМО, ТИ...

Мамо,
ти — Вітчизна моя!
Очі твої —
моря голубі.
Чоло твое —
вершина гори,
снігом сповита.
Долоні твої —
чорна рілля під небом.
Подих твій —
хмари,
з яких ллють дощі
на поля, на луги.
Обручка на пальці твоєму —
оберіг,
що од ворога оберігає.
Хустина твоя — знамено,
як серце, тріпоче воно
для мене.

Мамо,
ти — Вітчизна моя!

Володимир МАЯКОВСЬКИЙ

МАЯКОВСЬКИЙ Володимир Володимирович (1893—1930) — один із найзначніших російських поетів ХХ сторіччя. Створив власний літературний стиль, який спровокував зливу етігонства. В творчості В. Маяковського суперечливо схрестилися важливі суспільні та естетичні тенденції епохи. Надміру політизована діяльність Маяковського великою частиною має лише історико-пізнавальний інтерес. Однак ліричні звершення поета, надто в ранній період творчості, зберігають живе звучання для сучасних читачів і критики.

МАЯКОВСЬКИЙ І СУЧАСНІСТЬ

Маяковський прийшов до мене в шкільному віці. А до того в мені вже існували, певна річ, і Шевченко, і Леся, і Пушкін, і Лермонтов. Маяковський — це було вже потім. І щось, напевно, глибоко вразило, якщо я дотепер пам'ятаю це яскраве відчуття дитяче, щось же прийшло у твою душу разом з Маяковським! Досі лишилося таке відчуття, що ось прийшла людина, яка сміливо розчахнула межі твого світу. Бо прийшла зухвала потуга, прийшла величезна махина. Особливо це важливо було в дитинстві, в юнацтві. Саме таким він прийшов, що мимоволі давав можливість зростання, він учив кожного, хто до нього припадав, що людина може бути більшою, може бути грандіознішою, вчив якогось дивовижного розмаху, всього того, що найдорожче саме замолоду. За глибинами підемо потім, згодом підемо шукати глибини, а в юні літа дуже важливі були цей розгін ходи, ця широта, ця міць.

Пушкін уже був у мені, Лермонтов уже був. Батько працював на величезному складі бурякового насіння. Там було багато робітників, особливо жінок — велетенські, довжелезні склади, де все громіло, гуркотіло. Я мав чудову можливість вилазити на величезний дах із флюгерами, що поверталися то в один, то в другий бік і задерикувато гули: уночі там на даху жили сови. І коли сонце не дуже пряжило, я любив

видряпatisя на дах в обідню перерву — улюблене таке заняття — і читав там Маяковського. І коли тепер згадую його вірші, то саме в супроводі цих рокітливих флюгерів. Маяковського не можна було сприймати так, як сприймається Пушкін або Лермонтов.

У батькового товариша, старого вчителя, який так запекло любив книги, що його покинула дружина, покинули діти, пішли від нього, і він жив у якісь трохи моторошнуватій атмосфері, він був якийсь запущений і хата запущена, але в нього була величезна, пречудова бібліотека, у ній і трапився мені Маяковський. І, звичайно, було щось разюче заворожливе в його віршах, здавалося, що ці вірші, ці східці начебто б і не вірші, і не проза, а щось таке дивне, рідкісне, єдине. Вражали неймовірні образи, які входили й збуджували душу і потрясали її. Вони справді мали властивість розширювати цю молоду душу. Я так гадаю, що, напевне, ніхто з поетів не має такої потужної рідкісної здатності розширювати душу людини, як Маяковський, у своїх кращих, природно, виявах. Бувають періоди, коли він здається від тебе далеким, потім знову наближається, але піти від нього зовсім неможливо, і коли чую, нібито Маяковський — це не поезія, буцімто це давно віджило, то, гадаю собі, це так, наче ходити в цьому місті, відчувати під ногами асфальт і обурюватися, що це асфальт, а не земля. А тим часом усі розуміємо, чому в нас під ногами асфальт і чим ми йому зобов'язані.

Так само і з Маяковським: він створив усіх нас багато в чому, чи хочеться нам цього, чи не хочеться. Ми навіть протестуємо проти чимало чого з того, з чого постали, нам хочеться бути глибшими, ліпшими, цікавішими, але ж це не означає забувати, із чого ми створені. Наша епоха, наші покоління багато в чому виховані Маяковським, він сидить у наших сентенціях, висновках, іноді протестуємо проти того, що він нав'язує нам потужністю свого обдаровання, голосу, таланту, іноді не погоджуємося з ним, але й без нього жити не можемо. Гадаю, це найприродніше ствердження-заперечення.

Усе найкраще, справжнє, оригінальне, що створене в наші дні, так чи інакше співзвучне Маяковському. Для мене

такими речами є, наприклад, і Єдигей Буранний у Чингіза Айтматова, і дипломат Заболотний з роману Олеся Гончара «Твоя зоря», і чудова драматична трилогія Юстінаса Марцинкявічюса — «Собор», «Мажвідас», «Міндаугас», і вірші молдаванина Григоре Вієру, дивовижні, витончені, пронизливі, вірші на всечасся, бо так написати про матір, кохану і Батьківщину, коли все це органічно поєднується у цьому триптиху — усе найкраще, що в нас є, — тільки таким природним чином маємо відштовхуватися від Маяковського, а не йти за якимись зовнішніми його канонами.

Або вірменин Паруїр Севак. Пішовши з життя на початку сімдесятих, він зумів сформулювати багато сучасних питань з такою поетичною виразністю, що сила його голосу змушує прислухатися багатьох і багатьох. Мене свого часу вразили такі його вірші, як «Завдання обчислювальним машинам і точним приладам усього світу» та «Світові потрібна чистота», як «Старіємо» і «Свобода». Це поезія глибокого іронічного розуму, що йде від найпалкішого серця, це випад не лише проти тих, що вбачають розвиток людства у повній перевазі обчислювальних машин над людиною, а проти всього антилюдського, всього варварського:

Хіба бетховенська глухота,
Хіба аж нітрохи вона не пов'язана
З тими вибухами оглушливими,
Що оглушують нині світ,
Все над світом?
Коли є тут зв'язок, розтлумачте, будь ласка,
Світ тепер ощасливиться
Бетховенами незчисленними
Чи просто
Число глухих побільшає...

Поет дошукується головного, доскіпується в «провісників нового віку», остерігаючись, аби вони не виявилися черговою химерою, вимагає від імені всього людства, щоб вирахували вони «Електронним черепом надпотужним, / Променевим чоловічком циклопним»,

В який такий хитрий спосіб,
За допомогою якої
Предоброї машинерії
Ще можна людину оберігати,
Або як нову людину
Тільки зробити Людиною?

Бюракан, що стежить за позаземними цивілізаціями, Єреван, що виробляє електронні машини «Наїрі» світової слави, поет, що кидає виклик цим обчислювальним машинам, — це так показово для такої стародавньої і такої невтіримно спрямованої вперед країни, як Вірменія. Погодьтеся, без цього поетичного виклику від імені всього людства яка бетховенська глухота здолала б усіх — треба не питати, а катуватися питанням. Не погоджуватися, а стверджувати чи протестувати!

Або ось молодий український поет Дмитро Іванов. З усіх молодих він чи не найбільше наблизений до виру життя. Знає сільські проблеми, хоча й мешкає в Чернігові, але в основному весь його світ — це світ села на Кіровоградщині, з якої він родом. Згадую один його вірш про бабу, которая лишилася сама в покинутому селі й годує всіх котів і собак, полішених там людьми. І думаєш собі, яка щемка це нота в розмові про всі наші занехаяні, покинуті села, взагалі про долю сучасного села, про зв'язок людини з природою, з тваринним світом, про відповідальність її за приручених. Такі вірші, як на мене, мають друкувати в газетах на найпомітніших, центральних шпалтарах. Бо це — справді гуманне ставлення митця до світу, через цю забуту самотню бабусю показано цілу проблему так званих неперспективних сіл, це те, що в інших ситуаціях постає цілими фільмами, такими, як наприклад, «Твій син, земля», у Грузії. Тож для нас таким дорогим є оце боляче ставлення до землі, до життя.

Коли заходить мова про стан сучасної поезії, то важко втриматися від претензій. Навіть із погляду етичного це буде цілком нормальним бодай тому, що претензії зачіпають насамперед того, хто насмілюється підняти голос проти представників свого цеху. Та все ж вражає неповномас-

штабність, вузькість, навіть якась вузькогрудість переважної більшості розмов, що стосуються стану сучасної поезії. Ніби не живемо на початку вісімдесятих, коли так гостро стойть питання про існування людини взагалі, коли багатоголова гідра криз — ядерної, економічної, моральної дамокловими мечами оголилася над тобою, Людино, і чи зможеш, зіпершись на власну гідність, вийти неушкодженою з такої шаленості долі й дати змогу дітям і внукам пробувати на цій найпрекраснішій з планет.

Сучасна поезія тільки певною мірою торкається цих жи-втрепетних проблем, але правда, напевне, саме в цьому слові: торкається. Ніхто не спалює себе в цих проблемах, ніхто не кричить на весь огrom душі людської, ніхто не хоче нищити не відновлюване — своїх своїх дорогих нервів, аби щохвилини розбиратися в самому собі й допомагати розбиратися іншим в усіх складнощах життя, у світі архіскладному й достобіса суперечливому. А до цього кличе Маяковський.

Важко все це. Важко було за всіх часів. А хто сказав, що має бути легше тепер, коли всі проблеми людського існування оголилися до такого стану, що саме буття людини не тільки поставлене на карту, але має всі шанси цілком і безповоротно вийти з космічної гри. Адже перед нашими попередниками, великими з великих, могутніми майстрами світового масштабу, в тому числі й перед Маяковським, — ці проблеми світобуття й людиноіснування не стояли з такою гостротою, як перед нами, малими та грішними, не стояли й не вимагали таких негайних і влучних відповідей, яких вимагає грізне й невідворотне Нині. Часто видається, ніби сучасна поезія або не має мужності чи мудрості, або бракує її сили повноваго, потужно, на весь розмах плеча тримати мову кардинальну, сперечатися талановито, обурюватися вогненно, протестувати палко, стверджувати гідно й оригінально.

Коли Маяковський прийшов у цей світ — відбувався велитенський злам усього іржавого життевого ладу. І тоді ж таки в усіх сферах з'явилися прекрасні високоталановиті люди — Шостакович і Прокоф'єв, Мейерхольд і Курбас, Тичина і Петрицький. І Маяковський — із цього гrona, з цієї могутньої породи. Нині нам насамперед дорогим є підхід

до життєвих проблем цих атлантів, які на собі тримали і досі тримають цей прекрасний світ, куди ми прийшли як діти цього світу, як його внуки і правнуки. Чимало теперішніх проблем тоді не існувало в їх теперішній якості. Нині вони для нас оцирилися всією велетенською пащею своєї нерозв'язуваності, кожна проблема — величезна невідворотна пащека, що дивиться на нас і може поглинути будь-якої хвилі, будь-якої миті. Напевне, це вимагає від митця нашого часу, аби він відчував, що він як живий нерв, як людина відповідальна, передовсім відповідальна, щоб він жив на цій планеті зі своїми дітьми, внуками і правнуками, щоб він усе-таки виніс на собі і час, і землю, і свою громадську свідомість у такому вигляді, щоб вони не поіржавіли, щоб вони були насамперед гуманістичні, бо все це, хоч як складно про те говорити, — проблеми гуманізму, і вони нескінченні.

Напевне, те, що таке щонайтяжче навантаження, яке часом і не снилося Маяковському, лягає на сучасного митця, напевне, те й має народжувати якийсь новий тип творця, що його саме як тип відкрив Маяковський — передчуттям своїм, генієм — митця, відповідального за все, що коїться у світі, і чи не через те, якщо вдуматися, дорогим для нас є таке зацікавлене ставлення до всього на противагу чистоплюям і ханжам — як до найближчого, найсвоїшого — від ажіотажу в рекламі сосок («Лучше сосок не было и нет, готов сосать до старости лет») і до, здавалося б, найдрібніших дещиць життя — подивіться у хроніці Катаняна — писав і сценарії, і агітки, і рекламу, і плакати, писав усе, що необхідно було цьому маленькому містечку, цьому Конотопу. Усе це важливо. Це не означає, що ми повинні кинути все і наляги на рекламу, скажімо, пустушок чи жувачок. Те, що від нас пішло, мусимо визнати, з болем сказати — цього всюдисущого темпераменту нема.

І в цьому виклик Маяковського, та рукавичка, яку він «через лирические томики» кидає нам, і, ясно ж, насамперед — молодим. А відтак і для нас дуже важливо збуджувати у молодих громадянський темперамент, бійцівський характер, а не гендлярське чи пестливо-заколисувальне ставлення до світу і до життя.

А ЧИ МОГЛИ Б ВИ?

Я стер ці будні, повні брудів,
Хлюпнувши фарби повну склянку,
Я в холодці уздрів на блюді
Вилицовуватість океану.
Читав луску з бляшанки-риби,
Читав я — губи нарозрив.
А ви? —

ноктюрн
зігратъ могли б ви
на флейтах поржавілих ринв?

,

СТАВЛЕННЯ ДО ПАННОЧКИ

Вечір цей я гадав —
Чи коханцем на мить у це дійство?
Темно,
Ніхто не розгледить нас.
Я нахилився дійсно
І дійсно
Я,
Нахилившись якраз,
Сказав їй,
Татусь не шепоче так дітям:
«Шалу яри темнаві —
Будьте ласкаві,
Одійдіте,
Одійдіте,
Будьте ласкаві».

ПОСЛУХАЙТЕ

Послухайте!
Це ж коли зорі запалюють —
Значить — комусь це пече печениною,
Значить — хтось таки прагне, щоб зорі були,
Значить — хтось називає плювки ці
перлиною?

І надривається,
В заметілях пилу й золи
Вривається до Бога,
Боїться спізнатися знову.
Плаче,
цілує йому жилаву руку! —
просить,
щоб зорі були обов'язково!
Клянеться —
що не витрима цю беззоряну муку!
Опісля
блукає тривожною,
та зовні стишеною людиною.
До когось говорить:
«А тепер тобі жити можна?
Не лячно тобі?
ГоряТЬ?!»
Послухайте!
Це ж коли зорі
запалюють —
значить — комусь це пече печениною,
значить — це необхідно,
щоб кожного вечора
над дахами
займалась бодай одна зоря?!

ГЕЙНІВСЬКЕ

Бліскавку як не блисне очима:
«Я бачила —
з тобою та ходила.
Ти такий підлотник,
ти такий нікчема...» —
І пішла,
і пішла,
гризучи вудила.
Я вже вчений, моя мила.
Грімкотіння облиште гучні.
Бліскавка ж мене не вбила —
то громи мені, їй-богу, не страшні!

HATE!

Звідси за годину в заметений провулок
безкрилий жир ваш туша за тушою піде в ряд,
а я вам віршів стільки поодкривав шкатулок
я — словес коштовних голий марнотрат.

Ось ви, чоловіче, у вас на вусах капуста
з борщу недосьорбаного, недоїденого ще,
а ви от, жінко, що на вас білило густо,
ви глипаєте устрицею з раковин речей.

Ви всі на метелика поетового серця
претесь, бруднющі, у галошах та й без них.
Натовп озвіріе, тертися в істериці
стоголова воша буде тьмищем ніг.

Коли ж мені сьогодні, грубому гунну,
кривлятись перед вами не схочеться — мов кат,
я зарегочу і радісно плюну,
плюну в лицє вам,
я — словес коштовних голий марнотрат.

ЗМІСТ

Іван Драч. Розмова з другом-перекладачем	3
Володимир Брюгген. Література і час	4
Аліг'єрі ДАНТЕ	
БЕЗМЕЖЖЯ ДАНТЕ	16
Канцона третя	34
Федеріко Гарсія ЛОРКА	
ДО ТАЄМНИЦІ ФЕДЕРІКО ГАРСІЯ ЛОРКИ	38
Голосіння за Ігнасійом Санчесом Мехіасом	53
Пабло НЕРУДА	
КОРІНЬ І КРОНА ПАБЛО НЕРУДИ	62
Мости	69
Звертання до Європи	70
Житло од	73
Ода повітря	75
Ода словнику	78
Ода обірваному дзвону	82
Народ	83
Я пам'ятаю	87
I раптом балада	88
Піски на Чорному Острові	89
Минає сьогоднішній день	89
Так, товаришу, цей час	90
Зачекаємо	91
Фінал	91
Олександр БЛОК	
МУЗИКА ОЛЕКСАНДРА БЛОКА	93
Росія	100
На залізниці	101
«Осінній вечір був. І дощ був невблаганий...»	103
До музи	103
Перед судом	104
Друзям	106
«Все на жарти звела, щебетлива...»	107
«Певниш ти — я замкнувся: холодний, сухий...»	107
Незнайомка	109

Кайсин КУЛІЄВ	
ВОГОНЬ НА ГОРІ ПОЕЗІЙ	111
Вечір	120
«До кори чинари притулюсь...».	121
Пам'яті матері	122
«Учись у Баха, що в минулі роки...».	129
Пам'яті чегемського ратая	129
«Щастя й горя спізнав він немало...».	131
«Де піч не з вогником...	131
«Коли слово «честь» і слово «свідомість»...»	132
«Сон, щасливий сон мені приснився...».	133
«Журитися не варто в смутен час...»	134
«Світ знову повен страхів, неспокійний...».	135
«Минув твій полудень, прийшов вечірній час...».	136
Сон зимової ночі	137
Давид КУГУЛЬТИНОВ	
КІЛЬКА СЛІВ ПРО ДАВИДА КУГУЛЬТИНОВА	138
«Бувало, доторкалася домри...».....	142
«Неосяненні пам'яті закони...».....	143
Ригор БАРАДУЛІН	
НЕРУШ РИГОРА БАРАДУЛІНА.....	144
Інтеграли на цеглі.....	154
«Славлю скатерку чисту...».....	155
Софійка.....	155
Моя мова	157
Спіднички	158
«Частенько ми багато каємось...»	159
«Дуга твоїх очей — це ж мого серця коло...»	160
Свобода.....	160
Отар ЧІЛАДЗЕ	
ЛИСТ У ТБІЛІСІ.....	163
Зустріч.....	168
Галактіонові Табідзе	169
«Я попросив вина. Іще юрма...»	170
Сніг	171
Перший день весни.....	172
Перший день осені.....	173
Дзеркало в кімнаті вмерлого друга	173
Хата.....	174
Пізня осінь	176
Телеграми з готелю	176
Просили гості — і дитина грала	177

Чекання.....	177
Перший день зими	178
Тінь	179
Місце дуелі Пушкіна.....	180
Кімната.....	180
Прощання	180
В горах.....	182
Сон.....	183
Безсоння	183
Перший день літа	184
Птах	185
«Ще низка вікон десь ряхтить. Суцільна..	186
Тако та Заза.....	186
 Ояр ВАЦІЄТИС	
ВИСОКІ СОСНИ В МІСЯЧНОМУ СЯІВІ	192
Поезія	200
Пролог.....	201
Відземське шосе.....	202
Німий музикант.....	203
Дерев'яні ложки.....	204
«Блищасть порожні рейки...»	205
Монолог таргана.....	206
«Тут нікого ніщо не цікавить...»	208
Нафта	209
«Зелена водоросте...»	210
Зламана сосна.....	211
Межа бурі	212
Сива бабуня	213
Траулери	214
Оберіг	215
Балада про синього кита	216
Руки Венери	217
«Під тинами повзають пегасики...»	218
Візит квітка у пору заметлі	218
Мости	219
«За вікном все чавка дощ...»	220
«Іди, сліпий...»	221
Осіння прохолода.....	221
Мине	223
Людина.....	223
Бузкова пора.....	224
Гроза	225
«Що з того...	226
Ще не прокидайся	226

Добро.....	227
«Коли я не поважаю супротивника...»	228
Смуток	228
«В чому себе не переконаєш...»	229
Все годиться.....	230
Любов	231
«Не снись мені, будь ласка...»	231
Шлях.....	232
Пейзаж	232
«Постійно безпечні...	233
Що для нас — дитинство.....	234
Благоговіння перед зорями	234
«Ні, не землетруси жахливі...»	235
Колискова.....	236
Правопис	237
Продовження руху.....	238
Сон.....	239
Ейнштейніана.....	240
 Паруйр СЕВАК	
НАБЛИЖЕННЯ ДО ПАРУЙРА СЕВАКА	250
Здрастуй!	263
Доброго ранку!.....	264
Добрий вечір	266
Добраніч!	267
Ласкаво просимо!	269
Щасливої дороги!	271
Вірюю	273
Свобода.....	276
Коваль і ювелір	276
Не без болю	277
Народження поета	277
Так не кохають	277
Лист	278
Світові потрібна чистота.....	280
Випадково стається в житті.....	282
Гімн півстоліття.....	282
Соната дощу	288
Пісня для трьох голосів	291
Природа речей	295
Мандрівка назад	299
Старіємо	301
Заголовки з кінця	304
Та й більше нічого	308
Променева хвороба	309

Життя поета	310
«Твоя незиспіла любов і визріле моє страждання...».....	311
Руки	311
Завдання обчислювальним машинам та точним приладам всього світу	312
Незмовкаюча дзвіниця	317
 Нікіта СТЕНЕСКУ	
КОЛИ ЦВІТЕ «НИКІТИНА»... (NS)	324
Елегії (Таємна вечеря)	328
Людина-провал	350
 Григоре ВІЄРУ	
ДУША ПОЕЗІЇ — В СЛЬОЗІ	353
Конгрес квітів.....	357
Квітка сонця	358
Послухайте, діти!.....	359
Ікла заздрості	362
Померла селянка.....	363
Поезія	364
Дитинство	365
Мамо, ти.....	366
 Володимир МАЯКОВСЬКИЙ	
МАЯКОВСЬКИЙ І СУЧASNІСТЬ.....	367
А чи могли б ви?	373
Ставлення до панночки	373
Послухайте.....	374
Гейнівське	375
Нате!	375

Літературно-художнє видання

**ДРАЧ
Іван Федорович**

НАБЛИЖЕННЯ

**Поетичні переклади
й статті**

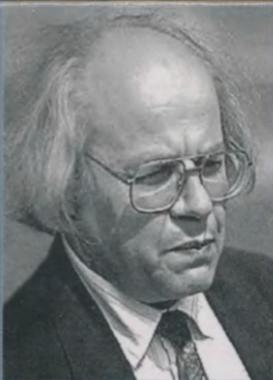
**Головний редактор Є. В. Мезенцева
Відповідальна за випуск Г. С. Таран
Художній редактор Л. П. Вировець**

Підписано до друку 12.06.12. Формат 84x108 1/2.
Умов. друк. арк. 20,16. Облік.-вид. арк. 12,61.
Тираж 3000 прим. Замовлення № 2-239.

**ТОВ «Видавництво Фоліо»
Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 3194 від 22.05.2008 р.**

**61002, Харків, вул. Чубаря, 11
Електронна адреса:
www.folio.com.ua
E-mail: realization@folio.com.ua
Інтернет магазин
www.bookpost.com.ua**

**Надруковано з готових позитивів
у ТОВ «Видавництво Фоліо»
61002, Харків, вул. Чубаря, 11
Свідоцтво про реєстрацію
ДК 1 3194 від 22.05.2008 р**

До книги
відомого українського
поета, лауреата
Шевченківської премії
Івана Драча (нар. 1936 р.)
увійшли літературно-критичні
статті й кращі художні
переклади з багатьох мов,
створені протягом
десятиріч.

Багатогранний талант
І.Драча дозволив йому
майстерно передати
поетичні особливості
таких творців,
як Данте Аліг'єрі
і Федеріко Гарсія Лорка,
Пабло Неруда й Олександр Блок,
Отар Чіладзе
і Володимир Маяковський,
роблячи їх близькими
і зрозумілими
сучасному читачеві.

ISBN 978-966-03-5982-6

9 789660 359826